

Namo tassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa

Khuddakanikāye

Jātaka-aṭṭhakathā

(Chaṭṭho bhāgo)

22. Mahānipāto

[538] 1. Mūgapakkhajātakavaṇṇanā

Mā paṇḍiccayaṃ vibhāvayāti idamaṃ satthā jetavane viharanto mahābhinnikkhamaṇaṃ ārabba kathesi. Ekadivasañhi bhikkhū dhammasabhāyaṃ sannisinnā bhagavato nekkhammapāramiṃ vaṇṇayantā nisīdiṃsu. Satthā āgantvā “kāya nuttha, bhikkhave, etarahi kathāya sannisinnā”ti pucchitvā “imāya nāmā”ti vutte “bhikkhave, idāni mama pūritapāramissa rajjaṃ chaḍḍetvā mahābhinnikkhamaṇaṃ nāma anacchariyaṃ. Ahañhi pubbe aparipakke ñāṇe pāramiyo pūrentopi rajjaṃ chaḍḍetvā nikkhantoyevā”ti vatvā tehi yācito atītaṃ āhari.

Atīte kāsiraṭṭhe bārāṇasiyaṃ kāsirājā nāma dhammena rajjaṃ kāresi. Tassa soḷasasahassā itthiyo ahesuṃ. Tāsu ekāpi puttaṃ vā dhītaraṃ vā na labhi. Nāgarā “amhākaṃ rañño vaṃsānurakkhako ekopi putto natthī”ti rājaṅgaṇe sannipatitvā **kusajātaka** (jā. 2.20.1 ādayo) āgatanayeneva rājānaṃ evamāhaṃsu “deva, puttaṃ patthethā”ti. Rājā tesam vacanaṃ sutvā soḷasasahassā itthiyo “tumhe puttaṃ patthethā”ti āṇāpesi. Tā candādīnaṃ devatānaṃ āyācanaupatṭhānādīni katvā patthentiyo pi puttaṃ vā dhītaraṃ vā na labhiṃsu. Aggamaheṣi panassa maddarājadhītā candādevī nāma sīlasampannā ahoṣi. Rājā “bhadde, tvampi puttaṃ patthehi”ti āha. Sā puṇṇamadivase uposathaṃ samādiyitvā cūlasayane nipannāva attano sīlaṃ āvajjetvā “sacāhaṃ akhaṇḍasīlā iminā me saccena putto uppajjatū”ti saccakiriyaṃ akāsi.

Tassā sīlatejena sakkassa bhavanaṃ uṇhākāraṃ dassesi. Sakko āvajjento taṃ kāraṇaṃ ñatvā “candādevī puttaṃ pattheti, handāhaṃ puttaṃ dassāmi”ti tassānucchavikaṃ puttaṃ upadhārento bodhisattaṃ passi. Bodhisattopi tadāvisativassāni bārāṇasiyaṃ rajjaṃ kāretvā tato cuto ussadaniraye nibbattitvā asītivassasahassāni tattha paccitvā tato cavitvā tāvatimsabhavane nibbatti. Tatthāpi yāvātāyukaṃ ṭhatvā tato cavitvā uparidevalokaṃ gantukāmo ahoṣi. Sakko tassa santikaṃ gantvā “mārīsa, tayi manussaloke upanne pāramiyo ca te pūrisanti, mahājanassa vuḍḍhi ca bhavissati, ayaṃ kāsirañño candādevī nāma aggamaheṣi puttaṃ pattheti, tassā kucchīyaṃ uppajjāhī”ti vatvā aññesañca cavanadhammānaṃ pañcasatānaṃ devaputtānaṃ paṭiññaṃ gahetvā sakaṭṭhānameva agamāsi. So “sādhū”ti sampaṭicchitvā pañcahi devaputtasatehi saddhiṃ devalokato cavitvā sayam candādeviyā kucchimhi paṭisandhiṃ gaṇhi. Itare pana devaputtā amaccabhariyānaṃ kucchīsu paṭisandhiṃ gaṇhiṃsu.

Tadā candādeviyā kucchi vajirapuṇṇā viya ahoṣi. Sā gabbhassa paṭiṭṭhitabhāvaṃ ñatvā rañño ārocesi. Taṃ sutvā rājā gabbhassa pariḥāraṃ dāpesi. Sā paripuṇṇagabbhā dasamāsaccayena dhaññaṃ puññaḷakkhaṇasampannaṃ puttaṃ vijāyi. Taṃ divasameva amaccagehesu pañca kumārasatāni jāyīṃsu. Tasmim khaṇe rājā amaccagaṇaparivuto mahātale nisinnā ahoṣi. Athassa “putto, te deva, jāto”ti ārocayīṃsu. Tesam vacanaṃ sutvā rañño puttapemaṃ uppajjitvā chaviyādīni chinditvā aṭṭhimiññaṃ āhacca aṭṭhāsi, abbhantare pīti uppajji, hadayaṃ sītaṃ jātaṃ. So amacce pucchi “tuṭṭhā nu kho tumhe, mama putto jāto”ti? “Kiṃ kathetha, deva, mayaṃ pubbe anāthā, idāni pana sanāthā jātā, sāmiko no laddho”ti āhaṃsu. Rājā mahāsenaguttaṃ pakkosāpetvā āṇāpesi “mama puttassa parivāro laddhuṃ vaṭṭati, gaccha tvaṃ amaccagehesu ajja jātā dārakā kittakā nāmāti olokehi”ti. So “sādhū”ti sampaṭicchitvā amaccagehāni gantvā olokento pañca kumārasatāni disvā punāgantvā rañño ārocesi.

Rājā pañcannaṃ dāraśatānaṃ kumārapasādhanāni pesetvā puna pañca dhātisaṭāni ca dāpesi. Mahāsattassa pana atidīghādidosavajjitā alambatthaniyo madhurathaññāyo catusaṭṭhi dhātiyo adāsi. Atidīghāya hi itthiyā passe nisīditvā thaññaṃ pivato dāraśassa gīvā dīghā hoti, atirassāya passe nisīditvā thaññaṃ pivanto dāraśo nippīlitakhandhaṭṭhiko hoti, atikisāya passe nisīditvā thaññaṃ pivato dāraśassa ūrū rujjanti, atithūlāya passe nisīditvā thaññaṃ pivanto dāraśo pakkhapādo hoti, atikālikāya khīraṃ atisītaṃ hoti, atiodātāya khīraṃ atiuṇhaṃ hoti, lambatthaniyā passe nisīditvā thaññaṃ pivanto dāraśo nippīlitanāsiko hoti. Kāsānañca pana itthīnaṃ khīraṃ atiambilaṃ hoti, sāsānañca pana itthīnaṃ khīraṃ atikaṭukādibhedhaṃ hoti, tasmā te sabbepi dose vivajjetvā alambatthaniyo madhurathaññāyo catusaṭṭhi dhātiyo datvā mahantaṃ sakkāraṃ katvā candādeviyāpi varaṃ adāsi. Sāpi gahitakaṃ katvā ṭhapesi.

Rājā kumārassa nāmaggaṇadivase lakkhaṇapāṭhake brāhmaṇe pakkosāpetvā tesam mahantaṃ sakkāraṃ katvā kumārassa antarāyābhavaṃ pucchi. Te tassa lakkhaṇasampattiṃ disvā “mahārāja, dhaññaṃ puññalakkhaṇasampanno ayaṃ kumāro, tiṭṭhatu ekadīpo, dvisahassaparivāraṇaṃ catunnampi mahādīpānaṃ rajjaṃ kāretuṃ samattho hoti, nāssa koci antarāyo paññāyatī” ti vadimsu. Rājā tesam vacanaṃ sutvā tussitvā kumārassa nāmaṃ karonto yasmā kumārassa jātadivase sakalakāsiraṭṭhe devo vassi, yasmā ca rañño ceva amaccānañca hadayaṃ sītaṃ jātaṃ, yasmā ca temayamāno jāto, tasmā “temiyakumāro” tissa nāmaṃ akāsi. Atha naṃ dhātiyo ekamāsikaṃ alaṅkaritvā rañño santikaṃ ānayaṃsu. Rājā piyaputtaṃ āliṅgitvā sīse cumbitvā anke nisīdāpetvā ramayamāno nisīdi.

Tasmiṃ khaṇe cattāro corā ānītā. Rājā te disvā “tesu ekassa corassa sakaṇṭakāhi kasāhi pahārasahassaṃ karoṭha, ekassa saṅkhalikāya bandhitvā bandhanāgārapavesanaṃ karoṭha, ekassa sarīre sattipahāraṃ karoṭha, ekassa sūlāropanaṃ karoṭhā” ti āṇāpesi. Atha mahāsatto pitu vacanaṃ sutvā bhītatasito hutvā “aho mama pitā rajjaṃ nissāya atibhāriyaṃ nirayaḡāmikammaṃ akāsī” ti cintesi. Punadivase pana taṃ setacchattassa heṭṭhā alaṅkatasirisayane nipajjāpesuṃ. So thokaṃ niddāyitvā pabuddho akkhīni ummīletvā setacchattaṃ olovento mahantaṃ sirivibhavaṃ passi. Athassa pakatiyāpi bhītatasitassa atirekataraṃ bhayaṃ uppajji. So “kuto nu kho ahaṃ imaṃ coragehaṃ āgatomhī” ti upadhārento jātissaraññaṇena devalokato āgatabhāvaṃ ñatvā tato paraṃ olovento ussadaniraye pakkabhāvaṃ passi, tato paraṃ olovento tasmiṃyeva nagare rājabhāvaṃ aññāsi.

Athassa “ahaṃ vīsativassāni bārāṇasiyaṃ rajjaṃ kāretvā asītivassasahassāni ussadaniraye paccim, idāni punapi imasmiṃyeva coragehe nibbattomhi, pitā me hiyyo catūsu coresu ānītesu tathārūpaṃ pharusam nirayaṃvattanikaṃ kathaṃ kathesi, sacāhaṃ rajjaṃ kāressāmi, punapi niraye nibbattitvā mahādukkhaṃ anubhavissāmi” ti āvajjentassa mahantaṃ bhayaṃ uppajji. Bodhisattassa kañcanaṇaṃ sarīraṃ hatthena parimadditaṃ padumaṃ viya milātaṃ dubbaṇṇaṃ ahosi. So “kathaṃ nu kho imamhā coragehā mucceyya” nti cinto nipaṇṇi. Atha naṃ ekasmiṃ atabhāve mātubhūtapubbā chatte adhiatthā devadhīta assāsetvā “tāta temiyakumāra, mā bhāyi, mā soci, mā cintayi. Sace ito mucchitukāmosi, tvaṃ apīṭhasappīpi pīṭhasappī viya hohi, abadhiropi badhiro viya hohi, amūgopi mūgo viya hohi, imāni tīṇi aṅgāni adhiṭṭhāya attano paṇḍitabhāvaṃ mā pakāsehi” ti vatvā paṭhamam gāthamāha –

1. “Mā paṇḍiccayaṃ vibhāvaya, bālamato bhava sabbapāṇinaṃ;
Sabbo taṃ jano ocināyatu, evaṃ tava attho bhavissatī” ti.

Tattha **paṇḍiccayanti** paṇḍiccaṃ, ayameva vā pāṭho. **Bālamatoti** bālo iti sammato. **Sabbo janoti** sakalo antojano ceva bahijano ca. **Ocināyatūti** “nīharathetaṃ kāḷakaṇṇi” nti avamaññatu, avajānātūti attho.

So tassā vacanena assāsam paṭilabhivā –

2. “Karomi te taṃ vacanaṃ, yaṃ maṃ bhaṇasi devate;
Atthakāmāsi me amma, hitakāmāsi devate” ti. –

Imaṃ gātham vatvā tāni tīṇi aṅgāni adhiṭṭhāsi. Sā ca devadhītā antaradhāyi. Rājā puttassa anukkaṇṭhanatthāya tāni pañca kumārasatāni tassa santikeyeva ṭhapesi. Te dārakā thaññatthāya rodanti paridevanti. Mahāsatto pana nirayabhayatajjito “rajjato me sussitvā matameva seyyo”ti na rodati na paridevati. Athassa dhātiyo taṃ pavattiṃ ñatvā candādeviyā ārocayim̐su. Sāpi rañño ārocesi. Rājā nemittake brāhmaṇe pakkosāpetvā pucchi. Atha brāhmaṇā āhaṃsu “deva, kumārassa pakativelam̐ atikkamitvā thaññam̐ dātum̐ vaṭṭati, evaṃ so rodamāno thanaṃ dalhaṃ gahetvā sayameva pivissatī”ti. Tato paṭṭhāya dhātiyo kumārassa pakativelam̐ atikkamitvā thaññam̐ denti. Dadamānā ca kadāci ekavāraṃ atikkamitvā denti, kadāci sakaladivasam̐ khīraṃ na denti.

Vīmaṃsanakaṇḍam

So nirayabhayatajjito sussantopi thaññatthāya na rodati, na paridevati. Atha naṃ arodantampi disvā “putto me chāto”ti mātā vā thaññam̐ pāyenti, kadāci dhātiyo vā pāyenti. Sesadārakā thaññam̐ aladdhavelāyameva rodanti paridevanti. Mahāsatto pana nirayabhayatajjito na rodati, na paridevati, na niddāyati, na hatthapāde samiñjati, na saddam̐ karoti. Athassa dhātiyo “pīṭhasappīnam̐ hatthapādā nāma na evarūpā honti, mūgānam̐ hanukapariyosānam̐ nāma na evarūpaṃ hoti, badhirānam̐ kaṇṇasotāni nāma na evarūpāni honti, bhavitabbamettha kāraṇena, vīmaṃsissāmā na”nti cintetvā “khīrena tāva naṃ vīmaṃsissāmā”ti sakaladivasam̐ khīraṃ na denti. So sussantopi khīratthāya saddam̐ na karoti. Athassa mātā “putto me chāto”ti sayameva thaññam̐ pāyenti. Evaṃ antarantarā khīraṃ adatvā ekasaṃvaccharam̐ vīmaṃsantāpissa antaram̐ na passim̐su.

Tato amaccādayo rañño ārocesum̐ “ekavassikadārakā nāma pūvakhajjakam̐ piyāyanti, tena naṃ vīmaṃsissāmā”ti pañca kumārasatāni tassa santikeyeva nisīdāpetvā nānāpūvakhajjakāni upanāmetvā bodhisattassa avidūre ṭhapetvā “yathāruci tāni pūvakhajjakāni gaṇhathā”ti paṭicchannaṭṭhāne tiṭṭhanti. Sesadārakā kalahaṃ karontā aññamaññam̐ paharantā taṃ taṃ gahetvā khādanti. Mahāsatto pana attānam̐ ovaditvā “tāta temiyakumāra, nirayabhayaṃ icchanto pūvakhajjakam̐ icchāhi”ti nirayabhayatajjito pūvakhajjakam̐ na olokesi. Evaṃ pūvakhajjakenapi ekasaṃvaccharam̐ antarantarā vīmaṃsantāpissa neva antaram̐ passim̐su.

Tato “dvivassikadārakā nāma phalāphalam̐ piyāyanti, tena naṃ vīmaṃsissāmā”ti nānāphalāni upanāmetvā bodhisattassa avidūre ṭhapetvā vīmaṃsim̐su. Sesadārakā kalahaṃ katvā yujjhantā taṃ taṃ gahetvā khādanti. So nirayabhayatajjito tampi na olokesi. Evaṃ phalāphalenapi ekasaṃvaccharam̐ antarantarā vīmaṃsantāpissa neva antaram̐ passim̐su.

Tato “tivassikadārakā nāma kīlanabhaṇḍakam̐ piyāyanti, tena naṃ vīmaṃsissāmā”ti nānāsuvanṇamayāni hatthiassarūpakādīni kārapetvā bodhisattassa avidūre ṭhapesum̐. Sesadārakā aññamaññam̐ vilumpantā gaṇhim̐su. Mahāsatto pana na kiñci olokesi. Evaṃ kīlanabhaṇḍakenapi ekasaṃvaccharam̐ antarantarā vīmaṃsantāpissa neva antaram̐ passim̐su.

Tato “catuvassikadārakā nāma bhojanam̐ piyāyanti, tena naṃ vīmaṃsissāmā”ti nānābhojanāni upanāmesum̐. Sesadārakā taṃ piṇḍam̐ piṇḍam̐ katvā bhujjanti. Mahāsatto pana attānam̐ ovaditvā “tāta temiyakumāra, aladdhabhojanānam̐ te attabhāvānam̐ gaṇanā nāma natthī”ti nirayabhayatajjito tampi na olokesi. Athassa mātā sayameva hadayena bhijjamānena viya asahantena sahatthena bhojanam̐ bhojesi. Evaṃ bhojanenapi ekasaṃvaccharam̐ antarantarā vīmaṃsantāpissa neva antaram̐ passim̐su.

Tato “pañcavassikadārakā nāma aggino bhāyanti, tena naṃ vīmaṃsissāmā”ti rājaṅgaṇe anekadvārayuttam̐ mahantaṃ gehaṃ kāretvā tālapaṇṇehi chādetvā taṃ sesadārakehi parivutaṃ tassa majjhe nisīdāpetvā aggim̐ denti. Sesadārakā aggim̐ disvā viravantā palāyim̐su. Mahāsatto pana cintesi “nirayaaggisantāpanato idameva aggisantāpanam̐ sataguṇena sahasaguṇena satasahasaguṇena varatara”nti nirodhasamāpanno mahāthero viya niccalova ahoṣi. Atha naṃ aggim̐hi āgacchante gahetvā anepanti. Evaṃ aggināpi ekasaṃvaccharam̐ antarantarā vīmaṃsantāpissa neva antaram̐ passim̐su.

Tato “chavassikadārakā nāma mattahatthino bhāyanti, tena naṃ vīmaṃsissāmā”ti ekaṃ hatthiṃ susikkhitaṃ sikkhāpetvā bodhisattaṃ sesadārahehi parivutaṃ rājaṅgaṇe nisīdāpetvā taṃ hatthiṃ muñcanti. So koñcanādaṃ nadanto soṇḍāya bhūmiyaṃ pothento bhayaṃ dassento āgacchati. Sesadārakā taṃ disvā maraṇabhayaabhītā disāvidisāsu palāyimsu. Mahāsatto pana mattahatthiṃ āgacchantāṃ disvā cintesi “caṇḍaniraye paccanato caṇḍahatthino hatthe maraṇameva seyyo”ti nirayabhayatajjito tattheva nisīdi. Susikkhito hatthī mahāsattaṃ pupphakalāpaṃ viya ukkhipitvā aparāparaṃ katvā akilamētvāva gacchati. Evaṃ hatthināpi ekasaṃvaccharaṃ antarantarā vīmaṃsantāpissa neva antaraṃ passimsu.

Tato “sattavassikadārakā nāma sappassa bhāyanti, tena naṃ vīmaṃsissāmā”ti bodhisattaṃ sesadārahehi saddhiṃ rājaṅgaṇe nisīdāpetvā uddhaṭadāṭhe katamukhabandhe sappe vissajjesuṃ. Sesadārakā te disvā viravantā palāyimsu. Mahāsatto pana nirayabhayaṃ āvajjetvā “caṇḍasappassa mukhe vināsameva varatara”nti nirodhasamāpanno mahāthero viya niccalova ahoṣi. Athassa sappo sakalasarīraṃ veṭhetvā matthake phaṇaṃ katvā acchi. Tadāpi so niccalova ahoṣi. Evaṃ sappenapi ekasaṃvaccharaṃ antarantarā vīmaṃsantāpissa neva antaraṃ passimsu.

Tato “aṭṭhavassikadārakā nāma naṭasamajjaṃ piyāyanti, tena naṃ vīmaṃsissāmā”ti taṃ pañcadārakasatehi saddhiṃ rājaṅgaṇe nisīdāpetvā naṭasamajjaṃ kārāpesuṃ. Sesadārakā taṃ naṭasamajjaṃ disvā “sādhu sādhu”ti vadantā mahāhasitaṃ hasanti. Mahāsatto pana “niraye nibbattakāle tava khaṇamattampi hāso vā somanassaṃ vā natthī”ti nirayabhayaṃ āvajjetvā niccalova ahoṣi, taṃ na olokesi. Evaṃ naṭasamajjenapi ekasaṃvaccharaṃ antarantarā vīmaṃsantāpissa neva antaraṃ passimsu.

Tato “navavassikadārakā nāma asino bhāyanti, tena naṃ vīmaṃsissāmā”ti taṃ pañcadārakasatehi saddhiṃ rājaṅgaṇe nisīdāpetvā dārakānaṃ kīḷanakāle eko puriso phalikavaṇṇaṃ asim gahetvā paribbhamanto nadanto vagganto tāsentō laṅghanto apphoṭento mahāsaddaṃ karonto “kāsirañño kira kālakaṇṇī eko putto atthi, so kuhiṃ, sīsamma chindissāmī”ti abhidhāvati. Taṃ purisaṃ disvā sesadārakā bhītatasitā hutvā viravantā disāvidisāsu palāyimsu. Mahāsatto pana nirayabhayaṃ āvajjetvā ajānanto viya nisīdi. Atha naṃ so puriso asinā sīse parāmasitvā “sīsaṃ te chindissāmī”ti tāsetopi tāsetuṃ asakkonto apagami. Evaṃ khaggenapi ekasaṃvaccharaṃ antarantarā vīmaṃsantāpissa neva antaraṃ passimsu.

Tato dasavassikakāle panassa badhirabhāvavīmaṃsanatthaṃ sirisayane nisīdāpetvā sāṇiyā parikkhipāpetvā catūsu passesu chiddāni katvā tassa adassetvā heṭṭhāsayane saṅkhadhamake nisīdāpetvā ekappahārenea saṅkhe dhamāpenti, ekaninnādaṃ ahoṣi. Amaccā catūsu passesu ṭhatvā sāṇiyā chiddehi oloketāpi mahāsattassa ekadivasampi satisammosaṃ vā hatthapādavikāraṃ vā phandanamattaṃ vā na passimsu. Evaṃ ekasaṃvaccharaṃ saṅkhasaddenapi antarantarā vīmaṃsantāpissa neva antaraṃ passimsu.

Tato parampi ekādasavassikakāle ekasaṃvaccharaṃ tatheva bherisaddena vīmaṃsantāpissa neva antaraṃ passimsu.

Tato dvādasavassikakāle “dīpena naṃ vīmaṃsissāmā”ti “rattibhāge andhakāre hatthaṃ vā pādaṃ vā phandāpeti nu kho, no”ti ghaṭesu dīpe jāletvā sesadīpe nibbāpetvā thokaṃ andhakāre sayāpetvā ghaṭehi dīpe ukkhipitvā ekappahārenea ālokaṃ katvā iriyāpathaṃ upadhārenti. Evaṃ dīpenapi ekasaṃvaccharaṃ antarantarā vīmaṃsantāpissa kiñci phandanamattampi na passimsu.

Tato terasavassikakāle “phāṇitena naṃ vīmaṃsissāmā”ti sakalasarīraṃ phāṇitena makkhetvā bahumakkhike ṭhāne nipajjāpesuṃ. Makkhikā uṭṭhahanti, tā tassa sakalasarīraṃ parivāretvā sūcīhi vijjhamānā viya khādanti. So nirodhasamāpanno mahāthero viya niccalova ahoṣi. Evaṃ phāṇitenapi ekasaṃvaccharaṃ antarantarā vīmaṃsantāpissa kiñci phandanamattampi na passimsu.

Athassa cuddasavassikakāle “idāni panesa mahallako jāto sucikāmo asucijigucchako, asucinā naṃ vīmaṃsissāmā”ti tato paṭṭhāya naṃ neva nhāpenti na ca ācamāpenti. So uccārapassāvaṃ katvā tattheva palipanno sayati. Duggandhabhāvena panassa antarudhīnaṃ nikkhamanakālo viya ahoṣi, asucigandhena makkhikā khādanti. So niccalova ahoṣi. Atha naṃ parivāretvā ʒhitā dhātiyo āhaṃsu “tāta temiyakumāra, tvaṃ mahallako jāto, ko taṃ sabbadā paṭijaggissati, kiṃ na lajjasi, kasmā nipannosi, uṭṭhāya te sarīraṃ paṭijaggāhī”ti akkosanti paribhāsanti. So tathārūpe paṭikūle gūtharāsīmhi nimuggopi duggandhabhāvena yojanasatamatthake ʒhitānampi hadayuppatanasamatthassa gūthanirayassa duggandhabhāvaṃ āvajjetvā niccalova ahoṣi. Evaṃ asucināpi ekasaṃvaccharaṃ antarantarā vīmaṃsantāpissa neva antaraṃ passīṃsu.

Tato pannarasavassikakāle “aṅgārena naṃ vīmaṃsissāmā”ti athassa heṭṭhāmañcake aggikapallāni ʒhapayīṃsu “appeva nāma uṇhena pīlito dukkhavedanaṃ asahanto vipphandaṇākāraṃ dasseyyā”ti. Athassa sarīre phoṭāni uṭṭhahanti. Mahāsatto “avīcinirayasantāpo yojanasatamatthake pharati, tamhā dukkhato idaṃ dukkhaṃ sataguṇena sahasaguṇena satahasaguṇena varatara”nti adhvāsetvā niccalova ahoṣi. Athassa mātāpitaro bhijjamaṇahadaya viya manusse paṭikkamāpetvā taṃ tato aggisantāpanato apanetvā “tāta temiyakumāra, mayaṃ tava apīṭhasappiādibhāvaṃ jānāma. Na hi etesaṃ evarūpāni hatthapādakaṇṇasotāni honti, tvaṃ amhehi patthetvā laddhaputtako, mā no nāsehi, sakalajambudīpe vasantānaṃ rājūnaṃ santike garahato no mocehī”ti yāciṃsu. Evaṃ so tehi yācitopi asuṇanto viya hutvā niccalova nipajji. Athassa mātāpitaro rodamaṇā paridevamānā paṭikkamanti. Ekadā mātā ekikā upasaṅkamitvā yācati, ekadā pitā ekakova upasaṅkamitvā yācati. Evaṃ ekasaṃvaccharaṃ antarantarā vīmaṃsantāpissa neva antaraṃ passīṃsu.

Athassa soḷasavassikakāle amaccabrāhmaṇādayo cintayīṃsu “pīṭhasappī vā hotu, mūgo vā badhiro vā hotu, vaye pariṇate rajanīye arajjantā nāma natthi, dussanīye adussantā nāma natthi, samaye sampatte pupphavikasaṇaṃ viya hi dhammatā esā, nāṭakānampissa paccupaṭṭhāpetvā tāhi naṃ vīmaṃsissāmā”ti. Tato uttamarūpadharā devakaññāyo viya vilāsasampannā nāṭakitthiyo pakkosāpetvā “yā kumāraṃ hasāpetuṃ vā kilesehi bandhituṃ vā sakkoti, sā tassa aggamahesī bhavissati”ti vatvā kumāraṃ gandhodakena nhāpetvā devaputtaṃ viya alaṅkaritvā devavimānasadise sirigabbhe supaññatte sirisayane āropetvā gandhadāmapupphadāmadhūmavāsacuṇṇādīhi antogabbhaṃ ekagandhasamodakaṃ katvā paṭikkamīṃsu. Atha naṃ tā itthiyo parivāretvā naccagītehi ceva madhuravacanādīhi ca nānappakārehi abhiramāpetuṃ vāyamīṃsu. So buddhisampannatāya tā itthiyo anoloketvā “imā itthiyo mama sarīrasamphassaṃ mā vindantū”ti adhiṭṭhahitvā assāsapassāse sannirumbhi, athassa sarīraṃ thaddhaṃ ahoṣi. Tā tassa sarīrasamphassaṃ avindantiyo hutvā “thaddhasarīro esa, nāyaṃ manusso, yakkho bhavissati”ti bhītatasiṭā hutvā attānaṃ sandhāretuṃ asakkontiyo palāyīṃsu. Evaṃ nāṭakenapi ekasaṃvaccharaṃ antarantarā vīmaṃsantāpissa neva antaraṃ passīṃsu.

Evaṃ soḷasa saṃvaccharāni soḷasahi mahāvīmaṃsāhi ceva anekāhi khuddakavīmaṃsāhi ca vīmaṃsamānāpi tassa cittaṃ pariggaṇhituṃ nāsakkhiṃsu.

Vīmaṃsanakaṇḍaṃ niṭṭhitam.

Rajjayācanaṇḍaṃ

Tato rājā vippaṭisārī hutvā lakkhaṇapāṭhake brāhmaṇe pakkosāpetvā “tumhe kumārassa jātakāle ‘dhaññāpuññalakkhaṇasampanno ayaṃ kumāro, nāssa koci antarāyo paññāyatī’ti me kathayittha, idāni pana so pīṭhasappī mūgabaddhiro jāto, kathā vo na sametī”ti āha. Brāhmaṇā vadīṃsu “mahārāja, ācariyehi adhiṭṭhakaṃ nāma natthi, apica kho pana, deva, ‘rājakulehi patthetvā laddhaputtako kālakaṇṇī’ti vutte ‘tumhākaṃ domanassaṃ siyā’ti na kathayimhā”ti. Atha ne rājā evamāha “idāni pana kiṃ kātuṃ vaṭṭati”ti? “Mahārāja, imasmim kumāre imasmim gehe vasante tayo antarāyā paññāyissanti – jīvitassa vā antarāyo, setacchattassa vā antarāyo, aggamahesiyā vā antarāyo”ti. “Tasmā, deva, papañcaṃ akatvā avamaṅgalarathe avamaṅgalaasse yojetvā tattha naṃ nipajjāpetvā pacchimadvārena nīharitvā

āmakasusāne catubbhittikaṃ āvāṭaṃ khaṇitvā nikhaṇituṃ vaṭṭati”ti. Rājā antarāyabhayena bhīto tesam vacanaṃ “sādhū”ti sampaṭicchi.

Tadā candādevī taṃ pavattiṃ sutvā turitaturitāva ekikā rājānaṃ upasaṅkamitvā vanditvā “deva, tumhehi mayhaṃ varo dinno, mayā ca gahitako katvā ṭhapito, idāni taṃ me dethā”ti yāci. “Gaṇhāhi, devī”ti. “Deva, puttassa me rajjaṃ dethā”ti. “Na sakkā, devī”ti. “Kimkāraṇā, devā”ti. “Putto, te devi, kālakaṇṇī”ti. “Tena hi, deva, yāvajīvaṃ adadantāpi satta vassāni dethā”ti. “Na sakkā, devī”ti. “Tena hi, deva, cha vassāni dethā”ti. “Na sakkā, devī”ti. “Tena hi, deva, pañca vassāni dethā”ti. “Na sakkā, devī”ti. “Tena hi, deva, cattāri vassāni dethā”ti. “Na sakkā, devī”ti. “Tena hi, deva, tīṇi vassāni dethā”ti. “Na sakkā, devī”ti. “Tena hi, deva, dve vassāni dethā”ti. “Na sakkā, devī”ti. “Tena hi, deva, ekavassaṃ rajjaṃ dethā”ti. “Na sakkā, devī”ti. “Tena hi, deva, satta māsāni rajjaṃ dethā”ti. “Na sakkā, devī”ti. “Tena hi, deva, cha māsāni rajjaṃ dethā”ti. “Na sakkā, devī”ti. “Tena hi, deva, pañca māsāni rajjaṃ dethā”ti. “Na sakkā, devī”ti. “Tena hi, deva, cattāri māsāni rajjaṃ dethā”ti. “Na sakkā, devī”ti. “Tena hi, deva, tīṇi māsāni rajjaṃ dethā”ti. “Na sakkā, devī”ti. “Tena hi, deva, dve māsāni rajjaṃ dethā”ti. “Na sakkā, devī”ti. “Tena hi, deva, ekamāsaṃ rajjaṃ dethā”ti. “Na sakkā, devī”ti. “Tena hi, deva, aḍḍhamāsaṃ rajjaṃ dethā”ti. “Na sakkā, devī”ti. “Tena hi, deva, satta divasāni rajjaṃ dethā”ti. Rājā “sādhū, devi, gaṇhāhi”ti āha. Sā tasmim khaṇe puttaṃ alaṅkārapetvā “temiyakumārassa idaṃ rajja”nti nagare bheriṃ carāpetvā sakalanagaraṃ alaṅkārapetvā puttaṃ hatthikkhandhaṃ āropetvā setacchattaṃ tassa matthake kārapetvā nagaraṃ padakkhiṇaṃ katvā puna āgantvā antonagaraṃ pavesetvā taṃ sirisayane nipajjāpetvā piyaputtaṃ sabbarattiṃ yāci “tāta temiyakumāra, taṃ nissāya soḷasa vassāni niddaṃ alabhivā rodamanāya me akkhīni upakkāni, sokena me hadayaṃ bhijjamānaṃ viya ahoṣi, ahaṃ tava apīṭhasappiādibhāvaṃ jānāmi, mā maṃ anāthaṃ karī”ti. Sā iminā upāyeneva punadivasepi punadivasepi pañca divasāni yāci.

Rajjayācanakaṇḍaṃ niṭṭhitaṃ.

Atha chaṭṭhe divase rājā sunandaṃ nāma sārathiṃ pakkosāpetvā “tāta, sunandasārathi sve pātova avamaṅgalarathe avamaṅgalaasse yojetvā kumāraṃ tattha nipajjāpetvā pacchimadvārena nīharitvā āmakasusāne catubbhittikaṃ āvāṭaṃ khaṇitvā tattha naṃ pakkhipitvā kuddālapitṭhena matthakaṃ bhinditvā jīvitakkhayaṃ pāpetvā upari paṃsum datvā pathavivaḍḍhanakammaṃ katvā nhatvā ehī”ti āṇāpesi. So “sādhū, devā”ti sampaṭicchi. Atha chaṭṭhampi rattiṃ devī kumāraṃ yācitvā “tāta temiyakumāra, tava pitā kāsirajā taṃ sve pātova āmakasusāne nikhaṇituṃ āṇāpesi, sve pātova maraṇaṃ pāpuṇissasi puttā”ti āha. Taṃ sutvā mahāsattassa “tāta temiyakumāra, soḷasa vassāni tayā kato vāyāmo idāni matthakaṃ pakko”ti cintentassa abbhantare pīti uppajji. Mātuyā panassa hadayaṃ bhijjamānaṃ viya ahoṣi, evaṃ santepi “manoratho matthakaṃ pāpuṇissatī”ti mātuyā saddhiṃ nālapī.

Athassā rattiyaṃ accayena pātova sunando sārathi rathaṃ yovento devatānubhāvena mahāsattassa pāramitānubhāvena ca maṅgalarathe maṅgalaasse yojetvā rathaṃ rājadvāre ṭhapetvā mahātalaṃ abhiruhitvā sirigabbhaṃ pavisitvā devīṃ vanditvā evamāha – “devī, mayhaṃ mā kujjha, rañño āṇā”ti vatvā puttaṃ ālīngitvā nipannaṃ devīṃ piṭṭhihatthena apantvā pupphakalāpaṃ viya kumāraṃ ukkhipitvā pāsādā otari. Tadā candādevī uraṃ paharivā mahantena saddena paridevitvā mahātale ohīyi. Atha naṃ mahāsatto oloketvā “mayī akathente mātā hadayena phalitena marissatī”ti kathetukāmo hutvāpi “sace ahaṃ kathessāmi, soḷasa vassāni kato vāyāmo me mogho bhavissatī, akathento panāhaṃ attano ca mātāpitūnañca mahājanassa ca paccayo bhavissāmī”ti adhivāsesi.

Atha naṃ sārathi rathaṃ āropetvā “pacchimadvārābhimukhaṃ rathaṃ pesessāmī”ti cintetvā rathaṃ pesesi. Tadā mahāsattassa pāramitānubhāvena devatāviggahito hutvā rathaṃ nivattāpetvā pācīnadvārābhimukhaṃ rathaṃ pesesi, atha rathacakkaṃ ummāre patihaññi. Mahāsattopi tassa saddaṃ sutvā “manoratho me matthakaṃ patto”ti suṭṭhutaṃ tuṭṭhacitto ahoṣi. Ratho nagarā nikkhamitvā devatānubhāvena tiyojanikaṃ ṭhānaṃ gato. Tattha vanaghaṭaṃ sārathissa āmakasusānaṃ viya upaṭṭhāsi. So “idaṃ ṭhānaṃ phāsuka”nti sallakkhetvā rathaṃ maggā okkamāpetvā maggapasse ṭhapetvā rathā

oruyha mahāsattassa ābharāṇabhaṇḍaṃ omuñcivā bhaṇḍikaṃ katvā ekamantaṃ ṭhapetvā kuddālaṃ ādāya rathassa avidūre ṭhāne catubbhittikaṃ āvāṭaṃ khaṇitaṃ ārabhi.

Tato bodhisatto cintesi “ayaṃ me vāyāmakālo, ahañhi soḷasa vassāni hatthapāde na cālesim, kiṃ nu kho me balaṃ atthi, udāhu no”ti. So uṭṭhāya vāmahatthena dakkhiṇahatthaṃ, dakkhiṇahatthena vāmahatthaṃ parāmasanto ubhohi hatthehi pāde sambāhitvā rathā otarituṃ cittaṃ uppādesi. Tāvadevassa pādapatitaṭṭhāne vātapuṇṇabhastacammaṃ viya mahāpathavī abbhuggantvā rathassa pacchimantaṃ āhacca aṭṭhāsi. Mahāsatto rathā otarivā katipaye vāre aparāparaṃ caṅkamtivā “imināva niyāmena ekadivasāṃ yojanasatampi me gantuṃ balaṃ atthi”ti ñatvā “sace, sārathi, mayā saddhiṃ virujjheyya, atthi nu kho me tena saha paṭivirujjhitaṃ bala”nti upadhārento rathassa pacchimantaṃ gahetvā kumārakānaṃ kīḷanayānakaṃ viya ukkhipitvā rathaṃ paribbhamento aṭṭhāsi. Athassa “atthi me tena saha paṭivirujjhitaṃ bala”nti sallakkhetvā pasādhanatthāya cittaṃ uppajji.

Taṃkhaṇaṇṇeva sakkassa bhavanaṃ uṇhākāraṃ dassesi. Sakko āvajjento taṃ kāraṇaṃ ñatvā “temiyakumārassa manoratho matthakaṃ patto, idāni pasādhanatthāya cittaṃ uppannaṃ, kiṃ etassa mānusakena pasādhanenā”ti dibbapasādhanāṃ gāhāpetvā vissakammadevaputtaṃ pakkosāpetvā “tāta vissakamma devaputta, tvaṃ gaccha, kāsirājassa puttaṃ temiyakumāraṃ alaṅkarohi”ti āṇāpesi. So “sādhū”ti sampaṭicchitvā tāvatiṃsabhavanato otarivā tassa santikaṃ gantvā dasahi dussasahashehi veṭhanaṃ katvā dibbehi ceva mānusakehi ca alaṅkārehi sakkāṃ viya taṃ alaṅkaritvā sakatṭhānameva gato. So devarājāḷāya sārathissa khaṇanokāsaṃ gantvā āvāṭatīre ṭhatvā pucchanto tatiyaṃ gāthamāha –

3. “Kiṃ nu santaramānova, kāsuṃ khaṇasi sārathi;
Puṭṭho me samma akkhāhi, kiṃ kāsuyā karissasī”ti.

Tattha **kāsunti** āvāṭaṃ.

Taṃ sutvā sārathi āvāṭaṃ khaṇanto uddhaṃ anoloketvāva catutthaṃ gāthamāha –

4. “Rañño mūgo ca pakkho ca, putto jāto acetaso;
Somhi raññā samajjhittṭho, puttaṃ me nikhaṇaṃ vane”ti.

Tattha **pakkhoti** piṭhasappī. “**Mūgo**”ti vacaneneva panassa badhirabhāvopi sijjhati badhirassa hi paṭivacanaṃ kathetuṃ asakkuṇeyyattā. **Acetasoti** acittako viya jāto. Soḷasa vassāni akathitattā evamāha. **Samajjhittṭhoti** āṇatto, pesitoti attho. **Nikhaṇaṃ vaneti** vane nikhaṇeyyāsī.

Atha naṃ mahāsatto āha –

5. “Na badhiro na mūgosmi, na pakkho na ca vīkalo;
Adhammaṃ sārathi kayirā, maṃ ce tvaṃ nikhaṇaṃ vane.
6. “Ūrū bāhuñca me passa, bhāsitañca suṇohi me;
Adhammaṃ sārathi kayirā, maṃ ce tvaṃ nikhaṇaṃ vane”ti.

Tattha **na badhiroti** samma sārathi, sace taṃ rājā evarūpaṃ puttaṃ mārāpetuṃ āṇāpesi, ahaṃ pana evarūpo na bhavāmīti dīpetuṃ evamāha. **Maṃ ce tvaṃ nikhaṇaṃ vaneti** sace badhirabhāvādivirahitaṃ evarūpaṃ maṃ vane nikhaṇeyyāsī, adhammaṃ kammaṃ kareyyāsīti attho. “**Ūrū**”ti idaṃ so purimagāthaṃ sutvāpi naṃ anolokentameva disvā “alaṅkatasarīramassa dassessāmī”ti cintetvā āha. Tassattho – samma sārathi, ime kañcanakadalikkhandhasadise ūrū, kanakacchaviṃ bāhuñca me passa, madhuravacanañca me suṇāhīti.

Tato sārathi evaṃ cintesi “ko nu kho esa, āgatakālato paṭṭhāya attānameva vaṇṇetī”ti. So

āvāṭakhaṇaṇaṃ pahāya uddhaṃ olokeno tassa rūpasampattiṃ disvā “ayaṃ puriso ko nu kho, manusso vā devo vā”ti ajānanto imaṃ gāthamāha –

7. “Devatā nusi gandhabbo, adu sakko purindado;
Ko vā tvaṃ kassa vā putto, kathaṃ jānemu taṃ maya”nti.

Athassa mahāsatto attānaṃ ācikkhitvā dhammaṃ desento āha –

8. “Namhi devo na gandhabbo, namhi sakko purindado;
Kāsirañño ahaṃ putto, yaṃ kāsuyā nihaññasi.
9. “Tassa rañño ahaṃ putto, yaṃ tvaṃ sammūpajīvasi;
Adhammaṃ sārathi kayirā, maṃ ce tvaṃ nikhaṇaṃ vane.
10. “Yassa rukkhassa chāyāya, nisīdeyya sayeyya vā;
Na tassa sākhaṃ bhañjeyya, mittadubbho hi pāpako.
11. “Yathā rukkho tathā rājā, yathā sākhaṃ tathā ahaṃ;
Yathā chāyūpago poso, evaṃ tvamasi sārathi;
Adhammaṃ sārathi kayirā, maṃ ce tvaṃ nikhaṇaṃ vane”ti.

Tattha **nihaññasīti** nihanissasi. Yaṃ tvaṃ ettha nihanissāmīti saññāya kāsuyā khaṇasi, so ahanti dīpeti. So “rājaputto aha”nti vuttepi na saddahatiyeva, madhurakathāya panassa bajjhivā dhammaṃ suṇanto aṭṭhāsī. **Mittadubbhoti** paribhuttachāyassa rukkhassa pattaṃ vā sākhaṃ vā ankuramaṃ vā bhañjanto mittaghātako hoti lāmakapuriso, kimaṅgaṃ pana sāmiputtaghātako. **Chāyūpagoti** paribhogatthāya chāyamaṃ upagato puriso viya rājānaṃ nissāya jīvamāno tvanti vadati.

So evaṃ kathentepi bodhisatte na saddahatiyeva. Atha mahāsatto “saddahāpessāmi na”nti devatānaṃ sādhuḥārena ceva attano ghosena ca vanaghaṭaṃ unnādentō dasa mittapūjagāthā nāma ārabhi

12. “Pahūtabhakkho bhavati, vippavuṭṭho sakaṃgharā;
Bahū naṃ upajīvanti, yo mittānaṃ na dubbhati.
13. “Yaṃ yaṃ janapadaṃ yāti, nigame rājadhāniyo;
Sabbattha pūjito hoti, yo mittānaṃ na dubbhati.
14. “Nāssa corā pasāhanti, nātimaññanti khattiyā;
Sabbe amitte tarati, yo mittānaṃ na dubbhati.
15. “Akkuddho saghamaṃ eti, sabhāyamaṃ paṭinandito;
Ñātīnaṃ uttamo hoti, yo mittānaṃ na dubbhati.
16. “Sakkatvā sakkato hoti, garu hoti sagāro;
Vaṇṇakittibhato hoti, yo mittānaṃ na dubbhati.
17. “Pūjako labhate pūjamaṃ, vandako paṭivandanaṃ;
Yasokittiñca pappoti, yo mittānaṃ na dubbhati.
18. “Aggi yathā pajjalati, devatāva virocati;
Siriyā ajahito hoti, yo mittānaṃ na dubbhati.

19. “Gāvo tassa pajāyanti, khetto vuttaṃ virūhati;
Vuttānaṃ phalasmaṇāti, yo mittānaṃ na dubbhati.
20. “Darito pabbatāto vā, rukkhato patito naro;
Cuto patiṭṭhaṃ labhati, yo mittānaṃ na dubbhati.
21. “Virūḷhamūlasantānaṃ, nigrodhamiva māluto;
Amittā nappasāhanti, yo mittānaṃ na dubbhatī”ti.

Tattha **sakaṃ gharā**ti sakagharā, ayameva vā pāṭho. **Na dubbhatī**ti na dussati. **Mittānanti** buddhādīnaṃ kalyāṇamittānaṃ na dubbhati. “**Sabbattha pūjito hotī**”ti idaṃ sīvalivatthunā vaṇṇetabbaṃ. **Na pasāhantī**ti pasayhakāraṃ kātuṃ na sakkonti. Idaṃ saṃkiccaśamaṇeravatthunā dīpetabbaṃ. “**Nātimaññanti khattiyā**”ti idaṃ jotikaseṭṭhivatthunā dīpetabbaṃ. **Taratī**ti atikkamati. **Sagharanti** attagharaṃ. Mittānaṃ dubbhanto attano gharaṃ āgacchantopi ghaṭṭitacitto kuddhova āgacchati, ayaṃ pana akuddhova sakagharāṃ eti. **Paṭinanditoti** bahūnaṃ sannipātattāhāne amittadubbhino guṇakathaṃ kathenti, tāya so paṭinandito hoti pamuditacitto.

Sakkatvā sakkato hotīti paraṃ sakkatvā sayampi parehi sakkato hoti. **Garu hoti sagāravoti** paresu sagāravo sayampi parehi garuko hoti. **Vaṇṇakittibhatoti** bhatavaṇṇakitti, guṇaṇceva kittisaddaṇca ukkhipitvā caranto nāma hotīti attho. **Pūjakoti** mittānaṃ pūjako hutvā sayampi pūjaṃ labhati. **Vandakoti** buddhādīnaṃ kalyāṇamittānaṃ vandako hutvā punabbhave paṭivandanaṃ labhati. **Yasokittiṅcā**ti issariyaparivāraṇceva guṇakittiṅca pappoti. Imāya gāthāya cittaḡahapatino vatthu (dha. pa. 73-74) kathetabbaṃ.

Pajjalatīti issariyaparivārena pajjalati. **Siriyā ajahito hotī**ti ettha anāthapiṇḍikassa vatthu (dha. pa. 119-120) kathetabbaṃ. **Asnātī**ti paribhuñjati. “**Patiṭṭhaṃ labhatī**”ti idaṃ **cūlapadumajātakena** (jā. 1.2.85-86) dīpetabbaṃ. **Virūḷhamūlasantānanti** vaḍḍhitamūlapārohaṃ. **Amittā nappasāhantī**ti ettha kuraraghariyasonattherassa mātu gemaṃ pavitṭhacoravatthu kathetabbaṃ.

Sunando sārathi ettakāhi gāthāhi dhammaṃ desentampi taṃ asaṅjānitvā “ko nu kho aya”nti āvāṭakhaṇanaṃ pahāya rathasamīpaṃ gantvā tattha taṅca pasādhanabhaṇḍaṅca ubhayaṃ adisvā puna āgantvā olokeno taṃ saṅjānitvā tassa pādesu patitvā añjaliṃ paggayha yācanto imaṃ gāthamāha –

22. “Ehi taṃ paṭinessāmi, rājaputta sakaṃ gharaṃ;
Rajjaṃ kārehi bhaddante, kiṃ araṅṅe karissasī”ti.

Atha naṃ mahāsatto āha –

23. “Alaṃ me tena rajjena, ñātakehi dhanena vā;
Yaṃ me adhammacariyāya, rajjaṃ labbhettha sārathī”ti.

Tattha **alanti** paṭikkhepavacanaṃ.

Sārathi āha –

24. “Puṇṇapattaṃ maṃ lābhehi, rājaputta ito gato;
Pitā mātā ca me dajjuṃ, rājaputta tayī gate.
25. “Orodhā ca kumārā ca, vesiyānā ca brāhmaṇā;
Tepi attamanā dajjuṃ, rājaputta tayī gate.

26. “Hatthārohā anīkaṭṭhā, rathikā pattikārakā;
Tepi attamanā dajjuṃ, rājaputta tayī gate.
27. “Bahudhaññā jānapadā, negamā ca samāgatā;
Upāyanāni me dajjuṃ, rājaputta tayī gate”ti.

Tattha **puṇṇapattanti** tuṭṭhidāyaṃ. **Dajjunti** sattaratanavassam vassantā viya mama ajjhāsayapūraṇaṃ tuṭṭhidāyaṃ dadeyyuṃ. Idaṃ so “appeva nāma mayi anukampāya gaccheyyā”ti cintetvā āha. **Vesiyānā cāti** vessā ca. **Upāyanānīti** paṇṇākārāni.

Atha naṃ mahāsatto āha –

28. “Pitu mātu cahaṃ catto, raṭṭhassa nigamassa ca;
Atho sabbakumārānaṃ, natthi mayhaṃ sakaṃ gharaṃ.
29. “Anuññāto ahaṃ matyā, sañcatto pitarā mahaṃ;
Ekoraññe pabbajito, na kāme abhipatthaye”ti.

Tattha **pitu mātu cāti** pitarā ca mātārā ca ahaṃ catto. Itaresupi eseva nayo. **Matyāti** samma sārathi, ahaṃ sattāhaṃ rajjaṃ paricchinditvā varaṃ gaṇhantiyā mātārā anuññāto nāma. **Sañchattoti** suṭṭhu catto. **Pabbajitoti** pabbajitvā araññe vasanattāya nikkhantoti attho.

Evaṃ mahāsattassa attano guṇe kathentassa pīti uppajji, tato pītivegena udānaṃ udānento āha –

30. “Api ataramānānaṃ, phalāsāva samijjhati;
Vipakkabrahmacariyosmi, evaṃ jānāhi sārathi.
31. “Api ataramānānaṃ, sammadattho vipaccati;
Vipakkabrahmacariyosmi, nikkhanto akutobhayo”ti.

Tattha **phalāsāvāti** ataramānassa mama soḷasavassehi katavāyāmassa samiddhaṃ ajjhāsayaphalaṃ dassetuṃ evamāha. **Vipakkabrahmacariyosmīti** niṭṭhappattamanoratho. **Sammadattho vipaccatīti** sammā upāyena kāraṇena kattabbakiccaṃ sampajjati.

Sārathi āha –

32. “Evaṃ vaggukatho santo, viṣaṭṭhavacano casi;
Kasmā pitu ca mātucca, santike na bhaṇī tadā”ti.

Tattha **vaggukathoti** sakhilakatho.

Tato mahāsatto āha –

33. “Nāhaṃ asandhitā pakkho, na badhiro asotatā;
Nāhaṃ ajivhatā mūgo, mā maṃ mūgamadhārayi.
34. “Purimaṃ sarāmahaṃ jātiṃ, yattha rajjamakārayiṃ;
Kārayitvā tahiṃ rajjaṃ, pāpatthaṃ nirayaṃ bhusaṃ.
35. “Vīsatiñceva vassāni, tahiṃ rajjamakārayiṃ;
Asītivassasahassāni, nirayamhi apaccisaṃ.

36. “Tassa rajjassahaṃ bhīto, mā maṃ rajjābhisecayoṃ;
Tasmā pitu ca mātucca, santike na bhaṇiṃ tadā.
37. “Ucchaṅge maṃ nisādetvā, pitā atthānusāsati;
Ekaṃ hanatha bandhatha, ekaṃ khārāpatacchikaṃ;
Ekaṃ sūlasmiṃ uppetha, iccassa manusāsati.
38. “Tāyāhaṃ pharusam sutvā, vācāyo samudīritā;
Amūgo mūgavaṇṇena, apakkho pakkhasammato;
Sake muttakarīsasmiṃ, acchāhaṃ samparipluto.
39. “Kasiraṅca parittaṅca, taṅca dukkhena saṃyutaṃ;
Komaṃ jīvitamāgamma, veraṃ kayirātha kenaci.
40. “Paññāya ca alābhena, dhammassa ca adassanā;
Komaṃ jīvitamāgamma, veraṃ kayirātha kenaci.
41. “Api ataramānānaṃ, phalāsāva samijjhati;
Vipakkabrahmacariyosmi, evaṃ jānāhi sārathi.
42. “Api ataramānānaṃ, sammadattho vipaccati;
Vipakkabrahmacariyosmi, nikkhanto akutobhayo”’ti.

Tattha **asandhitā**ti sandhīnaṃ abhāvena. **Asotatā**ti sotānaṃ abhāvena. **Ajivhatā**ti samparivattanajivhāya abhāvena mūgo ahaṃ na bhavāmi. **Yatthā**ti yāya jātiyā bārāṇasinagare rajjaṃ akārayiṃ. **Pāpatthanti** pāpataṃ. Patito asmīti vadati. **Rajjābhisecayuntī** rajje abhisecayoṃ. **Nisādetvā**ti nisīdāpetvā. **Atthānusāsati**ti atthaṃ anusāsati. **Khārāpatacchikanti** sattīhi paharivā khārāhi patacchikaṃ karotha. **Uppethā**ti āvunatha. **Iccassa manusāsati**ti evamassa atthaṃ anusāsati. **Tāyāhanti** tāyo vācāyo ahaṃ. **Pakkhasammato**ti pakkho iti sammato ahoṣiṃ. **Acchāhanti** acchiṃ ahaṃ, avasinti attho. **Sampariplutoti** samparikiṇṇo, nimuggo hutvāti attho.

Kasiranti dukkhaṃ. **Parittanti** appaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti – sammasārathi, sacepi sattānaṃ jīvitam dukkhampi samānaṃ bahuciraṭṭhitikaṃ bhaveyya, pattheyya, parittampi samānaṃ sace sukhaṃ bhaveyya, pattheyya, idaṃ pana kasiraṅca parittaṅca sakalena vaṭṭadukkhena saṃyuttaṃ sannihitaṃ omadditaṃ. **Komanti** ko imaṃ. **Veranti** pāṇātipātādipaṅcavidhaṃ veraṃ. **Kenacīti** kenaci kāraṇena. **Paññāyāti** vipassanāpaññāya alābhena. **Dhammassāti** sotāpattimagassa adassanena. Puna udānagāthāyo agantukāmatāya thirabhāvadassanattaṃ kathesi.

Taṃ sutvā sunando sārathi “ayaṃ kumāro evarūpaṃ rajjasiriṃ kuṇapaṃ viya chaḍḍetvā attano adhiṭṭhānaṃ abhinditvā “pabbajissāmīti araṅgaṃ pavīṭṭho, mama iminā dujjīvitena ko attho, ahampi tena saddhiṃ pabbajissāmī”’ti cintetvā imaṃ gāthamāha –

43. “Ahampi pabbajissāmi, rājaputta tavantike;
Avhāyassu maṃ bhaddante, pabbajjā mama rucati”’ti.

Tattha **tavantiketi** tava santike. **Avhāyassūti** “ehi pabbajāhī”’ti pakkosassu.

Evaṃ tena yācitopi mahāsatto “sacāhaṃ idāneva taṃ pabbājessāmi, mātāpitāro idha nāgacchissanti, atha nesaṃ parihāni bhavissati, ime assā ca ratho ca pasādhanabhaṇḍaṅca idheva nassissanti, ‘yakkho so, khādito nu kho tena sārathī’ti garahāpi me uppajjissati”’ti cintetvā attano ca garahāmocanattaṃ mātāpitūnaṅca vuḍḍhiṃ sampassanto asse ca rathaṅca pasādhanabhaṇḍaṅca tassa

iṇaṃ katvā dassento imaṃ gāthamāha –

44. “Rathaṃ niyyādayitvāna, anaṇo ehi sārathi;
Anaṇassa hi pabbajjā, etaṃ isihi vaṇṇita”’nti.

Tattha **etanti** etaṃ pabbajjākaraṇaṃ buddhādīhi isihi vaṇṇitaṃ pasatthaṃ thomitaṃ.

Taṃ sutvā sārathi “sace mayi nagaraṃ gate esa aññattha gaccheyya, pitā cassa imaṃ pavattiṃ sutvā ‘puttaṃ me dassehi’ ti puna āgato imaṃ na passeyya, rājadaṇḍaṃ me kareyya, tasmā ahaṃ attano guṇaṃ kathetvā aññatthāgamanatthāya paṭiññaṃ gaṇhissāmi”’ti cintento gāthādvayamāha –

45. “Yadeva tyāhaṃ vacanaṃ, akaraṃ bhaddamatthu te;
Tadeva me tvaṃ vacanaṃ, yācito kattumarahasi.
46. “Idheva tāva acchassu, yāva rājānamānaye;
Appeva te pitā disvā, patīto sumano siyā”’ti.

Tato mahāsatto āha –

47. “Karomi te taṃ vacanaṃ, yaṃ maṃ bhaṇasi sārathi;
Ahampi daṭṭhukāmosmi, pitaraṃ me idhāgataṃ.
48. “Ehi samma nivattassu, kusalaṃ vajjāsī nātināṃ;
Mātaraṃ pitaraṃ mayhaṃ, vutto vajjāsī vandana”’nti.

Tattha **karomi tetanti** karomi te etaṃ vacanaṃ. **Ehi samma nivattassūti** samma sārathi, tattha gantvā ehi, ettova khippameva nivattassu. **Vutto vajjāsīti** mayā vutto hutvā “putto vo temiyakumāro vandatī”’ti vandanaṃ vadeyyāsīti attho.

Iti vatvā mahāsatto suvaṇṇakadali viya onamitvā pañcapaṭiṭṭhitena bārāṇasinagarābhimukho mātāpitaro vanditvā sārathissa sāsaṇaṃ adāsī. So sāsaṇaṃ gahetvā kumāraṃ padakkhiṇaṃ katvā rathamāruyha nagarābhimukho pāyāsī. Tamatthaṃ pakāsento sathā āha –

49. “Tassa pāde gahetvāna, katvā ca naṃ padakkhiṇaṃ;
Sārathi rathamāruyha, rājadvāraṃ upāgamī”’ti.

Tassattho – bhikkhave, evaṃ vutto so sārathi, tassa kumārassa pāde gahetvā taṃ padakkhiṇaṃ katvā rathaṃ āruyha rājadvāraṃ upāgamīti.

Tasmiṃ khaṇe candādevī sīhapañjaraṃ vivaritvā “kā nu kho me puttassa pavattī”’ti sārathissa āgamanamaggaṃ oloketī taṃ ekakaṃ āgacchantaṃ disvā uraṃ paharivā paridevi. Tamatthaṃ pakāsento sathā āha –

50. “Suññaṃ mātā rathaṃ disvā, ekaṃ sārathimāgataṃ;
Assupuñṇehi nettehi, rodantī naṃ udikkhati.
51. “Ayaṃ so sārathi eti, nihantvā mama atrajaṃ;
Nihato nūna me putto, pathabyā bhūmivaḍḍhano.
52. “Amittā nūna nandanti, patītā nūna verino;
Āgataṃ sārathim disvā, nihantvā mama atrajaṃ.

53. “Suññaṃ mātā rathaṃ disvā, ekaṃ sārathimāgataṃ;
Assuṇṇehi nettehi, rodantī paripucchi naṃ.
54. “Kiṃ nu mūgo kiṃnu pakkho, kiṃnu so vilapī tadā;
Nihaññaṃāno bhūmiyā, taṃ me akkhāhi sārathi.
55. “Kathaṃ hatthehi pādehi, mūgapakkho vivajjayi;
Nihaññaṃāno bhūmiyā, taṃ me akkhāhi pucchito”’ti.

Tattha **mātā**ti temiyakumārassa mātā. **Pathabyā bhūmivaḍḍhanoti** so mama putto bhūmivaḍḍhano hutvā pathabyā nihato nūna. **Rodantī paripucchi nanti** taṃ rathaṃ ekamantaṃ ṭhapetvā mahātaḷaṃ abhiruyha candādeviṃ vanditvā ekamante ṭhitaṃ sārathiṃ paripucchi. **Kinnūti** kiṃ nu so mama putto mūgo eva pakkho eva. **Tadāti** yadā naṃ tvaṃ kāsuyaṃ pakkhipitvā kuddālena matthake pahari, tadā. **Nihaññaṃāno bhūmiyāti** tayā bhūmiyaṃ nihaññaṃāno kiṃ nu vilapi. **Taṃ meti** taṃ sabbaṃ aparihāpetvā me akkhāhi. **Vivajjayīti** “apehi sārathi, mā maṃ mārehī”’ti kathaṃ hatthehi pādehi ca phandanto taṃ apanudi, taṃ me kathehīti attho.

Tato sārathi āha –

56. “Akkheyyaṃ te ahaṃ ayye, dajjāsī abhayaṃ mama;
Yaṃ me sutāṃ vā diṭṭhaṃ vā, rājaputtassa santike”’ti.

Tattha **dajjāsīti** sace abhayaṃ dadeyyāsī, so idaṃ “sacāhaṃ ‘tava putto neva mūgo na pakkho madhurakatho dhammakathiko’’ti vakkhāmi, atha ‘kasmā taṃ gahetvā nāgatosī’’ti rājā kuddho rājadaṇḍampi me kareyya, abhayaṃ tāva yācissāmī”’ti cintetvā āha.

Atha naṃ candādevī āha –

57. “Abhayaṃ samma te dammi, abhīto bhaṇa sārathi;
Yaṃ te sutāṃ vā diṭṭhaṃ vā, rājaputtassa santike”’ti.

Tato sārathi āha –

58. “Na so mūgo na so pakkho, visaṭṭhavacono ca so;
Rajjassa kira so bhīto, akarā ālaye bahū.
59. “Purimaṃ sarati so jātiṃ, yattha rajjamakārayi;
Kārayitvā tahiṃ rajjaṃ, pāpattha nirayaṃ bhusaṃ.
60. “Vīsatiñceva vassāni, tahiṃ rajjamakārayi;
Asītivassasahassāni, nirayamhi apacci so.
61. “Tassa rajjassa so bhīto, mā maṃ rajjābhiseccayūṃ;
Tasmā pitu ca mātucca, santike na bhaṇī tadā.
62. “Aṅgaccaṅgasampanno, ārohapariṇāhavā;
Visaṭṭhavacono pañño, magge saggassa tiṭṭhati.
63. “Sace tvaṃ daṭṭhukāmāsī, rājaputtaṃ tavatrajaṃ;
Ehi taṃ pāpayissāmi, yattha sammati temiyo”’ti.

Tattha **visatthavacanoti** apalibuddhakatho. **Akarā ālaye bahūti** tumhākaṃ vañcanāni bahūni akāsi. **Paññoti** paññavā. **Sace tvanti** rājānaṃ dhuraṃ katvā ubhopi te evamāha. **Yattha sammati temiyoti** yattha vo putto mayā gahitapaṭiñño hutvā acchati, tattha pāpayissāmi, idāni papañcaṃ akatvā lahuṃ gantuṃ vaṭṭatīti āha.

Kumāro pana sārathim pesetvā pabbajitukāmo ahosi. Tadā sakko tassa manam ñatvā tasmim khaṇe vissakammadevaputtaṃ pakkosāpetvā “tāta vissakammadevaputta, temiyakumāro pabbajitukāmo, tvaṃ tassa paññasālañca pabbajitaparikkhārañca māpetvā ehī”ti pesesi. So “sādhū”ti sampaṭicchitvā vegena gantvā tiyojanike vanasaṇḍe attano iddhibalena ramaṇīyaṃ assamaṃ māpetvā rattiṭṭhānadivāṭṭhānañca pokkharāñca āvāṭaṇca akālaphalasampannaṃ rukkhañca katvā paññasālasamīpe catuvīsatihatthappamaṇaṃ caṅkamaṃ māpetvā antocaṅkame ca phalikavaṇṇaṃ ruciraṃ vālukaṃ okiritvā sabbe pabbajitaparikkhāre māpetvā “ye pabbajitukāmā, te ime gahetvā pabbajantū”ti bhittiyaṃ akkharāni likhitvā caṇḍavāle ca amanāpasadde sabbe migapakkhino ca palāpetvā sakaṭṭhānameva gato.

Tasmim khaṇe mahāsatto taṃ disvā sakkadattiyabhāvaṃ ñatvā, paññasālaṃ pavisitvā vatthāni apanetvā, rattavākacīraṃ nivāsetvā ekaṃ pārupitvā ajinacammaṃ ekaṃse katvā jaṭamaṇḍalaṃ bandhitvā kājaṃ aṃse katvā kattaradaṇḍamādāya paññasālato nikkhamitvā pabbajitasiriṃ samubbahanto aparāparaṃ caṅkamitvā “aho sukhaṃ, aho sukha”nti udānaṃ udānento paññasālaṃ pavisitvā kaṭṭhattharaṇe nisinna pañca abhiññā aṭṭha samāpattiyō ca nibbattetvā sāyanhasamaye paññasālato nikkhamitvā caṅkamanakoṭiyaṃ ṭhitakāraruḅbhato paññāni gahetvā, sakkadattiyabhājane aloṇake atakke nidhūpane uḍake sedetvā amataṃ viya paribhuñjitvā cattāro brahmavihāre bhāvetvā tattha vāsaṃ kappesi.

Kāsirājāpi sunandasārathissa vacanaṃ sutvā mahāsenaguttaṃ pakkosāpetvā taramānarūpova gamanasajjaṃ kāretuṃ āha –

64. “Yojayantu rathe asse, kacchaṃ nāgāna bandhatha;
Uḍirayantu saṅkhapaṇavā, vādantu ekapokkharā.
65. “Vādantu bherī sannaddhā, vaggū vādantu dundubhī;
Negamā ca maṃ anventu, gacchaṃ puttānivedako.
66. “Orodhā ca kumārā ca, vesiyānā ca brāhmaṇā;
Khippaṃ yānāni yojentu, gacchaṃ puttānivedako.
67. “Hatthārohā anīkaṭṭhā, rathikā pattikārakā;
Khippaṃ yānāni yojentu, gacchaṃ puttānivedako.
68. “Samāgatā jānapadā, negamā ca samāgatā;
Khippaṃ yānāni yojentu, gacchaṃ puttānivedako”ti.

Tattha **uḍirayantūti** saddaṃ muñcantu. **Vādantūti** vajjantu. **Ekapokkharāti** ekamukhabheriyo. **Sannaddhāti** suṭṭhu naddhā. **Vaggūti** madhurassarā. **Gacchanti** gamissāmi. **Puttānivedakoti** puttassa nivedako ovādako hutvā gacchāmi. Taṃ ovaditvā mama vacanaṃ gāhāpetvā tattheva taṃ ratanarāsīmhi ṭhapetvā abhisīñcitvā ānetuṃ gacchāmīti adhippāyenevamāha. **Negamāti** kuṭumbikajanā. **Samāgatāti** sannipatitā hutvā.

Evam raññā āṇattā sārathino asse yojetvā rathe rājadvāre ṭhapetvā rañño ārocesuṃ. Tamatthaṃ pakāsento satthā āha –

69. “Asse ca sārathī yutte, sindhave sīghavāhane;

Rājadvāraṃ upāgacchuṃ, yuttā deva ime hayā’’ti.

Tattha **asseti** sindhave sindhavajātike sīghavāhane javasampanne asse ādāya. **Sārathīti** sārathino. **Yutteti** rathesu yojite. **Upāgacchunti** te rathesu yutte asse ādāya āgamamsu, āgantvā ca pana ‘‘yuttā, deva, ime hayā’’ti ārocesuṃ.

Tato sārathīnaṃ vacanaṃ sutvā rājā upaḍḍhagāthamāha –

70. ‘‘Thūlā javena hāyanti, kisā hāyanti thāmunā’’ti.

Taṃ sutvā sārathinopi upaḍḍhagāthamaṃsu –

‘‘Kise thūle vivajjetvā, saṃsaṭṭhā yojitā hayā’’ti.

Tassattho – deva, kise ca thūle ca evarūpe asse aggaṇhitvā vayena vaṇṇena javena balena sadisā hayā yojitāti.

Atha rājā puttassa santikaṃ gacchanto cattāro vaṇṇe aṭṭhārasa seniyo sabbañca balakāyaṃ sannipātāpesi. Tassa sannipātentasseva tayo divasā atikkantā. Atha catutthe divase kāsirājā nagarato nikkhamitvā gahetabbayuttakaṃ gāhāpetvā assamapadaṃ gantvā puttana saddhiṃ paṭinandito paṭisanthāramakāsi. Tamatthaṃ pakāsentō satthā āha –

71. ‘‘Tato rājā taramāno, yuttamāruyha sandanaṃ;
Itthāgāraṃ ajjhabhāsi, sabbāva anuyātha maṃ.

72. ‘‘Vālabījanimuṇhīsaṃ, khaggaṃ chattañca paṇḍaraṃ;
Upādhī rathamāruyha, suvaṇṇehi alaṅkatā.

73. ‘‘Tato sa rājā pāyāsi, purakkhatvāna sārathim;
Khippameva upāgacchi, yattha sammati temiyo.

74. ‘‘Tañca disvāna āyantaṃ, jalantamiva tejasā;
Khattasaṅghaparibyūḷhaṃ, temiyo etadabravi.

75. ‘‘Kacci nu tāta kusalaṃ, kacci tāta anāmayam;
Sabbā ca rājakaññāyo, arogā mayha mātaro.

76. ‘‘Kusalañceva me putta, atho putta anāmayam;
Sabbā ca rājakaññāyo, arogā tuyha mātaro.

77. ‘‘Kacci amajjapo tāta, kacci te suramappiyam;
Kacci sacce ca dhamme ca, dāne te ramate mano.

78. ‘‘Amajjapo ahaṃ putta, atho me suramappiyam;
Atho sacce ca dhamme ca, dāne me ramate mano.

79. ‘‘Kacci arogaṃ yoggaṃ te, kacci vahati vāhanaṃ;
Kacci te byādhayo natthi, sarīrassupatāpanā.

80. ‘‘Atho arogaṃ yoggaṃ me, atho vahati vāhanaṃ;
Atho me byādhayo natthi, sarīrassupatāpanā.

81. “Kacci antā ca te phītā, majjhe ca bahalā tava;
Koṭṭhāgāraṇca kosaṇca, kacci te paṭisanthataṃ.
82. “Atha antā ca me phītā, majjhe ca bahalā mama;
Koṭṭhāgāraṇca kosaṇca, sabbhaṃ me paṭisanthataṃ.
83. “Svāgataṃ te mahārāja, atho te adurāgataṃ;
Patiṭṭhapentu pallākaṃ, yattha rājā nisakkatī”ti.

Tattha **upādhī rathamāruyāhī** suvaṇṇapādukā ca rathaṃ āropentūti attho. Ime tayo pāde puttassa tattheva abhisekakaraṇatthāya “pañca rājakakudhabhaṇḍāni gaṇhathā”ti āṇāpento rājā āha. **Suvaṇṇehi alaṅkatā**ti idaṃ pādukaṃ sandhāyāha. **Upāgacchīti** upāgato ahoṣi. Kāya velāyāti? Mahāsattassa kārapaṇṇāni pacitvā nibbāpentassa nisinnavelāya. **Jalantamiva tejasāti** rājatejena jalantaṃ viya. **Khattasaṅghaparibuyūhanti** kathāphāsukena amaccasaṅghena parivutaṃ, khattiyasamūhehi vā parivāritaṃ. **Etadabravīti** kāsirājānaṃ bahi khandhāvāraṃ nivāsāpetvā padasāva paṇṇasālaṃ āgantvā taṃ vanditvā nisinnaṃ paṭisanthāraṃ karonto etaṃ vacanaṃ abravī.

Kusalaṃ anāmayanti ubhayenapi padena ārogyameva pucchati. **Kacci amajjapoti** kacci majjaṃ na pivasīti pucchati. “**Appamatto**”tipi pāṭho, kusaladhammesu nappamajjasīti attho. **Suramappiyanti** surāpānaṃ appiyaṃ. “**Suramappiyā**”tipi pāṭho, surā appiyāti attho. **Dhammeti** dasavidhe rājadhamme. **Yogganti** yuge yuñjitabbaṃ te tava assaṅgādikāṃ. **Kacci vahatīti** kacci arogaṃ hutvā vahati. **Vāhananti** hatthiassādi sabbhaṃ vāhanaṃ. **Sarīrassupatāpanāti** sarīrassa upatāpakarā. **Antāti** paccantajanapadā. **Phītāti** iddhā subhikkhā, vatthābharaṇehi vā annapānehi vā paripuṇṇā gāḷhavāsā. **Majjhe cāti** raṭṭhassa majjhe. **Bahalāti** gāmanigamā ghanavāsā. **Paṭisanthanti** paṭicchāditāṃ guttaṃ, paripuṇṇaṃ vā. **Yattha rājā nisakkatīti** yasmim̐ pallānke rājā nisīdissati, taṃ pañṇāpentūti vadati.

Rājā mahāsatte gāravena pallānke na nisīdati. Atha mahāsatto “sace pallānke na nisīdati, paṇṇasanthāraṃ pañṇāpethā”ti vatvā tasmim̐ pañṇante nisīdanatthāya rājānaṃ nimantento gāthamāha –

84. “Idheva te nisīdassu, niyate paṇṇasanthare;
Etto udakamādāya, pāde pakkhālayassu te”ti.

Tattha **niyateti** susanthate. **Ettoti** paribhogaudakaṃ dassento āha.

Rājā mahāsatte gāravena paṇṇasanthārepi anisīditvā bhūmiyaṃ eva nisīdi. Mahāsattopi paṇṇasālaṃ pavisitvā taṃ kārapaṇṇakaṃ nīharitvā rājānaṃ tena nimantento gāthamāha –

85. “Idampi paṇṇakaṃ mayhaṃ, randhaṃ rāja aloṇakaṃ;
Paribhuñja mahārāja, pāhuno mesidhāgato”ti.

Atha naṃ rājā āha –

86. “Na cāhaṃ paṇṇaṃ bhuñjāmi, na hetāṃ mayha bhojanaṃ;
Sālīnaṃ odanaṃ bhuñje, sucim̐ maṃsūpasecana”nti.

Tattha **na cāhanti** paṭikkhepavacanaṃ.

Rājā tathārūpaṃ attano rājabhojanaṃ vaṇṇetvā tasmim̐ mahāsatte gāravena thokaṃ paṇṇakaṃ hatthatale ṭhapetvā “tāta, tvaṃ evarūpaṃ bhojanaṃ bhuñjasī”ti puttana saddhim̐ piyakathaṃ kathento nisīdi. Tasmim̐ khaṇe candādevī orodhena parivutā ekamaggena āgantvā bodhisattassa assamapadaṃ patvā piyaputtaṃ disvā tattheva patitvā visaññī ahoṣi. Tato paṭiladdhassāsā patitattānato utṭhahitvā

āgantvā bodhisattassa pāde daḷhaṃ gaḥetvā vanditvā assuṇṇehi nettehi roditvā vandanaṭṭhānato utṭhāya ekamantaṃ nisīdi. Atha naṃ rājā “bhadde, tava puttassa bhojanaṃ passāhi”ti vatvā thokaṃ paṇṇakaṃ tassā hatthe ṭhapetvā sesaitthīnampi thokaṃ thokaṃ adāsi. Tā sabbāpi “sāmi, evarūpaṃ bhojanaṃ bhuñjasī”ti vadantiyo taṃ gaḥetvā attano attano sīse katvā “atidukkaraṃ karosi, sāmi”ti vatvā namassamānā nisīdiṃsu. Rājā puna “tāta, idaṃ mayhaṃ acchariyaṃ hutvā upaṭṭhātī”ti vatvā imaṃ gāthamāha –

87. “Accherakaṃ maṃ paṭibhāti, ekakampi rahogataṃ;
Edisaṃ bhuñjamānānaṃ, kena vaṇṇo pasīdatī”ti.

Tattha **ekakanti** tāta, taṃ ekakampi rahogataṃ iminā bhojanena yāpentaṃ disvā mama acchariyaṃ hutvā upaṭṭhātī. **Edisanti** evarūpaṃ aloṇakaṃ atakkaṃ nidhūpanaṃ randhaṃ pattaṃ bhuñjantānaṃ kena kāraṇena vaṇṇo pasīdatīti naṃ pucchi.

Athassa so ācikkhanto āha –

88. “Eko rāja nipajjāmi, niyate paṇṇasanthare;
Tāya me ekaseyyāya, rāja vaṇṇo pasīdati.
89. “Na ca nettiṃsabandhā me, rājarakkhā upaṭṭhitā;
Tāya me sukhasēyyāya, rājavaṇṇo pasīdati.
90. “Atītaṃ nānusocāmi, nappajappāmināgataṃ;
Paccuppanna yāpemi, tena vaṇṇo pasīdati.
91. “Anāgatappajappāya, atītassānusocanā;
Etena bālā sussanti, naḷova harito luto”ti.

Tattha **nettiṃsabandhāti** khaggabandhā. **Rājarakkhāti** rājānaṃ rakkhitā. **Nappajappāmīti** na patthemī. **Haritoti** haritavaṇṇo. **Lutoti** luñcitvā ātape khittanaḷo viya.

Atha rājā “idheva naṃ abhisiñcitvā ādāya gamissāmī”ti cintetvā rajjena nimantento āha –

92. “Hatthānīkaṃ rathānīkaṃ, asse pattī ca vammīno;
Nivesanāni rammāni, ahaṃ putta dadāmi te.
93. “Itthāgārampi te dammi, sabbālaṅkārahūsitaṃ;
Tā putta paṭipajjassu, tvaṃ no rājā bhavissasi.
94. “Kusalā naccagītassa, sikkhitā cāturitthiyo;
Kāme taṃ ramayissanti, kiṃ araṇṇe karissasi.
95. “Paṭirājūhi te kañṇā, ānayissaṃ alaṅkatā;
Tāsu putte janetvāna, atha pacchā pabbajissasi.
96. “Yuvā ca daharo cāsi, paṭhamuppattiko susu;
Rajjaṃ kārehi bhaddante, kiṃ araṇṇe karissasi”ti.

Tattha **hatthānīkanti** dasahatthito paṭṭhāya hatthānīkaṃ nāma, tathā **rathānīkaṃ**. **Vammīnoti** vammabaddhasūrayodhe. **Kusalāti** chekā. **Sikkhitāti** añṇesupi itthikicesu sikkhitā. **Cāturitthiyoti** caturā vilāsā itthiyo, atha vā caturā nāgarā itthiyo, atha vā caturā nāma nāṭakitthiyo. **Paṭirājūhi te**

kaññāti aññehi rājūhi tava rājakaññāyo ānayissāmi. **Yuvā**ti yobbanappatto. **Daharoti** taruṇo. **Paṭhamuppattikoti** paṭhamavayena uppattito samuggato. **Susū**ti atitaruṇo.

Ito paṭṭhāya bodhisattassa dhammakathā hoti –

97. “Yuvā care brahmacariyaṃ, brahmacārī yuvā siyā;
Daharassa hi pabbajjā, etaṃ isīhi vaṇṇitaṃ.
98. “Yuvā care brahmacariyaṃ, brahmacārī yuvā siyā;
Brahmacariyaṃ carissāmi, nāhaṃ rajjena matthiko.
99. “Passāmi vohaṃ daharaṃ, amma tāta vadantaraṃ;
Kicchāladham piyaṃ puttaṃ, appatvāva jaraṃ mataṃ.
100. “Passāmi vohaṃ dahariṃ, kumāriṃ cārudassaniṃ;
Navavaṃsakaḷīraṃva, paluggaṃ jīvitakkhayaṃ.
101. “Daharāpi hi mīyanti, narā ca atha nāriyo;
Tattha ko vissase poso, ‘daharomhī’ti jīvite.
102. “Yassa ratyā vivasāne, āyu appataraṃ siyā;
Appodakeva macchānaṃ, kiṃ nu komāraṃ tahim.
103. “Niccamaḃbhāhato loko, niccañca parivārito;
Amoghāsu vajantīsu, kiṃ maṃ rajjebhisiñcasī’ti.

Kāsirājā āha –

104. “Kena mabbhāhato loko, kena ca parivārito;
Kāyo amoghā gacchanti, taṃ me akkhāhi pucchito’ti.

Bodhisatto āha –

105. “Maccunābbhāhato loko, jarāya parivārito;
Ratyo amoghā gacchanti, evaṃ jānāhi khattiya.
106. “Yathāpi tante vitate, yaṃ yadevūpavīyati;
Appakaṃ hoti vetabbaṃ, evaṃ maccāna jīvitaṃ.
107. “Yathā vārivaho pūro, gacchaṃ nupanivattati;
Evamāyu manussānaṃ, gacchaṃ nupanivattati.
108. “Yathā vārivaho pūro, vahe rukkhepakūlaje;
Evaṃ jarāmaṇena, vuyhante sabbapāṇino’ti.

Tattha **brahmacārī yuvā siyā**ti brahmacariyaṃ caranto yuvā bhavēyya. **Isīhi vaṇṇitanti** buddhādīhi isīhi thomitaṃ pasatthaṃ. **Nāhaṃ rajjena matthikoti** ahaṃ rajjena atthiko na homi. **Amma tāta vadantaranti** “amma, tātā”ti vadantaṃ. **Palugganti** maccunā luñcivā gahitaṃ. **Yassa ratyā vivasāneti** mahārāja, yassa mātukucchimhi paṭisandhiggahaṇakālato paṭṭhāya rattidivātikkamena appataraṃ āyu hoti. **Komāraṃ tahinti** tasmim vaye taruṇabhāvo kiṃ karissati.

Kena mabbhāhatoti kena abbhāhato. Idam rājā samkhittena bhāsitassa attham ajānantova pucchati. **Ratyoti** rattiyo. Tā hi imesaṃ sattānaṃ āyuñca vaṇṇaṃ balañca khepentiyo eva gacchantīti amoghā gacchanti nāmāti veditabbaṃ. **Yaṃ yadevūpavīyatīti** yaṃ yaṃ tantam upavīyati. **Vetabbanti** tantasmim vīte sesam vetabbaṃ yathā appakam hoti, evam sattānaṃ jīvitam. **Nupanivattatīti** tasmim tasmim khaṇe gatam gatameva hoti, na upanivattati. **Vahe rukkhepakūlajeti** upakūlaje rukkhe vaheyya.

Rājā mahāsattassa dhammakatham sutvā “kiṃ me gharāvāsenā”ti ativiya ukkaṇṭhito pabbajitukāmo hutvā “nāham tāva puna nagaram gamissāmi, idheva pabbajissāmi. Sace pana me putto nagaram gaccheyya, setacchattamassa dadeyya”nti cintetvā tam vīmaṃsitum puna rajjena nimantento āha –

109. “Hatthānikam rathānikam, asse pattī ca vammīno;
Nivesanāni rammāni, aham putta dadāmi te.

110. “Itthāgārampi te dammi, sabbālaṅkārahūsitam;
Tā putta paṭipajjassu, tvam no rājā bhavissasi.

111. “Kusalā naccagītassa, sikkhitā cāturitthiyo;
Kāme tam ramayissanti, kiṃ araṇṇe karissasi.

112. “Paṭirājūhi te kaññā, ānayissam alaṅkatā;
Tāsu putte janetvāna, atha pacchā pabbajissasi.

113. “Yuvā ca daharo cāsi, paṭhamuppattiko susu;
Rajjam kārehi bhaddante, kiṃ araṇṇe karissasi.

114. “Koṭṭhāgārañca kosañca, vāhanāni balāni ca;
Nivesanāni rammāni, aham putta dadāmi te.

115. “Gomaṇḍalaparibyūlho, dāsisaṅghapurakkhato;
Rajjam kārehi bhaddante, kiṃ araṇṇe karissasī”ti.

Tattha **gomaṇḍalaparibyūlho**ti subhaṅgīnam rājakaññānam maṇḍalena purakkhato.

Atha mahāsatto rajjena anattikabhāvam pakāsento āha –

116. “Kiṃ dhanena yaṃ khīyetha, kiṃ bhariyāya marissati;
Kiṃ yobbanena jiṇṇena, yaṃ jarāyābhībhuyyati.

117. “Tattha kā nandi kā khiḍḍā, kā ratī kā dhanesanā;
Kiṃ me puttehi dārehi, rāja muttosmi bandhanā.

118. “Yoham evam pajānāmi, maccu me nappamajjati;
Antakenādhīpanassa, kā ratī kā dhanesanā.

119. “Phalānamiva pakkānam, niccam patanato bhayam;
Evam jātāna maccānam, niccam maraṇato bhayam.

120. “Sāyameke na dissanti, pāto diṭṭhā bahū janā;
Pāto ete na dissanti, sāyam diṭṭhā bahū janā.

121. “Ajjeva kiccaṃ ātapaṃ, ko jaññā maraṇaṃ suve;
Na hi no saṅgamaṃ tena, mahāsenena maccunā.

122. “Corā dhanassa patthenti, rāja muttosmi bandhanā;
Ehi rāja nivattassu, nāhaṃ rajjena matthiko”ti.

Tattha **yaṃ khīyethā**ti mahārāja, kiṃ tvamaṃ maṃ dhanena nimantesi, yaṃ khīyetha khayamaṃ gaccheyya. Dhanamaṃ vā hi purisaṃ cajati, puriso vā taṃ dhanamaṃ cajitvā gacchatīti sabbathāpi khayagāmiyeva hoti, kiṃ tvamaṃ maṃ tena dhanena nimantesi. **Kiṃ bhariyāyāti** bhariyāya kiṃ karissāmi, yā mayi thīteyeva marissati. **Jiṇṇenāti** jarāya anuparitena anubhūtena. **Abhibhuyyati** abhibhaviyyati. **Tatthāti** tasmim evamaṃ jarāmarañadhamme lokasannivāse. **Kā nandīti** kā nāma tuṭṭhi. **Khiḍḍāti** kīlā. **Ratīti** pañcakāmaguṇarati. **Bandhanāti** kāmabandhanā mutto asmi, mahārājāti jhānena vikkhambhitattā evamāha. **Maccu meti** mama maccu nappamajjati, niccaṃ mama vadhāya appamatoyevāti. Yo ahaṃ evamaṃ pajānāmi, tassa mama antakena adhipannassa vadhitassa kā nāma rati, kā dhanesanāti. **Niccanti** jātakālato paṭṭhāya sadā jarāmarañato bhayameva uppajjati.

Ātapaṃti kusalakammavīriyamaṃ. **Kiccanti** kattabbaṃ. **Ko jaññā maraṇaṃ suveti** suve vā parasuve vā maraṇaṃ vā jīvitamaṃ vā ko jāneyya. **Saṅgaranti** saṅketaṃ. **Mahāsenenāti** pañcaviṣatibhayabāttimsakammakaraṇachannavutirogappamukhādīvasena puthusenena. **Corā dhanassāti** dhanatthāya jīvitamaṃ cajantā corā dhanassa patthenti nāma, ahaṃ pana dhanapatthanāsaṅkhātā bandhanā mutto asmi, na me dhanenatthoti attho. **Nivattassūti** mama vacanena sammā nivattassu, rajjamaṃ pahāya nekkhammaṃ paṭisaraṇaṃ katvā pabbajassu. Yaṃ pana cintesi “imaṃ rajje patiṭṭhāpessāmi”ti, taṃ mā cintayī, nāhaṃ rajjena atthikoti. Iti mahāsattassa dhammadesanā sahānusandhinā matthakamaṃ pattā.

Taṃ sutvā rājānaṃ candādeviṇca ādiṃ katvā soḷasasahassā orodhā ca amaccādayo ca sabbe pabbajitukāmā ahesuṃ. Rājāpi nagare bheriṃ carāpesi “ye mama puttassa santike pabbajituṃ icchanti, te pabbajantū”ti. Sabbesaṅca suvaṇṇakoṭṭhāgārādīnaṃ dvārāni vivarāpetvā “asukatthāne ca mahānidhikumbhiyo atthi, atthikā gaṇhantū”ti suvaṇṇapaṭṭe akkharāni likhāpetvā mahāthambhe bandhāpesi. Te nāgarā yathāpasārīte āpaṇe ca vivaṭadvārāni gehāni ca pahāya nāgarato nikkhamitvā rañño santikaṃ āgamimsu. Rājā mahājanena saddhiṃ mahāsattassa santike pabbaji. Sakkadattiyamaṃ tiyojanikaṃ assamaṇaṃ paripuṇṇaṃ ahosi. Mahāsatto paṇṇasālāyo vicāresi, majjhe thitā paṇṇasālāyo itthīnaṃ dāpesi. Kiṃkaraṇā? Bhīrukajātikā etāti. Purisānaṃ pana bahipaṇṇasālāyo dāpesi. Tā sabbāpi paṇṇasālāyo vissakammadevaputtova māpesi. Te ca phaladhararukkhe vissakammadevaputtoyeva attano iddhiyā māpesi. Te sabbe vissakammena nimmītesu phaladhararukkhesu uposathadivase bhūmiyamaṃ patitapatitāni phalāni gahetvā paribhuñjitvā samaṇadhammaṃ karonti. Tesu yo kāmavitakkaṃ vā byāpādivitakkaṃ vā vihiṃsāvītakkaṃ vā vitakketi, tassa manaṃ jānitvā mahāsatto ākāse nisīditvā madhuradhammaṃ kathesi. Te jānā bodhisattassa madhuradhammaṃ sutvā ekaggacittā hutvā khippameva abhiññā ca samāpattiyō ca nibbatesuṃ.

Tadā eko sāmantarājā “kāsirājā kira bārāṇasinagarato nikkhamitvā vanaṃ pavisitvā pabbajito”ti sutvā “bārāṇasiṃ gaṇhissāmi”ti nāgarā nikkhamitvā bārāṇasiṃ patvā nāgaramaṃ pavisitvā alaṅkatanagaraṃ disvā rājanivesanaṃ āruyaṃ sattavidhaṃ vararatanamaṃ oloketvā “kāsirāñño imaṃ dhanamaṃ nissāya ekena bhayena bhavitabba”nti cinto surāsoṇḍe pakkosāpetvā pucchi “tumahākaṃ rañño idha nagare bhayamaṃ uppannaṃ atthi”ti? “Natthi, devā”ti. “Kiṃ karaṇā”ti. “Amhākaṃ rañño putto temiyakumāro ‘bārāṇasiṃ rajjamaṃ na karissāmi’ti amūgopi mūgo viya hutvā imamahā nāgarā nikkhamitvā vanaṃ pavisitvā isipabbajjamaṃ pabbaji, tena karaṇena amhākaṃ rājā mahājanena saddhiṃ imamahā nāgarā nikkhamitvā temiyakumārassa santikaṃ gantvā pabbajito”ti ārocesuṃ. Sāmantarājā tesamaṃ vacanaṃ sutvā tussitvā “ahampi pabbajissāmi”ti cintetvā “tāta, tumhākaṃ rājā kataradvārena nikkhanto”ti pucchi. “Deva, pācīnadvārenā”ti vutte attano parisāya saddhiṃ teneva pācīnadvārena nikkhamitvā nadītīrena pāyāsi.

Mahāsattopi tassa āgamaṇaṃ ñatvā vanantaraṃ āgantvā ākāse nisīditvā madhuradhammaṃ desesi. So parisāya saddhiṃ tassa santikeyeva pabbaji. Evaṃ aparepi satta rājāno “bārāṇasinagaraṃ gaṇhissāmī”ti āgatā. Tepi rājāno satta rajjāni chaḍḍetvā bodhisattassa santikeyeva pabbajimsu. Hatthīpi araṇṇahatthī jātā, assāpi araṇṇaassā jātā, rathāpi araṇṇeyeva vinaṭṭhā, bhaṇḍāgāresu kahāpaṇe assamapade vālukaṃ katvā vikiriṃsu. Sabbepi abhiññāsamāpattiyo nibbattetvā jīvitapariyosāne brahmalokaparāyaṇā ahesuṃ. Tiracchānagatā hatthiassāpi isigaṇe cittaṃ pasādetvā chakāmāvacaralokesu nibbattiṃsu.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā “na, bhikkhave, idāneva, pubbepi rajjaṃ pahāya nikkhantoyevā”ti vatvā jātakaṃ samodhānesi – “tadā chatte adhvattā devadhītā uppalavaṇṇā ahoṣi, sunando sārathi sārīputto, mātāpitaro mahārājakulāni, sesaparisā buddhāparisā, mūgapakkhapaṇḍito pana ahameva sammāsambuddho ahoṣi”nti.

Mūgapakkhajātakavaṇṇanā paṭhamā.

[539] 2. Mahājanakajātakavaṇṇanā

Koyaṃ majjhe **samuddasminti** idaṃ satthā jetavane viharanto mahābhinnikkhamaṇaṃ ārabha kathesi. Ekadivasañhi bhikkhū dhammasabhāyaṃ sannisinnā tathāgatassa mahābhinnikkhamaṇaṃ vaṇṇayantā nisīdiṃsu. Satthā āgantvā “kāya nuttha, bhikkhave, etarahi kathāya sannisinnā”ti pucchitvā “imāya nāmā”ti vutte “na, bhikkhave, idāneva, pubbepi tathāgato mahābhinnikkhamaṇaṃ nikkhantoyevā”ti vatvā tehi yācito atītaṃ āhari.

Atīte videharaṭṭhe mithilāyaṃ mahājanako nāma rājā rajjaṃ kāresi. Tassa dve puttā ahesuṃ aritṭhajanako ca polajanako cāti. Tesu rājā jetṭhaputtassa uparajjaṃ adāsi, kaniṭṭhassa senāpatiṭṭhānaṃ adāsi. Aparabhāge mahājanako kālamakāsi. Tassa sarīrakiccaṃ katvā rañño accayena aritṭhajanako rājā hutvā itarassa uparajjaṃ adāsi. Tasseko pādāmūliko amacco rañño santikaṃ gantvā “deva, uparājā tumhe ghātetukāmo”ti āha. Rājā tassa punappunaṃ kathaṃ sutvā kaniṭṭhassa sinehaṃ bhinditvā polajanakaṃ saṅkhalikāhi bandhāpetvā rājanivesanato avidūre ekasmiṃ gehe vasāpetvā ārakkhaṃ ṭhapesi. Kumāro “sacāhaṃ bhātu verīmhi, saṅkhalikāpi me hatthapādā mā muccantu, dvārampi mā vivarīyatu, sace no verīmhi, saṅkhalikāpi me hatthapādā muccantu, dvārampi vivarīyatū”ti saccakiriyamakāsi. Tāvadeva saṅkhalikāpi khaṇḍākhaṇḍaṃ chijjimsu, dvārampi vivaṭaṃ. So nikkhamitvā ekaṃ paccantagāmaṃ gantvā vāsaṃ kappesi.

Paccantagāmaṃvāsino taṃ sañjānitvā upaṭṭhahiṃsu. Rājāpi taṃ gāhāpetuṃ nāsakkhi. So anupubbena paccantajanapadaṃ hatthagataṃ katvā mahāparivāro hutvā “ahaṃ pubbe bhātu na verī, idāni pana verīmhi”ti mahājanaparivuto mithilaṃ gantvā bahinagare khandhāvāraṃ katvā vāsaṃ kappesi. Nagaravāsino yodhā “kumāro kira āgato”ti sutvā yebhuyyena hatthiassavāhanādīni gahetvā tasseva santikaṃ āgamiṃsu, aññepi nāgarā āgamiṃsu. So bhātu sāsanaṃ pesesi “nāhaṃ pubbe tumhākaṃ verī, idāni pana verīmhi, chatthaṃ vā me detha, yuddhaṃ vā”ti. Rājā taṃ sutvā yuddhaṃ kātuṃ icchanto aggamaheṣiṃ āmantetvā “bhadde, yuddhe jayaparājayo nāma na sakkā ñātuṃ, sace mama antarāyo hoti, tvaṃ gabbhaṃ rakkheyyāsi”ti vatvā mahatiyā senāya parivuto nāgarā nikkhami.

Atha naṃ yuddhe polajanakassa yodhā jīvitakkhayaṃ pāpesuṃ. Tadā “rājā mato”ti sakalanagare ekakolāhalaṃ jātaṃ. Devīpi tassa matabhāvaṃ ñatvā sīghaṃ sīghaṃ suvaṇṇasārādīni gahetvā pacchiyaṃ pakkhipitvā matthake kiliṭṭhapilotikaṃ attharivā upari taṇḍule okiritvā kiliṭṭhapilotikaṃ nivāsetvā sarīraṃ virūpaṃ katvā pacchiṃ sīse ṭhapetvā divā divasseva nikkhami, na koci naṃ sañjāni. Sā uttaradvārena nikkhamitvā katthaci agatapubbattā maggaṃ ajānantī disaṃ vavatthāpetuṃ asakkontī kevalaṃ “kālacampānagaraṃ nāma atthī”ti sutattā “kālacampānagaraṃ gamikā nāma atthī”ti pucchamānā ekikā sālāyaṃ nisīdi. Kucchimhi panassā nibbattasatto na yo vā so vā, pūritapāramī mahāsatto nibbatti.

Tassa tejena sakkassa bhavanam kampi. Sakko avajjento tam karaṇam ñatvā “tassā kucchiyaṃ nibbattasatto mahāpuñño, mayā gantum vaṭṭati”ti cintetvā paṭicchannayoggaṃ māpetvā tatha mañcam paññāpetvā mahallakapuriso viya yoggaṃ pājento tāya nisinnasālaya dvāre ṭhatvā “kālacampānagaraṃ gamikā nāma atthī”ti pucchi. “Ahaṃ, tāta, gamissāmi”ti. “Tena hi yoggaṃ āruya nisīda, amma”ti. “Tāta, ahaṃ paripuṇṇagabbhā, na sakkā mayā yoggaṃ abhiruhituṃ, pacchato pacchato gamissāmi, imissā pana me pacchiyā okāsaṃ dehi”ti. “Amma, kiṃ vadesi, yoggaṃ pājetuṃ jānanasamattho nāma mayā sadiso natthi. Amma, mā bhāyi, āruya nisīdā”ti. Sā “tāta, sādhu”ti vadati. So tassā ārohanakāle attano ānubhāvena vātapuṇṇabhastacammaṃ viya pathaviṃ unnāmetvā yoggassa pacchimante paharāpesi. Sā abhiruyha sayane nipajjitvāva “ayaṃ devatā bhavissati”ti aññasi. Sā dibbasayane nipannamattāva niddam okkami.

Atha naṃ sakko timsayojanamattake ekaṃ nadiṃ patvā pabodhetvā “amma, otaritvā nadiyaṃ nhāyitvā ussīsaṃ sātakayugaṃ atthi, tam nivāsehi, antoyogge puṭabhataṃ atthi, tam bhuñjāhi”ti āha. Sā tathā katvā puna nipajjitvā sāyanhasamaye kālacampānagaraṃ patvā dvāraṭṭālakapākāre disvā “tāta, kiṃ nāma nagarameta”nti pucchi. “Kālacampānagaraṃ, amma”ti. “Kiṃ vadesi, tāta, nanu amhākaṃ nagarato kālacampānagaraṃ saṭṭhiyojanamatthake hoti”ti? “Evaṃ, amma, ahaṃ pana ujumaggaṃ jānāmi”ti. Atha naṃ dakkhiṇadvārasamīpe otāretvā “amma, amhākaṃ gāmo purato atthi, tvaṃ gantvā nagaraṃ pavisāhi”ti vatvā purato gantvā viya sakko antaradhāyitvā sakaṭṭhānameva gato.

Devīpi ekikāva sālāyaṃ nisīdi. Tasmim khaṇe eko disāpāmokkho ācariyo kālacampānagaravāsī mantajjhāyako brāhmaṇo pañcahi māṇavakasatehi parivuto nhānatthāya gacchanto dūratova oloketvā tam abhirūpaṃ sobhaggappattaṃ tatha nisinnaṃ disvā tassā kucchiyaṃ mahāsattassānubhāvena saha dassaneneva kaniṭṭhabhaginisinehaṃ uppādetvā māṇavake bahi ṭhapetvā ekakova sālāyaṃ pavisitvā “bhagini, kataragāmaṃ vāsikā tva”nti pucchi. “Tāta, mithilāyaṃ ariṭṭhajanakaraṇṇo aggamaheśimhi”ti. “Amma, idha kasmā āgatāsi”ti? “Tāta, polajanakena rājā mārito, athāhaṃ bhītā ‘gabbhaṃ anurakkhissāmi’ti āgatā”ti. “Amma, imasmim pana te nagare koci ñātako atthi”ti? “Natthi, tāta”ti. Tena hi mā cintayī, ahaṃ udiccabrāhmaṇo mahāsālo disāpāmokkhaācariyo, ahaṃ tam bhaginiṭṭhāne ṭhapetvā paṭijaggissāmi, tvaṃ “bhātikā”ti maṃ vatvā padesu gahetvā paridevāti. Sā mahāsaddaṃ katvā tassa padesu gahetvā paridevi. Te dvepi aññamaññaṃ parideviṃsu.

Athassa antevāsikā mahāsaddaṃ sutvā khippaṃ upadhāvitvā “ācariya, kiṃ te hoti”ti pucchiṃsu. So āha – “kaniṭṭhabhaginiṃ me esā, asukakāle nāma mayā vinā jāta”ti. Atha māṇavā “tava bhaginiṃ diṭṭhakālato paṭṭhāya mā cintayittha ācariyā”ti āhaṃsu. So māṇave paṭicchannayoggaṃ āharāpetvā tam tatha nisīdāpetvā “tāta, vo gantvā brāhmaṇiyā mama kaniṭṭhabhaginibhāvaṃ kathetvā sabbakiccāni kātuṃ vadethā”ti vatvā gehaṃ pesesi. Te gantvā brāhmaṇiyā kathesuṃ. Atha naṃ brāhmaṇīpi uṇhodakena nhāpetvā sayanaṃ paññāpetvā nipajjāpesi. Atha brāhmaṇopi nhātvā āgato bhojanakāle “bhaginiṃ me pakkosathā”ti pakkosāpetvā tāya saddhiṃ ekato bhuñjitvā antonivesaneyeva tam paṭijaggi.

Sā na cirasseva suvaṇṇavaṇṇaṃ puttaṃ vijāyi, “mahājanakakumāro”tissa ayyakasantaṃ nāmamakāsi. So vaḍḍhamāno dārakehi saddhiṃ kīlanto ye tam roseti, te asambhinnakhattiyakule jātatā mahābalavatāya ceva mānathaddhatāya ca daḷhaṃ gahetvā paharati. Tadā te mahāsaddena rodantā “kena pahaṭā”ti vutte “vidhavāputtenā”ti vadanti. Atha kumāro cintesi “ime maṃ ‘vidhavāputto’ti abhiṇhaṃ vadanti, hotu, mama mātaraṃ pucchissāmi”ti. So ekadivasaṃ mātaraṃ pucchi “amma, ko mayhaṃ pitā”ti? Atha naṃ mātā “tāta, brāhmaṇo te pitā”ti vañcesi. So punadivasepi dārake paharanto “vidhavāputto”ti vutte “nanu brāhmaṇo me pitā”ti vatvā “brāhmaṇo kiṃ te hoti”ti vutte cintesi “ime maṃ, brāhmaṇo te kiṃ hoti”ti abhiṇhaṃ vadanti, mātā me idaṃ karaṇaṃ yathābhūtaṃ na kathesi, sā attano manena me na kathessati, hotu, kathāpessāmi na”nti. So thaññaṃ pivanto thanaṃ dantehi ḍaṃsitvā “amma, me pitaraṃ kathehi, sace na kathessasi, thanaṃ te chindissāmi”ti āha. Sā puttaṃ vañcetūṃ asakkontī “tāta, tvaṃ mithilāyaṃ ariṭṭhajanakaraṇṇo putto, pitā te polajanakena mārito, ahaṃ tam anurakkhantī imaṃ nagaraṃ āgatā, ayaṃ brāhmaṇo maṃ bhaginiṭṭhāne ṭhapetvā paṭijaggati”ti

kathesi. So taṃ sutvā tato paṭṭhāya “vidhavāputto”ti vuttepi na kujjhi.

So soḷasavassabbhantareyeva tayo vede ca sabbasippāni ca uggaṇhi, soḷasavassikakāle pana uttamarūpadharo ahosi. Atha so “pitu santakaṃ rajjaṃ gaṇhissāmī”ti cintevā mātaraṃ pucchi “amma, kiñci dhaṇaṃ te hatthe atthi, udāhu no, ahaṃ vohāraṃ katvā dhaṇaṃ uppādetvā pitu santakaṃ rajjaṃ gaṇhissāmī”ti. Atha naṃ mātā āha – “tāta, nāhaṃ tucchahatthā āgatā, tayo me hatthe dhaṇasārā atthi, muttasāro, maṇisāro, vajirasāroti, tesu ekeko rajjaggaṇāppamaṇo, taṃ gahetvā rajjaṃ gaṇha, mā vohāraṃ karī”ti. “Amma, idampi dhaṇaṃ mayhameva upaḍḍhaṃ katvā dehi, taṃ pana gahetvā suvaṇṇabhūmiṃ gantvā bahuṃ dhaṇaṃ āharitvā rajjaṃ gaṇhissāmī”ti. So upaḍḍhaṃ āharāpetvā bhaṇḍikaṃ katvā suvaṇṇabhūmiṃ gamikehi vāṇijehi saddhiṃ nāvāya bhaṇḍaṃ āropetvā puna nivattitvā mātaraṃ vanditvā “amma, ahaṃ suvaṇṇabhūmiṃ gamissāmī”ti āha. Atha naṃ mātā āha – “tāta, samuddo nāma appasiddhiko bahuantarāyo, mā gaccha, rajjaggaṇāya te dhaṇaṃ bahū”ti. So “gacchissāmeva amma”ti mātaraṃ vanditvā gehā nikkhamma nāvāya abhiruhi.

Taṃ divasameva polajanakassa sarīre rogo uppajji, anuṭṭhānaseyyaṃ sayi. Tadā satta jaṅghasatāni nāvāya abhiruhiṃsu. Nāvā sattadivasehi satta yojanasatāni gatā. Sā aticaṇḍavegena gantvā attānaṃ vahitūṃ nāsakkhi, phalākāni bhinnāni, tato tato udakaṃ uggataṃ, nāvā samuddamajjhe nimuggā. Mahājanā rodanti paridevanti, nānādevatāyo namassanti. Mahāsatto pana neva rodati na paridevati, na devatāyo namassati, nāvāya pana nimujjanabhāvaṃ ñatvā sappinā sakkharaṃ omadditvā kucchipūraṃ khādītva dve maṭṭhakasātake telena temetvā daḷhaṃ nivāsetvā kūpakaṃ nissāya ṭhito nāvāya nimujjanasamaye kūpakaṃ abhiruhi. Mahājanā macchakacchapabhakkhā jātā, samantā udakaṃ aḍḍhūsabhamattaṃ lohitaṃ ahosi. Mahāsatto kūpakamatthake ṭhitova “imāya nāma disāya mithilanagara”nti disaṃ vavatthapetvā kūpakamatthakā uppatitvā macchakacchape atikkamma mahābalavatāya usabhamatthake pati. Taṃ divasameva polajanako kālamakāsi. Tato paṭṭhāya mahāsatto maṇivaṇṇāsu ūmīsu parivattanto suvaṇṇakkhandho viya samuddaṃ tarati. So yathā ekadivasaṃ, evaṃ sattāhaṃ tarati, “idāni puṇṇamīdivaso”ti velaṃ pana oloketvā loṇodakena mukhaṃ vikkhāletvā uposathiko hoti.

Tadā ca “ye mātupaṭṭhānādiguṇayuttā samudde maritūṃ ananucchavikā sattā, te uddhārehī”ti catūhi lokapālehi maṇimekhalā nāma devadhītā samuddarakkhikā ṭhapitā hoti. Sā satta divasāni samuddaṃ na olokesi, dibbasampattiṃ anubhavantiyā kirassā sati pamuṭṭhā. “Devasamāgamam gatā”tipi vadanti. Atha sā “ajja me sattamo divaso samuddaṃ anolokentiya, kā nu kho pavattī”ti oloketi mahāsattaṃ disvā “sace mahājanakakumāro samudde nassissa, devasamāgamapavesanaṃ na labhissa”nti cintevā mahāsattassa avidūre alaṅkatena sarīrena ākāse ṭhatvā mahāsattaṃ vīmaṃsamānā paṭhamam gāthamāha –

123. “Koyaṃ majjhe samuddasmiṃ, apassaṃ tīramāyuhe;
Kaṃ tvaṃ atthavaṣaṃ ñatvā, evaṃ vāyamase bhusa”nti.

Tattha **apassaṃ tīramāyuheti** tīraṃ apassantova āyūhati vīriyaṃ karoti.

Atha mahāsatto tassā vacanaṃ sutvā “ajja me sattamo divaso samuddaṃ tarantassa, na me dutiyo satto diṭṭhapubbo, ko nu maṃ vadati”ti ākāsaṃ oloketo taṃ disvā dutiyaṃ gāthamāha –

124. “Nisamma vattaṃ lokassa, vāyāmassa ca devate;
Tasmā majjhe samuddasmiṃ, apassaṃ tīramāyuhe”ti.

Tattha **nisamma vattaṃ lokassāti** ahaṃ lokassa vattakiriyaṃ disvā upadhāretvā viharāmīti attho. **Vāyāmassa cāti** vāyāmassa ca ānisaṃsaṃ nisāmetvā viharāmīti dīpeti. **Tasmāti** yasmā nisamma viharāmi, “purisakāro nāma na nassati, sukhe patiṭṭhāpetī”ti jānāmi, tasmā tīraṃ apassantopi āyūhāmi vīriyaṃ karomi, na ukkaṇṭhāmīti.

Sā tassa dhammakathaṃ sutvā uttari sotukāmā hutvā puna gāthamāha –

125. “Gambhīre appameyyasmiṃ, tīraṃ yassa na dissati;
Mogho te purisavāyāmo, appatvāva marissasī”’ti.

Tattha **appatvāti** tīraṃ appatvāyeva.

Atha naṃ mahāsatto “devate, kiṃ nāmetaṃ kathesi, vāyāmaṃ katvā marantopi garahato mucchissāmi”’ti vatvā gāthamāha –

126. “Anaṇo ñātinaṃ hoti, devānaṃ pitunañca so;
Karaṃ purisakiccāni, na ca pacchānutappaṭī”’ti.

Tattha **anaṇoti** vāyāmaṃ karonto ñātīnañceva devatānañca brahmānañca antare anaṇo hoti agarahito anindito. **Karaṃ purisakiccāni**ti yathā so puggalo purisehi kattabbāni kammāni karaṃ pacchākāle na ca anutappaṭī, yathā nānusocati, evāhampi vīriyaṃ karonto pacchākāle nānutappāmi nānusocāmiṭi attho.

Atha naṃ devadhītā gāthamāha –

127. “Apāraneyyaṃ yaṃ kammaṃ, aphalaṃ kilamathuddayaṃ;
Tattha ko vāyāmenattho, maccu yassābhiniṃpata”’nti.

Tattha **apāraneyyanti** vāyāmena matthakaṃ apāpetabbaṃ. **Maccu yassābhiniṃpata**nti yassa aṭṭhāne vāyāmakaraṇassa maraṇameva nipphannaṃ, tattha ko vāyāmenatthoti.

Evam devadhītāya vutte taṃ appaṭibhānaṃ karonto mahāsatto uttari gāthā āha –

128. “Apāraneyyamaccantaṃ, yo viditvāna devate;
Na rakkhe attano pāṇaṃ, jaññā so yadi hāpaye.

129. “Adhippāyaphalaṃ eke, asmim lokasmi devate;
Payojayanti kammāni, tāni ijjhanti vā na vā.

130. “Sandiṭṭhikaṃ kammaphalaṃ, nanu passasi devate;
Sannā aññe tarāmaṃ, tañca passāmi santike.

131. “So ahaṃ vāyamissāmi, yathāsatti yathābalaṃ;
Gacchaṃ pāraṃ samuddassa, kassaṃ purisakāriya”’nti.

Tattha **accantanti** yo “idaṃ kammaṃ vīriyaṃ katvā nipphādetuṃ na sakkā, accantameva apāraneyya”’nti viditvā caṇḍahatthiādayo apariharanto attano pāṇaṃ na rakkhati. **Jaññā so yadi hāpayeti** so yadi tādisesu thānesu vīriyaṃ hāpeyya, jāneyya tassa kusītabhāvassa phalaṃ. Tvaṃ yaṃ vā taṃ vā niratthakaṃ vadasīti dīpeti. Pāḷiyaṃ pana “jaññā so yadi hāpaya”’nti likhitaṃ, taṃ aṭṭhakathāsu natthi. **Adhippāyaphalanti** attano adhippāyaphalaṃ sampassamānā ekacce purisā kasivaṇijjādīni kammāni payojayanti, tāni ijjhanti vā na vā ijjhanti. “Ettha gamissāmi, idaṃ uggahessāmi”’ti pana kāyikacetasikavīriyaṃ karontassa taṃ ijjhateva, tasmā taṃ kātuṃ vaṭṭatiyevāti dasseti. **Sannā aññe tarāmahanti** aññe janā mahāsamudde sannā nimuggā vīriyaṃ akarontā macchakacchapabhakkhā jātā, ahaṃ pana ekakova tarāmi. **Tañca passāmi santiketī** idaṃ me vīriyaphalaṃ passa, mayā iminā attabhāvena devatā nāma na diṭṭhapubbā, sohaṃ tañca iminā dibbarūpena mama santike thitaṃ passāmi. **Yathāsatti yathābalanti** attano sattiyā ca balassa ca anurūpaṃ. **Kassanti** karissāmi.

Tato devatā tassa taṃ daḷhavacanaṃ sutvā thutiṃ karontī gāthamāha –

132. “Yo tvaṃ evaṃ gate oghe, appameyye mahaṇṇave;
Dhammavāyāmasampanno, kammunā nāvasīdasi;
So tvaṃ tattheva gacchāhi, yattha te nirato mano”’ti.

Tattha **evaṃ gateti** evarūpe gambhīre vitthate mahāsamudde. **Dhammavāyāmasampannoti** dhammavāyāmena samannāgato. **Kammunā**ti attano purisakārakamma. **Nāvasīdasīti** na avasīdasi. **Yattha teti** yasmim̐ ṭhāne tava mano nirato, tattheva gacchāhīti.

Sā evañca pana vatvā “paṇḍita mahāparakkama, kuhiṃ taṃ nemi”’ti pucchi. “Mithilanagara”’nti vutte sā mahāsattaṃ pupphakalāpaṃ viya ukkhipitvā ubhoḥi hatthehi pariggayha ure nipajjāpetvā piyaputtaṃ ādāya gacchantī viya ākāse pakkhandi. Mahāsatto sattāhaṃ loṇodakena upakkasarīro hutvā dibbaphassena phuṭṭho niddaṃ okkami. Atha naṃ sā mithilaṃ netvā ambavanuyyāne maṅgalasilāpaṭṭe dakkhiṇapassena nipajjāpetvā uyyānadevatāhi tassa ārakkhaṃ gāhāpetvā sakaṭṭhānameva gatā.

Tadā polajanakassa putto natthi. Ekā panassa dhītā ahosi, sā sīvalidevī nāma paṇḍitā byattā. Amaccā tamenāṃ maraṇamañce nipannaṃ pucchiṃsu “mahārāja, tumhesu divaṅgatesu rajjaṃ kassa dassāmā”’ti? Atha ne rājā “tātā, mama dhītaraṃ sīvalideviṃ ārādhetaṃ samatthassa rajjaṃ detha, yo vā pana caturassapallānkassa ussīsaṃ jānāti, yo vā pana saḥassathāmadhanaṃ āropetaṃ sakkoti, yo vā pana soḷasa mahānidhī nīharitaṃ sakkoti, tassa rajjaṃ dethā”’ti āha. Amaccā “deva, tesāṃ no nidhīnaṃ uddānaṃ kathethā”’ti āhaṃsu. Atha rājā –

“Sūriyuggamane nidhi, atho okkamane nidhi;
Anto nidhi bahi nidhi, na anto na bahi nidhi.

“Ārohane mahānidhi, atho orohane nidhi;
Catūsu mahāsālesu, samantā yojane nidhi.

“Dantaggesu mahānidhi, vālaggesu ca kepuke;
Rukkhaḡgesu mahānidhi, soḷasete mahānidhī.

“Sahassathāmo pallānko, sīvaliārādhanaena cā”’ti. –
Mahānidhīhi saddhiṃ itaresampi uddānaṃ kathesi. Rājā imaṃ kathaṃ vatvā kālamakāsi.

Amaccā rañño accayena tassa matakiccaṃ katvā sattame divase sannipatitvā mantayim̐su “ambho raññā ‘attano dhītaraṃ ārādhetaṃ samatthassa rajjaṃ dātabba’nti vuttaṃ, ko taṃ ārādhetaṃ sakkhissatī”’ti. Te “senāpati vallabho”’ti vatvā tassa sāsanaṃ pesesūṃ. So sāsanaṃ sutvā “sādhū”’ti sampaṭicchitvā rajjatthāya rājadvāraṃ gantvā attano āgatabhāvaṃ rājadhītāya ārocāpesi. Sā tassa āgatabhāvaṃ ñatvā “atthi nu khvassa setacchattasiriṃ dhāretuṃ dhītī”’ti tassa vīmaṃsanatthāya “khippaṃ āgacchatū”’ti āha. So tassā sāsanaṃ sutvā taṃ ārādhetaṃ sopānapādamūlato paṭṭhāya javenāgantvā tassā santike aṭṭhāsi. Atha naṃ sā vīmaṃsamānā “mahātale javena dhāvā”’ti āha. So “rājadhītaraṃ tosessāmī”’ti vegena pakkhandi. Atha naṃ “puna ehi”’ti āha. So puna vegena āgato. Sā tassa dhitiyā virahitabhāvaṃ ñatvā “ehi samma, pāde me sambāhā”’ti āha. So tassā ārādhanatthaṃ nisīditvā pāde sambāhi. Atha naṃ sā ure pādena paharivā uttānakaṃ pātetvā “imaṃ andhabālapurisaṃ dhiti virahitaṃ pothetvā gīvāyaṃ gahetvā nīharathā”’ti dāsīnaṃ saññaṃ adāsī. Tā tathā kariṃsu. So tehi “kiṃ senāpati”’ti puṭṭho “mā kathetha, sā neva manussitthī, yakkhinī”’ti āha. Tato bhaṇḍāgāriko gato, tampi tattheva lajjāpesi. Tathā seṭṭhiṃ, chattaḡgāhaṃ, asiggāhanti sabbepi te lajjāpesiyeva.

Atha amaccā sannipatitvā “rājadhītaraṃ ārādhetaṃ samattho nāma natthi, saḥassathāmadhanaṃ āropetaṃ samatthassa rajjaṃ dethā”’ti āha, tampi koci āropetaṃ nāsakkhi. Tato “caturassapallānkassa

ussīsakaṃ jānantassa rajjaṃ dethā”ti āha, tampi koci na jānāti. Tato soḷasa mahānidhī nīharitūṃ samatthassa rajjaṃ dethā”ti āha, tepi koci nīharitūṃ nāsakkhi. Tato “ambho arājikaṃ nāma ratṭhaṃ pāletuṃ na sakkā, kiṃ nu kho kātabba”nti mantayīṃsu. Atha ne purohito āha – “bho tumhe mā cintayittha, phussarathaṃ nāma vissajjetuṃ vaṭṭati, phussarathena hi laddharājā sakalajambudīpe rajjaṃ kāretuṃ samattho hotī”ti. Te “sādhū”ti sampatiṇṇhitvā nagaraṃ alaṅkārapetvā maṅgalarathe cattāro kumudavaṇṇe asse yojetvā uttamapaccattharaṇaṃ attharivā pañca rājakakudhabhaṇḍāni āropetvā caturāṅginiyā senāya parivāresuṃ. “Sasāmikassa rathassa purato tūriyāni vajjanti, asāmikassa pacchato vajjanti, tasmā sabbatūriyāni pacchato vādethā”ti vatvā suvaṇṇabhiṅkārena rathadhurañca patodañca abhisiñcitvā “yassa rajjaṃ kāretuṃ puññaṃ atthi, tassa santikaṃ gacchatū”ti rathaṃ vissajjesuṃ. Atha ratho rājagehaṃ padakkhiṇaṃ katvā vegena mahāvīthiṃ abhiruhi.

Senāpatiādayo “phussaratho mama santikaṃ āgacchatū”ti cintayīṃsu. So sabbesaṃ gehāni atikkamitvā nagaraṃ padakkhiṇaṃ katvā pācīnadvārena nikkhamitvā uyyānābhimukho pāyāsi. Atha naṃ vegena gacchantāṃ disvā “nivattethā”ti āhaṃsu. Purohito “mā nivattayittha, icchanto yojanasatampi gacchatu, mā nivārethā”ti āha. Ratho uyyānaṃ pavisitvā maṅgalasilāpaṭṭaṃ padakkhiṇaṃ katvā ārohanasajjo hutvā aṭṭhāsi. Purohito mahāsattaṃ nipannaṃ disvā amacce āmantetvā “ambho eko silāpaṭṭe nipannako puriso dissati, setacchattānucchavikā panassa dhiti atthīti vā natthīti vā na jānāma, sace esa puññavā bhavissati, amhe na olokessati, kāḷakaṇṇisatto sace bhavissati, bhīttasito utṭhāya kampamāno olokessati, tasmā khippaṃ sabbatūriyāni paggaṇhathā”ti āha. Tāvadeva anekasatāni tūriyāni paggaṇhiṃsu. Tadā tūriyasaddo sāgaraghoso viya ahoṣi.

Mahāsatto tena saddena pabujjhivā sīsaṃ vivarivā olokeno mahājanaṃ disvā “setacchattena me āgatena bhavitabba”nti cintetvā puna sīsaṃ pārupitvā parivattitvā vāmapassena nipajji. Purohito tassa pāde vivarivā lakkhaṇāni olokeno “tiṭṭhatu ayaṃ eko dīpo, catunnampi mahādīpānaṃ rajjaṃ kāretuṃ samattho hotī”ti puna tūriyāni paggaṇhāpesi. Atha mahāsatto mukhaṃ vivarivā parivattitvā dakkhiṇapassena nipajjitvā mahājanaṃ olokesi. Tadā purohito parisāṃ ussāretvā añjaliṃ paggayha avakujjo hutvā “utṭhehi, deva, rajjaṃ te pāpuṇāti”ti āha. Atha naṃ mahāsatto “rājā vo kuhi”nti pucchitvā “kālakato devā”ti vutte “tassa putto vā bhātā vā natthi”ti pucchitvā “natthi devā”ti vutte “tena hi sādhu rajjaṃ kāressāmī”ti vatvā utṭhāya silāpaṭṭe pallaṅkena nisīdi. Atha naṃ tattheva abhisiñciṃsu. So mahājanako nāma rājā ahoṣi. So rathavaraṃ abhiruyha mahantena sirivibhavena nagaraṃ pavisitvā rājanivesanaṃ abhiruhanto “senāpatiādīnaṃ tāneva ṭhānāni hontū”ti vicāretvā mahātalaṃ abhiruhi.

Rājadhīta pana purimasaññāya eva tassa vīmaṃsanatthaṃ ekaṃ purisaṃ āṇāpesi “tāta, tvaṃ gaccha, rājānaṃ upasaṅkamitvā evaṃ vadehi ‘deva, sīvalidevī tumhe pakkosati, khippaṃ kirāgacchatū”ti. So gantvā tathā ārocesi. Rājā paṇḍito tassa vacanaṃ sutvāpi assuṇanto viya “aho sobhano vatāyaṃ pāsādo”ti pāsādameva vaṇṇeti. So taṃ sāvetuṃ asakkonto gantvā rājadhītāya taṃ pavattim ārocesi “ayye, rājā tumhākaṃ vacanaṃ na suṇāti, pāsādameva vaṇṇeti, tumhākaṃ vacanaṃ tiṇaṃ viya na gaṇeti”ti. Sā tassa vacanaṃ sutvā “so mahajjhāsayo puriso bhavissati”ti cintetvā dutiyampi tatiyampi pesesi. Rājāpi attano ruciyā pakatigamanena sīho viya vijambhamāno pāsādaṃ abhiruhi. Tasmim upasaṅkamante rājadhīta tassa tejena sakabhāvena saṅṭhātuṃ asakkontū āgantvā hatthāmbakaṃ adāsi.

So tassā hatthaṃ olambitvā mahātalaṃ abhiruhitvā samussitasetacchatte rājapallaṅke nisīditvā amacce āmantetvā “ambho, atthi pana vo raññā kālaṃ karontena koci ovādo dinno”ti pucchitvā “āma, devā”ti vutte “tena hi vadethā”ti āha. Deva “sīvalideviṃ ārādhetuṃ samatthassa rajjaṃ dethā”ti tena vuttanti. Sīvalideviyā āgantvā hatthāmbako dinno, ayaṃ tāva ārādhitā nāma, aññaṃ vadethāti. Deva “caturassapallaṅkassa ussīsakaṃ jānitūṃ samatthassa rajjaṃ dethā”ti tena vuttanti. Rājā “idaṃ dujjānaṃ, upāyena sakkā jānitu”nti cintetvā sīsato suvaṇṇasūciṃ nīharitvā sīvalideviyā hatthe ṭhāpesi “imaṃ ṭhāpehi”ti. Sā taṃ gahetvā pallaṅkassa ussīsake ṭhāpesi. “Khaggaṃ adāsi”tipi vadantiyeva. So tāya saññāya “idaṃ ussīsaka”nti ṇatvā tesāṃ kathaṃ assuṇanto viya “kiṃ kathethā”ti vatvā puna tehi

tathā vutte “idaṃ jānituṃ na garu, etaṃ ussāsaka”nti vatvā “aññaṃ vadethā”ti āha. Deva, “sahassathāmadhanuṃ āropetuṃ samatthassa rajjaṃ dethā”ti tena vuttanti. “Tena hi āharatha na”nti āharāpetvā so dhanuṃ pallaṅke yathānisinnova itthiṇaṃ kappāsaphoṭṭanadhanuṃ viya āropetvā “aññaṃ vadethā”ti āha. “Deva, soḷasa mahānidhī nīharituṃ samatthassa rajjaṃ dethā”ti tena vuttanti. “Tesaṃ kiñci uddānaṃ atthī”ti pucchitvā “āma, devā”ti vutte “tena hi naṃ kathethā”ti āha. Te “sūriyuggamane nidhī”ti uddānaṃ kathayiṃsu. Tassa taṃ suṇantasseva gaganatale puṇṇacando viya so attho pākāto ahosi.

Atha ne rājā āha – “ajja, bhāṇe, velā natthi, sve nidhī gaṇhissāmī”ti. So punadvase amacce sannipātetvā pucchi “tumhākaṃ rājā paccekabuddhe bhojesī”ti? “Āma, devā”ti. So cintesi “sūriyoti nāyaṃ sūriyo, sūriyasadisattā pana paccekabuddhā sūriyā nāma, tesam paccuggamanatthāne nidhinā bhavitabba”nti. Tato rājā “tesu paccekabuddhesu āgacchantesu paccuggamaṇaṃ karonto kataraṃ ṭhānaṃ gacchatī”ti pucchitvā “asukaṭṭhānaṃ nāma devā”ti vutte “taṃ ṭhānaṃ khaṇitvā nidhiṃ nīharathā”ti nidhiṃ nīharāpesi. “Gamanakāle anugacchanto kattha ṭhatvā uyyojesī”ti pucchitvā “asukaṭṭhāne nāmā”ti vutte “tatopi nidhiṃ nīharathā”ti nidhiṃ nīharāpesi. Atha mahājanā ukkuṭṭhisahassāni pavattentā “**sūriyuggamane nidhī**”ti vuttattā sūriyuggamanadisāyaṃ khaṇantā vicariṃsu. Atho “**okkamane nidhī**”ti vuttattā sūriyatthaṅgamanadisāyaṃ khaṇantā vicariṃsu. “Idaṃ pana dhanuṃ idheva hoti, aho acchariya”nti pītisomanassaṃ pavattayīṃsu. **Antonidhī** rājagehe mahādvārassa antoummārā nidhiṃ nīharāpesi. **Bahi nidhī** bahiummārā nidhiṃ nīharāpesi. **Na anto na bahi nidhī** heṭṭhāummārato nidhiṃ nīharāpesi. **Ārohane nidhī** maṅgalaṭṭhānaṃ ārohanakāle suvaṇṇanisseniyā attharaṇatthānato nidhiṃ nīharāpesi. Atho **orohane nidhī** hatthikkhandhato orohanaṭṭhānato nidhiṃ nīharāpesi. **Catūsu mahāsālesūti** bhūmiyaṃ kataupaṭṭhānatthāne sirisayanassa cattāro mañcapādā sālāmayā, tesam heṭṭhā catasso nidhikumbhiyo nīharāpesi. **Samantāyojane nidhī** yojanaṃ nāma rathayugapamāṇaṃ, sirisayanassa samantā rathayugappamāṇato nidhiṃ nīharāpesi. **Dantaggesu mahānidhī** maṅgalaṭṭhānaṃ tassa dvinnaṃ dantānaṃ abhimukhaṭṭhānato nidhiṃ nīharāpesi. **Vālaggesūti** maṅgalaṭṭhānaṃ tassa vāladhisammukhaṭṭhānato nidhiṃ nīharāpesi. **Kepuketi** kepukaṃ vuccati udakaṃ, maṅgalapokkharāṇito udakaṃ nīharāpetvā nidhiṃ dassesi. **Rukkhaggesu mahānidhī** uyyāne mahāsālarukkhamūle ṭhitamajjhanhikasamaye parimaṇḍalāya rukkhacchāyāya anto nidhiṃ nīharāpesi. Evaṃ soḷasa mahānidhāyo nīharāpetvā “aññaṃ kiñci atthī”ti pucchi. “Natthi devā”ti vadīṃsu. Mahājano haṭṭhatuṭṭho ahosi.

Atha rājā “idaṃ dhanuṃ dānamukhe vikirissāmī”ti nagaramajjhe ceva catūsu nagaradvāresu cāti pañcasu ṭhānesu pañca dānasālāyo kārapetvā mahādānaṃ paṭṭhapesi, kālacampānagarato attano mātarāñca brāhmaṇaṇca pakkosāpetvā mahantaṃ sakkāraṃ akāsi. Tassa taruṇarajjeyeva sakalaṃ videharaṭṭhaṃ “ariṭṭhajanakarañño kira putto mahājanako nāma rājā rajjaṃ kāreti, so kira paṇḍito upāyakusalo, passissāma na”nti dassanattāyā saṅkhubhitaṃ ahosi. Tato tato bahuṃ paṇṇākāraṃ gahetvā āgamīṃsu, nāgarāpi mahāchaṇaṃ sajjayīṃsu. Rājanivesane attharaṇādīni santharivā gandhadāmaṃālādāmaṃ osāretvā vippakiṇṇalājākusumavāsadhūmagandhākāraṃ kāretvā nānappakāraṃ pānabhojanaṃ upaṭṭhāpesuṃ. Rañño paṇṇākāratthāya rajatasuvaṇṇabhājanādīsu anekappakārāni khādānīyabhojanīyamadhuphāṇitaphalādīni gahetvā tattha tattha parivāretvā aṭṭhaṃsu. Ekato amaccamaṇḍalaṃ nisīdi, ekato brāhmaṇaṇaṇo, ekato seṭṭhiādāyo nisīdiṃsu, ekato uttamarūpadharā nāṭakittiyo nisīdiṃsu, brāhmaṇāpi sotthikārena mukhamaṅgalikāni kathenti, naccagītādīsu kusalā naccagītādīni pavattayīṃsu, anekasatāni tūriyāni pavajjīṃsū. Tadā rājanivesanaṃ yugandharavātavegena pahaṭṭā sāgarakucchi viya ekaninnādaṃ ahosi. Olokitolokitaṭṭhānaṃ kampaṭṭhi.

Atha mahāsatto setacchattassa heṭṭhā rājāsane nisinnova sakkasirisadisam mahantaṃ sirivilāsaṃ oloketvā attano mahāsamudde katavāyāmaṃ anussari. Tassa “vīriyaṃ nāma kattabbayuttakaṃ, sacāhaṃ mahāsamudde vīriyaṃ nākarissaṃ, na imaṃ sampattiṃ alabhissa”nti taṃ vāyāmaṃ anussarantassa pīti uppajji. So pītivegena udānaṃ udānento āha –

133. “Āsīsetheva puriso, na nibbindeyya paṇḍito;

Passāmi vohaṃ attānaṃ, yathā icchim̐ tathā ahu.

134. “Āsīsetheva puriso, na nibbindeyya paṇḍito;
Passāmi vohaṃ attānaṃ, udakā thalamubbhataṃ.
135. “Vāyametheva puriso, na nibbindeyya paṇḍito;
Passāmi vohaṃ attānaṃ, yathā icchim̐ tathā ahu.
136. “Vāyametheva puriso, na nibbindeyya paṇḍito;
Passāmi vohaṃ attānaṃ, udakā thalamubbhataṃ.
137. “Dukkhūpanītopi naro sapañño, āsaṃ na chindeyya sukhāgamāya;
Bahū hi phassā ahitā hitā ca, avitakkitā maccumupabbajanti.
138. “Acintitampi bhavati, cintitampi vinassati;
Na hi cintāmayā bhogā, itthiyā purisassa vā”ti.

Tattha **āsīsethevā**ti āsāchedakammaṃ akatvā attano kammaṃ āsaṃ karotheva. **Na nibbindeyyā**ti vīriyaṃ karonto na nibbindeyya na alaseyya. **Yathā icchinti** yathā rājabhāvaṃ icchim̐, tatheva rājā jātomhi. **Ubbhatanti** nīhaṃ. **Dukkhūpanī**ti kāyikacetasi kadukkhena phuṭṭhopīti attho. **Ahitā hitā cāti** dukkhaphassā ahitā, sukhaphassā hitā. **Avitakkitā**ti avitakkitāro acintitāro. Idam vuttam hoti – tesu phassesu ahitaphassena phuṭṭhā sattā “hitaphassopi atthīti vīriyaṃ karontā taṃ pāpuṇanti”ti acintetvā vīriyaṃ na karonti, te imassa atthassa avitakkitāro hitaphassaṃ alabhitvāva **maccumupabbajanti** maraṇaṃ pāpuṇanti, tasmā vīriyaṃ kattabbamevāti.

Acintitampīti imesaṃ sattānaṃ acintitampi hoti, cintitampi vinassati. Mayāpi hi “ayujjhivāva rajjaṃ labhissāmī”ti idam acintitam, “suvaṇṇabhūmito dhanaṃ āharitvā yujjhivā pitu santakaṃ rajjaṃ gaṇhissāmī”ti pana cintitam, idāni me cintitam naṭṭham, acintitam jātam. **Na hi cintāmayā bhogā**ti imesaṃ sattānañhi bhogā cintāya anipphajjanato cintāmayā nāma na honti, tasmā vīriyameva kattabbaṃ. Vīriyavato hi acintitampi hotīti.

So tato paṭṭhāya dasa rājadhamme akopetvā dhammena samena rajjaṃ kāresi, paccekabuddhe ca upaṭṭhāsi. Aparabhāge sīvalidevī dhaññaapuññalakkhaṇasampannaṃ puttaṃ vijāyi, “dīghāvukumāro”tissa nāmaṃ kariṃsu. Tassa vayappattassa rājā uparajjaṃ datvā sattavassasahassāni rajjaṃ kāresi. So ekadivasam uyyānapālena phalāphalesu ceva nānāpupphesu ca ābhatesu tāni disvā tuṭṭho hutvā tassa sammānaṃ kāretvā “samma uyyānapāla, ahaṃ uyyānaṃ passissāmi, tvam alaṅkarohi na”nti āha. So “sādhu, devā”ti sampaṭicchitvā tathā katvā rañño paṭivedesi. So hatthikkhandhavaragato mahantena parivārena nagarā nikkhamitvā uyyānavāraṃ pāpuṇi. Tatra ca dve ambā atthi nīlobhāsā. Eko aphalo, eko phaladharo. So pana atimadhuro, rañña aggaphalassa aparibhuttatā tato koci phalaṃ gahetuṃ na ussahati. Rājā hatthikkhandhavaragatova tato ekam phalaṃ gahetvā paribhuñji, tassa taṃ jivhagge ṭhapitamattameva dibbojaṃ viya upaṭṭhāsi. So “nivattanakāle bahū khādissāmī”ti cintesi. “Rañña aggaphalaṃ paribhutta”nti ṇatvā uparājānaṃ ādiṃ katvā antamaso hatthimeṇḍaassameṇḍādayopi phalaṃ gahetvā paribhuñjiṃsu. Aññe phalaṃ alabhantā daṇḍehi sākhaṃ bhinditvā nipaṇṇamakāṃsu. Rukkho obhaggavibhaggo aṭṭhāsi, itaro pana maṇipabbato viya vilāsamāno ṭhito.

Rājā uyyānā nikkhanto taṃ disvā “idam ki”nti amacce pucchati. “Devena aggaphalaṃ paribhuttanti mahājanena vilumpito devā”ti āhaṃsu. “Kiṃ nu kho bhāṇe, imassa pana neva pattam, na vaṇṇo khīṇo”ti? “Nipphalatāya na khīṇo, devā”ti. Taṃ sutvā rājā saṃvegaṃ paṭilabhitvā “ayaṃ rukkho nipphalatāya nīlobhāso ṭhito, ayaṃ pana saphalatāya obhaggavibhaggo ṭhito. Idampi rajjaṃ saphalarukkhasadisam, pabbajjā pana nipphalarukkhasadisā. Sakiñcanasseva bhayaṃ, nākiñcanassa.

Tasmā ahaṃ phalarukkho viya ahutvā nipphalarukkhasadiso bhavissāmi, imaṃ sampattiṃ cajitvā nikkhamma pabbajissāmi’ ti daḷhaṃ samādānaṃ katvā manaṃ adhiṭṭhahitvā nagaraṃ pavisitvā pāsāadvāre ṭhitova senāpatiṃ pakkosāpetvā “mahāsenāpati, ajja me paṭṭhāya bhattahārakañceva mukhodakadantakaṭṭhadāyakañca ekaṃ upaṭṭhākaṃ ṭhapetvā aññe maṃ daṭṭhuṃ mā labhantu, porāṇakavinicchayāmacce gahetvā rajjaṃ anusāsatha, ahaṃ ito paṭṭhāya uparipāsādātaḷe samaṇadhammaṃ karissāmi’ ti vatvā pāsādamārūya ekakova samaṇadhammaṃ akāsi. Evaṃ gate kāle mahājano rājaṅgaṇe sannipatitvā mahāsattaṃ adisvā “na no rājā porāṇako viya hotī’ ti vatvā gāthādvayamāha –

139. “Aporāṇaṃ vata bho rājā, sabbabhummo disampati;
Najja nacce nisāmeti, na gīte kurute mano.

140. “Na mige napi uyyāne, napi haṃse udikkhati;
Mūgo va tuṅhimāsīno, na atthamanusāsati’ ti.

Tattha **migeti** sabbasaṅgāhikavacanaṃ, pubbe hatthī yujjhāpeti, meṇḍe yujjhāpeti, ajja tepi na oloketīti attho. **Uyyāneti** uyyānakīlampi nānubhoti. **Haṃseti** pañcapadumasañchannāsu uyyānapokkharāṇīsu haṃsagaṇaṃ na oloketi. **Mūgovāti** bhattahārakañca upaṭṭhākañca pucchiṃsu “bho rājā, tumhehi saddhiṃ kiñci atthaṃ manteti’ ti. Te “na manteti’ ti vadiṃsu. Tasmā evamāhaṃsu.

Rājā kāmesu anallīyāntena vivekaninnena cittena attano kulūpakapaccekabuddhe anussarivā “ko nu kho me tesāṃ sīlādiguṇayuttānaṃ akiñcanānaṃ vasanaṭṭhānaṃ ācikkhissati’ ti tīhi gāthāhi udānaṃ udānesi –

141. “Sukhakāmā rahosīlā, vadhabandhā upāratā;
Kassa nu ajja ārāme, daharā vuddhā ca acchare.

142. “Atikkantavanathā dhīrā, namo tesāṃ mahesinaṃ;
Ye ussukamhi lokamhi, viharanti manussukā.

143. “Te chetvā maccuno jālaṃ, tataṃ māyāvino daḷhaṃ;
Chinnālayattā gacchanti, ko tesāṃ gatimāpaye’ ti.

Tattha **sukhakāmāti** nibbānasukhakāmā. **Rahosīlāti** paṭicchannasīlā na attano guṇappakāsanā. **Daharā vuddhā cāti** daharā ceva mahallakā ca. **Acchareti** vasanti.

Tassevaṃ tesāṃ guṇe anussarantassa mahatī pīti uppajji. Atha mahāsatto pallaṅkato utṭhāya uttarasīhapañjaraṃ vivarivā uttaradisābhimukho sirasi añjaliṃ patiṭṭhāpetvā “evarūpehi guṇehi samannāgatā paccekabuddhā’ ti namassamāno “**atikkantavanathā**’ ti adimāha. Tattha **atikkantavanathāti** pahīnatanhā. **Mahesinanti** mahante sīlakkhandhādayo guṇe esitvā ṭhitānaṃ. **Ussukamhīti** rāgādīhi ussukkaṃ āpanne lokasmīṃ. **Maccuno jālanti** kilesamāreṇa pasāritāṃ taṅhājālaṃ. **Tataṃ māyāvinoti** atimāyāvino. **Ko tesāṃ gatimāpayeti** ko maṃ tesāṃ paccekabuddhānaṃ nivāsaṭṭhānaṃ pāpeyya, gahetvā gaccheyyāti attho.

Tassa pāsādeyeva samaṇadhammaṃ karontassa cattāro māsā atītā. Athassa ativiya pabbajjāya cittaṃ namī, agāraṃ lokantarikanirayo viya khāyi, tayo bhavā ādittā viya upaṭṭhahiṃsu. So pabbajjābhimukhena cittena “kadā nu kho imaṃ sakkabhavanaṃ viya alaṅkatappaṭiyattaṃ mithilaṃ pahāya himavantaṃ pavisitvā pabbajitavesagahaṅakālo mayhaṃ bhavissati’ ti cintetvā mithilavaṇṇanaṃ nāma ārabhi –

144. “Kadāhaṃ mithilaṃ phītaṃ, vibhattaṃ bhāgaso mitaṃ;

- Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
145. “Kadāhaṃ mithilaṃ phītaṃ, visālaṃ sabbatopabhaṃ;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
146. “Kadāhaṃ mithilaṃ phītaṃ, bahupākāratorāṇaṃ;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
147. “Kadāhaṃ mithilaṃ phītaṃ, daḷhamaṭṭālakoṭṭhakaṃ;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
148. “Kadāhaṃ mithilaṃ phītaṃ, suvibhattaṃ mahāpathaṃ;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
149. “Kadāhaṃ mithilaṃ phītaṃ, suvibhattantarāpaṇaṃ;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
150. “Kadāhaṃ mithilaṃ phītaṃ, gavāssarathapīlitaṃ;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
151. “Kadāhaṃ mithilaṃ phītaṃ, ārāmanamāliniṃ;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
152. “Kadāhaṃ mithilaṃ phītaṃ, uyyānavanamāliniṃ;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
153. “Kadāhaṃ mithilaṃ phītaṃ, pāsādavanamāliniṃ;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
154. “Kadāhaṃ mithilaṃ phītaṃ, tipuraṃ rājabandhuniṃ;
Māpitaṃ somanassena, vedehena yasassinā;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
155. “Kadāhaṃ vedehe phīte, nicite dhammarakkhite;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
156. “Kadāhaṃ vedehe phīte, ajeyye dhammarakkhite;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
157. “Kadāhaṃ antepuraṃ rammaṃ, vibhattaṃ bhāgaso mitaṃ;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
158. “Kadāhaṃ antepuraṃ rammaṃ, sudhāmaticalepanaṃ;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
159. “Kadāhaṃ antepuraṃ rammaṃ, sucigandhaṃ manoramaṃ;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
160. “Kadāhaṃ kūṭāgāre ca, vibhatte bhāgaso mite;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
161. “Kadāhaṃ kūṭāgāre ca, sudhāmaticalepane;

- Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
162. “Kadāhaṃ kūṭāgāre ca, sucigandhe manorame;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
163. “Kadāhaṃ kūṭāgāre ca, litte candanaphosite;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
164. “Kadāhaṃ soṇṇapallaṅke, gonake cittasanthate;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
165. “Kadāhaṃ maṇipallaṅke, gonake cittasanthate;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
166. “Kadāhaṃ kappāsakoseyyaṃ, khomakoṭumbarāni ca;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
167. “Kadāhaṃ pokkharāṇi rammā, cakkavākapakūjitā;
Mandālakehi sañchannā, padumuppalakehi ca;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
168. “Kadāhaṃ hatthigumbe ca, sabbālaṅkārahūsīte;
Suvaṇṇakacche mātaṅge, hemakappanavāsase.
169. “Ārūḷhe gāmaṇīyehi, tomarāṅkusapāṇibhi;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
170. “Kadāhaṃ assagumbe ca, sabbālaṅkārahūsīte;
Ājānīyeva jātiyā, sindhave sīghavāhane.
171. “Ārūḷhe gāmaṇīyehi, illiyācāpadhāribhi;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
172. “Kadāhaṃ rathaseniyo, sannaddhe ussitaddhaje;
Dīpe athopi veyyagghe, sabbālaṅkārahūsīte.
173. “Ārūḷhe gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
174. “Kadāhaṃ sovaṇṇarathe, sannaddhe ussitaddhaje;
Dīpe athopi veyyagghe, sabbālaṅkārahūsīte.
175. “Ārūḷhe gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
176. “Kadāhaṃ sajjhurathe ca, sannaddhe ussitaddhaje;
Dīpe athopi veyyagghe, sabbālaṅkārahūsīte.
177. “Ārūḷhe gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
178. “Kadāhaṃ assarathe ca, sannaddhe ussitaddhaje;

- Dīpe athopi veyyagghe, sabbālaṅkārahūsīte.
179. “Ārūḷhe gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
180. “Kadāhaṃ oṭṭharathe ca, sannaddhe ussitaddhaje;
Dīpe athopi veyyagghe, sabbālaṅkārahūsīte.
181. “Ārūḷhe gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
182. “Kadāhaṃ goṇarathe ca, sannaddhe ussitaddhaje;
Dīpe athopi veyyagghe, sabbālaṅkārahūsīte.
183. “Ārūḷhe gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
184. “Kadāhaṃ aṅgarathe ca, sannaddhe ussitaddhaje;
Dīpe athopi veyyagghe, sabbālaṅkārahūsīte.
185. “Ārūḷhe gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
186. “Kadāhaṃ meṇḍarathe ca, sannaddhe ussitaddhaje;
Dīpe athopi veyyagghe, sabbālaṅkārahūsīte.
187. “Ārūḷhe gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
188. “Kadāhaṃ migarathe ca, sannaddhe ussitaddhaje;
Dīpe athopi veyyagghe, sabbālaṅkārahūsīte.
189. “Ārūḷhe gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
190. “Kadāhaṃ hatthārohe ca, sabbālaṅkārahūsīte;
Nīlavammadhare sūre, tomaraṅkusapāṇine;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
191. “Kadāhaṃ assārohe ca, sabbālaṅkārahūsīte;
Nīlavammadhare sūre, illiyācāpadhārine;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
192. “Kadāhaṃ rathārohe ca, sabbālaṅkārahūsīte;
Nīlavammadhare sūre, cāpahatthe kalāpine;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
193. “Kadāhaṃ dhanuggahe ca, sabbālaṅkārahūsīte;
Nīlavammadhare sūre, cāpahatthe kalāpine;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
194. “Kadāhaṃ rājaputte ca, sabbālaṅkārahūsīte;

- Citravammadhare sūre, kañcanāveḷadhārine;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
195. “Kadāhaṃ ariyagaṇe ca, vatavante alaṅkate;
Haricandalittaṅge, kāsikuttamadhārine;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
196. “Kadāhaṃ amaccagaṇe ca, sabbālaṅkārabhūsite;
Pītavammadhare sūre, purato gacchamāline;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
197. “Kadāhaṃ sattasatā bhariyā, sabbālaṅkārabhūsitā;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
198. “Kadāhaṃ sattasatā bhariyā, susaṅgā tanumajjhimā;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
199. “Kadāhaṃ sattasatā bhariyā, assavā piyabhāṇinī;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
200. “Kadāhaṃ satapalaṃ kaṃsaṃ, sovaṇṇaṃ satarājikaṃ;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
201. “Kadāssu maṃ hatthigumbā, sabbālaṅkārabhūsitā;
Suvaṇṇakacchā mātaṅgā, hemakappanavāsasā.
202. “Ārūḷhā gāmaṇīyehi, tomaraṅkusapāṇibhi;
Yantaṃ maṃ nānuyissanti, taṃ kudāssu bhavissati.
203. “Kadāssu maṃ assagumbā, sabbālaṅkārabhūsitā;
Ājāṇiyāva jātiyā, sindhavā sīghavāhanā.
204. “Ārūḷhā gāmaṇīyehi, illiyācāpadhāribhi;
Yantaṃ maṃ nānuyissanti, taṃ kudāssu bhavissati.
205. “Kadāssu maṃ rathasenī, sannaddhā ussitaddhajā;
Dīpā athopi veyyagghā, sabbālaṅkārabhūsitā.
206. “Ārūḷhā gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi;
Yantaṃ maṃ nānuyissanti, taṃ kudāssu bhavissati.
207. “Kadāssu maṃ soṇṇarathā, sannaddhā ussitaddhajā;
Dīpā athopi veyyagghā, sabbālaṅkārabhūsitā.
208. “Ārūḷhā gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi;
Yantaṃ maṃ nānuyissanti, taṃ kudāssu bhavissati.
209. “Kadāssu maṃ sajjhurathā, sannaddhā ussitaddhajā;
Dīpā athopi veyyagghā, sabbālaṅkārabhūsitā.
210. “Ārūḷhā gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi;
Yantaṃ maṃ nānuyissanti, taṃ kudāssu bhavissati.

211. “Kadāssu maṃ assarathā, sannaddhā ussitaddhajā;
Dīpā athopi veyyagghā, sabbālaṅkārabhūsitā.
212. “Ārūlhā gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi;
Yantaṃ maṃ nānuyissanti, taṃ kudāssu bhavissati.
213. “Kadāssu maṃ oṭṭharathā, sannaddhā ussitaddhajā;
Dīpā athopi veyyagghā, sabbālaṅkārabhūsitā.
214. “Ārūlhā gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi;
Yantaṃ maṃ nānuyissanti, taṃ kudāssu bhavissati.
215. “Kadāssu maṃ goṇarathā, sannaddhā ussitaddhajā;
Dīpā athopi veyyagghā, sabbālaṅkārabhūsitā.
216. “Ārūlhā gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi;
Yantaṃ maṃ nānuyissanti, taṃ kudāssu bhavissati.
217. “Kadāssu maṃ ajarathā, sannaddhā ussitaddhajā;
Dīpā athopi veyyagghā, sabbālaṅkārabhūsitā.
218. “Ārūlhā gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi;
Yantaṃ maṃ nānuyissanti, taṃ kudāssu bhavissati.
219. “Kadāssu maṃ meṇḍarathā, sannaddhā ussitaddhajā;
Dīpā athopi veyyagghā, sabbālaṅkārabhūsitā.
220. “Ārūlhā gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi;
Yantaṃ maṃ nānuyissanti, taṃ kudāssu bhavissati.
221. “Kadāssu maṃ migarathā, sannaddhā ussitaddhajā;
Dīpā athopi veyyagghā, sabbālaṅkārabhūsitā.
222. “Ārūlhā gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi;
Yantaṃ maṃ nānuyissanti, taṃ kudāssu bhavissati.
223. “Kadāssu maṃ hatthārohā, sabbālaṅkārabhūsitā;
Nīlavammadharā sūrā, tomaraṅkusapāṇino;
Yantaṃ maṃ nānuyissanti, taṃ kudāssu bhavissati.
224. “Kadāssu maṃ assārohā, sabbālaṅkārabhūsitā;
Nīlavammadharā sūrā, illiyācāpadhārino;
Yantaṃ maṃ nānuyissanti, taṃ kudāssu bhavissati.
225. “Kadāssu maṃ rathārohā, sabbālaṅkārabhūsitā;
Nīlavammadharā sūrā, cāpahatthā kalāpino;
Yantaṃ maṃ nānuyissanti, taṃ kudāssu bhavissati.
226. “Kadāssu maṃ dhanuggahā, sabbālaṅkārabhūsitā;
Nīlavammadharā sūrā, cāpahatthā kalāpino;
Yantaṃ maṃ nānuyissanti, taṃ kudāssu bhavissati.

227. “Kadāssu maṃ rājaputtā, sabbālaṅkārahūsitā;
Citravammadharā sūrā, kañcanāveḷadhārino;
Yantaṃ maṃ nānuyissanti, taṃ kudāssu bhavissati.
228. “Kadāssu maṃ ariyagaṇā, vatavantā alaṅkatā;
Haricandalittaṅgā, kāsikuttamadhārino;
Yantaṃ maṃ nānuyissanti, taṃ kudāssu bhavissati.
229. “Kadāssu maṃ amaccagaṇā, sabbālaṅkārahūsitā;
Pītavammadharā sūrā, purato gacchamālino;
Yantaṃ maṃ nānuyissanti, taṃ kudāssu bhavissati.
230. “Kadāssu maṃ sattasatā bhariyā, sabbālaṅkārahūsitā;
Yantaṃ maṃ nānuyissanti, taṃ kudāssu bhavissati.
231. “Kadāssu maṃ sattasatā bhariyā, susaṅṅā tanumajjhimā;
Yantaṃ maṃ nānuyissanti, taṃ kudāssu bhavissati.
232. “Kadāssu maṃ sattasatā bhariyā, assavā piyabhāṇinī;
Yantaṃ maṃ nānuyissanti, taṃ kudāssu bhavissati.
233. “Kadāhaṃ pattaṃ gahetvāna, muṇḍo saṅghātipāruto;
Piṇḍikāya carissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
234. “Kadāhaṃ paṃsukūlānaṃ, ujjhitānaṃ mahāpathe;
Saṅghāṭiṃ dhārayissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
235. “Kadāhaṃ sattāhasammeghe, ovaṭṭho allacīvaro;
Piṇḍikāya carissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
236. “Kadāhaṃ sabbattha gantvā, rukkhā rukkhāṃ vanā vanāṃ;
Anapekkho gamissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
237. “Kadāhaṃ giriduggesu, pahīnabhayabheravo;
Aduṭṭiyo gamissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
238. “Kadāhaṃ vīṇaṃva rujjako, sattatantiṃ manoramāṃ;
Cittaṃ ujum karissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
239. “Kadāhaṃ rathakārova, parikantaṃ upāhanaṃ;
Kāmasaṅṅojane checchaṃ, ye dibbe ye ca mānuse’’ti.

Tattha **kadāti** kālparivitakko. **Phītanti** vatthālaṅkāradīhi supupphitaṃ. **Vibhattaṃ bhāgaso mitanti** chekehi nagaramāpakehi rājanivesanādīnaṃ vasena vibhattaṃ dvāravīthīnaṃ vasena koṭṭhāsato mitaṃ. **Taṃ kudāssu bhavissatīti** taṃ evarūpaṃ nagaraṃ pahāya pabbajanaṃ kudā nāma me bhavissati. **Sabbatopabhanti** samantato alaṅkārobhāsena yuttaṃ. **Bahupākāratoraṇanti** bahalena puthulena pākārena ceva dvāratoraṇehi ca samannāgataṃ. **Daḷhamatṭālakotṭhakanti** daḷhehi atṭālakehi dvārakotṭhakehi ca samannāgataṃ. **Pīḷitanti** samākiṇṇaṃ. **Tipuranti** tīhi purehi samannāgataṃ, tipākāranti attho. Atha vā **tipuranti** tikkhattuṃ puṇṇaṃ. **Rājabandhunīti** rājaṅṅātakeheva puṇṇaṃ. **Somanassenāti** evaṃnāmakena videharājena.

Niciteti dhanadhaṅṅanicayādīnā sampanne. **Ajeyyeti** paccāmittehi ajetabbe. **Candanaphositeti**

lohitacandanena parippphosite. **Koṭumbarānīti** koṭumbararaṭṭhe uṭṭhitavattḥāni. **Hatthigumbeti** hatthighaṭṭāyo. **Hemakappanavāsaseti** hemamayena sīsālānkārasaṅkhātena kappanena ca hemajālena ca samannāgate. **Gāmaṇīyehīti** hatthācariyehi. **Ājānīyeva jātiyāti** jātiyā kāraṇākāraṇajānanatāya ājānīyeva, tādisānaṃ assānaṃ gumbe. **Gāmaṇīyehīti** assācariyehi. **Iliyācāpadhāribhīti** illiyāñca cāpañca dhārentehi. **Rathaseniyoti** rathaghaṭṭāyo. **Sannandheti** suṭṭhu naddhe. **Dīpe athopi veyyaggheti** dīpiyagghacammaparikkhitte. **Gāmaṇīyehīti** rathācariyehi. **Sajjhuratheti** rajatarathe. Ajarathameṇḍarathamigarathe sobhanattḥāya yojenti.

Ariyagaṇeti brāhmaṇagaṇe. Te kira tadā ariyācārā ahesuṃ, tena te evamāha.

Haricandalittāṅgeti kañcanavaṇṇena candanena littasarīre. **Sattasatā bhariyāti** piyabhariyāyeva sandhāyāha. **Susaññāti** suṭṭhu saññitā. **Assavāti** sāmikassa vacanakārikā. **Satapalanti** palasatena suvaṇṇena kāritam. **Kamsanti** pātim. **Satarājikanti** piṭṭhipasse rājisatena samannāgataṃ. **Yantaṃ manti** anitthigandhavanasaṅḍe ekameva gacchantaṃ maṃ kadā nu te nānuyissanti. **Sattāhasammeggheti** sattāhaṃ samuṭṭhite mahāmeghe, sattāhavaddaliketī attho. **Ovaṭṭhoti** onatasīso. **Sabbatthāti** sabbadisam. **Rujjakoti** vīṇāvādako. **Kāmasaṃyojaneti** kāmasaṃyojanaṃ. **Dibbeti** dibbam. **Mānuseti** mānusam.

So kira dasavassasahassāyukakāle nibbato sattavassasahassāni rajjam kāretvā tivassasahassāvasiṭṭhe āyumi pabbajito. Pabbajanto panesa uyyānadvāre ambarukkassa diṭṭhakālato paṭṭhāya cattāro māse agāre vasitvā “imamhā rājavesā pabbajitaveso varataro, pabbajissāmī”ti cintetvā upaṭṭhākaṃ rahassena āṇāpesi “tāta, kañci ājānāpetvā antarāpaṇato kāsāyavattḥāni ceva mattikāpattañca kiṇitvā āharā”ti. So tathā akāsi. Rājā kappakaṃ pakkosāpetvā kesamassuṃ ohārāpetvā kappakassa gāmaṇīyehi datvā kappakaṃ uyyojetvā ekaṃ kāsāvaṃ nivāsetvā ekaṃ pārūpitvā ekaṃ aṃse katvā mattikāpattampi thavikāya osāretvā aṃse laggesi. Tato kattaradaṇḍam gahetvā mahātale katipaye vāre paccekabuddhalīlāya aparāparaṃ caṅkami. So taṃ divasaṃ tattheva vasitvā punadivase sūriyuggamanavelāya pāsādā otarituṃ ārabhi.

Tadā sīvalidevī tā sattasatā vallabhitthiyo pakkosāpetvā “ciraṃ diṭṭho no rājā, cattāro māsā atītā, ajja naṃ passissāma, sabbālaṅkārehi alaṅkaritvā yathābalaṃ itthikuttahāsavilāse dassetvā kilesabandhanena bandhituṃ vāyameyyāthā”ti vatvā alaṅkatappaṭṭiyattāhi tāhi saddhiṃ “rājānaṃ passissāmā”ti pāsādaṃ abhiruhantī taṃ otarantaṃ disvāpi na sañjāni. “Raṇṇo ovādaṃ dātuṃ āgato paccekabuddho bhavissatī”ti saññāya vanditvā ekamantaṃ aṭṭhāsi. Mahāsattopi pāsādā otari. Itarāpi pāsādaṃ abhiruhitvā sirisayanapiṭṭhe bhamaravaṇṇakese ca pasādhanabhaṇḍaṅca disvā “na so paccekabuddho, amhākaṃ piyasāmiko bhavissati, etha naṃ yācitvā nivattāpessāmī”ti mahātala otaritvā rājānaṃ sampāpuṇi. Pāpuṇitvā ca pana sabbāhi tāhi saddhiṃ kese mocetvā piṭṭhiyaṃ vikiritvā ubho hi hatthehi uraṃ saṃsumbhivā “kasmā evarūpaṃ kammaṃ karoṭha, mahārājā”ti atikaruṇaṃ paridevamānā rājānaṃ anubandhi, sakalanagaraṃ saṅkhubhitam ahoṣi. Tepi “rājā kira no pabbajito, kuto pana evarūpaṃ dhammikaṃ rājānaṃ labhissāmā”ti rodamaṇā rājānaṃ anubandhiṃsu. Tatra tāsāṃ itthīnaṃ paridevanañceva paridevantiyopi tā pahāya raṇṇo gamanañca āvikaronto satthā āha –

240. “Tā ca sattasatā bhariyā, sabbālaṅkārabhūsitā;
Bāhā paggayha pakkandū, kasmā no vijahissasi.
241. “Tā ca sattasatā bhariyā, susaññā tanumajjhimā;
Bāhā paggayha pakkandū, kasmā no vijahissasi.
242. “Tā ca sattasatā bhariyā, assavā piyabhāṇinī;
Bāhā paggayha pakkandū, kasmā no vijahissasi.
243. “Tā ca sattasatā bhariyā, sabbālaṅkārabhūsitā;
Hitvā sampaddavī rājā, pabbajjāya purakkhato.

244. “Tā ca sattasatā bhariyā, susaṅṅā tanumajjhimā;
Hitvā sampaddavī rājā, pabbajjāya purakkhato.
245. “Tā ca sattasatā bhariyā, assavā piyabhāṇinī;
Hitvā sampaddavī rājā, pabbajjāya purakkhato.
246. “Hitvā satapalaṃ kaṃsaṃ, sovaṇṇaṃ satarājikaṃ;
Aggahī mattikaṃ pattaṃ, taṃ dutiyābhisecana’nti.

Tattha **bāhā paggayhāti** bāhā ukkhipitvā. **Sampaddavīti** bhikkhave, so mahājanako rājā, tā ca sattasatā bhariyā “kiṃ no, deva, pahāya gacchasi, ko amhākaṃ doso”ti vilapantiyova chaḍḍetvā sampaddavī gato, “pabbajjāya yāhi”ti codiyamāno viya purakkhato hutvā gatoti attho. **Taṃ dutiyābhisecananti** bhikkhave, taṃ mattikāpattaggahaṇaṃ dutiyābhisecanaṃ katvā so rājā nikkhantoti.

Sīvalidevīpi paridevamānā rājānaṃ nivattetuṃ asakkontī “attheso upāyo”ti cintetvā mahāsenaguttaṃ pakkosāpetvā “tāta, raṅṅo purato gamanadisābhāge jīṇṇagharajīṇṇasālādīsu aggim dehi, tiṇapaṇṇāni saṃharitvā tasmim tasmim ṭhāne dhūmaṃ kārehi”ti āṇāpesi. So tathā kāresi. Sā raṅṅo santikaṃ gantvā pādesu patitvā mithilāya ādittabhāvaṃ ārocentī gāthādvayamāha –

247. “Bhesmā aggisamā jālā, kosā ḍayhanti bhāgaso;
Rajataṃ jātarūpañca, muttā veḷuriyā bahū.
248. “Maṇayo saṅkhamuttā ca, vatthikaṃ haricandaṇaṃ;
Ajinaṃ dantabhaṇḍaṇca, lohaṃ kāḷāyasaṃ bahū;
Ehi rāja nivattassu, mā tetā vinasā dhana’nti.

Tattha **bhesmāti** bhayānakā. **Aggisamā jālāti** tesāṃ tesāṃ manussānaṃ gehāni aggi gaṇhi, so esa mahājāloti attho. **Kosāti** suvaṇṇarajatakoṭṭhāgārādīni. **Bhāgasoti** koṭṭhāsato suvibhattāpi no ete agginā ḍayhanti, devāti. **Lohanti** tambalohādikaṃ. **Mā tetā vinasā dhananti** mā te etaṃ dhanaṃ vinassatu, ehi naṃ nibbāpeti, pacchā gamissasi, “mahājanako nagaraṃ ḍayhamānaṃ anoloketvāva nikkhanto”ti tumhākaṃ garahā bhavissati, tāya te lajjāpi vipphaṇṇāropi bhavissati, ehi amacce āṇāpetvā aggim nibbāpehi, devāti.

Atha mahāsatto “devī, kiṃ kathesi, yesaṃ kiñcanaṃ atthi, tesāṃ taṃ ḍayhati, mayaṃ pana akiñcanā”ti dīpento gāthamāha –

249. “Susukhaṃ vata jīvāma, yesaṃ no natthi kiñcanaṃ;
Mithilā ḍayhamānāya, na me kiñci aḍayhathā”ti.

Tattha **kiñcananti** yesaṃ amhākaṃ palibuddhakilesasaṅkhātāṃ kiñcanaṃ natthi, te mayaṃ tena akiñcanabhāvena susukhaṃ vata jīvāma. Teneva kāraṇena mithilāya ḍayhamānāya na me kiñci aḍayhatha, appamattakampi attano bhaṇḍakaṃ ḍayhamānaṃ na passāmīti vadati.

Evañca pana vatvā mahāsatto uttaradvārena nikkhami. Tāpissa sattasatā bhariyā nikkhamiṃsu. Puna sīvalidevī ekaṃ upāyaṃ cintetvā “gāmaghātaratṭhaviḷumpanākāraṃ viya dassethā”ti amacce āṇāpesi. Taṃkhaṇaṃyeva āvudhahatthe purise tato tato ādhāvante paridhāvante vilumpante viya sarīre lākhārasaṃ siñcitvā laddhappahāre viya phalake nipajjāpetvā vuyhante mate viya ca raṅṅo dassesaṃ. Mahājano upakkosi “mahārāja, tumhesu dharantesuyeva raṭṭhaṃ vilumpanti, mahājanaṃ ghātenti”ti. Atha devīpi rājānaṃ vanditvā nivattanatthāya gāthamāha –

250. “Aṭaviyo samuppanā, raṭṭhaṃ viddhaṃsayanti taṃ;

Ehi rāja nivattassu, mā raṭṭhaṃ vinasā ida’nti.

Tattha **aṭaviyoti** mahārāja, tumhesu dharantesueva aṭavicoṛā samuppannā samuṭṭhitā, taṃ tayā dhammarakkhitaṃ tava raṭṭhaṃ viddhaṃsenti.

Taṃ sutvā rājā “mayi dharanteveva corā uṭṭhāya raṭṭhaṃ viddhaṃsentā nāma natthi, sīvalideviyā kiriyā esā bhavissatī”ti cintetvā taṃ appaṭibhānaṃ karonto āha –

251. “Susukhaṃ vata jīvāma, yesaṃ no natthi kiñcanaṃ;
Raṭṭhe vilumpamānamhi, na me kiñci ahīratha.

252. “Susukhaṃ vata jīvāma, yesaṃ no natthi kiñcanaṃ;
Pītibhakkhā bhavissāma, devā ābhassarā yathā”ti.

Tattha **vilumpamānamhīti** viluppamāne. **Ābhassarā yathāti** yathā te brahmāno pītibhakkhā hutvā samāpattisukhena vītināmenti, tathā vītināmessāmāti.

Evaṃ vuttepi mahājano rājānaṃ anubandhiyeva. Athassa etadahosi “ayaṃ mahājano nivattituṃ na icchati, nivattessāmi na”nti. So aḍḍhagāvutamattaṃ gatakāle nivattitvā mahāmagge ṭhitova amacce “kassidaṃ rajja”nti pucchitvā “tumhākaṃ, devā”ti vutte “tena hi imaṃ lekhaṃ antaraṃ karontassa rājadaṇḍaṃ karothā”ti kattaradaṇḍena tiriyaṃ lekhaṃ ākaḍḍhi. Tena tejavatā raññā kataṃ lekhaṃ koci antaraṃ kātuṃ nāsakkhi. Mahājano lekhaṃ ussīsake katvā bālhaparidevaṃ paridevi. Devīpi taṃ lekhaṃ antaraṃ kātuṃ asakkontī rājānaṃ piṭṭhiṃ datvā gacchantaṃ disvā sokaṃ sandhāretuṃ asakkontī uraṃ paharitvā mahāmagge tiriyaṃ patitvā parivattamānā agamāsi. Mahājano “lekhasāMikehi lekhā bhinnā”ti vatvā deviyā gatamaggeneva gato. Atha mahāsattopi uttarahimavantābhimukho agamāsi. Devīpi sabbhaṃ senāvāhanaṃ ādāya tena saddhiṃyeva gatā. Rājā mahājanaṃ nivattetuṃ asakkontoyeva saṭṭhiyojanamaggaṃ gato.

Tadā nārado nāma tāpaso himavante suvaṇṇaguhāyaṃ vasitvā pañcābhiñño jhānasukhena vītināmetvā sattāhaṃ atikkāmetvā jhānasukhato vuṭṭhāya “aho sukhaṃ, aho sukha”nti udānaṃ udānesi. So “atthi nu kho koci jambudīpatale idaṃ sukhaṃ pariyesanto”ti dibbacakkhunā olokento mahājanakabuddhaṅkuraṃ disvā “rājā mahābhinnikkhamaṇaṃ nikkhantopi sīvalidevippamukhaṃ mahājanaṃ nivattetuṃ na sakkoti, antarāyampissa kareyya, idāni gantvā bhīyyoso mattāya dalhasamādānatthaṃ ovādaṃ dassāmi”ti cintetvā iddhibalena gantvā rañño purato ākāse ṭhitova tassa ussāhaṃ janetuṃ imaṃ gāthamāha –

253. “Kimheso mahato ghoso, kā nu gāmeva kīliyā;
Samaṇa teva pucchāma, kattheso abhisāto jano”ti.

Tassa taṃ sutvā rājā āha –

254. “Mamaṃ ohāya gacchantaṃ, ettheso abhisāto jano;
Sīmātikkamaṇaṃ yantaṃ, munimonassa pattiya;
Missāṃ nandīhi gacchantaṃ, kiṃ jānāmanupuchasī”ti.

Tattha **kimhesoti** kimhi kena kāraṇena eso hatthikāyādivasena mahato samūhassa ghoso. **Kā nu gāmeva kīliyāti** kā nu esā tayā saddhiṃ āgacchantānaṃ gāme viya kīli. **Katthesoti** kimattaṃ esa mahājano **abhisāto** sannipatito, taṃ parivāretvā āgacchatīti pucchi. **Mamanti** yo ahaṃ etaṃ janaṃ ohāya gacchāmi, taṃ maṃ ohāya gacchantaṃ. **Etthāti** etasmiṃ ṭhāne eso mahājano abhisāto anubandhanto āgato. **Sīmātikkamaṇaṃ yantanti** tvaṃ pana taṃ maṃ kilesasīmaṃ atikkamma anagāriyamuniñāsaṅkhātassa monassa pattiya yantaṃ, “pabbajito vatamhī”ti nandiṃ avijahitvā

khāṇe khāṇe uppajjamānāhi nandīhi missameva gacchantam kiṃ jānanto pucchasi, udāhu ajānanto. Mahājanako kira videharattham chaḍḍetvā pabbajitoti kiṃ na sutam tayāti.

Athassa so dalhasamādānatthāya puna gāthamāha –

255. “Māssu tiṇṇo amaññittha, sarīram dhārayam imam;
Atīraṇeyya yamidam, bahū hi paripanthayo”ti.

Tattha **māssu tiṇṇo amaññitthā**ti imam bhaṇḍukāsāvanivattham sarīram dhārento “iminā pabbajitaliṅgaggahaṇamatteneva kilesasīmam tiṇṇo atikkantosmī”ti mā amaññittha. **Atīraṇeyya yamidanti** idam kilesajātam nāma na ettakena tīretabham. **Bahū hi paripanthayoti** saggamaggam āvaritvā tthitā tava bahū kilesaparipanthāti.

Tato mahāsatto tassa vacanam sutvā paripantho pucchanto āha –

256. “Ko nu me paripanthassa, mamaṃ evaṃvihārino;
Yo neva diṭṭhe nādiṭṭhe, kāmānamabhipatthaye”ti.

Tattha **yo neva diṭṭhe nādiṭṭheti** yo aham neva diṭṭhe manussaloke, nādiṭṭhe devaloke kāmānam abhipatthemi, tassa mama evaṃ ekavīhārino ko nu paripantho assāti vadati.

Athassa so paripantho dassento gāthamāha –

257. “Niddā tandī vijambhitā, aratī bhattasammado;
Āvasanti sarīratthā, bahū hi paripanthayo”ti.

Tattha **niddā**ti kapiniddā. **Tandī**ti ālasiyam. **Aratī**ti ukkaṇṭhitā. **Bhattasammado**ti bhattapariḷāho. Idam vuttam hoti – “samaṇa, tvaṃ pāsādiko suvaṇṇavaṇṇo rajjam pahāya pabbajito”ti vutte tuyham paṇītam ojavantam piṇḍapātam dassanti, so tvaṃ pattapūram ādāya yāvadattham paribhuñjitvā paṇṇasālam pavisitvā kaṭṭhattharaṇe nipajjitvā kākacchamāno niddam okkamitvā antarā pabuddho aparāparam parivattitvā hatthapāde pasāretvā uṭṭhāya cīvaravaṃsam gahetvā laggacīvaram nivāsetvā ālasiyo hutvā neva sammajjanim ādāya sammajjissasi, na pānīyam āharissasi, puna nipajjitvā niddāyissasi, kāmavitakkam vitakkessasi, tadā pabbajjāya ukkaṇṭhissasi, bhattapariḷāho te bhavissatīti. **Āvasanti sarīratthā**ti ime ettakā paripanthā tava sarīratthakā hutvā nivasanti, sarīreyeva te nibbantatīti dasseti.

Athassa mahāsatto thutiṃ karonto gāthamāha –

258. “Kalyāṇam vata maṃ bhavam, brāhmaṇa manusāsati;
Brāhmaṇa teva pucchāmi, ko nu tvamasī mārisā”ti.

Tattha **brāhmaṇa manusāsati**ti brāhmaṇa, kalyāṇam vata maṃ bhavam anusāsati.

Tato tāpaso āha –

259. “Nārado iti me nāmaṃ, kassapo iti maṃ vidū;
Bhoto sakāsamāgacchim, sādhu sabbhi samāgamo.

260. “Tassa te sabbo ānando, vihāro upavattatu;
Yaṃ ūnam tam paripūrehi, khantiyā upasamena ca.

261. “Pasāraya sannatañca, unnatañca pasāraya;
Kammaṃ vijjañca dhammañca, sakkatvāna paribbajā”ti.

Tattha **vidūti** gottena maṃ “kassapo”ti jānanti. **Sabbhīti** paṇḍitehi saddhiṃ samāgamo nāma sādhu hotīti āgatomhi. **Ānandoti** tassa tava imissā pabbajjāya ānando tuṭṭhi somanassameva hotu mā ukkaṇṭhi. **Vihāroti** catubbidho brahmavihāro. **Upavattatūti** nibbattatu. **Yaṃ ūnaṃ tanti** yaṃ te sīlena kasiṇaparikkamma jhānena ca ūnaṃ, taṃ etehi silādīhi pūraya. **Khantiyā upasamena cāti** “ahaṃ rājababbajito”ti mānaṃ akatvā adhvāsana khantiyā ca kilesūpasamena ca samannāgato hohi. **Pasārayāti** mā ukkhipa mā patthara, pajahāti attho. **Sannatañca unnatañcāti** “ko nāmāha”ntiadinā nayena pavattaṃ omānañca “ahamasmi jātisampanno”tiadinā nayena pavattaṃ atimānañca. **Kammanti** dasakusalakamma pathaṃ. **Vijjanti** pañcaabhiññā-atṭhasamāpattiññaṃ. **Dhammanti** kasiṇaparikkamma saṅkhātāṃ samaṇadhammaṃ. **Sakkatvāna paribbajāti** ete guṇe sakkatvā vattassu, ete vā guṇe sakkatvā daḥhaṃ samādāya paribbajā, pabbajjaṃ pālehi, mā ukkaṇṭhīti attho.

Evamaṃ so mahāsattaṃ ovaditvā ākāseṇa sakaṭṭhānameva gato. Tasmim gate aparopi migājino nāma tāpaso tatheva samāpattito vuṭṭhāya olokeno bodhisattaṃ disvā “mahājanaṃ nivattanatthāya tassa ovādaṃ dassāmi”ti tatthevāgantvā ākāse attānaṃ dassento āha –

262. “Bahū hatthī ca asse ca, nagare janapadāni ca;
Hitvā janaka pabbajito, kapāle ratimajjhagā.
263. “Kacci nu te jānapadā, mittāmaccā ca ñātakā;
Dubbhimaṃsu janaka, kasmā tetaṃ aruccathā”ti.

Tattha **kapāleti** mattikāpattaṃ sandhāyāha. Idaṃ vuttaṃ hoti – mahārāja, tvaṃ evarūpaṃ issariyādhipaccaṃ chaḍḍetvā pabbajito imasmiṃ kapāle ratim ajjhagā adhigatoti pabbajjākāraṇaṃ pucchanto evamāha. **Dubbhinti** kiṃ nu ete tava antare kiñci aparādhaṃ kariṃsu, kasmā tava evarūpaṃ issariyasukhaṃ pahāya etaṃ kapālameva aruccithāti.

Tato mahāsatto āha –

264. “Na migājina jātucche, ahaṃ kañci kudācanaṃ;
Adhammena jine ñātiṃ, na cāpi ñātayo mama”nti.

Tattha **na migājina**ti ambho migājina **jātucche** ekaṃseneva ahaṃ **kañci** ñātiṃ **kudācanaṃ** kismiñci kāle adhammena na jināmi. Tepi ca ñātayo maṃ adhammena na jinanteva, iti na koci mayi dubbhiṃ nāma akāsīti attho.

Evamassa pañhaṃ paṭikkhipitvā idāni yena kāraṇena pabbajito, taṃ dassento āha –

265. “Disvāna lokavattantaṃ, khajjantaṃ kaddamīkataṃ;
Haññare bajjhare cettha, yattha sanno puthujjano;
Etāhaṃ upamaṃ katvā, bhikkhakoṃsi migājina”ti.

Tattha **disvāna lokavattantaṃ** vaṭṭānugataṃ bālalokassa vattaṃ tantim pavenim ahamaddasaṃ, taṃ disvā pabbajitomhīti dīpeti. **Khajjantaṃ kaddamīkataṃ** kilesehi khajjantaṃ teheva ca kaddamīkataṃ lokaṃ disvā. **Yattha sanno puthujjanoti** yamhi kilesavattumhi sanno laggo puthujjano, tattha laggā bahū sattā haññanti ceva andubandhanādīhi ca bajjhanti. **Etāhanti** ahampi sace ettha bajjhissāmi, ime sattā viya haññissāmi ceva bajjhissāmi cāti evamaṃ etadeva kāraṇaṃ attano upamaṃ katvā kaddamīkataṃ lokaṃ disvā bhikkhako jātoti attho. **Migājina**ti taṃ nāmena ālapati. Kathaṃ pana tena tassa nāmaṃ ñātanti? Paṭisanthārakāle paṭhamameva pucchitattā.

Tāpaso taṃ kāraṇaṃ vitthārato sotukāmo hutvā gāthamāha –

266. “Ko nu te bhagavā satthā, kassetam vacanaṃ suci;
Na hi kappam vā vijjam vā, paccakkhāya rathesabha;
Samaṇam āhu vattantaṃ, yathā dukkhassatikkamo”’ti.

Tattha **kassetanti** etaṃ tayā vuttaṃ sucivacanaṃ kassa vacanaṃ nāma. **Kappanti** kappetvā kappetvā pavattitānaṃ abhiññāsamāpatīnaṃ lābhiṃ kammavādiṃ tāpasam. **Vijjanti** āsavakkhayañānavijjāya samannāgataṃ paccekabuddhaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti – rathesabha mahārāja, na hi kappasamaṇam vā vijjāsamaṇam vā paccakkhāya tassovādaṃ vinā evaṃ paṭipajjitum sakkā. Yathā dukkhassa atikkamo hoti, evaṃ vattantaṃ samaṇam āhu. Tesam pana vacanaṃ sutvā sakkā evaṃ paṭipajjitum, tasmā vadehi, ko nu te bhagavā satthāti.

Mahāsatto āha –

267. “Na migājina jātucche, ahaṃ kañci kudācanaṃ;
Samaṇam brāhmaṇam vāpi, sakkatvā anupāvisi”’nti.

Tattha **sakkatvāti** pabbajjāya guṇapucchanatthāya pūjetvā. **Anupāvisinti** na kañci anupaviṭṭhapubbosmi, na mayā añño koci samaṇo pucchitapubboti vadati. Iminā hi paccekabuddhānaṃ santike dhammaṃ suṇantenapi na kadāci odissakavasena pabbajjāya guṇo pucchitapubbo, tasmā evamāha.

Evañca pana vatvā yena kāraṇena pabbajito, taṃ ādīto paṭṭhāya dīpento āha –

268. “Mahatā cānubhāvena, gacchanto siriyaṃ jalam;
Gīyamānesu gītesu, vajjamānesu vaggusu.
269. “Tūriyatālasaṅghuṭṭhe, sammatālasamāhite;
Sa migājina maddakkhiṃ, phaliṃ ambaṃ tirocchadam;
Haññamānaṃ manussehi, phalakāmehi jantubhi.
270. “So khoḥaṃ taṃ sirim hitvā, orohitvā migājina;
Mūlam ambassupāgacchiṃ, phalino nipphalassa ca.
271. “Phaliṃ ambaṃ hataṃ disvā, viddhastam vinaḷikatam;
Athekaṃ itaram ambaṃ, nīlobhāsam manoramaṃ.
272. “Evameva nūnamhepi, issare bahukaṇṭake;
Amittā no vadhissanti, yathā ambo phalī hatō.
273. “Ajinaṃhi haññate dīpi, nāgo dantehi haññate;
Dhanamhi dhanino hanti, aniketamasanthavaṃ;
Phalī ambo aphalo ca, te satthāro ubho mamā”’ti.

Tattha **vaggusūti** madhurassaresu tūriyesu vajjamānesu. **Tūriyatālasaṅghuṭṭheti** tūriyānaṃ tāḷitehi saṅghuṭṭhe uyyāne. **Sammataḷasamāhite**ti sammehi ca tālehi ca samannāgate. **Sa migājina**ti migājina, so ahaṃ adakkhiṃ. **Phaliṃ ambanti** phaliṃ ambarukkanti attho. **Tirocchadanti** tiropākāraṃ uyyānassa antoṭhitaṃ bahipākāraṃ nissāya jātaṃ ambarukkhaṃ. **Haññamānanti** pothiyamānaṃ. **Orohivāti** hatthikkhandhā otarivā. **Vinaḷikatanti** nipattanaḷam kataṃ.

Evamevāti evaṃ eva. **Phalīti** phalasangamāna. **Ajīnamhīti** cammatthāya cammakāraṇā. **Dantehīti** attano dantehi, **haññate** dantanimittam haññateti attho. **Hantīti** haññati. **Aniketamasanthavanti** yo pana nicketam pahāya pabbajitattā aniketo nāma sattasaṅkhāravatthukassa taṇhāsanthavassa abhāvā asanthavo nāma, tam aniketam asanthavam ko hanissatīti adhippāyo. **Te satthāro**ti te dve rukkhā mama satthāro ahesunti vadati.

Tam sutvā migājino “appamatto hohī”ti rañño ovādam datvā sakaṭṭhānameva gato. Tasmim gate sīvalidevī rañño pādamūle patitvā āha –

274. “Sabbo jano pabyathito, rājā pabbajito iti;
Hatthārohā anīkaṭṭhā, rathikā pattikārakā.

275. “Assāsavitvā janatam, ṭhapayitvā paṭicchadam;
Puttam rajje ṭhapetvāna, atha pacchā pabbajissasī”ti.

Tattha **pabyathitoti** bhīto utraṣṭo. **Paṭicchadanti** amhe ḍayhamānēpi viluppamānēpi rājā na oloketīti pabyathitassa mahājanassa āvaraṇam rakkham ṭhapetvā puttam dīghāvukumāram rajje ṭhapetvā abhisiñcitvā pacchā pabbajissasīti attho.

Tato bodhisatto āha –

276. “Cattā mayā jānapadā, mittāmaccā ca nātakā;
Santi puttā videhānam, dīghāvu raṭṭhavaḍḍhano;
Te rajjam kārayissanti, mithilāyam pajāpatī”ti.

Tattha **santi puttāti** sīvali samaṇānam puttā nāma natthi, videharaṭṭhavāsīnam pana puttā dīghāvu atthi, te rajjam kārayissanti. **Pajāpatīti** devim ālapati.

Devī āha “deva, tumhesu tāva pabbajitesu aham kiṃ karomī”ti. Atha nam so “bhadde, aham tam anusikkhāmi, vacanam me karohī”ti vatvā gāthamāha –

277. “Ehi tam anusikkhāmi, yam vākyam mama rucati;
Rajjam tuvam kārayasi, pāpam duccharitam bahum;
Kāyena vācā manasā, yena gacchasi duggatim.

278. “Paradinnakena paraniṭṭhitena, piṇḍena yāpehi sa dhīradhammo”ti.

Tattha **tuvanti** tvam puttassa chattam ussāpetvā “mama puttassa rajja”nti rajjam anusāsamānā bahum pāpam karissasi. **Gacchasīti** yena kāyādīhi katena bahupāpena duggatim gamissasi. **Sa dhīradhammoti** piṇḍiyālopena yāpetabbam, esa paṇḍitānam dhammoti.

Evaṃ mahāsatto tassā ovādam adāsī. Tesam aññamaññam sallapantānam gacchantānaññeva sūriyo atthaṅgato. Devī patirūpe ṭhāne khandhāvāram nivāsāpesi. Mahāsattopi ekam rukkhāmūlam upagato. So tattha rattim vasitvā punadivase sarīrapaṭijagganam katvā maggam paṭipajji. Devīpi “senā pacchatova āgacchatū”ti vatvā tassa pacchatova ahosi. Te bhikkhācāraṇāyānam thūṇam nāma nagaram pāpuṇṇim. Tasmim khāṇe antonagare eko puriso sūnato mahantam maṃsakhaṇḍam kiṇitvā sūlena aṅgāresu pacāpetvā nibbāpanatthāya phalakakoṭiyam ṭhapetvā aṭṭhāsī. Tassa aññavihitassa eko sunakho tam ādāya palāyi. So nātva tam anubandhanto yāva bahidakkhiṇadvāram gantvā nibbindo nivatti. Rājā ca devī ca sunakhassa purato gacchantā dvidhā ahesum. So bhayena maṃsakhaṇḍam chaḍḍetvā palāyi.

Mahāsatto tam disvā cintesi “ayam sunakho chaḍḍetvā anapekkho palāto, aññopissa sāmiko na paññāyati, evarūpo anavajjo paṃsukūlapaṇḍapāto nāma natthi, paribhuñjissāmi na”nti. So

mattikāpattam nīharitvā taṃ maṃsakhaṇḍam ādāya puñchitvā patte pakkhipitvā udakaphāsukatṭhānam gantvā paribhuñjitum ārabhi. Tato devī “sace esa rajjenatthiko bhaveyya, evarūpaṃ jegucchaṃ paṃsumakkhitam sunakhucchiṭṭhakam na khādeyya. Sace khādeyya, idānesa ambhākam sāmiko na bhavissatī”ti cintetvā “mahārāja, evarūpaṃ jegucchaṃ khādasī”ti āha. “Devi, tvam andhabālatāya imassa piṇḍapātassa visesaṃ na jānāsī”ti vatvā tasveva patitattṭhānam paccavekkhitvā amataṃ viya paribhuñjitvā mukham vikkhāletvā hatthe dhovati. Tasmim̄ khaṇe devī nindamānā āha –

279. “Yopi catutthe bhattakāle na bhuñje, ajuṭṭhamārīva khudāya miyye;
Na tveva piṇḍam luḷitam anariyam, kulaputtarūpo sappuriso na seve;
Tayidam na sādhu tayidam na suṭṭhu, sunakhucchiṭṭhakam janaka bhuñjase tuva”nti.

Tattha **ajuṭṭhamārīvā**ti anāthamaraṇameva. **Luḷitanti** paṃsumakkhitam. **Anariyanti** asundaram. **Na seveti na-kāro** paripucchanatthe nipāto. Idam vuttam hoti – sace catutthe pi bhattakāle na bhuñjeyya, khudāya mareyya, nanu evaṃ santepi kulaputtarūpo sappuriso evarūpaṃ piṇḍam na tveva seveyyāti. **Tayidanti** taṃ idam.

Mahāsatto āha –

280. “Na cāpi me sīvali so abhakkho, yaṃ hoti cattaṃ gihino sunassa vā;
Ye keci bhogā idha dhammaladdhā, sabbo so bhakkho anavayoti vutto”ti.

Tattha **abhakkhoti** so piṇḍapāto mama abhakkho nāma na hoti. **Yaṃ hotīti** yaṃ gihino vā sunassa vā cattaṃ hoti, taṃ paṃsukūlam nāma asāmikattā anavajjameva hoti. **Ye kecīti** tasmā aññepi ye keci dhammena laddhā bhogā, sabbo so bhakkho. **Anavayoti** anuvayo, anupunappunaṃ olokiyamānopi avayo paripuṇṇaṃ anavajjo, adhammaladdham pana sahasagghanakampi jigucchanīyamevāti.

Evaṃ te aññamaññaṃ kathentāva thūṇanagaradvāraṃ sampāpuṇṇimsu. Tatra dārikāsu kīḷantīsu ekā kumārikā khuddakakullakena vālukam papphoṭeti. Tassā ekasmim̄ hatthe ekaṃ valayam, ekasmim̄ dve valayāni. Tāni aññamaññaṃ saṅghaṭṭenti, itaram nissaddam. Rājā taṃ kāraṇam ñatvā “sīvalidevī mama pacchato caratī, itthī ca nāma pabbajitassa malam, ‘ayam pabbajitvāpi bhariyam jahitum na sakkotī’ti garahissanti maṃ. Sacāyam kumārikā paṇḍitā bhavissatī, sīvalideviyā nivattanakāraṇam kathessatī, imissā katham sutvā sīvalideviṃ uyyojessāmī”ti cintetvā āha –

281. “Kumārike upaseniye, niccaṃ niggaḷamaṇḍite;
Kasmā te eko bhujō janati, eko te na janatī bhujō”ti.

Tattha **upaseniye**ti mātaram upagantvā senike. **Niggaḷamaṇḍitēti** agalitamaṇḍanena maṇḍanasīliketi vadati. **Janatīti** saddam karoti.

Kumārikā āha –

282. “Imasmim̄ me samaṇa hatthe, paṭimukkā dunīvarā;
Saṅghātā jāyate saddo, dutiyasseva sā gati.
283. “Imasmim̄ me samaṇa hatthe, paṭimukko ekanīvaro;
So adutiyo na janati, munibhūtova tiṭṭhati.
284. “Vivādappatto dutiyo, keneko vivadissati;
Tassa te saggakāmassa, ekattamuparocata”nti.

Tattha **dunīvarā**ti dve valayāni. **Saṅghātā**ti saṃhananato saṅghaṭṭanatoti attho. **Gatī**ti nibbatti. Dutiyasseva hi evarūpā nibbatti hotīti attho. **Soti** so nīvaro. **Munibhūtovā**ti pahīnasabbakilesa ariyapuggalo viya tiṭṭhati. **Vivādappattoti** samaṇa dutiyako nāma vivādamāpanno hoti, kalahaṃ karoti, nānāgāhaṃ gaṇhāti. **Kenekoti** ekako pana kena saddhiṃ vivadissati. **Ekattamuparocatanti** ekībhāvo te ruccatu. Samaṇā nāma bhaginimpi ādāya na caranti, kiṃ pana tvam evarūpaṃ uttamarūpadharaṃ bhariyaṃ ādāya vicarasi, ayaṃ te antarāyaṃ karissati, imaṃ nīharitvā ekakova samaṇakammaṃ karohīti naṃ ovadati.

So tassā kumārikāya vacanaṃ sutvā paccayaṃ labhitvā deviyā saddhiṃ kathento āha –

285. “Suṇāsi sīvali kathā, kumāriyā paveditā;
Pesiyaṃ maṃ garahittho, dutiyasseva sā gati.

286. “Ayaṃ dvedhāpatho bhadde, anuciṇṇo pathāvīhi;
Tesaṃ tvam ekaṃ gaṇhāhi, ahamekaṃ punāparaṃ.

287. “Māvaca maṃ tvam ‘pati me’ti, nāhaṃ ‘bhariyā’ti vā punā’”ti.

Tattha **kumāriyā paveditā**ti kumārikāya kathitā. **Pesiya**ti sacāhaṃ rajjaṃ kāreyyaṃ, eṣā me pesiyā vacanakārikā bhavye, oloketumpi maṃ na visaheyya. Idāni pana attano pesiyaṃ viya ca maññati, “dutyasseva sā gati”ti maṃ ovadati. **Anuciṇṇoti** anusañcarito. **Pathāvīhīti** pathikehi. **Ekanti** tava ruccanaṃ ekaṃ maggaṃ gaṇha, ahaṃ pana tayā gahitāvasesaṃ aparaṃ gaṇhissāmi. **Māvaca maṃ tvanti** sīvali ito paṭṭhāya puna maṃ “‘pati me’”ti mā avaca, ahaṃ vā tvam “‘bhariyā me’”ti nāvacaṃ.

Sā tassa vacanaṃ sutvā “deva, tumhe uttamā, dakkhiṇamaggaṃ gaṇhatha, ahaṃ vāmamaggaṃ gaṇhissāmi”ti vatvā thokaṃ gantvā sokaṃ sandhāretuṃ asakkontī punāgantvā raññā saddhiṃ kathenti ekatova nagaraṃ pāvisi. Tamatthaṃ pakāsento sathā upaḍḍhagāthamāha –

“Imameva kathayantā, thūṇaṃ nagarupāgamu”nti.

Tattha **nagarupāgamunti** nagaraṃ pavitṭhā.

Pavisitvā ca pana mahāsatto piṇḍatthāya caranto usukārassa gehadvāraṃ patto. Sīvalidevīpi ekamantaṃ aṭṭhāsi. Tasmiṃ samaye usukāro aṅgarakapalle usum tāpetvā kañjiyena temetvā ekaṃ akkhiṃ nimīletvā ekena akkhinā olokeno ujum karoti. Taṃ disvā mahāsatto cintesi “sacāyaṃ paṇḍito bhavissati, mayhaṃ ekaṃ kāraṇaṃ kathessati, pucchissāmi na”nti. So upasaṅkamtivā pucchati. Tamatthaṃ pakāsento sathā āha –

288. “Koṭṭhake usukārassa, bhattakāle upaṭṭhite;
Tatrā ca so usukāro, ekaṃ daṇḍaṃ ujum kataṃ;
Ekañca cakkhuṃ niggayha, jimhamekena pekkhati”ti.

Tattha **koṭṭhake**ti bhikkhave, so rājā attano bhattakāle upaṭṭhite usukārassa koṭṭhake aṭṭhāsi. **Tatrā cāti** tasmiñca koṭṭhake. **Niggayhāti** nimīletvā. **Jimhamekenāti** ekena akkhinā vaṅkaṃ saraṃ pekkhati.

Atha naṃ mahāsatto āha –

289. “Evaṃ no sādhu passasi, usukāra suṇohi me;
Yadekaṃ cakkhuṃ niggayha, jimhamekena pekkhasī”ti.

Tassattho – samma usukāra, evaṃ nu tvam sādhu passasi, yaṃ ekaṃ cakkhuṃ nimīletvā ekena cakkhunā vaṅkaṃ saraṃ pekkhasīti.

Athassa so kathento āha –

- 290.** “Dvīhi samaṇa cakkhūhi, visālaṃ viya khāyati;
Asampatvā paramaṃ liṅgaṃ, nujubhāvāya kappati.
- 291.** “Ekañca cakkhuṃ niggayha, jimhamekena pekkhato;
Sampatvā paramaṃ liṅgaṃ, ujubhāvāya kappati.
- 292.** “Vivādappatto dutiyo, keneko vivadissati;
Tassa te saggakāmassa, ekattamuparocata”nti.

Tattha **visālaṃ viyāti** vitthiṇṇaṃ viya hutvā khāyati. **Asampatvā paramaṃ liṅganti** parato vaṅkaṭṭhānaṃ appatvā. **Nujubhāvāyāti** na ujubhāvāya. Idaṃ vuttaṃ hoti – visāle khāyamāne parato ujuṭṭhānaṃ vā vaṅkaṭṭhānaṃ vā na pāpuṇeyya, tasmim̐ asampatte adissamāne ujubhāvāya kiccaṃ na kappati na sampajjātīti. **Sampatvāti** cakkhunā patvā, disvāti attho. **Vivādappattoti** yathā dutiye akkhiṃhi ummīlite liṅgaṃ na paññāyati, vaṅkaṭṭhānampi ujukaṃ paññāyati, ujuṭṭhānampi vaṅkaṃ paññāyatīti vivādo hoti, evaṃ samaṇassapi dutiyo nāma vivādamāpanno hoti, kalahaṃ karoti, nānāgāhaṃ gaṇhāti. **Kenekoti** eko pana kena saddhiṃ vivadissati. **Ekattamuparocatanti** ekībhāvo te ruccatu. Samaṇā nāma bhaginimpī ādāya na caranti, kiṃ pana tvaṃ evarūpaṃ uttamarūpadharaṃ bhariyaṃ ādāya vicarasi. Ayaṃ te antarāyaṃ karissati, imaṃ nīharitvā ekakova samaṇadhammaṃ karohīti so taṃ ovadati.

Evamassa so ovādaṃ datvā tuṅhī ahosi. Mahāsattopi piṇḍāya caritvā missakabhattaṃ saṃkaḍḍhitvā nagarā nikkhamitvā udakaphāsukaṭṭhāne nisīditvā katabhattakicco mukhaṃ vikkhāletvā pattaṃ thavikāya osāretvā sīvalideviṃ āmantetvā āha –

- 293.** “Suṇāsi sīvali kathā, usukārena veditā;
Pesiyaṃ maṃ garahittho, dutiyasseva sā gati.
- 294.** “Ayaṃ dvedhāpatho bhadde, anuciṇṇo pathāvīhi;
Tesaṃ tvaṃ ekaṃ gaṇhāhi, ahamekaṃ punāparaṃ.
- 295.** “Māvaca maṃ tvaṃ ‘pati me’ti, nāhaṃ ‘bhariyā’ti vā punā”ti.
Tattha **suṇāsīti** suṇa, tvaṃ kathā. “**Pesiyaṃ ma**”nti idaṃ pana kumārikāya ovādameva sandhāyāha.

Sā kira “māvaca maṃ tvaṃ ‘pati me’ti” vuttāpi mahāsattaṃ anubandhiyeva. Rājā naṃ nivattetuṃ na sakkoti. Mahājanopi anubandhi. Tato pana aṭavī avidūre hoti. Mahāsatto nīlavanarājim̐ disvā taṃ nivattetukāmo hutvā gacchantoyeva maggasamīpe muñjatiṇaṃ addasa. So tato īsikaṃ luñcitvā “passasi sīvali, ayaṃ idha puna ghaṭetuṃ na sakkā, evameva puna mayhaṃ tayā saddhiṃ saṃvāso nāma ghaṭetuṃ na sakkā”ti vatvā imaṃ upaḍḍhagāthamāha –

“Muñjāvesikā pavāḷhā, ekā vihara sīvalī”ti.

Tattha **ekā viharāti** ahaṃ ekībhāvena viharissāmi, tvampi ekā viharāhīti tassā ovādamadāsi.

Taṃ sutvā sīvalidevī “itodāni paṭṭhāya natthi mayhaṃ mahājanakanarindena saddhiṃ saṃvāso”ti sokaṃ sandhāretuṃ asakkontī ubhoḥi hatthehi uraṃ paharitvā mahāmagge pati. Mahāsatto tassā visaññibhāvaṃ ñatvā padaṃ vikopetvā araññaṃ pāvisi. Amaccā āgantvā tassā sarīraṃ udakena siñcitvā hatthapāde parimajjitvā saññaṃ labhāpesuṃ. Sā “tātā, kuhiṃ rājā”ti pucchi. “Nanu tumheva jānāthā”ti? “Upadhāretha tātā”ti. Te ito cito dhāvitvā vicināntāpi mahāsattaṃ na passiṃsu. Devī mahāparidevaṃ paridevitvā rañño ṭhitaṭṭhāne cetiyaṃ kāretvā gandhamālādīhi pūjetvā nivatti.

Mahāsattopi himavantam pavisitvā sattāhabbhantareyeva pañca abhiññā ca, aṭṭha samāpattiyo ca nibbattetvā puna manussapatham nāgami. Devīpi usukārena saddhim kathitaṭṭhāne, kumārikāya saddhim kathitaṭṭhāne, maṃsaparibhogatṭhāne, migājīnena saddhim kathitaṭṭhāne, nāradena saddhim kathitaṭṭhāne cāti sabbatṭhānesu cetiyāni kāretvā gandhamālādīhi pūjetvā senāṅgaparivutā mithilam patvā ambavanuyyāne puttassa abhisekam kāretvā tam senāṅgaparivutam nagaram pesetvā sayam isipabbajjam pabbajitvā tattheva uyyāne vasantī kaṣiṇaparikkamma katvā jhānam nibbattetvā brahmalokaparāyaṇā ahoṣi. Mahāsattopi aparihīnājjhāno hutvā brahmalokaparāyaṇo ahoṣi.

Satthā imaṃ dhammadesanam āharitvā “na, bhikkhave, idāneva, pubbepi tathāgato mahābhinnikkhamanam nikkhantoyevā”ti vatvā jātakam samodhānesi – “tadā samuddarakkhikā devadhītā uppalavaṇṇā ahoṣi, nārado sārīputto, migājīno moggallāno, kumārikā khemā bhikkhunī, usukāro ānando, sīvalidevī rāhulamātā, dīghāvukumāro rāhulo, mātāpitaro mahārājakulāni, mahājanakanarindo pana ahameva sammāsambuddho ahoṣi”nti.

Mahājanakajātakavaṇṇanā dutiyā.

[540] 3. Suvaṇṇasāmajātakavaṇṇanā

Ko nu maṃ usunā vijjhīti idaṃ satthā jetavane viharanto ekaṃ mātuposakabhikkhum ārabha katesi. Sāvatthiyaṃ kira aṭṭhārasakoṭivibhavassa ekassa seṭṭhikulassa ekaputtako ahoṣi mātāpitūnam piyo manāpo. So ekadivasam pāsādaragato sīhapañjaram ugghātetvā vīthim olokeno gandhamālādīhattham mahājanam dhammassavanatthāya jetavanam gacchantam disvā “ahampi dhammam suñissāmī”ti mātāpitaro vanditvā gandhamālādīni gāhāpetvā vihāram gantvā vatthabhesajjapānakādīni bhikkhusaṅghassa dāpetvā gandhamālādīhi ca bhagavantam pūjetvā ekamantam nisinno dhammam sutvā kāmesu ādīnavam disvā pabbajjāya ca ānisaṃsam sallakkhetvā parisāya vuṭṭhitāya bhagavantam pabbajjam yācitvā “mātāpitūhi ananuññātam puttam tathāgatā nāma na pabbājenti”ti sutvā bhagavantam vanditvā puna geham gantvā sagāravena mātāpitaro vanditvā evamāha – “ammatātā, aham tathāgatassa santike pabbajissāmī”ti. Athassa mātāpitaro tassa vacanam sutvā ekaputtakabhāvena sattadhā bhijjamānahadayā viya puttasiṇehena kampamānā evamāhaṃsu “tāta piyaputtaka, tāta kulānkura, tāta nayana, tāta hadaya, tāta pānasadisa, tayā vinā katham jīvāma, tayi paṭibaddham no jīvītam. Mayañhi tāta, jarājīṇṇā vuḍḍhā mahallakā, ajja vā suve vā parasuve vā maraṇam pāpuñissāma, tasmā mā amhe ohāya gacchasi. Tāta, pabbajjā nāma atidukkarā, sītena atthe sati uṇham labhati, uṇhena atthe sati sītam labhati, tasmā tāta, mā pabbajāhi”ti.

Tam sutvā kulaputto dukkhī dummano onatasīso pajjhāyantova nisīdi sattāham nirāhāro. Athassa mātāpitaro evam cintesum “sace no putto ananuññāto, addhā marissati, puna na passissāma, pabbajjāya jīvamānam puna nam passissāmā”ti. Cintetvā ca pana “tāta piyaputtaka, tam pabbajjāya anujānāma, pabbajāhi”ti anujāniṃsu. Tam sutvā kulaputto tuṭṭhamānaso hutvā attano sakalasarīram oṇāmetvā mātāpitaro vanditvā vihāram gantvā bhagavantam pabbajjam yāci. Satthā ekaṃ bhikkhum pakkosāpetvā “imaṃ kumāram pabbājehī”ti āṇāpesi. So tam pabbājesi. Tassa pabbajitakālato paṭṭhāya mahālābhasakkāro nibbatti. So ācariyupajjhāye ārādhettvā laddhūpasampado pañca vassāni dhammam pariyaṇitvā “aham idha ākiṇṇo viharāmi, na me idaṃ patirūpa”nti vipassanādhuram pūretukāmo hutvā upajjhāyassa santike kammaṭṭhānam gahetvā upajjhāyam vanditvā jetavanā nikkhamitvā ekaṃ paccantagāmaṃ nissāya araṇṇe vihāsi. So tattha vipassanam vaḍḍhettvā dvādasa vassāni ghaṭento vāyamantopi viṣesam nibbattetum nāsakkhi. Mātāpitaropissa gacchante gacchante kāle duggatā ahesum. Ye hi tesam khetam vā vaṇijjam vā payojesum, te “imasmim kule putto vā bhātā vā iṇam codetvā gaṇhanto nāma natthi”ti attano attano hatthagatam gahetvā yathārucci palāyiṃsu. Gehe dāsakammakarādayopi hiraññasuvaṇṇādīni gahetvā palāyiṃsu.

Aparabhāge dve janā kapaṇā hutvā hatthe udakasiñcanampi alabhitvā geham vikkiṇitvā agharā hutvā kāruññabhāvam pattā pilotikam nivāsetvā kapālahatthā bhikkhāya carīṃsu. Tasmim kāle eko bhikkhu jetavanato nikkhamitvā anupubbena tassa vasanaṭṭhānam agamāsi. So tassa āgantukavattam

katvā sukhanisinnakāle “bhante, kuto āgatathā”ti pucchitvā “jetavanā āgato āvuso”ti vutte satthuno ceva mahāsāvakaḍḍānaṅca ārogyaṃ pucchitvā mātāpitūnaṅca pavattiṃ pucchi “kiṃ, bhante, sāvattiyāṃ asukassa nāma seṭṭhikulassa ārogya”nti? “Āvuso, mā tassa kulassa pavattiṃ pucchā”ti. “Kiṃ bhante”ti. “Āvuso, tassa kira kulassa eko putto atthi, so buddhasāsane pabbajito, tassa pabbajitakālato paṭṭhāya etaṃ kulaṃ parikkhīṇaṃ, idāni dve janā paramakāruṇṇabhāvaṃ pattā bhikkhāya caranti”ti. So tassa vacanaṃ sutvā sakabhāvena saṅghātuṃ asakkonto assupunṇehi nettehi rodituṃ ārabhi. “Āvuso, kiṃ rodasī”ti? “Bhante, te mayhaṃ mātāpitāro, ahaṃ tesāṃ putto”ti. “Āvuso, tava mātāpitāro taṃ nissāya vināsaṃ pattā, gaccha, te paṭijaggāhi”ti.

So “ahaṃ dvādasa vassāni ghaṭento vāyamantopi maggaṃ vā phalaṃ vā nibbattetuṃ nāsakkhiṃ, abhabbo bhavissāmi, kiṃ me pabbajjāya, gihī hutvā mātāpitāro posetvā dānaṃ datvā saggaparāyaṇo bhavissāmi”ti cintetvā araṇṇāvāsaṃ tassa therassa niyyādetvā punadivase araṇṇā nikkhamitvā anupubbena gacchanto sāvattithito avidūre jetavanapiṭṭhivihāraṃ pāpuṇi. Tattha dve maggā ahesuṃ. Tesu eko maggo jetavanaṃ gacchati, eko sāvattiṃ. So tattheva ṭhatvā “kiṃ nu kho paṭthamaṃ mātāpitāro passāmi, udāhu dasabala”nti cintetvā “mayā mātāpitāro ciraṃ diṭṭhapubbā, ito paṭṭhāya pana me buddhadassanaṃ dullabhaṃ bhavissati, tasmā ajjameva sammāsambuddhaṃ disvā dhammaṃ sutvā sve pātova mātāpitāro passissāmi”ti sāvattimaggāṃ pahāya sāyanhasamaye jetavanaṃ pāvīsi. Taṃ divasaṃ pana satthā paccūsakāle lokaṃ olokento imassa kulaputtassa upanissayasampattiṃ addasa. So tassāgamanakāle **mātuposakasuttēna** (saṃ. ni. 1.205) mātāpitūnaṃ guṇaṃ vaṇṇesi. So pana bhikkhu parisapariyante ṭhatvā satthussa dhammakathaṃ suṇanto cintesi “ahaṃ gihī hutvā mātāpitāro paṭijaggituṃ sakkomīti cintesiṃ, satthā pana ‘pabbajitova samāno paṭijaggito upakārako mātāpitūna’nti vadati. Sacāhaṃ satthāraṃ adisvā gato, evarūpāya pabbajjāya parihīno bhavēyyaṃ. Idāni pana gihī ahutvā pabbajitova samāno mātāpitāro possessāmi”ti.

So salākaggāṃ gantvā salākabhattaṅceva salākayāguṅca gaṇhitvā dvādasa vassāni araṇṇē vutthabhikkhu pārājikappatto viya ahoṣi. So pātova sāvattiyāṃ pavisitvā “kiṃ nu kho paṭthamaṃ yāguṃ gaṇhissāmi, udāhu mātāpitāro passissāmi”ti cintetvā “kapaṇānaṃ mātāpitūnaṃ santikaṃ tucchahatthēna gantuṃ ayutta”nti cintetvā yāguṃ gahetvā etesaṃ porāṇakagehadvāraṃ gato. Mātāpitāropissa yāgubhikkhaṃ caritvā parabhattiṃ nissāya viharanti. So upagantvā nisinnake disvā uppannasoko assupunṇehi nettehi tesāṃ avidūre aṭṭhāsi. Te taṃ disvāpi na saṅjāniṃsu. Atha mātā “bhikkhatthāya ṭhito bhavissati”ti saṅṇāya “bhante, tumhākaṃ dātabbayuttakaṃ natthi, aticchathā”ti āha. So tassā kathaṃ sutvā hadayaṇṇaṃ sokaṃ gahetvā assupunṇehi nettehi tattheva aṭṭhāsi. Dutiyampi tatiyampi “aticchathā”ti vuccamānopi aṭṭhāsiyeva. Athassa pitā mātaraṃ āha – “gaccha, bhadde, jānāhi, putto nu kho no eso”ti. Sā uṭṭhāya upagantvā oloketi saṅjānitvā pādamaṇḍale patitvā paridevi, pitāpissa tattheva akāsi, mahantaṃ kāruṇṇaṃ ahoṣi.

Sopi mātāpitāro disvā sakabhāvena saṅghātuṃ asakkonto assūni pavattesi. So sokaṃ adhivāsetvā “ammatā, mā cintayittha, ahaṃ vo possessāmi”ti mātāpitāro assāsetvā yāguṃ pāyetvā ekamante nisīdāpetvā puna bhikkhaṃ āharitvā te bhojetvā attano atthāya bhikkhaṃ pariyesitvā tesāṃ santikaṃ gantvā puna bhattenāpucchitvā pacchā sayāṃ paribhuṅgati. So tato paṭṭhāya iminā niyāmena mātāpitāro paṭijaggati. Attanā laddhāni pakkhikabhattādīni tesāmyeva datvā sayāṃ piṇḍāya caritvā labhamāno bhūṅgati, alabhamāno na bhūṅgati, vassāvāsikampi añṇampi yaṃ kiñci labhitvā tesāmyeva deti. Tehi paribhuttaṃ jīṇapilotikaṃ gahetvā aggaḷaṃ datvā rajitvā sayāṃ paribhuṅgati. Bhikkhalabhanadivasehi panassa alabhanadivasā bahū ahesuṃ. Athassa nivāsanapārūpanaṃ atilūkaṃ hoti.

Iti so mātāpitāro paṭijaggantoyeva aparabhāge kiso uppaṇḍuppaṇḍukajāto dhamanisanthatagatto ahoṣi. Atha naṃ sandiṭṭhasambhattā bhikkhū pucchīṃsu “āvuso, pubbe tava sarīraṇṇo sobhati, idāni pana kiso uppaṇḍuppaṇḍukajāto dhamanisanthatagatto, byādhi te nu kho uppanno”ti. So “natthi me, āvuso, byādhi, apica pana palibodho me atthi”ti taṃ pavattiṃ ārocesi. Atha naṃ te bhikkhū āhaṃsu “āvuso, bhagavā saddhādeyyaṃ vinipātetuṃ na deti, tvaṃ pana saddhādeyyaṃ gahetvā gihīnaṃ dadamāno ayuttaṃ karosi”ti. So tesāṃ kathaṃ sutvā lajjito olīyi. Te ettakenapi asantuṭṭhā bhagavato

santikam gantvā “bhante, asuko nāma bhikkhu saddhādeyyam vinipātetvā gihī posetī”ti satthu ārocesum. Satthā tam bhikkhum pakkosāpetvā “saccam kira tvam bhikkhu saddhādeyyam gahetvā gihī posesī”ti pucchitvā “saccam, bhante”ti vutte tam kiriyam vaṇṇetukāmo attano ca pubbacariyam pakāsetukāmo “bhikkhu, gihī posento ke posesī”ti pucchi. “Mātāpitaro me, bhante”ti vutte satthā tassa ussāham janetum “sādhu sādhu, bhikkhū”ti tikkhattum sādhu-kāram datvā “tvam mama gatamagge thito, ahampi pubbacariyam caranto mātāpitaro posesi”nti āha. So assāsam paṭilabhi. Satthā taya pubbacariyāya āvikaraṇattham tehi bhikkhūhi yācito atītam āhari.

Atīte bārāṇasinagarato avidūre nadiyā orimatīre eko nesādagāmo ahoṣi, pārimatīre eko nesādagāmo. Ekekasmim gāme pañca pañca kulasatāni vasanti. Dvīsupi gāmesu dve nesādetthakā sahāyakā ahesum. Te daharakāleyeva katikavattam karimṣu “sace amhesu ekassa dhītā hoti, ekassa putto hoti, tesam āvāhavivāham karissāmā”ti. Atha orimatīre gāmetthakassa gehe putto jāyi, jātakkaṇeyeva dukūlena paṭiggahitattā “dukūlo”tvevassa nāmam karimṣu. Itarassa gehe dhītā jāyi, tassā paratīre jātattā “pārikā”ti nāmam karimṣu. Te ubhopi abhirūpā pāsādikā ahesum suvaṇṇavaṇṇā. Te nesādakule jātāpi pāṇātipātam nāma na karimṣu.

Aparabhāge soḷasavassuddesikam dukūlakumāram mātāpitaro āhamṣu “putta, kumārikam te ānayissāmā”ti. So pana brahmalokato āgato suddhasatto ubho kaṇṇe pidhāya “na me gharāvāsenattho ammatātā, mā evarūpam avacutthā”ti vatvā yāvatatiyam vuccamānopi na icchiyeva. Pārikāpi mātāpitūhi “amma, amhākam sahāyakassa putto atthi, so abhirūpo suvaṇṇavaṇṇo, tassa tam dassāmā”ti vuttā tatheva vatvā ubho kaṇṇe pidahi. Sāpi brāhmalokato āgatā gharāvāsam na icchi. Dukūlakumāro pana tassā rahassena sāsanaṃ pahīni “sace pārike methunadhammena atthikā, aññassa geham gacchatu, mayham methunadhamme chando natthi”ti. Sāpi tassa tatheva sāsanaṃ pesesi.

Atha mātāpitaro tesam anicchamānānaññeva āvāhavivāham karimṣu. Te ubhopi kilesasamuddam anotarivā dve mahābrahmāno viya ekatova vasimṣu. Dukūlakumāro pana maccham vā migam vā na māreti, antamaso āhaṭamaṃsampi na vikkiṇāti. Atha nam mātāpitaro vadimṣu “tāta, tvam nesādakule nibbattitvāpi neva gharāvāsam icchasi, na paṇavadham karosi, kiṃ nāma kammaṃ karissasi”ti? “Ammatātā, tumhesu anujānantesu mayam pabbajissāmā”ti. Tam sutvā mātāpitaro “tena hi pabbajathā”ti dve jane anujānimṣu. Te tuṭṭhahaṭṭhā mātāpitaro vanditvā gāmato nikkhamitvā anupubbena gaṅgātīrena himavantam pavisitvā yasmiṃ thāne migasammata nāma nadī himavantato otarivā gaṅgam pattā, tam thānam gantvā gaṅgam pahāya migasammatabhimukhā abhiruhimṣu.

Tasmim khaṇe sakkassa bhavanam uṇhākāram dassesi. Sakko olokento tam kāraṇam ñatvā vissakammaṃ āmantetvā “tāta vissakamma, dve mahāpurisā gāmā nikkhamitvā himavantam pavitṭhā, tesam nivāsaṭṭhānam laddhum vaṭṭati, migasammatañadiyā aḍḍhakosantare etesam paṇṇasālaṅca pabbajitaparikkhāre ca māpetvā ehī”ti āha. So “sādhu”ti sampaṭicchitvā **mūgapakkhajātaka** (jā. 2.22.1 ādayo) vuttanayeneva sabbam saṃvidahitvā amanāpasadde migapakkhino palāpetvā ekapadikam jaṅghamaggam māpetvā sakaṭṭhānameva gato. Tepi tam maggam disvā tena maggena gantvā tam assamapadam pāpuṇimṣu. Dukūlapaṇḍito paṇṇasālam pavisitvā pabbajitaparikkhāre disvā “sakkena mayham dinnā”ti sakkadattiyabhāvam ñatvā sātakam omuñcitvā rattavākacīram nivāsetvā ekam pārupitvā ajinacammaṃ aṃse katvā jaṭamaṇḍalam bandhitvā isivesam gahetvā pārikāyapi pabbajjam adāsī. Ubhopi kāmāvacaramettaṃ bhāvetvā tattha vasimṣu. Tesam mettānubhāvena sabbepi migapakkhino aññamaññam mettacittameva paṭilabhimṣu, na koci kañci viheṭhesi. Pārikā tato paṭṭhāya pāṇiyam paribhojanīyam āharati, assamapadam sammajjati, sabbakiccāni karoti. Ubhopi phalāphalāni āharitvā paribhuñjitvā attano attano paṇṇasālam pavisitvā samaṇadhammam karontā tattha vāsam kappayimṣu.

Sakko tesam upaṭṭhānam āgacchati. So ekadivasam anuolokento “imesam cakkhūni parihāyissantī”ti antarāyam disvā dukūlapaṇḍitam upasaṅkamitvā vanditvā ekamantaṃ nisīditvā evamāha – “bhante, tumhākam antarāyo paññāyati, paṭijagganakam puttam laddhum vaṭṭati,

lokadhammaṃ paṭisevathā”ti. Atha naṃ dukūlapaṇḍito āha – “sakka, kinnāmetam kathesi, mayaṃ agāramajjhe vasantāpi etaṃ lokadhammaṃ puḷavakagūtharāsiṃ viya jigucchimhā, idāni pana araṇṇaṃ pavisitvā isipabbajjaṃ pabbajitvā kathaṃ evarūpaṃ karissāmā”ti. Atha sakko taṃ āha – “bhante, sace evaṃ na karotha, pārikāya tāpasīyā utunikāle nābhiṃ hatthena parāmaseyyāthā”ti. Dukūlapaṇḍito “idaṃ sakkā kātu”nti sampaṭicchī. Sakko taṃ vanditvā sakaṭṭhānameva gato.

Dukūlapaṇḍitopi taṃ kāraṇaṃ pārikāya ācikkhitvā assā utunikāle nābhiṃ hatthena parāmasi. Tadā bodhisatto devalokato cavitvā tassā kucchimhi paṭisandhiṃ gaṇhi. Sā dasamāsaccayena suvaṇṇavaṇṇaṃ puttaṃ vijāyī, tenevassa “suvaṇṇasāmo”ti nāmaṃ kariṃsu. Pārikāya phalāphalathāya vanaṃ gatakāle pabbatantare kinnariyo dhātīkiccaṃ kariṃsu. Te ubhopi bodhisattaṃ nhāpetvā paṇṇasālāyaṃ nipajjāpetvā phalāphalathāya araṇṇaṃ gacchanti. Tasmīṃ khaṇe kinnarā kumāraṃ gahetvā girikandarādīsu nhāpetvā pabbatamatthakaṃ āruya nānāpupphehi alaṅkaritvā haritālamansilādīni silāyaṃ ghaṃsitvā nalāṭe tilake katvā puna ānetvā paṇṇasālāyaṃ nipajjāpesuṃ. Pārikāpi āgantvā puttaṃ thaṇṇaṃ pāyesi. Taṃ aparabhāge vadḍhitvā soḷasavassuddesikampi anurakkhantā māṭāpitaro paṇṇasālāyaṃ nisīdāpetvā sayameva vanaṃ phalāphalathāya vanaṃ gacchanti. Mahāsatto “mama māṭāpitūnaṃ kadāci kocideva antarāyo bhavēyyā”ti cintetvā tesam gatamaggaṃ sallakkhesi.

Athekadivasam tesam vanaṃ phalāphalāphalaṃ ādāya sāyanhasamaye nivattantānaṃ assamapadato avidūre mahāmegho utṭhahi. Te ekaṃ rukkhamūlaṃ pavisitvā vammikamatthake aṭṭhaṃsu. Tassa ca abbhantare āsīviso atthi. Tesam sarīrato sedagandhamissakaṃ udakaṃ otarivā tassa nāsāpuṭaṃ pāvīsi. So kujjhitvā nāsāvātena pahari. Dvepi andhā hutvā aññaṃaññaṃ na passīsu. Dukūlapaṇḍito pārikaṃ āmantetvā “pārike mama cakkhūni parihīnāni, ahaṃ taṃ na passāmī”ti āha. Sāpi tatheva āha. Te “natthi no idāni jīvita”nti maggaṃ apassantā paridevamānā aṭṭhaṃsu. “Kiṃ pana tesam pubbakamma”nti? Te kira pubbe vejjakule ahesuṃ. Atha so vejjo ekassa mahādhanassa purisassa akkhirogaṃ paṭijaggi. So tassa kiñci dhanam na adāsi. Atha vejjo kujjhitvā attano gehaṃ gantvā bhariyāya ārocetvā “bhadde, ahaṃ tassa akkhirogaṃ paṭijaggāmi, idāni mayhaṃ dhanam na deti, kiṃ karomā”ti āha. Sāpi kujjhitvā “na no tassa santakenattho, bhesajjaṃ tassa ekayogaṃ datvā akkhīni kāṇāni karohī”ti āha. So “sādhū”ti sampaṭicchitvā tassa santikaṃ gantvā tathā akāsi. So nacirasseva andho hoti. Tesam ubhinnampi iminā kamma cakkhūni andhāni jāyīsu.

Atha mahāsatto “mama māṭāpitaro aññesu divasesu imāya velāya āgacchanti, idāni tesam pavattiṃ na jānāmi, paṭimaggam gamissāmī”ti cintetvā maggaṃ gantvā saddamakāsi. Te tassa saddaṃ sañjānitvā paṭisaddaṃ karitvā puttasiṃhena “tāta suvaṇṇasāma, idha paripantho atthi, mā āgamī”ti vadīsu. Atha nesam “tena hi imaṃ laṭṭhikoṭiṃ gahetvā mama santikaṃ ethā”ti dīghalaṭṭhiṃ adāsi. Te laṭṭhikoṭiṃ gahetvā tassa santikaṃ āgamiṃsu. Atha ne “kena kāraṇena vo cakkhūni vinaṭṭhāni”ti pucchi. Atha naṃ māṭāpitaro āhaṃsu “tāta, mayaṃ deve vassante idha rukkhamūle vammikamatthake ṭhitā, tena kāraṇenā”ti. So māṭāpitūnaṃ kathaṃ sutvāva aññāsi “tatha āsīvisena bhavitabbaṃ, tena kuddhena nāsāvāto vissaṭṭho bhavissatī”ti. So māṭāpitaro disvā rodī ceva hasi ca. Atha naṃ te pucchīsu “kasmā, tāta, rodasi ceva hasasi cā”ti? Ammatātā, “tumhākaṃ daharakāleyeva evaṃ cakkhūni vinaṭṭhāni”ti rodī, “idāni paṭijaggitūṃ labhissāmī”ti hasī. Ammatātā, tumhe mā cintayittha, ahaṃ vo paṭijaggissāmīti.

So māṭāpitaro assāsetvā assamapadaṃ ānetvā tesam rattiṭṭhānadivāṭṭhānesu caṅkame paṇṇasālāyaṃ vaccaṭṭhāne passāvaṭṭhāne cāti sabbatṭhānesu rajjūke bandhi, tato paṭṭhāya te assamapade ṭhapetvā sayam vanaṃ phalāphalādīni āharitvā paṇṇasālāyaṃ ṭhapetvā pātova tesam vasanaṭṭhānaṃ sammajjivā māṭāpitaro vanditvā ghaṭam ādāya migasammatānadim gantvā pānīyaparibhojanīyaṃ āharitvā upaṭṭhāpeti, dantakaṭṭhamukhodakādīni datvā madhuraphalāphalaṃ deti, tehi bhūñjitvā mukhe vikkhālite sayam khādītva māṭāpitaro vanditvā migagaṇaparivuto phalāphalathāya araṇṇaṃ pāvīsi. Pabbatāpāde kinnaraparivāro phalāphalaṃ gahetvā sāyanhasamaye āgantvā ghaṭena udakaṃ āharitvā uṇhodakena tesam yathārucci nhāpanaṃ pādadhovanaṃ vā katvā aṅgarakapallaṃ upanetvā hatthapāde sedetvā tesam nisinnānaṃ phalāphalaṃ datvā khādāpetvā pariyoṣāne sayam khādītva sesakaṃ ṭhapesi.

Iminā niyāmeneva mātāpitaro paṭijaggi.

Tasmim samaye bārāṇasiyaṃ pīliyakkho nāma rājā rajjaṃ kāresi. So migamaṃsalobhena mātaraṃ rajjaṃ paṭicchāpetvā sannaddhapañcāvudho himavantam pavisitvā mige vadhitvā maṃsaṃ khādanto migasammataṇadim patvā anupubbena sāmassa pānīyaggahaṇatitthaṃ sampatto migapadavalañjaṃ disvā maṇivaṇṇāhi sākhāhi koṭṭhakaṃ katvā dhanuṃ ādāya visapītaṃ saraṃ sannahitvā nilīnova acchi. Mahāsattopi sāyanhasamaye phalāphalaṃ āharitvā assamapade ṭhapetvā mātāpitaro vanditvā “pānīyaṃ āharissāmi”ti ghaṭaṃ gahetvā migagaṇaparivuto dvepi mige ekato katvā tesam piṭṭhiyaṃ pānīyaghaṭaṃ ṭhapetvā hatthena gahetvā nadītitthaṃ agamāsi. Rājā koṭṭhake ṭhitova taṃ tathā āgacchantaṃ disvā “mayā ettakaṃ kālaṃ evaṃ vicarantenapi manusso nāma na diṭṭhapubbo, devo nu kho esa nāgo nu kho, sace paṇāhaṃ etaṃ upasaṅkamitvā pucchissāmi. Devo ce bhavissati, ākāsaṃ uppattissati. Nāgo ce, bhūmiyaṃ pavisissati. Na kho paṇāhaṃ sabbakālaṃ himavanteyeva vicarissāmi, bārāṇasiṃ gamissāmi. Tatra maṃ pucchissanti ‘api nu kho te, mahārāja, himavante vasantena kiñci achariyaṃ diṭṭhapubba’nti? Tatrāhaṃ ‘evarūpo me satto diṭṭhapubbo’ti vakkhāmi. ‘Ko nāmeso’ti vutte sace ‘na jānāmi’ti vakkhāmi, atha garahissanti maṃ, tasmā etaṃ vijjhivā dubbalaṃ katvā pucchissāmi”ti cintesi.

Atha tesu migesu paṭhamameva otarivā pānīyaṃ pivitvā uttiṇṇesu bodhisatto uggahitavatto mahāthero viya saṅikaṃ otarivā passaddhadaratho paccuttarivā rattavākacīraṃ nivāsetvā ekaṃ pārupitvā ajinacammaṃ aṃse katvā pānīyaghaṭaṃ ukkhipitvā udakaṃ puñchitvā vāmaṃsakūṭe ṭhapesi. Tasmim kāle “idāni vijjhituṃ samayo”ti rājā visapītaṃ saraṃ ukkhipitvā mahāsattaṃ dakkhiṇapasse vijjhi, saro vāmapassena nikkhami. Tassa viddhabhāvaṃ ṇatvā migagaṇā bhītā palāyimsu. Suvāṇṇasāmapaṇḍito pana viddhopi pānīyaghaṭaṃ yathā vā tathā vā anavasumbhitvā satim paccupaṭṭhāpetvā saṅikaṃ otāretvā vālukaṃ viyūhitvā ṭhapetvā disaṃ vavatthapetvā mātāpitūnaṃ vasanaṭṭhānadisābhāgena sīsaṃ katvā rajatapattavaṇṇāya vālukāya suvaṇṇapaṭimā viya nipajjitvā satim paccupaṭṭhāpetvā “imasmim himavantappadese mama verī nāma natthi, mayhaṃ mātāpitūnañca verī nāma natthi”ti mukhena lohitaṃ chaḍḍetvā rājānaṃ adisvāva paṭhamam gāthamāha –

296. “Ko nu maṃ usunā vijjhi, pamattaṃ udahāraṃ;
Khattiyo brāhmaṇo vesso, ko maṃ viddhā nilīyasi”ti.

Tattha **pamattanti** mettābhāvanāya anupaṭṭhitasatiṃ. Idañhi so sandhāya tasmim khaṇe attānaṃ pamattaṃ nāma akāsi. **Viddhāti** vijjhivā.

Evañca pana vatvā puna attano sarīramaṃsassa abhakkhasammatabhāvaṃ dassetuṃ dutiyaṃ gāthamāha –

297. “Na me maṃsāni khajjāni, cammenattho na vijjati;
Atha kena nu vaṇṇena, viddheyyaṃ maṃ amaññathā”ti.

Dutiyagāthaṃ vatvā tameva nāmādivasena pucchanto āha –

298. “Ko vā tvaṃ kassa vā putto, kathaṃ jānemu taṃ mayaṃ;
Puṭṭho me samma akkhāhi, kiṃ maṃ viddhā nilīyasi”ti.

Tattha **amaññathāti** ayaṃ puriso kena kāraṇena maṃ vijjhitaṃbanti amaññitthāti attho.

Evañca pana vatvā tuṅhī ahoṣi. Taṃ sutvā rājā “ayaṃ mayā visapītena sallena vijjhivā pātītopi neva maṃ akkosati na paribhāsati, mama hadayaṃ sambāhanto viya piyavacanena samudācarati, gacchissāmissa santika”nti cintetvā gantvā tassa santike ṭhitova dve gāthā abhāsi –

299. “Rājāhamasmi kāsīnaṃ, pīliyakkhoti maṃ vidū;

Lobhā raṭṭhaṃ pahitvāna, migamesaṃ carāmaṃ.

300. “Issatthe casmi kusalo, daḷhadhammoti vissuto;
Nāgopi me na mucceyya, āgato usupātana”nti.

Tattha **rājāhamasmī**ti evaṃ kirassa vitakko ahosi “devāpi nāgāpi manussabhāsāya kathentiyeva, ahametaṃ devoti vā nāgoti vā manussoti vā na jānāmi. Sace kujjheyya, nāseyya maṃ, ‘rājā’ti vutte pana abhāyanto nāma natthī”ti. Tasmā attano rājabhāvaṃ jānāpetuṃ paṭhamam ‘rājāhamasmī’ti āha. **Lobhā**ti migamaṃsalobhena. **Migamesanti** miḡaṃ esanto. **Carāmahanti** carāmi ahaṃ. Dutiyam gātham pana attano balaṃ dīpetukāmo evamāha. Tattha **issattheti** dhanusippe. **Daḷhadhammoti** daḷhadhanuṃ sahasatthāmadhanuṃ oropetuñca āropetuñca samattho.

Iti rājā attano balaṃ vaṇṇetvā tassa nāmagottaṃ pucchanto āha –

301. “Ko vā tvaṃ kassa vā putto, kathaṃ jānemu taṃ mayam;
Pituno attano cāpi, nāmagottaṃ pavedayā”ti.

Tattha **pavedayā**ti kathaya.

Taṃ sutvā mahāsatto “sacāhaṃ ‘devanāgakinnarakhattiyādīsu aññatarohamasmī’ti katheyyam, saddaheyyeva esa, saccameva panassa kathetuṃ vaṭṭati”ti cintetvā evamāha –

302. “Nesādaputto bhaddante, sāmo iti maṃ nātayo;
Āmantayimṣu jīvantam, svajjevāham gato saye.
303. “Viddhosmi puthusallena, savisena yathā migo;
Sakamhi lohite rāja, passa semi paripluto.
304. “Paṭivāmagataṃ sallaṃ, passa dhimhāmi lohitam;
Āturo tyānupucchāmi, kiṃ maṃ viddhā nilīyasi.
305. “Ajinamhi haññate dīpi, nāgo dantehi haññate;
Atha kena nu vaṇṇena, viddheyyam maṃ amaññathā”ti.

Tattha **jīvantanti** maṃ ito pubbe jīvamānaṃ “ehi sāma, yāhi sāmā”ti nātayo āmantayimṣu. **Svajjevāham gatoti** so ahaṃ ajja evaṃ gato maraṇamukhe sampatto, pavitṭhoti attho. **Sayeti** sayāmi. **Pariplutoti** nimuggo. **Paṭivāmagatanti** dakkhiṇapassena pavisitvā vāmapassena niggatanti attho. **Passāti** olokehi maṃ. **Dhimhāmī**ti niṭṭhubhāmi, idaṃ so satim paccupaṭṭhāpetvā avikampamānova lohitam mukhena chaḍḍetvā āha. **Āturo tyānupucchāmi**”ti bāḷhagilāno hutvā ahaṃ taṃ anupucchāmi. **Nilīyasī**ti etasmim vanagumbe nilīno acchasi. Viddheyyanti vijjhitaḷbbaṃ. **Amaññathāti** amaññittha.

Rājā tassa vacanaṃ sutvā yathābhūtaṃ anācikkhitvā musāvādaṃ kathento āha –

306. “Migo upaṭṭhito āsi, āgato usupātanaṃ;
Taṃ disvā ubbijī sāma, tena kodho mamāvisī”ti.

Tattha **āvisī**ti ajjhotthari. Tena kāraṇena me kodho uppannoti dīpeti.

Atha naṃ mahāsatto “kiṃ vadesi, mahārāja, imasmim himavante maṃ disvā palāyanamigo nāma natthī”ti vatvā āha –

307. “Yato sarāmi attānaṃ, yato pattosmi viññutaṃ;
Na maṃ migā uttasanti, araññe sāpadānipi.
308. “Yato nidhiṃ parihariṃ, yato pattosmi yobbaṇaṃ;
Na maṃ migā uttasanti, araññe sāpadānipi.
309. “Bhīrū kimpurisā rāja, pabbate gandhamādane;
Sammodamānā gacchāma, pabbatāni vanāni ca.
310. “Na maṃ migā uttasanti, araññe sāpadānipi;
Atha kena nu vaṇṇena, utrāsanti migā mama”nti.

Tattha **na maṃ migā**ti bho mahārāja, yato kālato paṭṭhāya ahaṃ attānaṃ sarāmi, yato kālato paṭṭhāya ahaṃ viññubhāvaṃ patto asmi bhavāmi, tato kālato paṭṭhāya maṃ disvā migā nāma na uttasanti. **Sāpadānipī**ti vālamigāpi. **Yato nidhinti** yato kālato paṭṭhāya ahaṃ vākacīraṃ parihariṃ. **Bhīrū kimpurisā**ti mahārāja, migā tāva tiṭṭhantu, kimpurisā nāma atibhīrukā honti. Ye imasmiṃ gandhamādanapabbate viharanti, tepi maṃ disvā na uttasanti, atha kho mayaṃ aññamaññaṃ sammodamānā gacchāma. **Utrāsanti migā mamanti** mamaṃ disvā migā utrāseyyuṃ, kena kāraṇena tvaṃ maṃ saddahāpessasīti dīpeti.

Taṃ sutvā rājā “mayā imaṃ niraparādhaṃ vijjhivā musāvādo kathito, saccameva kathayissāmī”ti cintetvā āha –

311. “Na taṃ tasa migo sāma, kiṃ tāhaṃ alikaṃ bhaṇe;
Kodhalobhābhībūtāhaṃ, usum te taṃ avassaji”nti.

Tattha **na taṃ tasā**ti na taṃ disvā migo tasa, na bhītoti attho. **Kiṃ tāhanti** kiṃ te evaṃ kalyāṇadassanassa santike ahaṃ alikaṃ bhaṇissāmi. **Kodhalobhābhībūtāhanti** kodhena ca lobhena ca abhibhūto hutvā ahaṃ. So hi paṭṭhamameva migesu uppanna kodhena “mige vijjhissāmī”ti dhanuṃ āropetvā tīhito pacchā bodhisattaṃ disvā tassa devatādīsu aññatarabhāvaṃ ajānanto “pucchissāmi na”nti lobhaṃ uppādesi, tasmā evamāha.

Evañca pana vatvā “nāyaṃ suvaṇṇasāmo imasmiṃ araññe ekakova vasissati, ñātakehipissa bhavitabbaṃ, pucchissāmi na”nti cintetvā itaraṃ gāthamāha –

312. “Kuto nu sāma āgamma, kassa vā pahito tuvaṃ;
‘Udahāro nadiṃ gaccha’, āgato migasammata”nti.

Tattha **sāmā**ti mahāsattaṃ ālapati. **Āgammā**ti kuto desā imaṃ vanaṃ āgamitvā “amhākaṃ udahāro udakaṃ āharitum nadiṃ gacchā”ti **kassa vā pahitokena** puggalena pesito hutvā tuvaṃ imaṃ migasammataṃ āgatoti attho.

So tassa kathaṃ sutvā mahantaṃ dukkhavedanaṃ adhivāsetvā mukhena lohitaṃ chaḍḍetvā gāthamāha –

313. “Andhā mātāpitā mayhaṃ, te bharāmi brahāvane;
Tesāhaṃ udakāhāro, āgato migasammata”nti.

Tattha **bharāmī**ti mūlaphalādīni āharitvā posemi.

Evañca pana vatvā mahāsatto mātāpitaro ārabba vilapanto āha –

314. “Atthi nesam usāmatam, atha sāhassa jīvitam;
Udakassa alābhena, maññe andhā marissare.
315. “Na me idam tathā dukkham, labbhā hi pumunā idam;
Yañca ammam na passāmi, tam me dukkhataram ito.
316. “Na me idam tathā dukkham, labbhā hi pumunā idam;
Yañca tātam na passāmi, tam me dukkhataram ito.
317. “Sā nūna kapaṇā ammā, cirarattāya rucchati;
Aḍḍharatteva ratte vā, nadīva avasucchati.
318. “So nūna kapaṇo tāto, cirarattāya rucchati;
Aḍḍharatteva ratte vā, nadīva avasucchati.
319. “Uṭṭhānapādacariyāya, pādasambāhanassa ca;
Sāma tātavilapantā, hiṇḍissanti brahāvane.
320. Idampi dutiyam sallam, kampeti hadayam mamam;
Yañca andhe na passāmi, maññe hissāmi jīvita’nti.

Tattha **usāmatanti** bhojanamattam. “**Usā**”ti hi bhojanassa nāmam tassa ca atthitāya. **Sāhassa jīvitantī** chadivasamattam jīvitantī attho. Idam āharitvā ṭhapitam phalāphalam sandhāyāha. Atha vā **usāti** usmā. Tenetam dasseti – tesam sarīre usmāmatam atthi, atha mayā ābhatena phalāphalena sāhassa jīvitam atthīti. **Marissareti** marissantīti maññāmi. **Pumunāti** purisena, evarūpañhi dukkham purisena labhitabbamevāti attho. **Cirarattāya rucchatīti** cirarattam rodissati. **Aḍḍharatte vāti** majjhimaratte vā. **Ratte vāti** pacchimaratte vā. **Avasucchatīti** kunnadī viya sussissatīti attho. **Uṭṭhānapādacariyāyāti** mahārāja, aham rattimpi divāpi dve tayo vāre uṭṭhāya attano uṭṭhānavīriyena tesam pādacariyam karomi, hatthapāde sambāhāmi, idāni mam adisvā mamatthāya te parihīnacakkhukā “sāmatātā”ti vilapantā kaṇṭakehi vijjhiyamānā viya imasmim vanappadese **hiṇḍissanti** vicarissantīti attho. **Dutiyam sallanti** paṭhamaviddhavisapītasallato sataguṇena sahasaguṇena satahasaguṇena dukkhataram idam dutiyam tesam adassanasokasallam.

Rājā tassa vilāpam sutvā “ayam accantam brahmacārī dhamme ṭhito mātāpitaro bharati, idāni evam dukkhappattopi tesamyeva vilapati, evam guṇasampanne nāma mayā aparādho kato, katham nu kho imam samassāseyya”nti cintetvā “niraye paccanakāle rajjam kiṃ karissati, iminā paṭijaggitanīyāmenevassa mātāpitaro paṭijaggissāmi, imassa maraṇampi amaraṇam viya bhavissatī”ti sanniṭṭhānam katvā āha –

321. “Mā bālham paridevesi, sāma kalyāṇadassana;
Aham kammakaro hutvā, bharissam te brahāvane.
322. “Issatthe casmi kusalo, dalhadhammoti vissuto;
Aham kammakaro hutvā, bharissam te brahāvane.
323. “Migānam vighāsamanvesam, vanamūlaphalāni ca;
Aham kammakaro hutvā, bharissam te brahāvane.
324. “Katamam tam vanam sāma, yattha mātāpitā tava;
Aham te tathā bharissam, yathā te abharī tuva”nti.

Tattha **bharissam** teti te tava mātāpitaro bharissāmi. **Migānanti** sīhādīnaṃ migānaṃ vighāsaṃ anvesanto. Idaṃ so “issatthe casmi kusaloti thūlathūle mige vadhitvā madhuramaṃsena tava mātāpitaro bharissāmi”ti vatvā “mā, mahārāja, amhe nissāya paṇavadhaṃ kari”ti vutte evamāha. **Yathā** teti yathā tvaṃ te abhari, tathevāhampi bharissāmīti.

Athassa mahāsatto “sādhu, mahārāja, tena hi me mātāpitaro bharassū”ti vatvā maggaṃ ācikkhanto āha –

- 325.** “Ayaṃ ekapadī rāja, yoyaṃ ussīsake mama;
Ito gantvā aḍḍhakosaṃ, tattha nesaṃ agāraṃ;
Yattha mātāpitā mayhaṃ, te bharassu ito gato”ti.

Tattha **ekapadīti** ekapadamaggo. **Ussīsaketi** yo esa mama matthakaṭṭhāne. **Aḍḍhakosanti** aḍḍhakosantare.

Evam so tassa maggaṃ ācikkhitvā mātāpitūsu balavasinehena tathārūpaṃ vedanaṃ adhvāsetvā tesam bharaṇatthāya añjaliṃ paggayha yācanto puna evamāha –

- 326.** “Namo te kāsirājatthu, namo te kāsivaḍḍhana;
Andhā mātāpitā mayhaṃ, te bharassu brahāvane.
327. “Añjaliṃ te paggaṇhāmi, kāsirāja namatthu te;
Mātaraṃ pitarāṃ mayhaṃ, vutto vajjāsī vandana”nti.

Tattha **vutto vajjāsīti** “putto vo suvaṇṇasāmo nadītūrevisapītena sallena viddho rajatapattasadiṣe vālukāpuline dakkhiṇapassena nipanno añjaliṃ paggayha tumhākaṃ pāde vandati”ti evam mahārāja, mayā vutto hutvā mātāpitūnaṃ me vandanaṃ vadeyyāsīti attho.

Rājā “sādhū”ti sampaṭicchī. Mahāsattopi mātāpitūnaṃ vandanaṃ pesetvā visaññītaṃ pāpuṇi. Tamatthaṃ pakāsento satthā āha –

- 328.** “Idaṃ vatvāna so sāmo, yuvā kalyāṇadassano;
Mucchito visavegena, visaññī samapajjathā”ti.

Tattha **samapajjathāti** visaññī jāto.

So hi heṭṭhā ettakaṃ kathento nirassāso viya ahosi. Idāni panassa visavegena madditā bhavaṅgacittasantati hadayarūpaṃ nissāya pavatti, kathā pacchijji, mukhaṃ pihitaṃ, akkhīni nimīlitāni, hatthapādā thaddhabhāvaṃ pattā, sakalasarīraṃ lohiteṇa makkhitaṃ. Rājā “ayaṃ idāneva mayā saddhiṃ kathesi, kiṃ nu kho”ti tassa assāsapassāse upadhāresi. Te pana niruddhā, sarīraṃ thaddhaṃ jātaṃ. So taṃ disvā “niruddho dāni sāmo”ti sokaṃ saddhāretuṃ asakkonto ubho hatthe matthake ṭhapetvā mahāsaddena paridevi. Tamatthaṃ pakāsento satthā āha –

- 329.** “Sa rājā paridevesi, bahuṃ kāruṇṇasañhitaṃ;
Ajarāmarohaṃ āsiṃ, ajjetaṃ ñāmi no pure;
Sāmaṃ kālaṅkataṃ disvā, natthi maccussa nāgamo.
330. “Yassu maṃ paṭimanteti, savisena samappito;
Svajja evaṃ gate kāle, na kiñci mabhibhāsati.
331. “Nirayaṃ nūna gacchāmi, ettha me natthi saṃsayo;

Tadā hi pakataṃ pāpaṃ, cirarattāya kibbisam.

332. “Bhavanti tassa vattāro, gāme kibbisakārako;
Araññe nimmanussamhi, ko maṃ vattumarahati.
333. “Sārayanti hi kammāni, gāme saṃgaccha māṇavā;
Araññe nimmanussamhi, ko nu maṃ sārayissatī”ti.

Tattha āsinti ahaṃ ettakaṃ kālaṃ ajarāmaromhīti saññī ahoṣiṃ. **Ajjetanti** ajja ahaṃ imaṃ sāmaṃ kālakataṃ disvā mamañceva aññesañca natthi maccussa nāgamoti taṃ maccussa āgamaṇaṃ ajja jānāmi, ito pubbe na jānāmīti vilapati. **Svajja evaṃ gate kāleti** yo savisena sallena samappito idāneva maṃ paṭimanteti, so ajja evaṃ gate kāle evaṃ maraṇakāle sampatte kiñci appamattakampi na bhāsati. **Tadā hīti** tasmīṃ khaṇe sāmaṃ vijjhantena mayā pāpaṃ kataṃ. **Cirarattāya kibbisanti** taṃ pana cirarattaṃ vipaccanasamattaṃ dāruṇaṃ pharuṣaṃ.

Tassāti tassa evarūpaṃ pāpakammaṃ katvā vicarantassa. **Vattāro**ti ninditāro bhavanti “kuhiṃ gāme kinti kibbisakārako”ti. Imasmiṃ pana araññe nimmanussamhi ko maṃ vattumarahati, sace hi bhavēyya, vadeyyāti vilapati. **Sārayantīti** gāme vā nigamādīsu vā **saṃgaccha māṇavā** tattha tattha bahū purisā sannipatitvā “ambho purisaghātaka, dāruṇaṃ te kammaṃ kataṃ, asukadaṇḍaṃ patto nāma tva”nti evaṃ kammāni sārenti codenti. Imasmiṃ pana nimmanusse araññe maṃ ko sārayissatīti attānaṃ codento vilapati.

Tadā bahusundarī nāma devadhītā gandhamādanavāsīnī mahāsattassa sattame attabhāve mātubhūtapubbā. Sā puttāsinehena bodhisattaṃ niccaṃ āvajjeti, taṃ divasaṃ pana dibbasampattiṃ anubhavamānā na taṃ āvajjeti. “Devasamāgamaṃ gatā”tipi vadantiyeva. Sā tassa visaññibhūtakāle “kiṃ nu kho me puttassa pavattī”ti āvajjamānā addasa “ayaṃ pīḷiyakkho nāma rājā mama puttaṃ visapītena sallena vijjhītvā migasammatānadīre vālukāpuline ghātetvā mahantena saddena paridevati. Sacāhaṃ na gamissāmi, mama putto suvaṇṇasāmo ettheva marissati, raññopi hadayaṃ phalissati, sāmassa mātāpitaropi nirāhārā pānīyampi alabhantā sussitvā marissanti. Mayi pana gatāya rājā pānīyaghaṭaṃ ādāya tassa mātāpitūnaṃ santikaṃ gamissati, gantvā ca pana “putto vo mayā hatō”ti kathessati. Evañca vatvā tesam vacanaṃ sutvā te puttassa santikaṃ ānayissati. Atha kho te ca ahañca saccakiriyaṃ karissāma, saccabalena sāmassa visaṃ vinassissati. Evaṃ me putto jīvitaṃ labhissati, mātāpitaro ca cakkhūni labhissanti, rājā ca sāmassa dhammadesanaṃ sutvā nagaraṃ gantvā mahādānaṃ datvā saggaparāyaṇo bhavissati, tasmā gacchāmahaṃ tatthā”ti. Sā gantvā migasammatānadīre adissamānena kāyena ākāse ṭhatvā raññā saddhiṃ kathesi. Tamattaṃ pakāsento satthā āha –

334. “Sā devatā antarahitā, pabbate gandhamādane;
Rañño va anukampāya, imā gāthā abhāsatha.
335. “Āguṃ kira mahārāja, akari kamma dukkaṭaṃ;
Adūsakā pitāputtā, tayo ekūsunā hatā.
336. “Ehi taṃ anusikkhāmi, yathā te sugatī siyā;
Dhammenandhe vane posa, maññehaṃ sugatī tayā”ti.

Tattha **raññovāti** rañño yeva. **Āguṃ kirāti** mahārāja, tvaṃ mahāparādhaṃ mahāpāpaṃ akari. **Dukkaṭanti** yaṃ kataṃ dukkaṭaṃ hoti, taṃ lāmakakammaṃ akari. **Adūsakāti** niddosā. **Pitāputtāti** mātā ca pitā ca putto ca ime tayo janā ekausunā hatā. Tasmīñhi hate tappaṭibaddhā tassa mātāpitaropi hatāva hontī. **Anusikkhāmīti** sikkhāpemi anusāsāmi. **Posāti** sāmassa ṭhāne ṭhatvā sinehaṃ paccupatthāpetvā sāmo viya te ubho andhe posehi. **Maññehaṃ sugatī tayāti** evaṃ tayā sugatiyeva gantabbā bhavissatīti ahaṃ maññāmi.

So devatāya vacanaṃ sutvā “ahaṃ kira tassa mātāpitaro posetvā saggamaṃ gamissāmi”ti saddahitvā “kiṃ me rajjena, teyeva possessāmi”ti dalhaṃ adhiṭṭhāya balavaparidevaṃ paridevanto sokaṃ tanukaṃ katvā “suvaṇṇasāmo mato bhavissati”ti nānāpupphehi tassa sarīraṃ pūjetvā udakena siñcitvā tikkhattuṃ padakkhiṇaṃ katvā catūsu ṭhānesu vanditvā tena pūritaṃ udakaghaṭaṃ ādāya domanassappatto dakkhiṇadisābhimukho agamāsi. Tamatthaṃ pakāsento satthā āha –

337. “Sa rājā paridevitvā, bahuṃ kāruṇṇasañhitam;
Udakakumbhamādāya, pakkāmi dakkhiṇāmukho”ti.

Pakatiyāpi mahāthāmo rājā pānīyaghaṭaṃ ādāya gacchanto assamaṇapadaṃ koṭṭento viya pavisitvā dukūlapaṇḍitaṃ paṇṇasālādvāraṃ sampāpuṇi. Dukūlapaṇḍito anto nisinnova tassa padasaddaṃ sutvā “nāyaṃ sāmassa padasaddo, kassa nu kho”ti pucchanto gāthādvayamāha –

338. “Kassa nu eso padasaddo, manussasseva āgato;
Neso sāmassa nigghoso, ko nu tvamasi mārisa.

339. “Santañhi sāmo vajati, santaṃ pādāni neyati;
Neso sāmassa nigghoso, ko nu tvamasi mārisā”ti.

Tattha **manussassevāti** nāyaṃ sīhabyagghadīpiyakkhanāgakinnarānaṃ, āgacchato pana manussassevāyaṃ padasaddo, neso sāmassāti. **Santaṃ hīti** upasamayuttaṃ eva. **Vajatīti** caṅkamati. **Neyatīti** patiṭṭhāpeti.

Taṃ sutvā rājā “sacāhaṃ attano rājabhāvaṃ akathetvā ‘mayā tumhākaṃ putto mārito’ti vakkhāmi, ime kujjhivā mayā saddhiṃ pharusam kathessanti. Evaṃ me tesu kodho uppajjissati, atha ne viheṭhessāmi, taṃ mama akusalaṃ bhavissati, ‘rājā’ti pana vutte abhāyantā nāma natthi, tasmā rājabhāvaṃ tāva kathessāmi”ti cintetvā pānīyamālake pānīyaghaṭaṃ ṭhapetvā paṇṇasālādvāre ṭhatvā āha –

340. “Rājāhamasmi kāsīnaṃ, pīḷiyakkhoti maṃ vidū;
Lobhā raṭṭhaṃ pahitvāna, migamesaṃ carāmaṃ.

341. “Issatthe casmi kusalo, dalhadhammoti vissuto;
Nāgopi me na mucceyya, āgato usupātana”nti.

Dukūlapaṇḍitopi tena saddhiṃ paṭisanthāraṃ karonto āha –

342. “Svāgataṃ te mahārāja, atho te adurāgataṃ;
Issarosi anupatto, yaṃ idhatthi pavedaya.

343. “Tindukāni piyālāni, madhuke kāsūmāriyo;
Phalāni khuddakappāni, bhuñja rāja varam varam.

344. “Idampi pānīyaṃ sītaṃ, ābhatam girigabbharā;
Tato piva mahārāja, sace tvam abhikaṅkhasi”ti;

Tassattho **sattigumbajātaka** (jā. 1.15.159 ādayo) kathito. Idha pana “**girigabbharā**”ti migasammatam sandhāya vuttaṃ. Sā hi nadī girigabbharā nikkhantattā “**girigabbharā**” tveva jātā.

Evaṃ tena paṭisanthāre kate rājā “putto vo mayā mārito”ti paṭhamameva vattum ayuttaṃ, ajānanto viya kathaṃ samuṭṭhāpetvā kathessāmi”ti cintetvā āha –

345. “Nālaṃ andhā vane daṭṭhuṃ, ko nu vo phalamāhari;
Anandhassevayaṃ sammā, nivāpo mayha khāyati”’ti.

Tattha **nālanti** tumhe andhā imasmiṃ vane kiñci daṭṭhuṃ na samatthā. **Ko nu vo phalamāharīti** ko nu tumhākaṃ imāni phalāphalāni āhari. **Nivāpoti** ayaṃ sammā nayena upāyena kāraṇena kato khāditabbayuttakānaṃ parisuddhānaṃ phalāphalānaṃ nivāpo sannicayo anandhassa viya mayhaṃ khāyati paññāyati upaṭṭhāti.

Taṃ sutvā dukūlapaṇḍito “mahārāja, na mayaṃ phalāphalāni āharāma, putto pana no āharati”’ti dassento gāthādvayamāha –

346. “Daharo yuvā nātibrahā, sāmo kalyāṇadassano;
Dīghassa kesā asitā, atho sūnaggavellitā.

347. “So have phalamāharitvā, ito ādāya kamaṇḍaluṃ;
Nadiṃ gato udahāro, maññe na dūramāgato”’ti.

Tattha **nātibrahāti** nātidīgho nātirasso. **Sūnaggavellitāti** sūnasankhātāya maṃsakoṭṭhanapotthaniyā aggaṃ viya vinatā. **Kamaṇḍalunti** ghaṭaṃ. **Na dūramāgatoti** idāni na dūraṃ āgato, āsannaṭṭhānaṃ āgato bhavissatīti maññāmīti attho.

Taṃ sutvā rājā āha –

348. “Ahaṃ taṃ avadhiṃ sāmaṃ, yo tuyhaṃ paricārako;
Yaṃ kumāraṃ pavedetha, sāmaṃ kalyāṇadassanaṃ.

349. “Dīghassa kesā asitā, atho sūnaggavellitā;
Tesu lohitalittesu, seti sāmo mahā hato”’ti.

Tattha **avadhinti** visapītena sarena vijjhivā māresim. **Pavedethāti** kathetha. **Setīti** migasammatānadīṭire vālukāpuline sayati.

Dukūlapaṇḍitassa pana avidūre pārikāya paṇṇasālā hoti. Sā tattha nisinnāva rañño vacanaṃ sutvā taṃ pavattiṃ sotukāmā attano paṇṇasālato nikkhamivā rajjukasaññāya dukūlapaṇḍitassa santikaṃ gantvā āha –

350. “Kena dukūla mantesi, ‘hato sāmo’ti vādinā;
‘Hato sāmo’ti sutvāna, hadayaṃ me pavedhati.

351. “Assatthasseva taruṇaṃ, pavālaṃ māluteritaṃ;
‘Hato sāmo’ti sutvāna, hadayaṃ me pavedhati”’ti.

Tattha **vādināti** “mayā sāmo hato”’ti vadantena. **Pavāḷanti** pallavaṃ. **Māluteritanti** vātena pahaṭaṃ.

Dukūlapaṇḍito ovdanto āha –

352. “Pārike kāsirājāyaṃ, so sāmaṃ migasammate;
Kodhasā usunā vijjhi, tassa mā pāpamicchimhā”’ti.

Tattha **migasammateti** migasammatānadīṭire. **Kodhasāti** migesu uppannena kodhena. **Mā**

pāpamicchimhāti tassa mayam ubhopi pāpaṃ mā icchimhā.

Puna pārikā āha –

353. “Kicchā laddho piyo putto, yo andhe abharī vane;
Taṃ ekaputtaṃ ghātimhi, kathaṃ cittaṃ na kopaye”ti.

Tattha **ghātimhīti** ghātake.

Dukūlapaṇḍito āha –

354. “Kicchā laddho piyo putto, yo andhe abharī vane;
Taṃ ekaputtaṃ ghātimhi, akkodhaṃ āhu paṇḍitā”ti.

Tattha **akkodhanti** kodho nāma nirayasamvattaniko, tasmā taṃ kodhaṃ akatvā puttaghātakamhi akkodho eva kattabboti paṇḍitā āhu kathenti.

Evañca pana vatvā te ubho hi hatthehi uraṃ paharivā mahāsattassa guṇe vaṇṇetvā bhusaṃ parideviṃsu. Atha ne rājā samassāsento āha –

355. “Mā bālhaṃ paridevetha, ‘hato sāmo’ti vādinā;
Ahaṃ kammakaro hutvā, bharissāmi brahāvane.

356. “Issatthe casmi kusalo, dalhadhammoti vissuto;
Ahaṃ kammakaro hutvā, bharissāmi brahāvane.

357. “Migānaṃ vighāsamanvesaṃ, vanamūlaphalāni ca;
Ahaṃ kammakaro hutvā, bharissāmi brahāvane”ti.

Tattha **vādināti** tumhe “sāmo hato”ti vadantena mayā saddhiṃ “tayā no evaṃ guṇasampanno putto mārito, idāni ko amhe bharissatī”tiādīni vatvā mā bālhaṃ paridevetha, ahaṃ tumhākaṃ kammakaro hutvā sāmo viya tumhe bharissāmīti.

Evaṃ rājā “tumhe mā cintayittha, na mayhaṃ rajjenattho, ahaṃ vo yāvajīvaṃ bharissāmī”ti te assāsesi. Te tena saddhiṃ sallapantā āhaṃsu –

358. “Nesa dhammo mahārāja, netam amhesu kappati;
Rājā tvamasi amhākaṃ, pāde vandāma te maya’nti.

Tattha **dhammoti** sabhāvo kāraṇaṃ vā. **Netam amhesu kappatīti** etaṃ tava kammakaraṇaṃ amhesu na kappati na sobhati. “**Pāde vandāma te maya’nti** idam pana te pabbajitaliṅge t̥hitāpi puttasokena samabbhāhatāya ceva nihata mānatāya ca vadim̥su. “Rañño vissāsaṃ uppādetum evamāhaṃsū”tipi vadanti.

Taṃ sutvā rājā ativiya tussitvā “aho acchariyaṃ, evaṃ dosakārake nāma mayi pharusavacanamattampi natthi, paggaṇhantiyeva mama’nti cintetvā gāthamāha –

359. “Dhammaṃ nesādā bhaṇatha, katā apacitī tayā;
Pitā tvamasi amhākaṃ, mātā tvamasi pārike”ti.

Tattha **tayāti** ekekaṃ vadanto evamāha. **Pitāti** dukūlapaṇḍita, ajja paṭṭhāya tvam mayhaṃ

pituttḥāne tiṭṭha, amma pārīke, tvampi me māuttḥāne tiṭṭha, ahaṃ pana vo puttassa sāmassa ṭhāne ṭhatvā pādadhovanādīni sabbakiccāni karissāmi, maṃ rājāti asallakkhetvā sāmoti sallakkhethāti.

Te añjaliṃ paggayha vanditvā “mahārāja, tava amhākaṃ kammakaraṇakiccaṃ natthi, apica kho pana laṭṭhikoṭiyā no gahetvā ānetvā sāmaṃ dassehī”ti yācantā gāthādvayamāhaṃsu –

360. “Namo te kāsirājatthu, namo te kāsivaḍḍhana;
Añjaliṃ te paggaṇhāma, yāva sāmānupāpaya.

361. “Tassa pāde samajjantā, mukhañca bhujadassanaṃ;
Saṃsumbhamānā attānaṃ, kālamāgamayāmase”ti.

Tattha **yāva sāmānupāpayāti** yāva sāmo yattha, tattha amhe anupāpaya. **Bhujadassananti** kalyāṇadassanaṃ abhirūpaṃ. **Saṃsumbhamānāti** pothentā. **Kālamāgamayāmaseti** kālakiriyaṃ āgamaṣāma.

Tesaṃ evaṃ kathentānaññeva sūriyo atthaṅgato. Atha rājā “sacāhaṃ idāneva ime tattha nessāmi, taṃ disvāva nesaṃ hadayaṃ phalissati, iti tiṇṇampi etesaṃ matakāle ahaṃ niraye uppajjantoyeva nāma, tasmā tesaṃ gantuṃ na dassāmi”ti cintetvā catasso gāthāyo ajjhabhāsi –

362. “Brahā vālamigākiṇṇaṃ, ākāsantaṃva dissati;
Yattha sāmo hatto seti, candova patito chamā.

363. “Brahā vālamigākiṇṇaṃ, ākāsantaṃva dissati;
Yattha sāmo hatto seti, sūriyova patito chamā.

364. “Brahā vālamigākiṇṇaṃ, ākāsantaṃva dissati;
Yattha sāmo hatto seti, paṃsunā patikunthito.

365. “Brahā vālamigākiṇṇaṃ, ākāsantaṃva dissati;
Yattha sāmo hatto seti, idheva vasathassame”ti.

Tattha **brahāti** accuggataṃ. **Ākāsantaṃvāti** etaṃ vanaṃ ākāsassa anto viya hutvā dissati. **Atha vā ākāsantanti** ākāsamānaṃ, pakāsamānanti attho. **Chamāti** chamāyaṃ, pathaviyanti attho. “Chama”ntipi pāṭho, pathaviṃ patito viyāti attho. **Patikunthitoti** parikiṇṇo, paliveṭhitoti attho.

Atha te attano vālamigabhayābhāvaṃ dassetuṃ gāthamāhaṃsu –

366. “Yadi tattha sahasāni, satāni niyutāni ca;
Nevamhākaṃ bhayaṃ koci, vane vāḷesu vijjatī”ti.

Tattha **kocīti** imasmiṃ vane katthaci ekasmiṃ padeseṃ amhākaṃ vāḷesu bhayaṃ nāma natthi.

Rājā te paṭibāhituṃ asakkonto hatthesu gahetvā tattha nesi. Tamatthaṃ pakāsento sathā āha –

367. “Tato andhānamādāya, kāsirājā brahāvane;
Hatthe gahetvā pakkāmi, yattha sāmo hatto ahū”ti.

Tattha **tatoti** tadā. **Andhānanti** andhe. **Ahūti** ahoṣi. **Yatthāti** yasmiṃ ṭhāne so nipanno, tattha nesīti attho.

So ānetvā ca pana sāmassa santike t̄hapetvā “ayaṃ vo putto”ti ācikkhi. Athassa pitā sīsaṃ ukkhipitvā mātā pāde gahetvā ūrūsu t̄hapetvā nisīditvā vilapimsu. Tamatthaṃ pakāsento satthā āha –

368. “Disvāna patitaṃ sāmaṃ, puttakaṃ paṃsukunthitaṃ;
Apaviddhaṃ brahāraññe, candaṃva patitaṃ chamā.
369. “Disvāna patitaṃ sāmaṃ, puttakaṃ paṃsukunthitaṃ;
Apaviddhaṃ brahāraññe, sūriyaṃva patitaṃ chamā.
370. “Disvāna patitaṃ sāmaṃ, puttakaṃ paṃsukunthitaṃ;
Apaviddhaṃ brahāraññe, kalūnaṃ paridevayaṃ.
371. “Disvāna patitaṃ sāmaṃ, puttakaṃ paṃsukunthitaṃ;
Bāhā paggayha pakkandaṃ, ‘adhammo kira bho’iti.
372. “Bālhaṃ kho tvaṃ pamattosi, sāma kalyāṇadassana;
Yo ajevvaṃ gate kāle, na kiñci mabhibhāsasi.
373. “Bālhaṃ kho tvaṃ padittosi, sāma kalyāṇadassana;
Yo ajevvaṃ gate kāle, na kiñci mabhibhāsasi.
374. “Bālhaṃ kho tvaṃ pakuddhosi, sāma kalyāṇadassana;
Yo ajevvaṃ gate kāle, na kiñci mabhibhāsasi.
375. “Bālhaṃ kho tvaṃ pasuttosi, sāma kalyāṇadassana;
Yo ajevvaṃ gate kāle, na kiñci mabhibhāsasi.
376. “Bālhaṃ kho tvaṃ vimanosi, sāma kalyāṇadassana;
Yo ajevvaṃ gate kāle, na kiñci mabhibhāsasi.
377. “Jaṭaṃ valinaṃ paṃsugataṃ, kodāni saṅghapessati;
Sāmo ayaṃ kālakato, andhānaṃ paricārako.
378. “Ko me sammajjamādāya, sammajjissati assamaṃ;
Sāmo ayaṃ kālakato, andhānaṃ paricārako.
379. “Kodāni nhāpayissati, sītenuṇhodakena ca;
Sāmo ayaṃ kālakato, andhānaṃ paricārako.
380. “Kodāni bhojayissati, vanamūlaphalāni ca;
Sāmo ayaṃ kālakato, andhānaṃ paricārako”ti.

Tattha **apaviddhanti** raññā niratthakaṃ chaḍḍitaṃ. **Adhammo kira bho itīti** ayuttaṃ kira bho, ajja imasmiṃ loke vattati. **Pamattoti** tikhiṇasuraṃ pivitvā viya matto pamatto pamādaṃ āpanno. **Padittoti** dappito. “**Pakuddhosi vimanosi**”ti sabbaṃ vilāpavasena bhaṇanti. **Jaṭanti** tāta, amhākaṃ jaṭamaṇḍalaṃ. **Valinaṃ paṃsugatanti** yadā ākulaṃ malaggahitaṃ bhavissati. **Kodānīti** idāni ko saṅghapessati, sodhetvā ujuṃ karissatīti.

Athassa mātā bahuṃ vilapitvā tassa ure hatthaṃ t̄hapetvā santāpaṃ upadhārentī “puttassa me santāpo pavattatiyeva, visavegena visaññitaṃ āpanno bhavissati, nibbisabhāvatthāya cassa saccakiriyaṃ karissāmī”ti cintetvā saccakiriyaṃ makāsī. Tamatthaṃ pakāsento satthā āha –

381. “Disvāna patitaṃ sāmaṃ, puttakaṃ paṃsukunthitaṃ;
Aṭṭitā puttasokena, mātā saccaṃ abhāsatha.
382. “Yena saccenayaṃ sāmo, dhammacārī pure ahu;
Etena saccavajjena, visaṃ sāmassa haññatu.
383. “Yena saccenayaṃ sāmo, brahmacārī pure ahu;
Etena saccavajjena, visaṃ sāmassa haññatu.
384. “Yena saccenayaṃ sāmo, saccavādī pure ahu;
Etena saccavajjena, visaṃ sāmassa haññatu.
385. “Yena saccenayaṃ sāmo, mātāpettibharo ahu;
Etena saccavajjena, visaṃ sāmassa haññatu.
386. “Yena saccenayaṃ sāmo, kule jeṭṭhāpacāyiko;
Etena saccavajjena, visaṃ sāmassa haññatu.
387. “Yena saccenayaṃ sāmo, pāṇā piyataro mama;
Etena saccavajjena, visaṃ sāmassa haññatu.
388. “Yaṃ kiñcitthi kataṃ puññaṃ, mayhañceva pitucca te;
Sabbena tena kusalena, visaṃ sāmassa haññatū’”ti.

Tattha **yena saccenā**ti yena bhūtena sabhāvena. **Dhammacārī**ti dasakusalakammaphadhammacārī. **Saccavādī**ti hasitavasenaṃpi musāvādaṃ na vadati. **Mātāpettibharoti** analaso hutvā rattindivaṃ mātāpitāro bhari. **Kule jeṭṭhāpacāyikoti** jeṭṭhānaṃ mātāpitūnaṃ sakkārakārako hoti.

Evam mātārā sattahi gāthāhi saccakiriyaṃ katāya sāmo parivattitvā nipajji. Athassa pitā “jīvati me putto, ahampissa saccakiriyaṃ karissāmi’”ti tatheva saccakiriyaṃ makāsi. Tamatthaṃ pakāsento sathā āha

389. “Disvāna patitaṃ sāmaṃ, puttakaṃ paṃsukunthitaṃ;
Aṭṭito puttasokena, pitā saccaṃ abhāsatha.
390. “Yena saccenayaṃ sāmo, dhammacārī pure ahu;
Etena saccavajjena, visaṃ sāmassa haññatu.
391. “Yena saccenayaṃ sāmo, brahmacārī pure ahu;
Etena saccavajjena, visaṃ sāmassa haññatu.
392. “Yena saccenayaṃ sāmo, saccavādī pure ahu;
Etena saccavajjena, visaṃ sāmassa haññatu.
393. “Yena saccenayaṃ sāmo, mātāpettibharo ahu;
Etena saccavajjena, visaṃ sāmassa haññatu.
394. “Yena saccenayaṃ sāmo, kule jeṭṭhāpacāyiko;
Etena saccavajjena, visaṃ sāmassa haññatu.

395. “Yena saccenayaṃ sāmo, pāṇā piyataro mama;
Etena saccavajjena, visaṃ sāmassa haññatu.
396. “Yaṃ kiñcitthi kataṃ puññaṃ, mayhañceva mātucca te;
Sabbena tena kusalena, visaṃ sāmassa haññatū”’ti.

Evam pitari saccakiriyaṃ karonte mahāsatto parivattitvā itarena passena nipajji. Athassa tatiyaṃ saccakiriyaṃ devatā akāsi. Tamatthaṃ pakāsento satthā aha –

397. “Sā devatā antarahitā, pabbate gandhamādane;
Sāmassa anukampāya, imaṃ saccaṃ abhāsatha.
398. “Pabbatyāhaṃ gandhamādane, cirarattanivāsini;
Na me piyataro koci, añño sāmena vijjati;
Etena saccavajjena, visaṃ sāmassa haññatu.
399. “Sabbe vanā gandhamayā, pabbate gandhamādane;
Etena saccavajjena, visaṃ sāmassa haññatu.
400. “Tesaṃ lālappamānānaṃ, bahuṃ kāruññaṣaṇhitāṃ;
Khippaṃ sāmo samuṭṭhāsi, yuvā kalyāṇadassano”’ti.

Tattha **pabbatyāhanti** pabbate ahaṃ. **Sabbe vanā gandhamayāti** sabbe rukkhā gandhamayā. Na hi tattha agandho nāma koci rukkho atthi. **Tesanti** bhikkhave, tesaṃ ubhinnaṃ lālappamānānaññeva devatāya saccakiriyaṃ pariyosāne khippaṃ sāmo uṭṭhāsi, padumapattato udakaṃ viyassa visaṃ vinivattetvā ābādho vigato, idha nu kho viddho, ettha nu kho viddhoti viddhatṭhānampi na paññāyi.

Iti mahāsattassa nirogabhāvo, mātāpitūnañca cakkhupaṭilābho, aruṇuggamanañca, devatānubhāvena tesaṃ catunnaṃ assameyeva pākaṭabhāvo cāti sabbaṃ ekakkhaṇeyeva ahoṣi. Mātāpitāro “cakkhūni no laddhāni, suvaṇṇasāmo ca arogo jāto”’ti atirekataraṃ tussimsu. Atha ne sāmapaṇḍito gāthaṃ abhāsi –

401. “Sāmohamasmi bhaddaṃ vo, sotthināmi samuṭṭhito;
Mā bālhaṃ paridevetha, mañcunābhivadetha ma”’nti.

Tattha **sotthināmi samuṭṭhitoti** sotthinā sukhena uṭṭhito amhi bhavāmi. **Mañjunāti** madhurassarena maṃ abhivadetha.

Atha so rājānaṃ disvā paṭisanthāraṃ karonto āha –

402. “Svāgataṃ te mahārāja, atho te adurāgataṃ;
Issarosi anupatto, yaṃ idhatthi pavedaya.
403. “Tindukāni piyālāni, madhuke kāsumāriyo;
Phalāni khuddakappāni, bhuñja rāja varaṃ varaṃ.
404. “Atthi me pānīyaṃ sītaṃ, ābhatāṃ girigabbharā;
Tato piva mahārāja, sace tvaṃ abhikaṅkhasi”’ti.

Rājāpi taṃ acchariyaṃ disvā āha –

405. “Sammuyhāmi pamuyhāmi, sabbā muyhanti me disā;

Petaṃ taṃ sāma maddakkhiṃ, ko nu tvaṃ sāma jīvasī’ ti.

Tattha **petanti** sāma ahaṃ taṃ mataṃ addasaṃ. **Ko nu tvanti** kathaṃ nu tvaṃ jīvitaṃ paṭilabhasīti pucchi.

Mahāsatto “ayaṃ rājā maṃ ‘mato’ ti sallakkhesi, amatabhāvamassa pakāsessāmi” ti cintetvā āha –

406. “Api jīvaṃ mahārāja, purisaṃ gāḷhavedanaṃ;
Upanītamanasaṅkappaṃ, jīvantaṃ maññate mataṃ.

407. “Api jīvaṃ mahārāja, purisaṃ gāḷhavedanaṃ;
Taṃ nirodhagataṃ santaṃ, jīvantaṃ maññate mata’ ti.

Tattha **api jīvanti** jīvamānaṃ api. **Upanītamanasaṅkappanti** bhavaṅgaotiṇṇacittācāraṃ. **Jīvantanti** jīvamānameva “eso mato” ti maññati. **Nirodhagatanti** assāsapassāsanirodhaṃ samāpannaṃ santaṃ vijjamānaṃ maṃ evaṃ loko mataṃ viya jīvantameva maññati.

Evañca pana vatvā mahāsatto rājānaṃ atthe yojetukāmo dhammaṃ desento puna dve gāthā abhāsi –

408. “Yo mātaraṃ pitaraṃ vā, macco dhammena posati;
Devāpi naṃ tikicchanti, mātāpettibharaṃ naraṃ.

409. “Yo mātaraṃ pitaraṃ vā, macco dhammena posati;
Idheva naṃ pasaṃsanti, pecca sagge pamodaṭī’ ti.

Taṃ sutvā rājā “acchariyaṃ vata, bho, mātāpettibharassa jantuno uppannarogaṃ devatāpi tikicchanti, ativiya ayaṃ sāmo sobhaṭī’ ti añjalim paggayha yācanto āha –

410. “Esa bhiyyo pamuyhāmi, sabbā muyhanti me disā;
Saraṇaṃ taṃ sāma gacchāmi, tvañca me saraṇaṃ bhavā’ ti.

Tattha **bhiyyoti** yasmā tādise parisuddhasīlaguṇasampanne tayi aparajjhim, tasmā atirekataraṃ sammuyhāmi. **Tvañca me saraṇaṃ bhavāti** saraṇaṃ gacchantassa me tvaṃ saraṇaṃ bhava, paṭiṭṭhā hohi, devalokagāmimaggaṃ karohīti.

Atha naṃ mahāsatto “sacepi, mahārāja, devalokaṃ gantukāmosi, mahantaṃ dibbasampattiṃ paribhuñjitukāmosi, imāsu dasarājadharmacariyāsu vattassū’ ti tassa dhammaṃ desento dasa rājadharmacariyagāthā abhāsi –

411. “Dhammaṃ cara mahārāja, mātāpitūsu khattiya;
Idha dhammaṃ caritvāna, rāja saggaṃ gamissasi.

412. “Dhammaṃ cara mahārāja, puttadāresu khattiya;
Idha dhammaṃ caritvāna, rāja saggaṃ gamissasi.

413. “Dhammaṃ cara mahārāja, mittāmaccesu khattiya;
Idha dhammaṃ caritvāna, rāja saggaṃ gamissasi.

414. “Dhammaṃ cara mahārāja, vāhanesu balesu ca;
Idha dhammaṃ caritvāna, rāja saggaṃ gamissasi.

415. “Dhammaṃ cara mahārāja, gāmesu nigamesu ca;
Idha dhammaṃ caritvāna, rāja saggamaṃ gamissasi.
416. “Dhammaṃ cara mahārāja, raṭṭhesu janapadesu ca;
Idha dhammaṃ caritvāna, rāja saggamaṃ gamissasi.
417. “Dhammaṃ cara mahārāja, samaṇabrāhmaṇesu ca;
Idha dhammaṃ caritvāna, rāja saggamaṃ gamissasi.
418. “Dhammaṃ cara mahārāja, migapakkhīsu khattiya;
Idha dhammaṃ caritvāna, rāja saggamaṃ gamissasi.
419. “Dhammaṃ cara mahārāja, dhammo ciṅṇo sukhāvaho;
Idha dhammaṃ caritvāna, rāja saggamaṃ gamissasi.
420. “Dhammaṃ cara mahārāja, saindā devā sabrahmakā;
Suciṅṇena divamaṃ pattā, mā dhammaṃ rāja pāmado”’ti.

Tāsaṃ attho **tesakuṇajātaka** (jā. 2.17.1 ādayo) vitthāritova. Evaṃ mahāsatto tassa dasa rājadhamme desetvā uttaripi ovaditvā pañca sīlāni adāsi. So tassa ovādaṃ sirasā sampañcchitvā mahāsattaṃ vanditvā khamāpetvā bārāṇasiṃ gantvā dānādīni puñṇāni katvā saggaparāyaṇo ahoṣi. Bodhisattopi yāvajīvaṃ mātāpitāro paricaritvā mātāpitūhi saddhimaṃ pañca abhiññā ca aṭṭha samāpattiyō ca nibbattetvā brahmalokūpago ahoṣi.

Satthā idaṃ dhammadesanaṃ āharitvā “bhikkhave, mātāpitūnaṃ posanaṃ nāma paṇḍitānaṃ vaṃso”’ti vatvā saccāni pakāsetvā jātakamaṃ samodhānesi, saccapariyosāne mātuposakabhikkhu sotāpattiphalaṃ pāpuṇi.

Tadā rājā ānando ahoṣi, devadhītā uppalavaṇṇā, sakko anuruddho, dukūlapaṇḍito mahākassapo, pārikā bhaddakāpilānī bhikkhunī, suvaṇṇasāmapaṇḍito pana ahameva sammāsambuddho ahoṣinti.

Suvaṇṇasāmajātakavaṇṇanā tatiyā.

[541] 4. Nimijātakavaṇṇanā

Accheramaṃ vata lokasminti idaṃ satthā mithilaṃ upanissāya maghadevaambavane viharanto sitapātukammaṃ ārabba kathesi. Ekadivasañhi satthā sāyanhasamaye sambahulehi bhikkhūhi saddhimaṃ tasmimaṃ ambavane cārikaṃ caramāno ekaṃ ramaṇīyaṃ bhūmippadesaṃ disvā attano pubbacariyaṃ kathetukāmo hutvā sitapātukammaṃ katvā āyasmatā ānandattherena sitapātukammakāraṇaṃ puṭṭho “ānanda, ayaṃ bhūmippadeso pubbe mayā maghadevarājākāle jhānakīlhaṃ kīlāntena ajjhāvutṭhapubbo”’ti vatvā tena yācito paññattāsane nisīditvā atītaṃ āhari.

Atīte videharaṭṭhe mithilanagare maghadevo nāma rājā rajjaṃ kāresi. So caturāsītivassasahassāni kumārakīlhaṃ kīlī, caturāsītivassasahassāni uparajjaṃ kāresi, caturāsītivassasahassāni rajjaṃ kārento “yadā me samma kappaka, sirasmimaṃ palitāni passeyyāsi, tadā me āroceyyāsi”’ti āha. Aparabhāge kappako palitāni disvā rañño ārocesi. Rājā palitaṃ suvaṇṇasaṇḍāsena uddharāpetvā hatthatale patiṭṭhāpetvā palitaṃ oloketvā maccurājena āgantvā nalāte laggamaṃ viya maraṇaṃ sampassamāno “idāni me pabbajitakālo”’ti kappakassa gāmaṃ datvā jeṭṭhaputtaṃ pakkosāpetvā “tāta, rajjaṃ paṭiccha, ahaṃ pabbajissāmi”’ti vatvā “kiṃ kāraṇā devā”’ti vutte –

“Uttamaṅgaruhā mayhaṃ, ime jātā vayoharā;
Pātubhūtā devadūtā, pabbajjāsamayo mamā”’ti. –

Vatvā puttamaṃ rajje abhisīñcivā “tāta, tvampi evarūpaṃ palitaṃ disvāva pabbajeyyāsī”ti taṃ ovaditvā nagarā nikkhamitvā ambavane isipabbajjamaṃ pabbajitvā caturāsītivassasahassāni cattāro brahmavihāre bhāvetvā brahmaloke nibbatti. Puttopissa eteneva upāyena pabbajitvā brahmalokaparāyaṇo ahoṣi. Tathā tassa putto, tathā tassa puttoti evaṃ dvīhi unāni caturāsītikhattiyasahassāni sīse palitaṃ disvāva imasmiṃ ambavane pabbajitvā cattāro brahmavihāre bhāvetvā brahmaloke nibbattiṃsu.

Tesamaṃ sabbapaṭhamamaṃ nibbatto maghadevarājā brahmaloke ʒhitova attano vaṃsaṃ olokeno dvīhi unāni caturāsītikhattiyasahassāni pabbajitāni disvā tuṭṭhamānaso hutvā “ito nu kho paraṃ pavattissati, na pavattissatī”ti olokeno appavattanabhāvaṃ ñatvā “mama vaṃsaṃ ahameva ghaṭessāmī”ti cintetvā tato cavitvā mithilanaḡare rañño aggamaheṣiyā kucchimhi paṭisandhiṃ gaṇhitvā dasamāsaccayena mātu kucchito nikkhami. Rājā tassa nāmaggaḡaḡadivase nemittake brāhmaṇe pakkosāpetvā pucchi. Te tassa lakkhaṇāni oloketvā “mahārāja, ayaṃ kumāro tumhākaṃ vaṃsaṃ ghaṭento uppanno. Tumhākaḡhi vaṃso pabbajitavaṃso, imassa parato nāgamissatī”ti vadimṡsu. Taṃ sutvā rājā “ayaṃ kumāro rathacakkanemi viya mama vaṃsaṃ ghaṭento jāto, tasmā tassa ‘nimikumāro’ti nāmaṃ karissāmī”ti cintetvā “nimikumāro”tissa nāmaṃ akāsi.

So daharakālato paṭṭhāya dāne sīle uposathakamme ca abhirato ahoṣi. Athassa pitā purimanayeneva palitaṃ disvā kappakassa gāmaḡaram datvā puttassa rajjamaṃ niyyādetvā ambavane pabbajitvā brahmalokaparāyaṇo ahoṣi. Nimirājā pana dānaḡjḡhāsayaṭāya catūsu nagaradvāresu nagaramajḡhe cāti pañcasu ṭhānesu pañca dānasālāyo kārapetvā mahādānaṃ pavattesi. Ekekāya dānasālāya satasahassaṃ satasahassaṃ katvā devasikaṃ pañca pañca kahāpaṇasatasahassāni pariccaḡi, niccaṃ pañca sīlāni rakkhi, pakkhadivasesu uposathaṃ samādiyi, mahājanampi dānādīsu puñḡnesu samādapesi, saggamaggaṃ ācikkhitvā nirayabhayaena tajḡetvā dhammaṃ desesi. Tassa ovāde ʒhitā manussā dānādīni puñḡnāni katvā tato cutā devaloke nibbattiṃsu, devaloko pariḡūri, nirayo tuccho viya ahoṣi. Tadā tāvatimṡsabhavane devasaḡghā sudhammāyaṃ devasabhāyaṃ sannipatitvā “aho, vata amhākaṃ ācariyo nimirājā, taṃ nissāya mayaṃ imaṃ buddhañḡaṇeḡapi aparicchindaniyaṃ dibbasampattiṃ anubhavāmā”ti vatvā mahāsattassa guṇe vaṇṇayimṡsu. Manussalokepi mahāsamuddapiṭṭhe āsittatelaṃ viya mahāsattassa guṇakathā paṭṭhari. Sathā tamatthaṃ āvibhūtaṃ katvā bhikkhusaḡghassa kathento āha –

421. “Accheraṃ vata lokasmiṃ, uppajjanti vicakkhaṇā;
Yadā ahu nimirājā, paṇḡito kusalatthiko.

422. “Rājā sabbavidehānaṃ, adā dānaṃ arindamo;
Tassa taṃ dadato dānaṃ, saḡkappo udapajjatha;
Dānaṃ vā brahmacariyaṃ vā, katamaṃ su mahapphala”nti.

Tattha **yadā ahūti** bhikkhave, yadā paṇḡito attano ca pasesaṇca kusalatthiko nimirājā ahoṣi, tadā devamanussā “accheraṃ vata, bho, evarūpāpi nāma anuppanne buddhañḡe mahājanassa buddhakkiccaṃ sādḡayamānā lokasmiṃ vicakkhaṇā uppajjanti”ti evaṃ tassa guṇakathaṃ kathesunti attho. “Yathā ahū”tipi pāṭho. Tassattho – yathā ahu nimirājā paṇḡito kusalatthikoyeva, tathārūpā mahājanassa buddhakkiccaṃ sādḡayamānā uppajjanti vicakkhaṇā. Yaṃ tesamaṃ uppannaṃ, taṃ accheraṃ vata lokasminti. Iti sathā sayameva acchariyajāto evamāha. **Sabbavidehānanti** sabbavideharatṭhavāsīnaṃ. **Katamaṃ sūti** etesu dvīsu katamaṃ nu kho mahapphalanti attho.

So kira pannarasūposathadivase uposathiko hutvā sabbābharaṇāni omuñcivā sirisayanapiṭṭhe nipannova dve yāme niddamaṃ okkamitvā pacchimayāme pabuddho pallaḡkaṃ ābhujitvā “ahaṃ mahājanassa aparimāṇamaṃ dānampi demi, sīlampi rakkhāmi, dānassa nu kho mahantaṃ phalaṃ, udāhu brahmacariyassā”ti cintetvā attano kaḡkhaṃ chindituṃ nāsakkhi. Tasmimṡ khaṇe sakkassa bhavanaṃ uḡhākāraṃ dassesi. Sakko āvajjento taṃ tathā vitakkentaṃ disvā “kaḡkhamassa chindissāmī”ti ekakova sīghamaṃ āgantvā sakalanivesanaṃ ekobhāsaṃ katvā sirigabbhaṃ pavisitvā obhāsaṃ pharitvā ākāse ʒhatvā tena puṭṭho byākāsi. Tamatthaṃ pakāsento sathā āha –

423. “Tassa saṅkappamaññāya, maghavā devakuñjaro;
Sahassanetto pāturahu, vaṇṇena vihanam tamam.
424. “Salomahaṭṭho manujindo, vāsavaṃ avacā nimi;
Devatā nusi gandhabbo, adu sakko purindado.
425. “Na ca me tādiso vaṇṇo, diṭṭho vā yadi vā suto;
Ācikkha me tvaṃ bhaddante, katham jānemu taṃ mayam.
426. “Salomahaṭṭham ñatvāna, vāsavo avacā nimim;
Sakkohamasmi devindo, āgatosmi tavantike;
Alomahaṭṭho manujinda, puccha pañham yamicchasi.
427. “So ca tena katokāso, vāsavaṃ avacā nimi;
Pucchāmi taṃ mahārāja, sabbabhūtānamissara;
‘Dānam vā brahmacariyam vā, katamaṃsu mahapphalam’.
428. “So puṭṭho naradevena, vāsavo avacā nimim;
Vipākaṃ brahmacariyassa, jānam akkhāsijānato.
429. “Hīnena brahmacariyena, khattiye upapajjati;
Majjhimena ca devattam, uttamena visujjhati.
430. “Na hete sulabhā kāyā, yācayogena kenaci;
Ye kāye upapajjanti, anāgārā tapassino’ ti.

Tattha **salomahaṭṭhoti** bhikkhave, so nimirājā obhāsam disvā ākāsam olokeno taṃ dibbābharaṇapaṭimaṇḍitam disvāva bhayena lomahaṭṭho hutvā “**devatā nusi gandhabbo**” tiādinā pucchi. **Alomahaṭṭhoti** nibbhayo ahaṭṭhalomo hutvā puccha, mahārājāti. **Vāsavaṃ avacāti** tuṭṭhamānaso hutvā sakkaṃ avoca. **Jānam akkhāsijānoti** bhikkhave, so sakko atīte attanā paccakkhato diṭṭhapubbaṃ brahmacariyassa vipākaṃ jānanto tassa ajānato akkhāsi.

Hīnenā tiādīsu puthutitthāyatane methunaviratimattam sīlam hīnam nāma, tena khattiyakule upapajjati. Jhānassa upacāramattam majjhimaṃ nāma, tena devattam upapajjati. Aṭṭhasamāpattinibbattanam pana uttamam nāma, tena brahmaloke nibbattati, taṃ bāhirakā nibbānanti kathenti. Tenāha “visujjhatī” ti. Imasmim pana buddhasāsane parisuddhasīlassa bhikkhuno aññataram devanikāyam patthentassa brahmacariyacetanā hīnatāya hīnam nāma, tena yathāpatthite devaloke nibbattati. Parisuddhasīlassa bhikkhuno aṭṭhasamāpattinibbattanam majjhimaṃ nāma, tena brahmaloke nibbattati. Parisuddhasīlassa vipassanam vaḍḍhetvā arahattuppatti uttamam nāma, tena visujjhatīti. Iti sakko “mahārāja, dānato sataguṇena sahasaguṇena satasahasaguṇena brahmacariyavāsova mahapphalo” ti vaṇṇeti. **Kāyāti** brahmaghaṭā. **Yācayogenāti** yācanayuttakena yaññayuttakena vāti ubhayatthāpi dāyakkassevetam nāmam. **Tapassinoti** tapanissitakā.

Imāya gāthāya brahmacariyavāsasseva mahapphalabhāvaṃ dīpetvā idāni ye atīte mahādānam datvā kāmāvacaram atikkamītuṃ nāsakkhimsu, te rājāno dassento āha –

431. “Dudīpo sāgaro selo, mujakindo bhagīraso;
Usindaro kassapo ca, asako ca puthujjano.
432. “Ete caññe ca rājāno, khattiyā brāhmaṇā bahū;
Puthuyaññam yajitvāna, petattam nātivattisu’ nti.

Tassattho – mahārāja, pubbe bārāṇasiyaṃ dudīpo nāma rājā dānaṃ datvā maraṇacakkena chinno kāmāvacareyeva nibbatti. Tathā sāgarādayo aṭṭhāti ete ca aññe ca bahū rājāno ceva khattiyā brāhmaṇā ca puthuyaññaṃ yajitvāna anekappakāraṃ dānaṃ datvā kāmāvacarabhūmisāṅkhātaṃ petattaṃ nātivattiṃsūti attho. Kāmāvacaradevatā hi rūpādino kilesavatthussa kāraṇā paraṃ paccāsīsanato kapaṇatāya “petā”ti vuccanti. Vuttampi cetama –

“Ye adutiya na ramanti ekikā, vivekajama ye na labhanti pītiṃ;
Kiñcāpi te indasamānabhogā, te ve parādhīnasukhā varākā”ti.

Evampi dānaphalato brahmacariyaphalasseva mahantabhāvaṃ dassetvā idāni brahmacariyavāsena petabhavanaṃ atikkamitvā brahmaloke nibbattatāpase dassento āha –

433. “Atha yīme avattiṃsu, anāgārā tapassino;
Sattisayo yāmahanu, somayāmo manojavo.

434. “Samuddo māgho bhārato ca, isi kālapurakkhato;
Aṅgīraso kassapo ca, kisavaccho akatti cā”ti.

Tattha **avattiṃsūti** kāmāvacaraṃ atikkamīṃsu. **Tapassinoti** sīlatapañceva samāpattitapañca nissitā. **Sattisayoti** yāmahanuādayo satta bhātarova sandhāyāha. Aṅgīrasādīhi catūhi saddhiṃ ekādasete avattiṃsu atikkamīṃsūti attho.

Evama tāva sutavaseneva dānaphalato brahmacariyavāsasseva mahapphalataṃ vaṇṇetvā idāni attanā diṭṭhapubbaṃ āharanto āha –

435. “Uttarena nadī sīdā, gambhīrā duratikkamā;
Naḷaggivaṇṇā jotanti, sadā kañcanapabbatā.

436. “Parūḷhakacchā tagarā, rūḷhakacchā vanā nagā;
Tatrāsuna dasasahassā, porāṇā isayo pure.

437. “Ahaṃ seṭṭhosmi dānena, saṃyamena damena ca;
Anuttaraṃ vataṃ katvā, pakiracārī samāhite.

438. “Jātīmataṃ ajaccañca, ahaṃ ujugataṃ naraṃ;
Ativelaṃ namassissaṃ, kammabandhū hi māṇavā.

439. “Sabbe vaṇṇā adhammaṭṭhā, patanti nirayaṃ adho;
Sabbe vaṇṇā visujjhanti, caritvā dhammamuttama”nti.

Tattha **uttarenāti** mahārāja, atīte uttarahimavante dvinnama suvaṇṇapabbatānaṃ antare pavattā sīdā nāma nadī gambhīrā nāvāhipi duratikkamā ahoṣi. Kiṃ kāraṇā? Sā hi atisukhumodakā, sukhumattā udakassa antamaso morapiñcha-mattampi tattha patitaṃ naṃ saṅṭhāti, osīditvā heṭṭhātalameva gacchati. Teneva sā sīdā nāma ahoṣi. Te pana tassā tīresu kañcanapabbatā sadā naḷaggivaṇṇā hutvā jotanti obhāsanti. **Parūḷhakacchā tagarāti** tassā pana nadiyā tīre kacchā parūḷhatagarā ahesuṃ tagaragandhasugandhino. **Rūḷhakacchā vanā nagāti** ye tattha aññepi pabbatā, tesampi antare kacchā rūḷhavanā ahesuṃ, pupphaphalūpagarukkhasañchannāti attho. **Tatrāsunti** tasmīṃ evama ramaṇīye bhūmibhāge dasasahassā isayo ahesuṃ. Te sabbepi abhiññāsamāpattilābhīnova. Tesu bhikkhācāraṇelāya keci uttarakuruṃ gacchanti, keci mahājambudīpe jambuphalaṃ āharanti, keci himavanteyeva madhuraphalāphalāni āharitvā khādanti, keci jambudīpatale taṃ taṃ nagaraṃ gacchanti. Ekopi rasataṇhābhībhūto natthi, jhānasukheneva vītināmenti. Tadā eko tāpaso ākāsena bārāṇasiṃ gantvā

sunivattho supāruto piṇḍāya caranto purohitassa gehadvāraṃ pāpuṇi. So tassa upasame pasīditvā antonivesanaṃ ānetvā bhojetvā katipāhaṃ paṭijagganto vissāse uppanne “bhante, tumhe kuhiṃ vasathā”ti pucchi. “Asukaṭṭhāne nāmāvuso”ti. “Kiṃ pana tumhe ekakova tattha vasatha, udāhu aññepi atthi”ti? “Kiṃ vadesi, āvuso, tasmīṃ padese dasasahassā isayo vasanti, sabbeva abhiññāsamāpattilābhino”ti. Tassa tesam guṇaṃ sutvā pabbajjāya cittaṃ nami. Atha naṃ so āha – “bhante, mampi tattha netvā pabbājethā”ti. “Āvuso, tvaṃ rājapuriso, na taṃ sakkā pabbājetu”nti. “Tena hi, bhante, ajjāhaṃ rājānaṃ āpucchissāmi, tumhe svepi āgaccheyyāthā”ti. So adhivāsesi.

Itaropi bhuttapātarāso rājānaṃ upasaṅkamtivā “icchāmaṃ, deva, pabbajitu”nti āha. “Kiṃ kāraṇā pabbajissasi”ti? “Kāmesu dosaṃ nekkhamme ca ānisaṃsaṃ disvā”ti. “Tena hi pabbajāhi, pabbajitopi maṃ dasseyyāsi”ti. So “sādhū”ti sampaṭicchitvā attano gehaṃ gantvā puttadāraṃ anusāsivā sabbaṃ sāpateyyaṃ dassetvā attano pabbajitaparikkhāraṃ gahetvā tāpasassa āgamanamaggaṃ olokontova nisīdi. Tāpasopi tatheva ākāsenāgantvā antonagaraṃ pavisitvā tassa gehaṃ pāvīsi. So taṃ sakkaccaṃ parivisitvā “bhante, mayā kathaṃ kātabba”nti āha. So taṃ bahinagaraṃ netvā hatthe ādāya attano ānubhāvena tattha netvā pabbājetvā punadivase taṃ tattheva ṭhapetvā bhattaṃ āharitvā datvā kaṣaṇaparikkammaṃ ācikkhi. So katipāheneva abhiññāsamāpattiyo nibbattetvā sayameva piṇḍāya carati.

So aparabhāge “ahaṃ rañño attānaṃ dassetuṃ paṭiññaṃ adāsiṃ, dassessāmassa attāna”nti cintetvā tāpase vanditvā ākāsenā bārāṇasiṃ gantvā bhikkhaṃ caranto rājadvāraṃ pāpuṇi. Rājā taṃ disvā sañjānitvā antonivesanaṃ pavesetvā sakkāraṃ katvā “bhante, kuhiṃ vasathā”ti pucchi. “Uttarahimavantapadese kañcanapabbatantare pavattāya sīdānadiyā tīre, mahārājā”ti. “Kiṃ pana, bhante, ekakova tattha vasatha, udāhu aññepi atthi”ti. “Kiṃ vadesi, mahārāja, tattha dasasahassā isayo vasanti, sabbeva abhiññāsamāpattilābhino”ti? Rājā tesam guṇaṃ sutvā sabbesam bhikkhaṃ dātukāmo ahoṣi. Atha naṃ rājā āha – “bhante, ahaṃ tesam isīnaṃ bhikkhaṃ dātukāmomhi, kiṃ karomī”ti? “Mahārāja, te isayo jivhāviññeyyārāse agiddhā, na sakkā idhānetu”nti. “Bhante, tumhe nissāya te bhojessāmi, upāyaṃ me ācikkhathā”ti. “Tena hi, mahārāja, sace tesam dānaṃ dātukāmosi, ito nikkhamitvā sīdānadītīre vasanto tesam dānaṃ dehi”ti.

So “sādhū”ti sampaṭicchitvā sabbūpakaraṇāni gāhāpetvā caturaṅginiyā senāya saddhiṃ nikkhamitvā attano rajjasīmaṃ pāpuṇi. Atha naṃ tāpaso attano ānubhāvena saddhiṃ senāya sīdānadītīraṃ netvā nadītīre khandhāvāraṃ kārapetvā ākāsenā attano vasanaṭṭhānaṃ gantvā punadivase paccāgami. Atha naṃ rājā sakkaccaṃ bhojetvā “sve, bhante, dasasahassee isayo ādāya idheva āgacchathā”ti āha. So “sādhū”ti sampaṭicchitvā gantvā punadivase bhikkhācāravelāya tesam isīnaṃ ārocesi “mārisā, bārāṇasirājā ‘tumhākaṃ bhikkhaṃ dassāmi’ti āgantvā sīdānadītīre nisīno sve vo nimanteti, tassānukampāya khandhāvāraṃ gantvā bhikkhaṃ gaṇhathā”ti. Te “sādhū”ti sampaṭicchitvā ākāsenā gantvā khandhāvārassa avidūre otariṃsu. Rājā te disvā paccuggamaṃ katvā khandhāvāraṃ pavesetvā paññattāsanesu nisīdāpetvā isiṅgaṃ paṇītenāhārena santappetvā tesam iriyāpathe pasanno svātanāyapi nimantesi. Etenupāyena dasannaṃ tāpasasahassānaṃ dasavassasahassāni dānaṃ adāsi. Dadanto ca tasmīṃyeva padese nagaraṃ māpetvā sassakammaṃ kāresi. Na kho pana, mahārāja, tadā so rājā añño ahoṣi, atha kho **ahaṃ seṭṭhosmi dānena**, ahameva hi tadā dānena seṭṭho hutvā taṃ mahādānaṃ datvā imaṃ petalokaṃ atikkamtivā brahmaloke nibbattituṃ nāsakkhiṃ. Mayā dinnam pana dānaṃ bhuñjitvā sabbeva te tāpasā kāmāvacaraṃ atikkamtivā brahmaloke nibbattā, imināpetam veditabbaṃ “brahmacariyavāsova mahapphalo”ti.

Evam dānena attano seṭṭhabhāvaṃ pakāsetvā itarehi tīhi padehi tesam isīnaṃ guṇaṃ pakāseti. Tattha **saṃyamenā**ti sīlena. **Damenā**ti indriyadāmena. **Anuttaranti** etehi guṇehi nirantaraṃ uttamaṃ vataṃ samādānaṃ caritvā. **Pakiracārī**ti gaṇaṃ pakiritvā paṭikkhipitvā pahāya ekacārike, ekībhāvaṃ gateti attho. **Samāhiteti** upacārappanāsamādhīhi samāhitacitte. Evarūpe ahaṃ tapassino upaṭṭhahinti dasseti. **Ahaṃ ujugatanti** ahaṃ, mahārāja, tesam dasasahassānaṃ isīnaṃ antare kāyavaṅkādīnaṃ abhāvena ujugataṃ ekampi naraṃ hīnājacco vā hotu jātisampanno vā, jātiṃ avicāretvā tesam guṇesu

sīhapañjaraummāre pacchābhāgena ṭhapetvā ārohaṇasajjaṃ katvā ārohaṇatthāya rājānaṃ nimantesi.
Tamatthaṃ pakāseno satthā āha –

445. “Devaputto mahiddhiko, mātali devasārathi;
Nimantayittha rājānaṃ, vedehaṃ mithilaggahaṃ.

446. “Ehimaṃ rathamāruya, rājasetṭha disampati;
Devā dassanakāmā te, tāvatimsā saindakā;
Saramānā hi te devā, sudhammāyaṃ samacchare”’ti.

Tattha **mithilaggahanti** mithilāyaṃ patitṭhitagehaṃ, catūhi vā saṅgahavatthūhi mithilāyaṃ saṅgāhakaṃ. **Samacchareti** taveva guṇakathaṃ kathentā nisinnāti.

Taṃ sutvā rājā “adiṭṭhapubbaṃ devalokañca passissāmi, mātaliṃ ca me saṅgaho kato bhavissati, gacchissāmi”’ti cintetvā antepurañca mahājanañca āmantetvā “ahaṃ nacirasseva āgamissāmi, tumhe appamattā dānādīni puññāni karothā”’ti vatvā rathaṃ abhiruhi. Tamatthaṃ pakāseno satthā āha –

447. “Tato rājā taramāno, vedeho mithilaggaho;
Āsanā vuṭṭhahitvāna, pamukho rathamāruhi.

448. “Abhirūḷhaṃ rathaṃ dibbaṃ, mātali etadabravi;
Kena taṃ nemi maggena, rājasetṭha disampati;
Yena vā pāpakammantā, puññakammā ca ye narā”’ti.

Tattha **pamukhoti** uttamo, abhimukho vā, mahājanassa piṭṭhiṃ datvā ārūḷhoti attho. **Yena vāti** yena maggena gantvā yattha pāpakammantā vasanti, taṃ ṭhānaṃ sakkā daṭṭhuṃ, yena vā gantvā ye puññakammā narā vasanti, tesam ṭhānaṃ sakkā daṭṭhuṃ, etesu dvīsu kena maggena taṃ nemi. Imaṃ so sakkena anāṇattopi attano dūtavisesadassanattaṃ āha.

Atha naṃ rājā “mayā dve ṭhānāni adiṭṭhapubbāni, dvepi passissāmi”’ti cintetvā āha –

449. “Ubhayeneva maṃ nehi, mātali devasārathi;
Yena vā pāpakammantā, puññakammā ca ye narā”’ti.

Tato mātali “dvepi ekapahāreneva na sakkā dassetuṃ, pucchissāmi na”’nti pucchanto puna gāthamāha –

450. “Kena taṃ paṭhamaṃ nemi, rājasetṭha disampati;
Yena vā pāpakammantā, puññakammā ca ye narā”’ti.

Nirayaṇaṃ

Tato rājā “ahaṃ avassaṃ devalokaṃ gamissāmi, nirayaṃ tāva passissāmi”’ti cintetvā anantaraṃ gāthamāha –

451. “Niraye tāva passāmi, āvāse pāpakammaṃ;
Ṭhānāni luddakammānaṃ, dussīlānañca yā gatī”’ti.

Tattha **yā gatīti** yā etesaṃ nibbatti, tañca passāmīti.

Athassa veteraṇiṃ nadiṃ tāva dassesi. Tamatthaṃ pakāseno satthā āha –

452. “Dassesī mātali rañño, duggaṃ vetaraṇiṃ nadiṃ;
Kuthitaṃ khārasaṃyuttaṃ, tattaṃ aggisikhūpama”nti.

Tattha **vetaraṇi**nti bhikkhave, mātali rañño kathaṃ sutvā nirayābhimukhaṃ rathaṃ pesetvā kammaṃpacceyā utunā samuṭṭhitaṃ vetaraṇiṃ nadiṃ tāva dassesī. Tattha nirayapālā jalitāni asisattitomarabhindivālamuggarādīni āvudhāni gahetvā nerayikasatte paharanti vijjhanti viheṭhenti. Te taṃ dukkhaṃ asahantā vetaraṇiyaṃ patanti. Sā upari bhindivālapamāṇāhi sakaṇṭakāhi vettalatāhi sañchannā. Te tattha bahūni vassasahassāni pacciṃsu. Tesu pajjalantesu khuradhārātikhīnesu kaṇṭakesu khaṇḍākhaṇḍikā honti. Tesam heṭṭhā tālakkhādhappamāṇāni pajjalitaayasūlāni uṭṭhahanti. Nerayikasattā bahuṃ addhānaṃ vītināmetvā vettalatāhi gaḷitvā sūlesu patitvā viddhasarīrā sūlesu āvūṇitamaccā viya ciram paccanti. Tāni sūlāni pajjalanti, nerayikasattāpi pajjalanti. Sūlānaṃ heṭṭhā udakapiṭṭhe jalitāni khuradhārāsadisāni tikkhīṇāni ayopokkharapattāni honti. Te sūlehi gaḷitvā ayapokkharapattesu patitvā ciram dukkhavedanaṃ anubhavanti. Tato khārodake patanti, udakaṃ pajjalati, nerayikasattāpi pajjalanti, dhūmopi uṭṭhahati. Udakassa pana heṭṭhā nadītalaṃ khuradhārāhi sañchannaṃ. Te “heṭṭhā nu kho kīdisa”nti uduke nimujjitvā khuradhārāsu khaṇḍākhaṇḍikā honti. Te taṃ mahādukkhaṃ adhvāsetuṃ asakkontā mahantaṃ bheravaṃ viravanta vicaranti. Kadāci anusotaṃ vuyhanti, kadāci paṭisotaṃ. Atha ne tīre ṭhitā nirayapālā ussattitomarādīni ukkhipitvā macche viya vijjhanti. Te dukkhavedanāpattā mahāviraṃ ravanti. Atha ne pajjalitehi ayabalisehi uddharitvā parikaḍḍhitvā pajjalitaayapathaviyaṃ nipajjāpetvā tesam mukhe tattaṃ ayogulhaṃ pakkhipanti.

Iti nimirājā vetaraṇiyaṃ mahādukkhapīlite nerayikasatte disvā bhīttasito saṅkampiṭṭhadayo hutvā “kiṃ nāmete sattā pāpakammaṃ akaṃsū”ti mātaliṃ pucchi. Sopissa byākāsi. Tamatthaṃ pakāsento āha –

453. “Nimī have mātaliṃajjhabhāsatha, disvā janaṃ patamānaṃ vidugge;
Bhayañhi maṃ vindaṭi sūta disvā, pucchāmi taṃ mātali devasārathi;
Ime nu maccā kimakaṃsu pāpaṃ, yeme janā vetaraṇiṃ patanti.
454. “Tassa puṭṭho viyākāsi, mātali devasārathi;
Vipākaṃ pāpakammaṃ, jānaṃ akkhāsijānato.
455. “Ye dubbale balavanta jīvaloke, hiṃ santi rosentī supāpadhammā;
Te luddakammā pasavetva pāpaṃ, teme janā vetaraṇiṃ patanti”ti.

Tattha **vindaṭi** ahaṃ attano anissaro hutvā bhayasantako viya jāto. **Disvā**ti patamānaṃ disvā. **Jānanti** bhikkhave, so mātali sayam jānanto tassa ajānato akkhāsi. **Dubbaleti** sarīrabalabhogabalaāṇābalavirahite. **Balavanta**ti tehi balehi samannāgatā. **Hiṃsanti**ti paṇippahārādīhi kilamenti. **Rosenti**ti nānappaḥārehi akkosavattūhi akkosanti ghaṭenti. **Pasavetvā**ti janetvā, katvāti attho.

Evam mātali tassa pañhaṃ byākaritvā raññā vetaraṇiniraye diṭṭhe taṃ padesam antaradhāpetvā purato rathaṃ pesetvā sunakhādīhi khādanatthānaṃ dassetvā taṃ disvā bhītena raññā pañhaṃ puṭṭho byākāsi. Tamatthaṃ pakāsento satthā āha –

456. “Sāmā ca soṇā sabalā ca gijjhā, kākolasānghā adanti bheravā;
Bhayañhi maṃ vindaṭi sūta disvā, pucchāmi taṃ mātali devasārathi;
Ime nu maccā kiṃmakāṃsu pāpaṃ, yeme jane kākolasānghā adanti.
457. “Tassa puṭṭho viyākāsi, mātali devasārathi;
Vipākaṃ pāpakammaṃ, jānaṃ akkhāsijānato.

458. “Ye kecime maccharino kadariyā, paribhāsakā samaṇabrāhmaṇānaṃ;
Hiṃ santi rosentī supāpadhammā, te luddakammā pasavetva pāpaṃ;
Teme jane kākolasanḡhā adanti’”ti.

Ito paresu pañhesu ceva byākaraṇesu ca ese va nayo. Tattha **sāmāti** rattavaṇṇā. **Soṇāti** sunakhā. **Sabalā cāti** kabaravaṇṇā ca, setakālapītalohitavaṇṇā cāti evaṃ pañcavaṇṇasunakhe dasseti. Te kira mahāhatthippamāṇā jalītaayapathaviyaṃ nerayikasatte mige viya anubandhitvā piṇḍikamaṃsesu ḍaṃsitvā tesam tigāvutappamāṇaṃ sarīraṃ jalītaayapathaviyaṃ pātetvā mahāraṃ ravantānaṃ dvīhi purimāpādehi uraṃ akkamitvā aṭṭhimeva sesetvā maṃsaṃ luñcitvā khādanti. **Gijjhāti** mahābhaṇḍasakaṭappamāṇā lohātuṇḍā gijjhā. Ete tesam kaṇayasadisehi tuṇḍehi aṭṭhīni bhinditvā aṭṭhimiñjaṃ khādanti. **Kākolasaṅghāti** lohātuṇḍakākagaṇā. Te ativiya bhayānakā diṭṭhe diṭṭhe khādanti. **Yeme janeti** ye ime nerayikasatte kākolasaṅghā khādanti, ime nu maccā kiṃ nāma pāpaṃ akaṃsūti pucchi. **Maccharinoti** aññesaṃ adāyakā. **Kadariyāti** pare dentepi paṭisedhakā thaddhamaccharino. **Samaṇabrāhmaṇānanti** samitabāhitapāpānaṃ.

459. “Sajotibhūtā pathaviṃ kamanti, tattehi khandhehi ca pothayanti;
Bhayañhi maṃ vindati sūta disvā, pucchāmi taṃ mātali devasārathi;
Ime nu maccā kimakaṃsu pāpaṃ, yeme janā khandhahatā sayanti.

460. “Tassa puṭṭho viyākāsi, mātali devasārathi;
Vipākaṃ pāpakammānaṃ, jānaṃ akkhāsijānato.

461. “Ye jīvalokasmi supāpadhammino, narañca nārīñca apāpadhammaṃ;
Hiṃ santi rosentī supāpadhammā, te luddakammā pasavetva pāpaṃ;
Teme janā khandhahatā sayanti’”ti.

Tattha **sajotibhūtāti** pajjalitasarīrā. **Pathavinti** pajjalitaṃ navayojanabhalamaṃ ayapathaviṃ. **Kamantīti** akkamanti. **Khandhehi ca pothayanti** nirayapālā anubandhitvā tālappamāṇehi jalītaayakkhandhehi jaṅghādīsū paharivā pātetvā teheva khandhehi pothayanti, cuṇṇavicuṇṇaṃ karonti. **Supāpadhamminoti** attanā suṭṭhu pāpadhammā hutvā. **Apāpadhammanti** sīlācārādisampannaṃ, niraparādham vā.

462. “Aṅgārakāsuṃ apare phuṇanti, narā rudantā paridaḍḍhagattā;
Bhayañhi maṃ vindati sūta disvā, pucchāmi taṃ mātali devasārathi;
Ime nu maccā kiṃ makaṃsu pāpaṃ, yeme janā aṅgārakāsuṃ phuṇanti.

463. “Tassa puṭṭho viyākāsi, mātali devasārathi;
Vipākaṃ pāpakammānaṃ, jānaṃ akkhāsijānato.

464. “Ye keci pūgāya dhanassa hetu, sakkhiṃ karitvā iṇaṃ jāpayanti;
Te jāpayitvā janataṃ janinda, te luddakammā pasavetva pāpaṃ;
Teme janā aṅgārakāsuṃ phuṇanti’”ti.

Tattha **aṅgārakāsunti** samma mātali, ke nāmete apare vajaṃ apavisantiyo gāvo viya samparivāretvā nirayapālehi jalītaayagulehi pothiyamānā aṅgārakāsuṃ patanti. Tatra ca nesam yāva kaṭippamāṇā nimuggānaṃ mahatīhi ayapacchīhi ādāya upariāṅgāre okiranti, atha ne aṅgāre sampācchitū asakkontā rodantā daḍḍhagattā phuṇanti vidhunanti, kammabalena vā attano sīse aṅgāre phuṇanti okiranti attho. **Pūgāya dhanassāti** okāse sati dānaṃ vā dassāma, pūjaṃ vā pavattessāma, vihāraṃ vā karissāmāti saṃkaḍḍhitvā ṭhapitassa pūgasantakassa dhanassa hetu. **Jāpayanti** taṃ dhanam yathāruci khādītva gaṇajeṭṭhakānaṃ lañjaṃ datvā “asukaṭṭhāne ettakaṃ vayakaraṇaṃ gataṃ, asukaṭṭhāne amhehi ettakaṃ dinna’”nti kūṭasakkhiṃ karitvā taṃ iṇaṃ jāpayanti vināsenti.

465. “Sajotibhūtā jalitā padittā, padissati mahatī lohakumbhī;
Bhayañhi maṃ vindati sūta disvā, pucchāmi taṃ mātali devasārathi;
Ime nu maccā kimakaṃsu pāpaṃ, yeme janā avamsirā lohakumbhiṃ patanti.
466. “Tassa puṭṭho viyākāsi, mātali devasārathi;
Vipākaṃ pāpakammānaṃ, jānaṃ akkhāsijānato.
467. “Ye sīlavantaṃ samaṇaṃ brāhmaṇaṃ vā, hiṃsanti rosentī supāpadhammā;
Te luddakammā pasavetva pāpaṃ, teme janā avamsirā lohakumbhiṃ patanti”’ti.

Tattha **padittā**tiādittā. **Mahatī**ti pabbatappamāṇā kappena saṅghitaloharasena sampuṇṇā. **Avamsirā**ti bhayaṇakehi nirayapālehi uddhampāde adhosire katvā khipiyamānā taṃ lohakumbhiṃ patanti. **Sīlavanta**ti sīlācāraguṇasampannaṃ.

468. “Luñcanti gīvaṃ atha veṭhayitvā, uṇhodakasmīṃ pakiledayitvā;
Bhayañhi maṃ vindati sūta disvā, pucchāmi taṃ mātali devasārathi;
Ime nu maccā kimakaṃsu pāpaṃ, yeme janā luttasirā sayanti.
469. “Tassa puṭṭho viyākāsi, mātali devasārathi;
Vipākaṃ pāpakammānaṃ, jānaṃ akkhāsijānato.
470. “Ye jīvalokasmi supāpadhammino, pakkhī gahetvāna viheṭhayanti te;
Viheṭhayitvā sakuṇaṃ janinda, te luddakammā pasavetva pāpaṃ;
Teme janā luttasirā saya”’nti.

Tattha **luñcantī**ti uppāṭenti. **Atha veṭhayitvā**ti jalitalohayottehi adhomukhaṃ veṭhayitvā. **Uṇhodakasmī**ti kappena saṅghitalohaudakasmīṃ. **Pakiledayitvā**ti temetvā khipitvā. Idam vuttaṃ hoti – samma mātali, yesaṃ ime nirayapālā jalitalohayottehi gīvaṃ veṭhetvā tigāvutappamāṇaṃ sarīraṃ onāmetvā taṃ gīvaṃ samparivattakaṃ luñcitvā jalitaayadaṇḍehi ādāya ekasmīṃ jalitaloharase pakkhipitvā tuṭṭhahaṭṭhā honti, tāya ca gīvāya luñcitāya puna sīsena saddhiṃ gīvā uppajjatiyeva. Kiṃ nāmete kammaṃ karimsu? Ete hi me disvā bhayaṃ uppajjatīti. **Pakkhī gahetvāna viheṭhayantī**ti mahārāja, ye jīvalokasmiṃ sakuṇe gahetvā pakkhe luñcitvā gīvaṃ veṭhetvā jīvitakkhayaṃ pāpetvā khādanti vā vikkiṇanti vā, te ime luttasirā sayantīti.

471. “Pahūtatoyā anigādhakūlā, nadī ayaṃ sandati suppatitthā;
Ghammābhitattā manujā pivanti, pītañca tesam bhusa hoti pāni.
472. “Bhayañhi maṃ vindati sūta disvā, pucchāmi taṃ mātali devasārathi;
Ime nu maccā kimakaṃsu pāpaṃ, pītañca tesam bhusa hoti pāni.
473. “Tassa puṭṭho viyākāsi, mātali devasārathi;
Vipākaṃ pāpakammānaṃ, jānaṃ akkhāsijānato.
474. “Ye suddhadhaññaṃ palāsena missaṃ, asuddhakammā kayino dadanti;
Ghammābhitattāna pipāsitaṇaṃ, pītañca tesam bhusa hoti pāni”’ti.

Tattha **anigādhakūlā**ti agambhīratīrā. **Suppatitthā**ti sobhanehi titthehi upetā. **Bhusa hotī**ti vīhibhusaṃ sampajjati. **Pānī**ti pānīyaṃ. Tasmīṃ kira padese pahūtasalilā ramaṇīyā nadī sandati, nerayikasattā aggisantāpena tattā pipāsaṃ sandhāretuṃ asakkontā bāhā paggayha jalitalohapathaviṃ maddantā taṃ nadiṃ otaranti, taṅkhaṇaṇṇeva tīrā pajjalanti, pānīyaṃ bhusapalāsabhāvaṃ āpajjitvā pajjalati. Te pipāsaṃ sandhāretuṃ asakkontā taṃ jalitaṃ bhusapalāsaṃ khādanti. Taṃ tesam

sakalasarīraṃ jhāpetvā adhobhāgena nikkhamati. Te taṃ dukkhaṃ adhvāsetuṃ asakkontā bāhā paggayha kandanti. **Suddhadhañña**nti vīhiādisattavidhaṃ parisuddhadhaññaṃ. **Palāsena missanti** palāsena vā bhusena vā vālukāmatikādīhi vā missakaṃ katvā. **Asuddhakammā**ti kiliṭṭhakāyavacīmanokammā. **Kayinoti** “suddhadhaññaṃ dassāmi”ti kayikassa hatthato mūlaṃ gahetvā tathārūpaṃ asuddhadhaññaṃ dadanti.

475. “Usūhi sattīhi ca tomarehi, dubhayāni passāni tudanti kandaṃ;
Bhayañhi maṃ vindati sūta disvā, pucchāmi taṃ mātali devasārathi;
Ime nu maccā kimakaṃsu pāpaṃ, yeme janā sattihatā sayanti.
476. “Tassa puṭṭho viyākāsi, mātali devasārathi;
Vipākaṃ pāpakammānaṃ, jānaṃ akkhāsijānato.
477. “Ye jīvalokasmiṃ asādhukammīno, adinnamādāya karonti jīvikāṃ;
Dhaññaṃ dhanāṃ rajataṃ jātārūpaṃ, ajeḷakañcāpi pasuṃ mahiṃsaṃ;
Te luddakammā pasavetva pāpaṃ, teme janā sattihatā sayanti”ti.

Tattha **dubhayānī**ti ubhayāni. **Tudantī**ti vijjhanti. **Kandatanti** kandaṃ. Pharusā nirayapālā araññe luddā mīgaṃ viya samparivāretvā usuādīhi nānāvudhehi dve passāni tudanti, sarīraṃ chiddāvachiddaṃ purāṇapaṇṇaṃ viya khāyati. **Adinnamādāyā**ti parasantakaṃ saviññāṇakāvīññākaṃ sandhicchedādīhi ceva vañcanāya ca gahetvā jīvikāṃ kappenti.

478. “Gīvāya baddhā kissa ime puneke, aññe vikantā bilakatā sayanti;
Bhayañhi maṃ vindati sūta disvā, pucchāmi taṃ mātali devasārathi;
Ime nu maccā kimakaṃsu pāpaṃ, yeme janā bilakatā sayanti.
479. “Tassa puṭṭho viyākāsi, mātali devasārathi;
Vipākaṃ pāpakammānaṃ, jānaṃ akkhāsijānato.
480. “Orabbhikā sūkarikā ca macchikā, pasuṃ mahiṃsañca ajeḷakañca;
Hantvāna sūnesu pasārayiṃsu, te luddakammā pasavetva pāpaṃ;
Teme janā bilakatā sayanti”ti.

Tattha **gīvāya baddhā**ti mahantehi jalitalohayottehi gīvāya bandhitvā ākaḍḍhitvā ayapathavīyaṃ pātetvā nānāvudhehi koṭṭiyamāne disvā pucchi. **Aññe vikantā**ti aññe pana khaṇḍākhaṇḍikaṃ chinnā. **Bilakatā**ti jalitesu ayaphalakesu ṭhapetvā maṃsaṃ viya potthaniyā koṭṭetvā puñjakatā hutvā sayanti. **Macchikā**ti macchaghātakā. **Pasuntī** gāvīṃ. **Sūnesu pasārayiṃsū**ti maṃsaṃ vikkiṇitvā jīvikakappanattaṃ sūnāpaṇesu ṭhapesuṃ.

481. “Rahado ayaṃ muttakarīsapūro, duggandharūpo asuci pūti vāti;
Khudāparetā manujā adanti, bhayañhi maṃ vindati sūta disvā;
Pucchāmi taṃ mātali devasārathi, ime nu maccā kimakaṃsu pāpaṃ;
Yeme janā muttakarīsabhakkhā.
482. “Tassa puṭṭho viyākāsi, mātali devasārathi;
Vipākaṃ pāpakammānaṃ, jānaṃ akkhāsi jānato.
483. “Ye kecime kāraṇikā virosakā, paresaṃ hiṃsāya sadā nivīṭṭhā;
Te luddakammā pasavetva pāpaṃ, mittadduno mīḷhamadanti bālā”ti;

Tattha **khudāparetā manujā adantī**ti ete nerayikā sattā chātakena phuṭṭhā khudaṃ sahituṃ

asakkontā pakkuthitaṃ dhūmāyantaṃ pajjalantaṃ kappena saṅghitaṃ purāṇamīlhaṃ piṇḍaṃ piṇḍaṃ katvā adanti khādanti. **Kāraṇikā**ti kāraṇakārakā. **Virosakā**ti mittasuhajjānampi viheṭṭhakā. **Mittaddunoti** ye tesaññeva gehe khāditvā bhujjivā paññattāsane nisīditvā sayitvā puna māsakahāpaṇaṃ nāma āharāpenti, lañjaṃ gaṇhanti, te mittadūsakā bālā evarūpaṃ mīlhaṃ khādanti, mahārājāti.

484. “Rahado ayaṃ lohitapubbapūro, duggandharūpo asuci pūti vāti;
Ghammābhitattā manujā pivanti, bhayañhi maṃ vindati sūta disvā;
Pucchāmi taṃ mātali devasārathi, ime nu maccā kimakaṃsu pāpaṃ;
Yeme janā lohitapubbabhakkhā.

485. “Tassa puṭṭho viyākāsi, mātali devasārathi;
Vipākaṃ pāpakammānaṃ, jānaṃ akkhāsijānato.

486. “Ye mātaraṃ vā pitaraṃ vā jīvaloke, pārājikā arahante hananti;
Te luddakammā pasavetva pāpaṃ, teme janā lohitapubbabhakkhā”ti.

Tattha **ghammābhitattā**ti santāpena pīlītā. **Pārājikā**ti parājitā jarājijñe mātāpitaro ghātetvā gihibhāveveva pārājikaṃ pattā. **Arahanteti** pūjāvisesassa anucchavike. **Hanantī**ti dukkarakārake mātāpitaro mārenti. Apica “arahante”ti padena buddhasāvakepi saṅgaṇhāti.

Aparasmimpi usadaniraye nirayapālā nerayikānaṃ tālappamaṇena jalitaayabaḷisena jivhaṃ vijjhivā ākaḍḍhitvā te satte jalitaayapathaviyaṃ pātetvā usabhacammaṃ viya pattharivā saṅkusatena hananti. Te thale khittamacchā viya phandanti, tañca dukkhaṃ sahituṃ asakkontā rodantā paridevantā mukhena kheḷaṃ muñcanti. Tasmim rājā mātalinā dassite āha –

487. “Jivha ca passa baḷisena viddhaṃ, vihataṃ yathā saṅkusatena cammaṃ;
Phandanti macchāva thalamhi khittā, muñcanti kheḷaṃ rudamānā kimete.

488. “Bhayañhi maṃ vindati sūta disvā, pucchāmi taṃ mātali devasārathi;
Ime nu maccā kimakaṃsu pāpaṃ, yeme janā vaṅkaghastā sayantī”ti.

489. “Tassa puṭṭho viyākāsi, mātali devasārathi;
Vipākaṃ pāpakammānaṃ, jānaṃ akkhāsijānato.

490. “Ye keci sandhānatā manussā, agghena agghaṃ kayaṃ hāpayanti;
Kūṭena kūṭaṃ dhanalobhahetu, channaṃ yathā vāricaraṃ vadhāya.

491. “Na hi kūṭakārissa bhavanti tāṇā, sakehi kammehi purakkhatassa;
Te luddakammā pasavetva pāpaṃ, teme janā vaṅkaghastā sayantī”ti.

Tattha **kimeteti** kimkāraṇā ete. **Vaṅkaghastā**ti gilitabaḷisā. **Sandhānatā**ti sandhānaṃ mariyādaṃ gatā, agghāpanakaṭṭhāne ṭhitāti attho. **Agghena agghanti** taṃ taṃ agghaṃ lañjaṃ gahetvā hatthiassādīnaṃ vā jātarūparajatādīnaṃ vā tesam tesam saviññāṇakāvīññāṇakānaṃ agghaṃ hāpenti. **Kayanti** taṃ hāpentā kāyikānaṃ kayaṃ hāpenti, sate dātabbe paṇṇāsaṃ dāpenti, itaraṃ tehi saddhim vibhajitvā gaṇhanti. **Kūṭena kūṭanti** tulākūṭādīsu taṃ taṃ kūṭaṃ. **Dhanalobhahetū**ti dhanalobhena etaṃ kūṭakammaṃ karonti. **Channaṃ yathā vāricaraṃ vadhāyāti** taṃ pana kammaṃ karontāpi madhuravācāya tathā katabhāvaṃ paṭicchannaṃ katvā yathā vāricaraṃ macchaṃ vadhāya upagacchantā baḷisaṃ āmisena paṭicchannaṃ katvā taṃ vadhenti, evaṃ paṭicchannaṃ katvā taṃ kammaṃ karonti. **Na hi kūṭakārissāti** paṭicchannaṃ mama kammaṃ, na taṃ koci jānātīti maññamānassa hi kūṭakārissa tāṇā nāma na honti. So tehi kammehi purakkhato patitthaṃ na labhati.

492. “Nārī imā samparibhinnagattā, paggayha kandanti bhuje dujaccā;
Sammakkhitā lohitaupubbaliṭṭā, gāvo yathā āghātane vikantā;
Tā bhūmibhāgasmiṃ sadā nikhātā, khandhātivattanti sajotibhūtā.
493. “Bhayañhi maṃ vindati sūta disvā, pucchāmi taṃ mātali devasārathi;
Imā nu nāriyo kimakaṃsu pāpaṃ, yā bhūmibhāgasmiṃ sadā nikhātā;
Khandhātivattanti sajotibhūtā.
494. “Tassa puṭṭho viyākāsi, mātali devasārathi;
Vipākaṃ pāpakammānaṃ, jānaṃ akkhāsijānato.
495. “Koliṭṭhiyāyo idha jīvaloke, asuddhakammā asataṃ acāruṃ;
Tā dittarūpā pati vippahāya, aññaṃ acāruṃ ratikhiḍḍahetu;
Tā jīvalokasmiṃ ramāpayitvā, khandhātivattanti sajotibhūtā’ ti.

Tattha **nārī**ti itthiyo. **Samparibhinnagattā**ti suṭṭhu samantato bhinnasarīrā. **Dujaccā**ti dujjātikā virūpā jegucchā. **Āghātaneti** gāvaghātaṭṭhāne. **Vikantā**ti chinnaśīsā gāvo viya pubbalohitaliṭṭā hutvā. **Sadā nikhātā**ti niccaṃ jalitaayapathaviyaṃ kaṭimattaṃ pavesetvā nikhaṇitvā ṭhapitā viya ṭhitā. **Khandhātivattanti**ti samma mātali, tā nāriyo ete pabbatakkhandhā atikkamanti. Tāsaṃ kira evaṃ kaṭippamaṇaṃ pavisitvā ṭhitakāle puratthimāya disāya jalitaayapabbato samuṭṭhahitvā asani viya viravanto āgantvā sarīraṃ saṅhakaṇā viya pisanto gacchati. Tasmīṃ ativattitvā pacchimapasse ṭhite puna ca tāsaṃ sarīraṃ pātu bhavati. Tā dukkhaṃ adhvāsetuṃ asakkontiyo bāhā paggayha kandanti. Sesadisāsu vuṭṭhitesu jalitapabbatesupi eseva nayo. Dve pabbatā samuṭṭhāya ucchughaṭikaṃ viya pīḷenti, lohitaṃ pakkuthitaṃ sandati. Kadāci tayo pabbatā samuṭṭhāya pīḷenti. Kadāci cattāro pabbatā samuṭṭhāya tāsaṃ sarīraṃ pīḷenti. Tenāha “khandhātivattanti” ti.

Koliṭṭhiyāyoti kule patiṭṭhitā kuladhītaro. **Asataṃ acārunti** asaññatakammaṃ karimṃsu. **Dittarūpā**ti saṅharūpā dhuttajātikā hutvā. **Pati vippahāyā**ti attano patiṃ pajahitvā. **Acārunti** agamaṃsu. **Ratikhiḍḍahetū**ti kāmaratihetu ceva khiḍḍāhetu ca. **Ramāpayitvā**ti parapurisehi saddhiṃ attano cittaṃ ramāpayitvā idha upapannā. Atha tāsaṃ sarīraṃ ime khandhātivattanti sajotibhūtāti.

496. “Pāde gahetvā kissa ime puneke, avamsirā narake pātayanti;
Bhayañhi maṃ vindati sūta disvā, pucchāmi taṃ mātali devasārathi;
Ime nu maccā kimakaṃsu pāpaṃ, yeme janā avamsirā narake pātayanti.
497. “Tassa puṭṭho viyākāsi, mātali devasārathi;
Vipākaṃ pāpakammānaṃ, jānaṃ akkhāsijānato.
498. “Ye jīvalokasmiṃ asādhukammino, parassa dārāni atikkamanti;
Te tādisā uttamabhaṇḍathenā, teme janā avamsirā narake pātayanti.
499. “Te vassapūgāni bahūni tattha, nirayesu dukkhaṃ vedanaṃ vedayanti;
Na hi pāpakārissa bhavanti tāṇā, sakehi kammehi purakkhatassa;
Te luddakammā pasavetva pāpaṃ, teme janā avamsirā narake pātayanti’ ti.

Tattha **naraketi** jalitaanāgarapūṇṇe mahāāvāṭe. Te kira vajaṃ apavisantiyo gāvo viya nirayapālehi nānāvudhāni gahetvā vijjhiyamānā pothiyamānā yadā taṃ naraṃ upagacchanti, atha te nirayapālā uddhaṃpāde katvā tattha pātayanti khipanti. Evaṃ te pātiyamāne disvā pucchanto evamāha. **Uttamabhaṇḍathenā**ti manussehi piyāyitassa varabhaṇḍassa thenakā.

Evañca pana vatvā mātalisaṅgāhako taṃ nirayaṃ antaradhāpetvā rathaṃ purato pesetvā

micchādiṭṭhikānaṃ paccanatṭhānaṃ nirayaṃ dassesi. Tena puṭṭho cassa viyākāsi.

500. “Uccāvacaṃe vividhā upakkamā, nirayesu dissanti sughorarūpā;
Bhayañhi maṃ vindati sūta disvā, pucchāmi taṃ mātali devasārathi;
Ime nu maccā kimakaṃsu pāpaṃ, yeme janā adhimattā dukkhā tibbā;
Kharā kaṭukā vedanā vedayanti.

501. “Tassa puṭṭho viyākāsi, mātali devasārathi;
Vipākaṃ pāpakammānaṃ, jānaṃ akkhāsijānato.

502. “Ye jīvalokasmiṃ supāpadiṭṭhino, vissāsakammāni karonti mohā;
Parañca diṭṭhīsu samādapenti, te pāpadiṭṭhiṃ pasavetva pāpaṃ;
Teme janā adhimattā dukkhā tibbā, kharā kaṭukā vedanā vedayanti”’ti.

Tattha **uccāvacaṃeti** uccā avacā ime, khuddakā ca mahantā cāti attho. **Upakkamāti** kāraṇappayogā. **Supāpadiṭṭhinoti** “natthi dinna”ntiādikāya dasavatthukāya micchādiṭṭhiyā suṭṭhu pāpadiṭṭhino. **Vissāsakammānīti** tāya diṭṭhiyā vissāsena tannissitā hutvā nānāvīdhāni pāpakammāni karonti. **Temeti** te ime janā evarūpaṃ dukkhaṃ anubhavanti.

Iti rañño micchādiṭṭhikānaṃ paccananirayaṃ ācikkhi. Devalokepi devagaṇā rañño āgamanamaggaṃ olokayamānā sudhammāyaṃ devasabhāyaṃ nisīdīmsuyeva. Sakkopi “kiṃ nu kho, mātali, cirāyatī”ti upadhārento taṃ kāraṇaṃ ñatvā “mātali, attano dūtavisesaṃ dassetuṃ ‘mahārāja, asukakammaṃ katvā asukaniraye nāma paccanti’ti niraye dassento vicarati, nimirañño pana appameva āyu khīyetha, nirayadassanaṃ nāssa pariyaṇtaṃ gaccheyyā”ti ekaṃ mahājayaṃ devaputtaṃ pesesi “tvam ‘sīghaṃ rājānaṃ gahetvā āgacchatū’ti mātali vadehī”ti. So “sādhū”ti sampañcchitvā javena gantvā ārocesi. Mātali, tassa vacanaṃ sutvā “na sakkā cirāyitu”nti rañño ekapahāreṇeva catūsu disāsu bahū niraye dassetvā gāthamāha –

503. “Viditāni te mahārāja, āvāsaṃ pāpakammaṇaṃ;
Ṭhānāni luddakammānaṃ, dussīlānañca yā gati;
Uyyāhi dāni rājāsi, devarājassa santike”’ti.

Tassattho – mahārāja, imaṃ pāpakammānaṃ sattānaṃ āvāsaṃ disvā luddakammānañca ṭhānāni tayā viditāni. Dussīlānañca yā gati nibbatti, sāpi te viditā. Idāni devarājassa santike dibbasampattiṃ dassanattaṃ uyyāhi gacchāhi, mahārājāti.

Nirayaṇḍaṃ niṭṭhitaṃ.

Saggakaṇḍaṃ

Evañca pana vatvā mātali devalokābhimukhaṃ rathaṃ pesesi. Rājā devalokaṃ gacchanto dvādasayojanikaṃ maṇimayaṃ pañcathūpikaṃ sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitaṃ uyyānapokkharāṇisaṃpannaṃ kapparukkhaparivutaṃ bīraṇiyā devadhītāya ākāsaṭṭhakavimānaṃ disvā, tañca devadhītaraṃ antokūṭāgāre sayanapitṭhe nisinnaṃ accharāsahassaparivutaṃ maṇisīhapañjaraṃ vivarivā olokentiṃ disvā mātaliṃ pucchanto gāthamāha. Itaropissa byākāsi.

504. “Pañcathūpaṃ dissatidaṃ vimānaṃ, mālāpiḷandhā sayanassa majjhe;
Tatthacchati nārī mahānubhāvā, uccāvacaṃ iddhi vikubbamānā.

505. “Vittī hi maṃ vindati sūta disvā, pucchāmi taṃ mātali devasārathi;
Ayaṃ nu nārī kimakāsi sādhuṃ, yā modati saggapattā vimāne.

506. “Tassa puṭṭho viyākāsi, mātali devasārathi;
Vipākaṃ puñṇakammānaṃ, jānaṃ akkhāsijānato.
507. “Yadi te sutā bīraṇī jīvaloke, āmāyadāsī ahu brāhmaṇassa;
Sā pattakālaṃ atithiṃ viditvā, mātāva puttaṃ sakimābhinandī;
Saṃyamā saṃvibhāgā ca, sā vimānasmi modatī”’ti.

Tattha **pañcathūpanti** pañcahi kūṭāgārehi samannāgataṃ. **Mālāpiḷandhāti** mālādīhi sabbābharaṇehi paṭimaṇḍitāti attho. **Tatthacchatīti** tasmīṃ vimāne acchati. **Uccāvacaṃ iddhi vikubbamānāti** nānappakāraṃ deviddhiṃ dassayamānā. **Disvāti** etaṃ disvā ṭhitaṃ maṃ vitti vindati paṭilabhati, vittisantako viya homi tuṭṭhiyā atibhūtattāti attho. **Āmāyadāsīti** gehadāsīyā kucchimhi jātadāsī. **Ahu brāhmaṇassāti** sā kira kassapadasabalassa kāle ekassa brāhmaṇassa dāsī ahoṣi. **Sā pattakālanti** tena brāhmaṇena aṭṭha salākabhattāni saṅghassa pariccattāni ahesuṃ. So gehaṃ gantvā “sve paṭṭhāya ekekassa bhikkhussa ekekaṃ kahāpaṇagghanaṃ katvā aṭṭha salākabhattāni sampādeyyāsī”’ti brāhmaṇiṃ āha. Sā “sāmi, bhikkhu nāma dhutto, nāhaṃ sakkhissāmī”’ti paṭikkhipi. Dhītaropissa paṭikkhipiṃsu. So dāsīṃ “sakkhissasi ammā”’ti āha. Sā “sakkhissāmi ayyā”’ti sampāticchitvā sakkaccaṃ yāgukhajjakabhattādīni sampādetvā salākaṃ labhitvā āgataṃ pattakālaṃ atithiṃ viditvā haritagomayupalitte katapupphupahāre supaññattāsane nisīdāpetvā yathā nāma vippavāsā āgataṃ puttaṃ mātā sakimā abhinandati, tathā niccakālaṃ abhinandati, sakkaccaṃ parivisati, attano santakampi kiñci deti. **Saṃyamā saṃvibhāgā cāti** sā sīlavatī ahoṣi cāgavatī ca, tasmā tena sīlena ceva cāgena ca imasmiṃ vimāne modatī. Atha vā **saṃyamāti** indriyadamaṇā.

Evañca pana vatvā mātali purato rathaṃ pesetvā soṇadinnadevaputtassa satta kanakavimānāni dassesī. So tāni ca tassa ca sirisampattiṃ disvā tena katakammaṃ pucchi. Itaropissa byākāsi.

508. “Daddallamānā ābhenti, vimānā satta nimmitā;
Tattha yakkho mahiddhiko, sabbābharaṇabhūsito;
Samantā anupariyāti, nārīgaṇapurakkhato.
509. “Vittī hi maṃ vindati sūta disvā, pucchāmi taṃ mātali devasārathi;
Ayaṃ nu macco kimakāsi sādhuṃ, yo modati saggapatto vimāne.
510. “Tassa puṭṭho viyākāsi, mātali devasārathi;
Vipākaṃ puñṇakammānaṃ, jānaṃ akkhāsijānato.
511. “Soṇadinno gahapati, esa dānapatī ahu;
Esa pabbajituddissa, vihāre satta kārayi.
512. “Sakkaccaṃ te upaṭṭhāsī, bhikkhavo tattha vāsike;
Acchādanañca bhattañca, senāsaṇaṃ padīpiyaṃ;
Adāsī ujubhūtesu, vippasannena cetasā.
513. “Cātuddasiṃ pañcadasiṃ, yā ca pakkhassa aṭṭhamī;
Pāṭihāriyapakkhañca, aṭṭhaṅgasusamāgataṃ.
514. “Uposathaṃ upavasī, sadā sīlesu saṃvuto;
Saṃyamā saṃvibhāgā ca, so vimānasmi modatī”’ti.

Tattha **daddallamānāti** jalamānā. **Ābhentīti** taruṇasūriyo viya obhāsanti. **Tatthāti** tesu paṭipāṭiyā ṭhitesu sattasu vimānesu. **Yakkhoti** eko devaputto. **Soṇadinnoti** mahārāja, ayaṃ pubbe kassapadasabalassa kāle kāsiraṭṭhe aññatarasmiṃ nigame soṇadinno nāma gahapati dānapati ahoṣi. So

pabbajite uddissa satta vihāraṅgāni kāretvā tattha vāsike bhikkhū catūhi paccayehi sakkaccaṃ upatthāsi, uposathaṅca upavasi, niccaṃ silesu ca saṃvuto ahoṣi. So tato cavitvā idhūpapanno modatīti attho. Ettha ca **pāṭihāriyapakkhanti** idaṃ pana aṭṭhamūposathassa paccuggamanānugamanavasena sattaminavamiyo, cātuddasīpannasānaṃ paccuggamanānugamanavasena terasīpāṭipade ca sandhāya vuttaṃ.

Evam soṇadinnassa katakammaṃ kathetvā purato rathaṃ pesetvā phalīkavimānaṃ dassesi. Taṃ ubbedhato pañcavīsatiyojanaṃ anekasatehi sattaratanaṃ mayatthambhehi samannāgataṃ, anekasataḥkūṭāgārapaṭimaṇḍitaṃ, kiṅkiṇikajālāparikkhitaṃ, samussitasuvaṇṇarajatamayadhajaṃ, nānāpupphavicittauyyānavanavibhūsitāṃ, ramaṇīyapokkharāṇisamannāgataṃ, naccagītavādītādīsū chekāhi accharāhi samparikiṇṇaṃ. Taṃ disvā rājā tāsāṃ accharānaṃ katakammaṃ pucchi, itaropissa byākāsi.

515. “Pabhāsati midāṃ byamaṃ, phalīkāsu sunimmitāṃ;
Nārīvaragaṇākiṇṇaṃ, kūṭāgāvarocitaṃ;
Upetaṃ annapānehi, naccagītehi cūbhayaṃ.
516. “Vittī hi maṃ vindati sūta disvā, pucchāmi taṃ mātali devasārathi;
Ime nu maccā kimakaṃsu sādhuṃ, yā modare saggapattā vimāne.
517. “Tassa puṭṭho viyākāsi, mātali devasārathi;
Vipākaṃ puñṇakammānaṃ, jānaṃ akkhāsijānato.
518. “Yā kāci nāriyo idha jīvaloke, sīlavantiyo upāsikā;
Dāne ratā niccaṃ pasannacittā, sacce ṭhitā uposathe appamattā;
Saṃyamā saṃvibhāgā ca, tā vimānasmi modare”ti.

Tattha **byamhanti** vimānaṃ, pāsādoti vuttaṃ hoti. **Phalīkāsūti** phalīkabhittīsū. **Nārīvaragaṇākiṇṇanti** varanārīgaṇehi ākiṇṇaṃ. **Kūṭāgāvarocitanti** varakūṭāgārehi ocitaṃ samocitaṃ, vaḍḍhitanti attho. **Ubhayanti** ubhayehi. “**Yā kāci**”ti idaṃ kiṅcāpi aniyamtvā vuttaṃ, tā pana kassapabuddhasāsane bārāṇasiyaṃ upāsikā hutvā gaṇabandhanena etāni vuttappakārāni puñṇāni katvā taṃ dibbasampattiṃ pattāti veditabbā.

Athassa so purato rathaṃ pesetvā ekaṃ ramaṇīyaṃ maṇīvimānaṃ dassesi. Taṃ same bhūmibhāge patiṭṭhitaṃ ubbedhasampannaṃ maṇipabbato viya obhāsamānaṃ tiṭṭhati, dibbagītavāditaninnāditāṃ bahūhi devaputtehi samparikiṇṇaṃ. Taṃ disvā rājā tesāṃ devaputtānaṃ katakammaṃ pucchi, itaropissa byākāsi.

519. “Pabhāsati midāṃ byamaṃ, veḷuriyāsu nimmitāṃ;
Upetaṃ bhūmibhāgehi, vibhattaṃ bhāgaso mitāṃ.
520. “Āḷambarā mudingā ca, naccagītā suvādītā;
Dibbā saddā niccharanti, savanīyā manoramā.
521. “Nāhaṃ evaṃgataṃ jātu, evaṃsuruciraṃ pure;
Saddaṃ samabhijānāmi, diṭṭhaṃ vā yadi vā sutāṃ.
522. “Vittī hi maṃ vindati sūta disvā, pucchāmi taṃ mātali devasārathi;
Ime nu maccā kimakaṃsu sādhuṃ, ye modare saggapattā vimāne.
523. “Tassa puṭṭho viyākāsi, mātali devasārathi;

Vipākaṃ puñṇakammānaṃ, jānaṃ akkhāsijānato.

524. “Ye keci maccā idha jīvaloke, sīlavantā upāsakā;
Ārāme udapāne ca, papā saṅkamanāni ca;
Arahante sītībhūte, sakkaccaṃ paṭipādayuṃ.
525. “Cīvaraṃ piṇḍapātañca, paccayaṃ sayanāsanāṃ;
Adaṃsu ujubhūtesu, vippasannena cetasā.
526. “Cātuddasiṃ pañcadasiṃ, yā ca pakkhassa aṭṭhamī;
Pāṭihāriyapakkhañca, aṭṭhaṅgasusamāgataṃ.
527. “Uposathaṃ upavasuṃ, sadā sīlesu saṃvutā;
Saṃyamā saṃvibhāgā ca, te vimānasmi modare”ti.

Tattha **veḷuriyāsūti** veḷuriyabhittīsu. **Bhūmibhāgehīti** ramaṇīyehi bhūmibhāgehi upetaṃ. **Ālambarā mudiṅgā cāti** ete dve ettha vajjanti. **Naccagītā suvāditāti** nānappakārāni naccāni ceva gītāni ca aparesampi tūriyānaṃ suvāditāni cetha pavattanti. **Evaṃgatanti** evaṃ manoramabhāvaṃ gataṃ. “**Ye keci**”ti idampi kāmaṃ aniyamētvā vuttaṃ, te pana kassapabuddhakāle bārāṇasivāsino upāsakā hutvā gaṇabandhanena etāni puñṇāni katvā taṃ sampattiṃ pattāti veditabbā. Tattha **paṭipādayanti** paṭipādayiṃsu, tesam ādaṃsūti attho. **Paccayanti** gilānapaccayaṃ. **Adaṃsūti** evaṃ nānappakārakaṃ dānaṃ ādaṃsūti.

Itissa so tesam katakammaṃ ācikkhitvā purato rathaṃ pesetvā aparampi phalikavimānaṃ dassesi. Taṃ anekakūṭāgārapaṭimaṇḍitaṃ, nānākusumasañchannadibbataruṇavanapaṭimaṇḍitatūrāya, vividhavihaṅgamaninnāditāya nimmalasalilāya nadiyā parikkhittaṃ, accharāgaṇaparivutassekassa puñṇavato nivāsabhūtaṃ. Taṃ disvā rājā tassa katakammaṃ pucchi, itaropissa byākāsi.

528. “Pabhāsati midam byamhaṃ, phalikāsu sunimmitaṃ;
Nārīvaragaṇākiṇṇaṃ, kūṭāgāvararocitaṃ.
529. “Upetaṃ annapānehi, naccagītehi cūbhayaṃ;
Najjo cānupariyāti, nānāpupphadumāyutā.
530. “Vittī hi maṃ vindati sūta disvā, pucchāmi taṃ mātali devasārathi;
Ayaṃ nu macco kiṃmakāsi sādhuṃ, yo modatī saggapatto vimāne.
531. “Tassa puṭṭho viyākāsi, mātali devasārathi;
Vipākaṃ puñṇakammānaṃ, jānaṃ akkhāsijānato.
532. “Mithilāyaṃ gahapati, esa dānapatī ahu;
Ārāme udapāne ca, papā saṅkamanāni ca;
Arahante sītībhūte, sakkaccaṃ paṭipādayi.
533. “Cīvaraṃ piṇḍapātañca, paccayaṃ sayanāsanāṃ;
Adāsi ujubhūtesu, vippasannena cetasā.
534. “Cātuddasiṃ pañcadasiṃ, yā ca pakkhassa aṭṭhamī;
Pāṭihāriyapakkhañca, aṭṭhaṅgasusamāgataṃ.
535. “Uposathaṃ upavasī, sadā sīlesu saṃvuto;

Samyamā samvibhāgā ca, so vimānasmi modatī’ ’ti.

Tattha **najjoti** vacanavipallāso, ekā nadī taṃ vimānaṃ parikkhipitvā gatāti attho.

Nānāpupphadumāyutāti sā nadī nānāpupphehi dumehi āyutā. **Mithilāyanti** esa mahārāja, kassapabuddhakāle mithilanagare eko gahapati dānapati ahoṣi. So etāni ārāmaropanādīni puññāni katvā imaṃ sampattiṃ pattoti.

Evamassa tena katakammaṃ ācikkhitvā purato rathaṃ pesetvā aparampi phalikavimānaṃ dassesi. Taṃ purimavimānato atirekāya nānāpupphaphalasañchannāya taruṇavanaghaṭṭāya samannāgataṃ. Taṃ disvā rājā tāya sampattiyā samannāgatassa devaputtassa katakammaṃ pucchi, itaropissa byākāsi.

536. “Pabhāsati midam byamhaṃ, phalikāsu sunimmitaṃ;
Nārīvaragaṇākiṇṇaṃ, kūṭāgāvararocitaṃ.
537. “Upetaṃ annapānehi, naccagītehi cūbhayaṃ;
Najjo cānupariyāti, nānāpupphadumāyutā.
538. “Rājāyatanā kapitthā ca, ambā sālā ca jambuyo;
Tindukā ca piyālā ca, dumā niccaphalā bahū.
539. “Vittī hi maṃ vindati sūta disvā, pucchāmi taṃ mātali devasārathi;
Ayaṃ nu macco kimakāsi sādhuṃ, yo modatī saggapatto vimāne.
540. “Tassa puṭṭho viyākāsi, mātali devasārathi;
Vipākaṃ puññakammānaṃ, jānaṃ akkhāsijānato.
541. “Mithilāyaṃ gahapati, esa dānapatī ahu;
Ārāme udapāne ca, papā saṅkamanāni ca;
Arahante sītibhūte, sakkaccaṃ paṭipādayi.
542. “Cīvaraṃ piṇḍapātañca, paccayaṃ sayanāsanam;
Adāsi ujubhūtesu, vippasannena cetasā.
543. “Cātuddasiṃ pañcadasiṃ, yā ca pakkhassa aṭṭhamī;
Pāṭihāriyapakkañca, aṭṭhaṅgasusamāgataṃ.
544. “Uposathaṃ upavasī, sadā sīlesu samvuto;
Samyamā samvibhāgā ca, so vimānasmi modatī’ ’ti.

Tattha **mithilāyanti** esa, mahārāja, kassapabuddhakāle videharaṭṭhe mithilanagare eko gahapati dānapati ahoṣi. So etāni puññāni katvā imaṃ sampattiṃ pattoti.

Evamassa tena katakammaṃ ācikkhitvā purato rathaṃ pesetvā purimasadisameva aparampi veḷuriyavimānaṃ dassetvā tattha sampattiṃ anubhavantaṃ devaputtassa katakammaṃ puṭṭho ācikkhi.

545. “Pabhāsati midam byamhaṃ, veḷuriyāsu nimmitaṃ;
Upetaṃ bhūmibhāgehi, vibhattaṃ bhāgasō mitaṃ.
546. “Āḷambarā mudingā ca, naccagītā suvādītā;
Dibyā saddā niccharanti, savanīyā manoramā.

547. “Nāhaṃ evaṃgataṃ jātu, evaṃsuruciraṃ pure;
Saddaṃ samabhiñānāmi, diṭṭhaṃ vā yadi vā suttaṃ.
548. “Vittī hi maṃ vindati sūta disvā, pucchāmi taṃ mātali devasārathi;
Ayaṃ nu macco kimakāsi sādhuṃ, yo modatī saggapatto vimāne.
549. “Tassa puṭṭho viyākāsi, mātali devasārathi;
Vipākaṃ puññakammānaṃ, jānaṃ akkhāsijānato.
550. “Bārāṇasiyaṃ gahapati, esa dānapatī ahu;
Ārāme udapāne ca, papā saṅkamanāni ca;
Arahante sītībhūte, sakkaccaṃ paṭipādayi.
551. “Cīvaraṃ piṇḍapātañca, paccayaṃ sayanāsaṇaṃ;
Adāsi ujubhūtesu, vippasanna cetasā.
552. “Cātuddasiṃ pañcadasiṃ, yā ca pakkhassa aṭṭhamī;
Pāṭihāriyapakkhañca, aṭṭhaṅgasusamāgataṃ.
553. “Uposathaṃ upavasī, sadā sīlesu saṃvuto;
Saṃyamā saṃvibhāgā ca, so vimānasmi modatī’”ti.

Athassa purato rathaṃ pesetvā bālasūriyasannibhaṃ kanakavimānaṃ dassetvā tattha nivāsino devaputtassa sampattiṃ puṭṭho ācikkhi.

554. “Yathā udayamādicco, hoti lohitaṃ mahā;
Tathūpamaṃ idaṃ byamaṃ, jātarūpassa nimmitaṃ.
555. “Vittī hi maṃ vindati sūta disvā, pucchāmi taṃ mātali devasārathi;
Ayaṃ nu macco kimakāsi sādhuṃ, yo modatī saggapatto vimāne.
556. “Tassa puṭṭho viyākāsi, mātali devasārathi;
Vipākaṃ puññakammānaṃ, jānaṃ akkhāsijānato.
557. “Sāvattiyāṃ gahapati, esa dānapatī ahu;
Ārāme udapāne ca, papā saṅkamanāni ca;
Arahante sītībhūte, sakkaccaṃ paṭipādayi.
558. “Cīvaraṃ piṇḍapātañca, paccayaṃ sayanāsaṇaṃ;
Adāsi ujubhūtesu, vippasanna cetasā.
559. “Cātuddasiṃ pañcadasiṃ, yā ca pakkhassa aṭṭhamī;
Pāṭihāriyapakkhañca, aṭṭhaṅgasusamāgataṃ.
560. “Uposathaṃ upavasī, sadā sīlesu saṃvuto;
Saṃyamā saṃvibhāgā ca, so vimānasmi modatī’”ti.

Tattha **udayamādiccoti** uggacchanta ādicco. **Sāvattiyanti** kassapabuddhakāle sāvattinagare eko gahapati dānapati ahoṣi. So etāni puññāni katvā imaṃ sampattiṃ pattoti.

Evaṃ tena imesaṃ aṭṭhannaṃ vimānānaṃ kathitakāle sakko devarājā “mātali, ativiya cirāyatī’”ti aparaṃpi javanadevaputtaṃ pesesi. So vegena gantvā ārocesi. So tassa vacanaṃ sutvā “na sakkā idāni

cirāyitu’’nti catūsu disāsu ekappahāreneva bahūni vimānāni dassesi. Raññā ca tattha sampattiṃ anubhavantānaṃ devaputtānaṃ katakammaṃ puṭṭho ācikkhi.

- 561.** “Vehāyasāme bahukā, jātarūpassa nimmitā;
Daddallamānā ābhenti, vijjuvabbhaghanantare.
- 562.** “Vittī hi maṃ vindati sūta disvā, pucchāmi taṃ mātali devasārathi;
Ime nu maccā kimakaṃsu sādhuṃ, ye modare saggapattā vimāne.
- 563.** “Tassa puṭṭho viyākāsi, mātali devasārathi;
Vipākaṃ puññakammānaṃ, jānaṃ akkhāsijānato.
- 564.** “Saddhāya suniviṭṭhāya, saddhamme suppavedite;
Akaṃsu satthu vacanaṃ, sammāsambuddhasāsane;
Tesaṃ etāni ṭhānāni, yāni tvaṃ rāja passasī’’ti.

Tattha **vehāyasāmeti** vehāyasā ime ākāseyeva saṅghitā. Ākāsaṭṭhakavimānā imeti vadati. **Vijjuvabbhaghanantareti** ghanavalāhakantare jalamānā vijju viya. **Suniviṭṭhāyāti** maggena āgatattā suppatiṭṭhitāya. Idaṃ vuttaṃ hoti – mahārāja, ete pure niyyānike kassapabuddhasāsane pabbajitvā parisuddhasīlā samaṇadhammaṃ karontā sotāpattiphalaṃ sacchikatvā arahattaṃ nibbattetuṃ asakkontā tato cutā imesu kanakavimānesu uppannā. Etesaṃ kassapabuddhasāvakaṇaṃ tāni ṭhānāni, yāni tvaṃ, mahārāja, passasīti.

Evamassa ākāsaṭṭhakavimānāni dassetvā sakkassa santikaṃ gamanattāya ussāhaṃ karonto āha –

- 565.** “Viditāni te mahārāja, āvāsaṃ pāpakammaṇaṃ;
Atho kalyāṇakammānaṃ, ṭhānāni viditāni te;
Uyyāhi dāni rājīsi, devarājassa santike’’ti.

Tattha **āvāsanti** mahārāja, tayā paṭhamameva nerayikānaṃ āvāsaṃ disvā pāpakammānaṃ ṭhānāni viditāni, idāni pana ākāsaṭṭhakavimānāni passantena atho kalyāṇakammānaṃ ṭhānāni viditāni, idāni devarājassa santike sampattiṃ daṭṭhuṃ uyyāhi gacchāhīti.

Evañca pana vatvā purato rathaṃ pesetvā sineruṃ parivāretvā ṭhite satta paribhaṇḍapabbate dassesi. Te disvā raññā mātaliṃ puṭṭhabhāvaṃ āvikaronto satthā āha –

- 566.** “Sahassayuttaṃ hayavāhiṃ, dibbayānamadhiṭṭhito;
Yāyamāno mahārājā, addā sīdantare nage;
Disvānāmantayī sūtaṃ, ime ke nāma pabbatā’’ti.

Tattha **hayavāhinti** hayehi vāhiyamānaṃ. **Dibbayānamadhiṭṭhitoti** dibbayāne ṭhito hutvā. **Addāti** addasa. **Sīdantareti** sīdāmahāsamuddassa antare. Tasmīṃ kira mahāsamudde udakaṃ sukhumāṃ, morapiñchamattampi pakkhittaṃ patiṭṭhātuṃ na sakkoti sīdateva, tasmā so “sīdāmahāsamuddo’’ti vuccati. Tassa antare. **Nageti** pabbate. **Ke nāmāti** ke nāma nāmena ime pabbatāti.

Evam nimiraññā puṭṭho mātali devaputto āha –

- 568.** “Sudassano karavīko, īsadhāro yugandharo;
Nemindhāro vinatako, assakaṇṇo girī brahā.
- 569.** “Ete sīdantare nagā, anupubbāsamuggatā;

Mahārājānamāvāsā, yāni tvaṃ rāja passasī’’ti.

Tattha **sudassanoti** ayaṃ, mahārāja, etesaṃ sabbabāhiro sudassano pabbato nāma, tadanantare karavīko nāma, so sudassanato uccataro. Ubhinnampi pana tesam antare ekopi sīdantaramahāsamuddo. Karavīkassa anantare īsadharo nāma, so karavīkato uccataro. Tesampi antare eko sīdantaramahāsamuddo. Īsadharassa anantare yugandharo nāma, so īsadharato uccataro. Tesampi antare eko sīdantaramahāsamuddo. Yugandharassa anantare nemindharo nāma, so yugandharato uccataro. Tesampi antare eko sīdantaramahāsamuddo. Nemindharassa anantare vinatiko nāma, so nemindharato uccataro. Tesampi antare eko sīdantaramahāsamuddo. Vinatikassa anantare assakaṇṇo nāma, so vinatikato uccataro. Tesampi antare eko sīdantaramahāsamuddo. **Anupubbasmuggatā** ete sīdantaramahāsamudde satta pabbatā anupaṭipāṭiyā samuggatā sopānasadisā hutvā ṭhitā. **Yānī** ye tvaṃ, mahārāja, ime pabbate passasi, ete catuṇṇaṃ mahārājānaṃ āvāsāti.

Evamassa cātumahārājikadevalokaṃ dassetvā purato rathaṃ pesetvā tāvatimsabhavanassa cittakūṭadvāraḥṭhakaṃ parivāretvā ṭhitā indapaṭimā dassesi. Taṃ disvā rājā pucchi, itaropissa byākāsi.

570. ‘‘Anekarūpaṃ ruciraṃ, nānācitraṃ pakāsati;
Ākiṇṇaṃ indasadisehi, byaggheheva surakkhitaṃ.
571. ‘‘Vittī hi maṃ vindati sūta disvā, pucchāmi taṃ mātali devasārathi;
Imaṃ nu dvāraṃ kimabhaññamāhu, manoramaṃ dissati dūratova.
572. ‘‘Tassa puṭṭho viyākāsi, mātali devasārathi;
Vipākaṃ puññakammānaṃ, jānaṃ akkhāsijānato.
573. ‘‘‘Citrakūṭo’ ti yaṃ āhu, devarājapavesanaṃ;
Sudassanassa girino, dvārañhetam pakāsati.
574. ‘‘Anekarūpaṃ ruciraṃ, nānācitraṃ pakāsati;
Ākiṇṇaṃ indasadisehi, byaggheheva surakkhitaṃ;
Pavisetena rājāsi, arajaṃ bhūmimakkamā’’ti.

Tattha **anekarūpanti** anekajātikaṃ. **Nānācitranti** nānāratana-citraṃ. **Pakāsati** kiṃ nāma etaṃ paññāyati. **Ākiṇṇanti** samparipuṇṇaṃ. **Byaggheheva surakkhanti** yathā nāma byagghehi vā sīhehi vā mahāvanaṃ, evaṃ indasadiseheva surakkhitaṃ. Tāsañca pana indapaṭimānaṃ ārakkhaṇatthāya ṭhapitabhāvo ekakanipāte **kulāvaka-jātike** (jā. 1.1.31) vuttanayena gahetabbo. **Kiṃmabhaññamāhūti** kinnāmaṃ vadanti. **Pavesananti** nikkhamaṇapavesanaṭṭhāya nimmitaṃ. **Sudassanassāti** sobhanadassanassa sinerugirino. **Dvāraṃ hetanti** etaṃ sinerumatthake paṭiṭṭhitassa dasahassayojanikassa devanagarassa dvāraṃ pakāsati, dvāraḥṭhako paññāyatīti attho. **Pavisetenāti** etena dvārena devanagaraṃ pavisa. **Arajaṃ bhūmimakkamāti** arajaṃ suvaṇṇarajatamaṇimayaṃ nānapupphahi samākiṇṇaṃ dibbabhūmiṃ dibbayānena akkama, mahārājāti.

Evañca pana vatvā mātali rājānaṃ devanagaraṃ pavesesi. Tena vuttaṃ –

575. ‘‘Sahassayuttaṃ hayavāhiṃ, dibbayānamadhiṭṭhito;
Yāyamāno mahārājā, addā devasabhaṃ ida’’nti.

So dibbayāne ṭhitova gacchanto sudhammādevasabhaṃ disvā mātaliṃ pucchi, sopissa ācikkhi.

576. ‘‘Yathā sarade ākāse, nīlobhāso padissati;
Tathūpamaṃ idaṃ byamaṃ, veḷuriyāsu nimmitaṃ.

577. “Vittī hi maṃ vindati sūta disvā, pucchāmi taṃ mātali devasārathi;
Imaṃ nu byamaṃ kimabhaññaṃāhu, manoramaṃ dissati dūratova.
578. “Tassa puṭṭho viyākāsi, mātali devasārathi;
Vipākaṃ puññaṃāhu, jānaṃ akkhāsijānato.
579. “‘Sudhammā’ iti yaṃ āhu, passesā dissate sabhā;
Veḷuriyārucirā citrā, dhārayanti sunimmitā.
580. “Atthaṃ sukātā thambhā, sabbe veḷuriyāmayā;
Yattha devā tāvatimsā, sabbe indapurohitā.
581. “Atthaṃ devamanussānaṃ, cintayantā samacchare;
Pavisetena rājīsi, devānaṃ anumodananti.

Tattha **idanti** nipātamattaṃ, devasabhaṃ addasāti attho. **Passesāti** passa esā. **Veḷuriyā rucirāti** ruciraveḷuriyā. **Citrāti** nānāratanaṃcittrā. **Dhārayantīti** imaṃ sabhaṃ ete atthaṃsādibhedā sukātā thambhā dhārayanti. **Indapurohitāti** indaṃ purohitaṃ purecārikaṃ katvā parivāretvā ṭhitā devamanussānaṃ atthaṃ cintayantā acchanti. **Pavisetenāti** iminā maggena yattha devā aññaṃāhu anumodantā acchanti, taṃ ṭhānaṃ devānaṃ anumodanaṃ pavisa.

Devāpi kho tassāgamaṃ maggaṃ oloketvā nisīdiṃsu. Te “rājā āgato”ti sutvā dibbagandhavāsapupphahatthā yāva cittaṃkūṭadvāraṃkūṭhakaṃ paṭimaggā gantvā mahāsattaṃ dibbagandhamālādīhi pūjayantā sudhammādevasabhaṃ ānayaṃsu. Rājā rathā otarivā devasabhaṃ pāvīsi. Devā āsanena nimantayīṃsu. Sakkopi āsanena ceva kāmehi ca nimantesi. Tamattaṃ pakāsentō satta āha –

582. “Taṃ devā paṭinandiṃsu, disvā rājānaṃāgataṃ;
Svāgataṃ te mahārāja, attho te adurāgataṃ;
Nisīda dāni rājīsi, devarājassa santike.
583. “Sakkopi paṭinandittha, vedehaṃ mithilaggahaṃ;
Nimantayittha kāmehi, āsanena ca vāsavo.
584. “Sādhu khosi anupatto, āvāsaṃ vasavattinaṃ;
Vasa devesu rājīsi, sabbakāmasamiddhisu;
Tāvatimsesu devesu, bhūṃja kāme amānuse”ti.

Tattha **paṭinandiṃsūti** sampiyāyīṃsu, haṭṭhatuṭṭhāva hutvā sampaṭicchīṃsu. **Sabbakāmasamiddhisūti** sabbesaṃ kāmaṃ samiddhiyuttesu.

Evamaṃ sakkena dibbakāmehi ceva āsanena ca nimantito rājā paṭikkhipanto āha –

585. “Yathā yācītaṃ yānaṃ, yathā yācītaṃ dhaṇaṃ;
Evamaṃ sampadamevetā, yaṃ parato dānapaccayā.
586. “Na cāhametamicchāmi, yaṃ parato dānapaccayā;
Sayaṃkatāni puññaṃāhu, taṃ me āveṇikaṃ dhaṇaṃ.
587. “Sohaṃ gantvā manussesu, kāhāmi kusalaṃ bahuṃ;
Dānena samacariyāya, saṃyamena damena ca;

Yaṃ katvā sukhito hoti, na ca pacchānutappatī’ ti.

Tattha **yaṃ parato dānapaccayā**ti yaṃ parato tassa parassa dānapaccayā tena dinnattā labbhati, taṃ yācitasadisamaṃ hoti, tasmā nāhaṃ etaṃ icchāmi. **Sayaṃkatānī**ti yāni pana mayā attanā katāni puññāni, tameva mama parehi asādhāraṇattā āveṇikaṃ dhanaṃ anugāmiyadhanaṃ. **Samacariyā**ti tīhi dvārehi samacariyāya. **Samyamena**ti sīlarakkhaṇena. **Damenā**ti indriyadadena.

Evaṃ mahāsatto devānaṃ madhurasaddena dhammaṃ desesi. Dhammaṃ desentoyeva manussagaṇānāya satta divasāni ṭhatvā devagaṇaṃ kosetvā devagaṇamajjhe ṭhitova mātaliṃ guṇaṃ kathento āha –

588. ‘‘Bahūpakāro no bhavaṃ, mātali devasārathi;
Yo me kalyāṇakammānaṃ, pāpānaṃ paṭidassayī’ ti.

Tattha **yo me kalyāṇakammānaṃ, pāpānaṃ paṭidassayī**ti yo esa mayhaṃ kalyāṇakammānaṃ devānaṃca ṭhānāni pāpakammānaṃ nerayikānaṃca pāpāni ṭhānāni dassesīti attho.

Saggakaṇḍaṃ niṭṭhitam.

Atha rājā sakkaṃ āmantetvā ‘‘icchāmaṃ, mahārāja, manussalokaṃ gantu’’nti āha. Sakko ‘‘tena hi, samma mātali, nimirājānaṃ tattheva mithilaṃ nehi’’ti āha. So ‘‘sādhū’’ti sampañcchitvā rathaṃ upaṭṭhāpesi. Rājā devagaṇehi saddhiṃ sammoditvā deve nivattāpetvā rathaṃ abhiruhi. Mātali rathaṃ pesento pācīnadisābhāgena mithilaṃ pāpuṇi. Mahājano dibbarathaṃ disvā ‘‘rājā no āgato’’ti pamudito ahoṣi. Mātali mithilaṃ padakkhiṇaṃ katvā tasmimyeva sīhapañjare mahāsattaṃ otāretvā ‘‘gacchāmaṃ, mahārājā’’ti āpucchitvā sakaṭṭhānameva gato. Mahājanopi rājānaṃ parivāretvā ‘‘kīdiso, deva, devaloko’’ti pucchi. Rājā devatānaṃca sakkassa ca devarañño sampattim vaṇṇetvā ‘‘tumhepi dānādīni puññāni karoṭha, evaṃ tasmim devaloke nibbattissathā’’ti mahājanassa dhammaṃ desesi.

So aparabhāge kappakena palitassa jātabhāve ārocite palitaṃ suvaṇṇasaṇḍāsena uddharāpetvā hatthe ṭhapetvā kappakassa gāmaṃ datvā pabbajitukāmo hutvā puttassa rajjaṃ paṭicchāpesi. Tena ca ‘‘kasmā, deva, pabbajissasī’’ti vutte –

‘‘Uttamaṅgaruhā mayhaṃ, ime jātā vayoharā;
Pāhubhūtā devadūtā, pabbajjāsamayo mamā’’ti. –

Gāthaṃ vatvā purimarājāno viya pabbajitvā tasmimyeva ambavane viharanto cattāro brahmavihāre bhāvetvā brahmalokūpago ahoṣi. Tassevaṃ pabbajitabhāvaṃ āvikaronto satthā osānagāthamāha –

589. ‘‘Idaṃ vatvā nimirājā, vedeḥo mithilaggaho;
Puthuyaññaṃ yajitvāna, samyamaṃ ajjhupāgamī’’ti.

Tattha **idaṃ vatvā**ti ‘‘uttamaṅgaruhā mayha’’nti imaṃ gāthaṃ vatvā. **Puthuyaññaṃ yajitvānā**ti mahādānaṃ datvā. **Samyamaṃ ajjhupāgamī**ti sīlasamyamaṃ upagato.

Putto panassa kālārajanako nāma taṃ vaṃsaṃ upacchindi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā ‘‘na, bhikkhave, idāneva, pubbepi tathāgato mahābhinnikkhamaṃ nikkhantoyevā’’ti vatvā jātaṃ samodhānesi ‘‘tadā sakko anuruddho ahoṣi, mātali ānando, caturāsīti khattiyasahassāni buddhāparisā, nimirājā pana ahameva sammāsambuddho ahoṣi’’nti.

Nimijātakavaṇṇanā catutthā.

[542] 5. Umaṅgajātakavaṇṇanā

Pañcālo sabbasenāyāti idaṃ satthā jetavane viharanto paññāpāramiṃ ārabha kathesi.

Ekadivasañhi bhikkhū dhammasabhāyaṃ sannisinnā tathāgatassa paññāpāramiṃ vaṇṇayantā nisīdimsu “mahāpañño, āvuso, tathāgato puthupañño gambhīrapañño hāsapañño javanapañño tikkhapañño nibbedhikapañño parappavādamaddano, attano paññānubhāvena kūṭadantādayo brāhmaṇe, sabhiyādayo paribbājake, aṅgulimālādayo core, āḷavakādayo yakkhe, sakkādayo deve, bakādayo brahmāno ca dametvā nibbisevane akāsi, bahujanakāye pabbajjaṃ datvā maggaphalesu paṭiṭṭhāpesi, evaṃ mahāpañño, āvuso, satthā”ti. Satthā āgantvā “kāya nuttha, bhikkhave, etarahi kathāya sannisinnā”ti pucchitvā “imāya nāmā”ti vutte “na, bhikkhave, tathāgato idāneva paññavā, atītepi aparipakke ñāṇe bodhiññāntathāya cariyaṃ carantopi paññāvāyevā”ti vatvā tehi yācito atītaṃ āhari.

Atīte videharaṭṭhe mithilāyaṃ vedehe nāma rājā rajjaṃ kāresi. Tassa atthadhammānusāsakā cattāro paṇḍitā ahesuṃ senako, pukkuso, kāmino, devindo cāti. Tadā rājā bodhisattassa paṭisandhiggahaṇadivase paccūsakāle evarūpaṃ supinaṃ addasa – rājāṅgaṇe catūsu koṇesu cattāro aggikkhandhā mahāpākārappamāṇā utthāya pajjalanti. Tesu majjhe khajjopanakappamāṇo aggikkhando utthahitvā taṅkhaṇaṇṇeva cattāro aggikkhandhe atikkamitvā yāva brahmalokā utthāya sakalacakkavāḷaṃ obhāsetvā ṭhito, bhūmiyaṃ patito sāsapabijamattampi paññāyati. Taṃ sadevakā lokā samārakā sabrahmakā gandhamālādīhi pūjenti, mahājano jālantareneva carati, lomakūpamattampi uṇhaṃ na gaṇhāti. Rājā imaṃ supinaṃ disvā bhītatasi utthāya “kiṃ nu kho me bhavissati”ti cinto nisinnakova aruṇaṃ utthāpesi.

Cattāropi paṇḍitā pātovāgantvā “kacci, deva, sukhaṃ sayitthā”ti sukhasēyyaṃ pucchimsu. So “kuto me sukhasēyyaṃ laddha”nti vatvā “evarūpo me supino diṭṭho”ti sabbaṃ kathesi. Atha naṃ senakaṃ paṇḍito “mā bhāyi, mahārāja, maṅgalasupino esa, vuddhi vo bhavissati”ti vatvā “kiṃ kāraṇā ācariyā”ti vutte “mahārāja, amhe cattāro paṇḍite abhibhavitvā añño vo pañcāmo paṇḍito uppajjissati, mayañhi cattāro paṇḍitā cattāro aggikkhandhā viya, tesu majjhe uppanno aggikkhandho viya añño pañcāmo paṇḍito uppajjissati, so sadevake loke asadisso bhavissati”ti vatvā “idāni panesa kuhi”nti vutte “mahārāja, ajja tassa paṭisandhiggahaṇena vā mātukucchito nikkhamaṇena vā bhavitabba”nti attano sippabaleṇa dibbacakkhunā diṭṭho viya byākāsi. Rājāpi tato paṭṭhāya taṃ vacanaṃ anussari.

Mithilāyaṃ pana catūsu dvāresu pācīnayavamajjhako, dakkhiṇayavamajjhako, pacchīmayavamajjhako, uttarayavamajjhakoti cattāro gāma ahesuṃ. Tesu pācīnayavamajjhake sirivaḍḍhano nāma seṭṭhi paṭivasati, sumanadevī nāmassa bhariyā ahoṣi. Mahāsatto taṃ divasaṃ rañña supinassa diṭṭhavelāya tāvatimsabhavanato cavitvā tassā kucchimhi paṭisandhiṃ gaṇhi. Tasmimyeva kāle aparepi devaputtasahassā tāvatimsabhavanato cavitvā tasmimyeva gāme seṭṭhānuseṭṭhīnaṃ kulesu paṭisandhiṃ gaṇhimsu. Sumanadevīpi dasamāsaccayena suvaṇṇavaṇṇaṃ puttaṃ vijāyī. Tasmim khāṇe sakko manussalokaṃ olokeno mahāsattassa mātukucchito nikkhamaṇabhāvaṃ ñatvā “imaṃ buddhāṅkurāṃ sadevake loke pākaṭaṃ kātuṃ vaṭṭati”ti mahāsattassa mātukucchito nikkhantakkhaṇe adissamānakāyena gantvā tassa hatthe ekaṃ osadhaghaṭikaṃ ṭhapetvā sakatṭhānameva gato. Mahāsatto taṃ muṭṭhiṃ katvā gaṇhi. Tasmim pana mātukucchito nikkhante mātu appamattakampi dukkhaṃ nāhoṣi, dhamakaraṇato udakamiva sukheṇa nikkhami.

Sā tassa hatthe osadhaghaṭikaṃ disvā “tāta, kiṃ te laddha”nti āha. “Osadhaṃ, amma”ti dibbosadhaṃ mātu hatthe ṭhapesi. Ṭhapetvā ca pana “amma, idaṃ osadhaṃ yena kenaci ābādheṇa ābādhikānaṃ dethā”ti āha. Sā tuṭṭhapahaṭṭhā sirivaḍḍhanaseṭṭhino ārocesi. Tassa pana sattavassiko sīsābādho atthi. So tuṭṭhapahaṭṭho hutvā “ayaṃ mātukucchito jāyamāno osadhaṃ gahetvā āgato, jātakkaṇeṇeva mātārā saddhiṃ kathesi, evarūpeṇa puññavatā dinnāṃ osadhaṃ mahānubhāvaṃ bhavissati”ti cintetvā taṃ osadhaṃ gahetvā nisadāyaṃ ghaṃsitvā thokaṃ nalāṭe makkhesi. Tasmim khāṇe tassa sattavassiko sīsābādho padumapattato udakaṃ viya nivattitvā gato. So “mahānubhāvaṃ

osadha’’nti somanassappatto ahoṣi. Mahāsattassa osadhaṃ gahetvā āgatabhāvo sabbattha pākaṭo jāto. Ye keci ābādhikā, sabbe seṭṭhissa gehaṃ gantvā osadhaṃ yācanti. Sabbesaṃ nisadāyaṃ ghaṃsitvā thokaṃ gahetvā udakena āloletvā deti. Dibbosadhena sarīre makkhitamatteyeva sabbābādhā vūpasammanti. Sukhitā manussā ‘‘sirivaḍḍhanaseṭṭhino gehe osadhassa mahanto ānubhāvo’’ti vaṇṇayantā pakkamiṃsu. Mahāsattassa pana nāmaggaṇadivase mahāseṭṭhi ‘‘mama puttassa ayyakādīnaṃ na nāmena attho atthi, jāyamānassa osadhaṃ gahetvā āgatattā osadhanāmakova hotū’’ti vatvā ‘‘mahosadhakumāro’’tvevassa nāmamakāsi.

Idaṅcassa ahoṣi ‘‘mama putto mahāpuṅṅo, na ekakova nibbattissati, iminā saddhiṃ jātadārakehi bhavitabba’’nti. So olokāpento dāraṃ saḥassānaṃ nibbattabhāvaṃ sutvā sabbesaṃpi kumārakānaṃ piḷandhanāni datvā dhātiyo dāpesi ‘‘puttassa me upaṭṭhākā bhavissanti’’ti. Bodhisattena saddhiṃyeva tesāṃ maṅgalatṭhāne maṅgalaṃ kāresi. Dāraṃ alaṅkaritvā mahāsattassa upaṭṭhātuṃ ānenti. Bodhisatto tehi saddhiṃ kilānto vaḍḍhitvā sattavassikakāle suvaṇṇapaṭimā viya abhirūpo ahoṣi. Athassa gāmamajjhe tehi saddhiṃ kilāntassa hatthiassādīsū āgacchantesu kilāmaṇḍalaṃ bhijjati. Vātāpapaharaṇakāle dāraṃ kilānti. Ekadivasaṅca tesāṃ kilāntānaṃyeva akālamagho utṭhahi. Taṃ disvā nāgabalo bodhisatto dhāvītvā ekasālaṃ pāvīsi. Itare dāraṃ pacchato dhāvāntā aññamaññassa pādesu paharītvā upakkhalītvā patitā jaṇṇukabhedādīni pāpuṇṇiṃsu. Bodhisattopi ‘‘imasmīṃ ṭhāne kilāsaḥālaṃ kātuṃ vaṭṭati, evaṃ vāte vā vasse vā ātape vā āgate na kilāmissāmā’’ti cintetvā te dāraṃ āha – ‘‘sammā, imasmīṃ ṭhāne vāte vā vasse vā ātape vā āgate ṭhānanisajjasayanakkhamaṃ ekaṃ sālāṃ kāressāma, ekekaṃ kahāpaṇaṃ āharathā’’ti. Te tathā karīṃsu.

Mahāsatto mahāvaḍḍhakiṃ pakkosāpetvā ‘‘imasmīṃ ṭhāne sālāṃ karohī’’ti saḥassaṃ adāsi. So ‘‘sādhū’’ti sampācīchitvā saḥassaṃ gahetvā khāṇukaṅṅake koṭṭetvā bhūmiṃ samaṃ kāretvā suttāṃ pasāresi. Mahāsatto tassa suttapasāraṇavidhānaṃ anārādhento ‘‘ācariya, evaṃ apasāretvā sādhukaṃ pasārehi’’ti āha. Sāmi, ahaṃ attano sippānurūpena pasāresiṃ, ito aññaṃ na jānāmi. ‘‘Ettakaṃ ajānanto tvaṃ amhākaṃ dhaṇaṃ gahetvā sālāṃ kathaṃ karissasi, āhara, suttāṃ pasāretvā te dassāmi’’ti āharāpetvā sayāṃ suttāṃ pasāresi. Taṃ vissakammaḍeputtassa pasāritāṃ viya ahoṣi. Tato vaḍḍhakiṃ āha ‘‘evaṃ pasāretuṃ sakkhissasī’’ti? ‘‘Na sakkhissāmi’’ti. ‘‘Mama vicāraṇāya pana kātuṃ sakkhissasī’’ti. ‘‘Sakkhissāmi, sāmī’’ti. Mahāsatto yathā tassā sālāya ekasmīṃ padese anāthānaṃ vasanaṭṭhānaṃ hoti, ekasmīṃ anāthānaṃ itthīnaṃ vijāyanaṭṭhānaṃ, ekasmīṃ āgantukasamaṇabrāhmaṇānaṃ vasanaṭṭhānaṃ, ekasmīṃ āgantukamanussānaṃ vasanaṭṭhānaṃ, ekasmīṃ āgantukavāṇijānaṃ bhaṇḍaṭṭhapaṇaṭṭhānaṃ hoti, tathā sabbāni ṭhānāni bahimukhāni katvā sālāṃ vicāresi. Tattheva kilāmaṇḍalaṃ, tattheva vinicchayaṃ, tattheva dhammasabhaṃ kāresi. Katipāheneva niṭṭhitāya sālāya cittaḥāre pakkosāpetvā sayāṃ vicāretvā ramaṇīyaṃ cittaḥāmaṃ kāresi. Sālā sudhammādevasabhāpaṭibhāgā ahoṣi.

Tato ‘‘na ettakena sālā sobhati, pokkharāṇiṃ pana kāretuṃ vaṭṭati’’ti pokkharāṇiṃ khaṇāpetvā iṭṭhakaḍḍhakiṃ pakkosāpetvā sayāṃ vicāretvā saḥassavaṅkaṃ satatitthaṃ pokkharāṇiṃ kāresi. Sā paṅcavidhapaḍamasāṅcannā nandāpokkharāṇī viya ahoṣi. Tassā tīre pupphaphaladhare nānārukkhe ropāpetvā nandanavanakappaṃ uyyānaṃ kāresi. Tameva ca sālāṃ nissāya dhammikasamaṇabrāhmaṇānaṃ āgantukagamikādīnaṃcā dānavattaṃ paṭṭhapesi. Tassa sā kiriyā sabbattha pākaṭā ahoṣi. Bahū manussā osaranti. Mahāsatto sālāya nisīditvā sampattasampattānaṃ kāraṇākāraṇaṃ yuttāyuttaṃ katesi, vinicchayaṃ ṭhapesi, buddhuppāḍakālo viya ahoṣi.

Vedeharājāpi sattavassaccayena ‘‘cattāro paṇḍitā ‘amhe abhibhavītvā paṅcamaṃ paṇḍito uppajjissati’’ti me kathayīṃsu, kattha so etarahī’’ti saritvā ‘‘tassa vasanaṭṭhānaṃ jānāthā’’ti catūhi dvārehi cattāro amacce pesesi. Sesadvārehi nikkhantā amaccā mahāsattaṃ na passīṃsu. Pācīnadvārena nikkhanto amacco pana sālādīni disvā ‘‘paṇḍitena nāma imissā sālāya kāraṅkena vā kārapakena vā bhavitabba’’nti cintetvā manusse pucchi ‘‘ayaṃ sālā kataravaḍḍhakinā katā’’ti? Manussā ‘‘nāyaṃ vaḍḍhakinā katā, sirivaḍḍhanaseṭṭhiputtana mahosadhapaṇḍitena attano paṅṅābalena vicāretvā katā’’ti vadīṃsu. ‘‘Kativasso pana paṇḍito’’ti? ‘‘Paripuṇṇasattavasso’’ti. Amacco raṅṅā diṭṭhasupinadivasato

paṭṭhāya vassaṃ gaṇetvā “rañño diṭṭhasupinena sameti, ayameva so paṇḍito”ti rañño dūtaṃ pesesi “deva, pācīnayavamajjhakagāme sirivaḍḍhanasetṭhiputto mahosadhapaṇḍito nāma sattavassikova samāno evarūpaṃ nāma sālaṃ vicāresi, pokkharāṇiṃ uyyānañca kāresi, imaṃ paṇḍitaṃ gahetvā ānemī”ti. Rājā taṃ kathaṃ sutvāva tuṭṭhacitto hutvā senakaṃ pakkosāpetvā tamatthaṃ ārocetvā “kiṃ, ācariya, ānema paṇḍita”nti pucchi. So lābhaṃ maccharāyanto “mahārāja, sālādīnaṃ kārāpitamattena paṇḍito nāma na hoti, yo koci etāni kāreti, appamattakaṃ eta”nti āha. So tassa kathaṃ sutvā “bhavitabbamettha kāraṇenā”ti tuṅhī hutvā “tattheva vasanto paṇḍitaṃ vīmamsatū”ti amaccassa dūtaṃ paṭipesesi. Taṃ sutvā amacco tattheva vasanto paṇḍitaṃ vīmamsi.

Sattadārakapaṇho

Tatridaṃ vīmamsanuddānaṃ –

“Maṃsaṃ goṇo ganthi suttaṃ, putto goto rathena ca;
Daṇḍo sīsaṃ ahī ceva, kukkuṭo maṇi vijāyanaṃ;
Odanaṃ vālukañcāpi, taḷakuyyānaṃ gadrabho maṇi”ti.

Tattha **maṃsanti** ekadivasāṃ bodhisatte kīlāmaṇḍalaṃ gacchante eko seno sūnaphalakato maṃsapesiṃ gahetvā ākāsaṃ pakkhandi. Taṃ disvā dārakā “maṃsapesiṃ chaḍḍāpessāmā”ti senaṃ anubandhimsu. Seno ito cito ca dhāvati. Te uddhaṃ oloketvā tassa pacchato pacchato gacchantā pāsāṇādīsu upakkhalitvā kilamanti. Atha ne paṇḍito āha “chaḍḍāpessāmi na”nti. “Chaḍḍāpehi sāmī”ti. “Tena hi passathā”ti so uddhaṃ anoloketvāva vātavegena dhāvitvā senassa chāyaṃ akkamitvā paṇiṃ paharitvā mahāravaṃ ravi. Tassa tejena so saddo senassa kucchiyaṃ vinivijjhivā nicchārito viya ahoṣi. So bhīto maṃsaṃ chaḍḍesi. Mahāsatto chaḍḍitabhāvaṃ ñatvā chāyaṃ oloketova bhūmiyaṃ patitūṃ adatvā ākāseyeva sampaṭicchi. Taṃ acchariyaṃ disvā mahājano nadanto vagganto apphoṭento mahāsaddaṃ akāsi. Amacco taṃ pavattiṃ ñatvā rañño dūtaṃ pesesi “paṇḍito iminā upāyena maṃsapesiṃ chaḍḍāpesi, idaṃ devo jānātū”ti. Taṃ sutvā rājā senakaṃ pucchi “kiṃ, senaka, ānema paṇḍita”nti? So cintesi “tassa idhāgatakālato paṭṭhāya mayaṃ nippabhā bhavissāma, atthibhāvampi no rājā na jānissati, na taṃ ānetūṃ vaṭṭatī”ti. So balavalābhamacchariyatāya “mahārāja, ettakena paṇḍito nāma na hoti, appamattakaṃ kiñci eta”nti āha. Rājā majjhattova hutvā “tattheva naṃ vīmamsatū”ti puna pesesi.

Goṇoti eko pācīnayavamajjhakagāmaṃvāsī puriso “vasse patite kasissāmī”ti gāmantarato goṇe kiṇitvā ānetvā gehe vasāpetvā punadivase gocarathāya tiṇabhūmiṃ ānetvā goṇapitṭhe nisinno kilantarūpo otarivā rukkhamūle nipannaṃ niddaṃ okkami. Tasmīṃ khaṇe eko coro goṇe gahetvā palāyi. So pabujjhivā goṇe apassanto ito cito ca oloketvā goṇe gahetvā palāyantaṃ coraṃ disvā vegena pakkhanditvā “kuhiṃ me goṇe nesī”ti āha. “Mama goṇe attano icchitaṭṭhānaṃ nemi”ti. Tesāṃ vivādaṃ sutvā mahājano sannipati. Paṇḍito tesāṃ sālādvārena gacchantānaṃ saddaṃ sutvā ubhopi pakkosāpetvā tesāṃ kiriyaṃ disvāva “ayaṃ coro, ayaṃ goṇasāmiko”ti jānāti. Jānantopi “kasmā vivadathā”ti pucchi. Goṇasāmiko āha – “sāmi, ime ahaṃ asukagāmato asukassa nāma hatthato kiṇitvā ānetvā gehe vasāpetvā gocarathāya tiṇabhūmiṃ nesim, tattha mama pamādaṃ disvā ayaṃ goṇe gahetvā palāyi. Svāhaṃ ito cito ca oloketto imaṃ disvā anubandhitvā gaṇhiṃ, asukagāmaṃvāsino mayā etesaṃ kiṇitvā gahitabhāvaṃ jānantī”ti. Coro pana “mamete gharajātikā, ayaṃ musā bhaṇatī”ti āha.

Atha ne paṇḍito “ahaṃ vo aḍḍaṃ dhammena vinicchinissāmi, ṭhassatha me vinicchaye”ti pucchitvā “āma, sāmi, ṭhassāmā”ti vutte “mahājanassa maṇaṃ gaṇhitūṃ vaṭṭatī”ti paṭhamāṃ coraṃ pucchi “tayā ime goṇā kiṃ khādāpitā kiṃ pāyitā”ti? “Yāguṃ pāyitā tilapiṭṭhañca māse ca khādāpitā”ti. Tato goṇasāmikaṃ pucchi. So āha – “sāmi, kuto me duggatassa yāguādīni laddhāni, tiṇameva khādāpitā”ti. Paṇḍito tesāṃ kathaṃ parisāṃ gāhāpetvā piyaṅgupattāni āharāpetvā koṭṭāpetvā udakena maddāpetvā goṇe pāyesi. Goṇā tiṇameva chaḍḍayimsu. Paṇḍito “passatheta”nti mahājanassa dassetvā coraṃ pucchi “tvāṃ corosi, na corosī”ti? So “coromhī”ti āha. “Tena hi tvāṃ ito paṭṭhāya mā

evarūpamakāsī”ti ovadi. Bodhisattassa parisā pana taṃ hatthapādehi koṭṭetvā dubbalamakāsi. Atha naṃ paṇḍito “diṭṭhadhammeyeva tāva imaṃ dukkhaṃ labhasi, samparāye pana nirayādīsu mahādukkhaṃ anubhavissasi, samma, tvaṃ ito paṭṭhāya pajahetaṃ kamma”nti vatvā tassa pañca sīlāni adāsi. Amacco taṃ pavattim yathābhūtaṃ rañño ārocāpesi. Rājā senakaṃ pucchi “kiṃ, senaka, ānema paṇḍita”nti. “Goṇaaddaṃ nāma, mahārāja, ye keci vinicchinti, āgamehi tāvā”ti vutte rājā majjhato hutvā puna tatheva sāsanaṃ pesesi. Sabbatṭhānesupi evaṃ vedittabbaṃ. Ito paraṃ pana uddānamattameva vibhajitvā dassayissāmāti.

Ganthīti ekā duggatitthī nānāvaṇṇehi suttehi ganthike bandhitvā kataṃ suttaganthitapiḷandhanaṃ gīvato mocetvā sātakassa upari ṭhapetvā nhāyitum paṇḍitena kāritapokkharāṇim otari. Aparā taruṇitthī taṃ disvā lobhaṃ uppādetvā ukkhipitvā “amma, ativiya sobhanaṃ idaṃ kittakena te kataṃ, ahampi attano evarūpaṃ karissāmi, gīvāya piḷandhitvā pamānaṃ tāvassa upadhāremī”ti vatvā tāya ujucittatāya “upadhārehī”ti vutte gīvāya piḷandhitvā pakkāmi. Itarā taṃ disvā sīghaṃ uttaritvā sātakaṃ nivāsetvā upadhāvitvā “kahaṃ me piḷandhanaṃ gahetvā palāyissasi”ti sātaka gaṇhi. Itarā “nāhaṃ tava santakaṃ gaṇhāmi, mama gīvāyameva piḷandhana”nti āha. Mahājano taṃ sutvā sannipati. Paṇḍito dārakehi saddhim kīlanto tāsāṃ kalahaṃ katvā sālādvārena gacchantīnaṃ saddaṃ sutvā “kiṃ saddo eso”ti pucchitvā ubhinnaṃ kalahakāraṇaṃ sutvā pakkosāpetvā ākāreneva coriñca acoriñca ṇatvāpi tamatthaṃ pucchitvā “ahaṃ vo dhammena vinicchinnissāmi, mama vinicchaye ṭhassathā”ti vatvā “āma, ṭhassāma, sāmī”ti vutte paṭhamāṃ coriṃ pucchi “tvaṃ imaṃ piḷandhanaṃ piḷandhantī kataragandhaṃ vilimpasi”ti? “Ahaṃ niccaṃ sabbasaṃhāraṃ vilimpāmi”ti. Sabbasaṃhāraṃ nāma sabbagandhehi yojetvā katagandho. Tato itaraṃ pucchi. Sā āha “kuto, sāmī, laddho duggatāya mayhaṃ sabbasaṃhāraṃ, ahaṃ niccaṃ piyaṅgupphagandhameva vilimpāmi”ti. Paṇḍito udakapātim āharāpetvā taṃ piḷandhanaṃ tattha pakkhipāpetvā gandhikaṃ pakkosāpetvā “etaṃ gandhaṃ upasiṅghitvā asukagandhabhāvaṃ jānāhī”ti āha. So upasiṅghanto piyaṅgupphabhāvaṃ ṇatvā imaṃ ekakanipāte gāthamāha –

“Sabbasaṃhāraṃ natthi, suddhaṃ kaṅgu pavāyati;
Alikāṃ bhāsatiyaṃ dhuttī, saccamāhu mahallikā”ti. (jā. 1.1.110);

Tattha **dhuttīti** dhuttikā. **Āhūti** āha, ayameva vā pāṭho.

Evaṃ mahāsatto taṃ kāraṇaṃ mahājanaṃ jānāpetvā “tvaṃ corīsi, na corīsī”ti pucchitvā coribhāvaṃ paṭijānāpesi. Tato paṭṭhāya mahāsattassa paṇḍitabhāvo pākaṭo jāto.

Suttanti ekā kappāsakkhetarakkhikā itthī kappāsakkhettaṃ rakkhantī tattheva parisuddhaṃ kappāsaṃ gahetvā sukhumasuttaṃ kantitvā guḷaṃ katvā ucchaṅge ṭhapetvā gāmaṃ āgacchantī “paṇḍitassa pokkharāṇiyaṃ nhāyissāmī”ti tīraṃ gantvā sātakaṃ muñcitvā sātakassa upari suttaguḷaṃ ṭhapetvā otaritvā pokkharāṇiyaṃ nhāyati. Aparā taṃ disvā luddhacittatāya taṃ gahetvā “aho manāpaṃ suttaṃ, amma, tayā kata”nti accharaṃ paharivā oloketī viya ucchaṅge katvā pakkāmi. Sesāṃ purimanayeneva vitthāretabbaṃ. Paṇḍito paṭhamāṃ coriṃ pucchi “tvaṃ guḷaṃ karontī anto kiṃ pakkhipitvā akāsī”ti? “Kappāsaphalaṭṭhimeva sāmī”ti. Tato itaraṃ pucchi. Sā “sāmī timbaruatṭhī”nti āha. So ubhinnaṃ vacanaṃ parisāṃ gāhāpetvā suttaguḷaṃ nibbeṭhāpetvā timbaruatṭhiṃ disvā taṃ coribhāvaṃ saṃpaṭicchāpesi. Mahājano haṭṭhatuṭṭho “suvinicchito addo”ti sādhu kārasahassāni pavattesi.

Puttoti ekadivasāṃ ekā itthī puttaṃ ādāya mukhadhovanatthāya paṇḍitassa pokkharāṇim gantvā puttaṃ nhāpetvā attano sātaka nisīdāpetvā attano mukhaṃ dhovitum otari. Tasmim khaṇe ekā yakkhinī taṃ dāraṃ disvā khādītukāmā hutvā itthivesaṃ gahetvā “sahāyike, sobhati vatāyaṃ dāraṃ, taveso putto”ti pucchitvā “āmā”ti vutte “pāyemi na”nti vatvā “pāyehī”ti vuttā taṃ gahetvā thokaṃ kīlāpetvā ādāya palāyi. Itarā taṃ disvā dhāvitvā “kuhiṃ me puttaṃ nesī”ti gaṇhi. Yakkhinī “kuto tayā putto laddho, mameso putto”ti āha. Tā kalahaṃ karontiyā sālādvārena gacchantī. Paṇḍito taṃ kalahasaddaṃ

sutvā pakkosāpetvā “kimeta”nti pucchi. Tā tassa etamattham ārocesum. Tam sutvā mahāsatto akkhīnam animisatāya ceva rattatāya ca nirāsankatāya ca chāyāya abhāvatāya ca “ayaṃ yakkhinī”ti ñatvāpi “mama vinicchaye ṭhassathā”ti vatvā “āma, ṭhassāmā”ti vutte bhūmiyaṃ lekhaṃ kaḍḍhayitvā lekhamajjhe dāraṃ nipajjāpetvā yakkhinīṃ hatthesu, mātaraṃ pādesu gāhāpetvā “dvepi kaḍḍhitvā gaṇhatha, kaḍḍhituṃ sakkontiyā eva putto”ti āha.

Tā ubhopi kaḍḍhimsu. Dāraṃ kaḍḍhiyamāno dukkhappatto hutvā viravi. Mātā hadayena phalitena viya hutvā puttaṃ muñcitvā rodamānā aṭṭhāsi. Paṇḍito mahājānaṃ pucchi “ambho, dāraṃ, mātu hadayaṃ mudukaṃ hoti, udāhu amātū”ti. “Mātu hadayaṃ mudukaṃ hoti”ti. “Kiṃ dāni dāraṃ gaḥetvā ṭhitā mātā hoti, udāhu vissajjetvā ṭhitā”ti? “Vissajjetvā ṭhitā paṇḍitā”ti. “Imaṃ pana dāraṃ acoraṃ tumhe jānāthā”ti? “Na jānāma, paṇḍitā”ti. Atha ne paṇḍito āha – “yakkhinī esā, etaṃ khāditaṃ gaṇhī”ti. “Kathaṃ jānāsi, paṇḍitā”ti. “Akkhīnam animisatāya ceva rattatāya ca nirāsankatāya ca chāyāya abhāvena ca nikkaruṇatāya cā”ti. Atha naṃ pucchi “kāsi tva”nti? “Yakkhinīmhi sāmī”ti. “Kasmā imaṃ dāraṃ gaṇhī”ti? “Khāditaṃ gaṇhāmi, sāmī”ti. “Andhabāle, tvaṃ pubbepi pāpakammaṃ katvā yakkhinī jātāsi, idāni punapi pāpaṃ karosi, aho andhabālāsī”ti vatvā taṃ pañcasīlesu paṭiṭṭhāpetvā “ito paṭṭhāya evarūpaṃ pāpakammaṃ mā akāsi”ti vatvā taṃ uyyojesi. Dāraṃ mātāpi dāraṃ labhitvā “ciraṃ jīvatu sāmī”ti paṇḍitaṃ thometvā puttaṃ ādāya pakkāmi.

Gototi eko kira lakaṇḍakattā goto, kālavaṇṇatā ca kāloti gotakālo nāma puriso sattaṃvaccharāni kammaṃ katvā bhariyaṃ labhi. Sā nāmena dīghatālā nāma. So ekadivasam taṃ āmantetvā “bhadde, pūvakhādanīyaṃ pacāhi, mātāpitāro daṭṭhuṃ gamissāmā”ti vatvā “kiṃ te mātāpitūhī”ti tāya paṭikkhittopi yāvattatīyaṃ vatvā pūvakhādanīyaṃ pacāpetvā pātheyyañceva paṇṇākāraṇca ādāya tāya saddhiṃ maggaṃ paṭipanno antarāmagge uttānavāhinīṃ ekaṃ nadiṃ addasa. Te pana dvepi udakabhīrukaḍḍhikāva, tasmā taṃ uttaritūṃ avisahantā tīre aṭṭhaṃsu. Tadā dīghapīṭṭhi nāmeko duggatapurisō anuvicaranto taṃ ṭhānaṃ pāpuṇi. Atha naṃ te disvā pucchimsu “samma, ayaṃ nadī gambhīrā uttānā”ti. So tesam kathaṃ sutvā udakabhīrukabhāvaṃ ñatvā “samma, ayaṃ nadī gambhīrā bahucaṇḍamacchākiṇṇā”ti āha. “Samma, kathaṃ tvaṃ gamissāsī”ti? So āha – “saṃsumāramakarānaṃ amhehi paricayo atthi, tena te amhe na viheṭṭenti”ti. “Tena hi, samma, amhepi nehi”ti. So “sādhū”ti sampaṭicchī. Athassa te khajjabhojanaṃ adāṃsu. So katabhattakicco “samma, kaṃ paṭhamam nehi”ti pucchi. So āha – “tava saḥāyikaṃ paṭhamam nehi, maṃ pacchā nehi”ti. So “sādhū”ti sampaṭicchitvā taṃ khandhe katvā pātheyyañceva paṇṇākāraṇca gaḥetvā nadiṃ otaritvā thokaṃ gantvā ukkuṭṭiko nisīditvā pakkāmi.

Gotakālo tīre ṭhitova “gambhīrāvatāyaṃ nadī, evaṃ dīghassapi nāma evarūpā, mayhaṃ pana apasayhāva bhavissatī”ti cintesi. Itaropi taṃ nadīmajjhaṃ netvā “bhadde, ahaṃ taṃ possessāmi, sampannavatthālaṅkāra dāsīdāsaparivutā vicarissasi, kiṃ te ayaṃ lakaṇḍakavāmanako karissati, mama vacanaṃ karohī”ti āha. Sā tassa vacanaṃ sutvāva attano sāmike sinehaṃ bhinditvā taṃkhaṇaṇṇeva tasmīṃ paṭibaddhacittā hutvā “sāmi, sace maṃ na chaḍḍessasi, karissāmi te vacana”nti sampaṭicchī. “Bhadde, kiṃ vadesi, ahaṃ taṃ possessāmi”ti. Te paratīraṃ gantvā ubhopi samaggā sammodamānā “gotakālaṃ pahāya tiṭṭha tva”nti vatvā tassa passantasseva khādanīyaṃ khādantā pakkamimsu. So disvā “ime ekato hutvā maṃ chaḍḍetvā palāyanti mañṇe”ti aparāparaṃ dhāvanto thokaṃ otaritvā bhayena nivattitvā puna tesu kopena “jīvāmi vā marāmi vā”ti ullaṅghitvā nadiyaṃ patito uttānabhāvaṃ ñatvā nadiṃ uttaritvā vegena taṃ pāpuṇitvā “ambho duṭṭhacora, kuhiṃ me bhariyaṃ nesī”ti āha. Itaropi taṃ “are duṭṭhavāmanaka, kuto tava bhariyā, mamesā bhariyā”ti vatvā gīvāyaṃ gaḥetvā khipi. So dīghatālaṃ hatthe gaḥetvā”tiṭṭha tvaṃ kuhiṃ gacchasi, satta saṃvaccharāni kammaṃ katvā laddhabhāriyā mesī”ti vatvā tena saddhiṃ kalahaṃ karonto sālāya santikaṃ pāpuṇi. Mahājano sannipati.

Paṇḍito “kiṃ saddo nāmeso”ti pucchitvā te ubhopi pakkosāpetvā vacanapaṭivacanaṃ sutvā “mama vinicchaye ṭhassathā”ti vatvā “āma, ṭhassāmā”ti vutte paṭhamam dīghapīṭṭhiṃ pakkosāpetvā “tvaṃ konāmosī”ti pucchi. “Dīghapīṭṭhiko nāma, sāmī”ti. “Bhāriyā te kā nāmā”ti? So tassā nāmaṃ

ajānanto aññaṃ kathesi. “Mātāpitaro te ke nāmā”ti? “Asukā nāmā”ti. “Bharyāya pana te mātāpitaro ke nāmā”ti? So ajānitvā aññaṃ kathesi. Tassa kathaṃ parisam gāhāpetvā taṃ apānetvā itaraṃ pakkosāpetvā purimanayeneva sabbesaṃ nāmāni pucchi. So yathābhūtaṃ jānanto avirajjhivā kathesi. Tampi apānetvā dīghatālaṃ pakkosāpetvā “tvam kā nāmā”ti pucchi. “Dīghatālā nāma sāmī”ti. “Sāmiko te konāmo”ti? Sā ajānantī aññaṃ kathesi. “Mātāpitaro te ke nāmā”ti. “Asukā nāma sāmī”ti. “Sāmikassa pana te mātāpitaro ke nāmā”ti? Sāpi vilapantī aññaṃ kathesi. Itare dve pakkosāpetvā mahājanam pucchi “kiṃ imissā dīghapitthissa vacanena sameti, udāhu gotakālassā”ti. “Gotakālassa paṇḍitā”ti. “Ayaṃ etissā sāmiko, itaro coro”ti. Atha naṃ “corosi, na corosi”ti pucchi. “Āma, sāmī, coromhī”ti corabhāvaṃ sampaṭicchi. Paṇḍitassa vinicchayena gotakāḷo attano bhariyaṃ labhitvā mahāsattam thometvā taṃ ādāya pakkāmi. Paṇḍito dīghapitthimāha “mā puna evamakāsī”ti.

Rathena cāti ekadivasaṃ eko pana puriso rathe nisīditvā mukhadhovanatthāya nikkhami. Tasmim khaṇe sakko āvajjento paṇḍitaṃ disvā “mahosadhabuddhaṅkurassa paññānubhāvaṃ pākāṭam karissāmī”ti cintetvā manussavesenāgantvā rathassa pacchābhāgaṃ gahetvā pāyāsī. Rathe nisinno puriso “tāta, kenatthenāgatosī”ti pucchitvā “tumhe upaṭṭhātu”nti vutte “sādhū”ti sampaṭicchitvā yānā oruyha sarīrakiccatthāya gato. Tasmim khaṇe sakko ratham abhiruhitvā vegena pājesi. Rathasāmiko pana sarīrakiccaṃ katvā nikkhanto sakkaṃ ratham gahetvā palāyantam disvā vegena gantvā “tiṭṭha tiṭṭha, kuhiṃ me ratham nesī”ti vatvā “tava ratho añño bhavissati, ayaṃ pana mama ratho”ti vutte tena saddhim kalahaṃ karonto sālādvāraṃ patto. Paṇḍito “kiṃ nāmeta”nti pucchitvā te pakkosāpetvā āgacchante disvā nibbhayatāya ceva akkhīnaṃ animisatāya ca “ayaṃ sakko, ayaṃ rathasāmiko”ti aññāsī, evaṃ santepi vivādakāraṇam pucchitvā “mama vinicchaye ṭhassathā”ti vatvā “āma, ṭhassāmā”ti vutte “ahaṃ ratham pājessāmi, tumhe dvepi ratham pacchato gahetvā gacchatha, rathasāmiko na vissajjessati, itaro vissajjessatī”ti vatvā purisam āṇāpesi “ratham pājehī”ti. So tathā akāsī.

Itarepi dve pacchato gahetvā gacchanti. Rathasāmiko thokam gantvā vissajjetvā ṭhito, sakko pana rathena saddhim gantvā ratheneva saddhim nivatti. Paṇḍito manusse ācikkhi “ayaṃ puriso thokam gantvā ratham vissajjetvā ṭhito, ayaṃ pana rathena saddhim dhāvitvā ratheneva saddhim nivatti, nevassa sarīre sedabindumattampi atthi, assāsapassāsopi natthi, abhīto animisanetto, esa sakko devarājā”ti. Atha naṃ “sakko devarājāsī”ti pucchitvā “āma, paṇḍitā”ti vutte “kasmā āgatosī”ti vatvā “taveva paññāpakāsanattham paṇḍitā”ti vutte “tena hi mā puna evamakāsī”ti odati. Sakkopi sakkānubhāvaṃ dassento ākāse ṭhatvā “suvinicchito paṇḍitena aḍḍo”ti paṇḍitassa thutiṃ katvā sakaṭṭhānameva gato. Tadā so amacco sayameva rañño santikaṃ gantvā “mahārāja, paṇḍitena evaṃ rathaḍḍo suvinicchito, sakkopi tena parājito, kasmā purisavisesam na jānāsī, devā”ti āha. Rājā senakaṃ pucchi “kiṃ, senaka, ānema paṇḍita”nti. So lābhamaccharena “mahārāja, ettakena paṇḍito nāma na hoti, āgametha tāva vīmaṃsitvā jānissāmā”ti āha.

Sattadārakapañho niṭṭhito.

Gadrabhapañho

Daṇḍoti athekadivasaṃ rājā “paṇḍitaṃ vīmaṃsissāmā”ti khadiradaṇḍam āharāpetvā tato vidatthim gahetvā cundakāre pakkosāpetvā suṭṭhu likhāpetvā pācīnayavamajjhakagāmaṃ pesesi “pācīnayavamajjhakagāmaṃvāsino kira paṇḍitā, imassa khadiradaṇḍassa idaṃ aggam, idaṃ mūla”nti jānantu, ajānantānaṃ sahasadaṇḍo”ti. Gāmaṃvāsino sannipatitvā jānituṃ asakkontā seṭṭhino kathayimso “kadāci mahosadhapaṇḍito jāneyya, pakkosāpetvā taṃ pucchathā”ti. Seṭṭhi paṇḍitaṃ kiḷāmaṇḍalā pakkosāpetvā tamattham ārocetvā “tāta, mayaṃ jānituṃ na sakkoma, api nu tvam sakkhissasī”ti pucchi. Tam sutvā paṇḍito cintesi “rañño imassa aggena vā mūlena vā payojanam natthi, mama vīmaṃsanatthāya pesitam bhavissatī”ti. Cintetvā ca pana “āharatha, tāta, jānissāmī”ti āharāpetvā hatthena gahetvā “idaṃ aggam idaṃ mūla”nti ṇatvāpi mahājanassa hadayaggahaṇattham udakapātim āharāpetvā khadiradaṇḍakassa majjhe suttana bandhitvā suttakoṭiyam gahetvā khadiradaṇḍakam

udakapiṭṭhe ṭhapesi. Mūlaṃ bhāriyatāya paṭhamam udae nimujji. Tato mahājanam pucchi “rukkhassa nāma mūlaṃ bhāriyam hoti, udāhu agga”nti? “Mūlaṃ paṇḍitā”ti. Tena hi imassa paṭhamam nimuggaṃ passatha, etaṃ mūlanti imāya saññāya aggañca mūlañca ācikkhi. Gāmaṃvāsino “idaṃ aggaṃ idaṃ mūla”nti rañño paṇiṃsu. Rājā “ko imaṃ jānātī”ti pucchitvā “sirivaḍḍhanasetṭhino putto mahosadhapaṇḍito”ti sutvā “kiṃ, senaka, ānema paṇḍita”nti pucchi. Adhivāsehi, deva, aññenapi upāyena naṃ vīmaṃsissāmāti.

Sīsanti athekadivasam itthiyā ca purisassa cāti dve sīsāni āharāpetvā “idaṃ itthisīsam, idaṃ purisasīsanti jānantu, ajānantānam sahasadaṇḍo”ti paṇiṃsu. Gāmaṃvāsino ajānantā paṇḍitaṃ pucchiṃsu. So disvāva aññāsi. Kathaṃ jānātī? Purisasīse kira sibbinī ujukāva hoti, itthisīse sibbinī vaṅkā hoti, parivattitvā gacchati. So iminā abhiññāṇena “idaṃ itthiyā sīsam, idaṃ purisassa sīsa”nti ācikkhi. Gāmaṃvāsino paṇiṃsu. Sesam purimasadisameva.

Ahīti athekadivasam sappañca sappiniñca āharāpetvā “ayaṃ sappo, ayaṃ sappinīti jānantu, ajānantānam sahasadaṇḍo”ti vatvā gāmaṃvāsīnam pesesum. Gāmaṃvāsino ajānantā paṇḍitaṃ pucchiṃsu. So disvāva jānāti. Sappassa hi naṅguṭṭham thūlam hoti, sappiniyā tanukaṃ hoti, sappassa sīsam puthulam hoti, sappiniyā tanukaṃ hoti, sappassa akkhīni mahantāni, sappiniyā khuddakāni, sappassa sovattiko parābaddho hoti, sappiniyā vicchinnako. So imehi abhiññāṇehi “ayaṃ sappo, ayaṃ sappinī”ti ācikkhi. Sesam vuttanayameva.

Kukkuṭoti athekadivasam “pācīnayavamajjhakagāmaṃvāsino amhākaṃ sabbasetam pādavisāṇam sīsakakudham tayo kāle anatikkamitvā nadantaṃ usabham pesentu, no ce pesenti, sahasadaṇḍo”ti paṇiṃsu. Te ajānantā paṇḍitaṃ pucchiṃsu. So āha – “rājā vo sabbasetam kukkuṭam āharāpesi, so hi pādanakhasikhatāya pādavisāṇo nāma, sīsacūlatāya sīsakakudho nāma, tikkhattum vassanato tayo kāle anatikkamitvā nadati nāma, tasmā evarūpaṃ kukkuḷam pesethā”ti āha. Te pesayiṃsu.

Maṇṭi sakkena kusarañño dinno maṇikkhandho aṭṭhasu ṭhānesu vaṅko hoti. Tassa purāṇasuttaṃ chinnaṃ, koci purāṇasuttaṃ nīharitvā navasuttaṃ pavesetum na sakkoti, tasmā ekadivasam “imasmā maṇikkhandhā purāṇasuttaṃ nīharitvā navasuttaṃ pavesentū”ti pesayiṃsu. Gāmaṃvāsino purāṇasuttaṃ nīharitvā navasuttaṃ pavesetum asakkontā paṇḍitassa ācikkhiṃsu. So “mā cintayittha, madhum āharathā”ti āharāpetvā maṇino dvīsu passesu madhunā chiddam makkhetvā kambalasuttaṃ vaṭṭetvā koṭiyam madhunā makkhetvā thokaṃ chidde pavesetvā kipillikānam nikkhamanaṭṭhāne ṭhapesi. Kipillikā madhugandhena nikkhamitvā maṇimhi purāṇasuttaṃ khādamānā gantvā kambalasuttakoṭiyam ḍamsitvā kaḍḍhantā ekena passena nīharimṃsu. Paṇḍito pavesitabhāvaṃ ñatvā “rañño dethā”ti gāmaṃvāsīnam adāsi. Te rañño pesayiṃsu. So pavesitaupāyam sutvā tussi.

Vijāyananti athekadivasam rañño maṅgalausabham bahū māse khādāpetvā mahodaram katvā visāṇāni dhovitvā telena makkhetvā haliddiyā nhāpetvā gāmaṃvāsīnam paṇiṃsu “tumhe kira paṇḍitā, ayañca rañño maṅgalausabho patiṭṭhitagabbho, etaṃ vijāyāpetvā savacchakaṃ pesetha, apesentānam sahasadaṇḍo”ti. Gāmaṃvāsino “na sakkā idaṃ kātum, kiṃ nu kho karissāmā”ti paṇḍitaṃ pucchiṃsu. So “iminā ekena pañhapaṭibhāgena bhavitabba”nti cintetvā “sakkhissatha panaṅkaṃ raññā saddhim kathanasamattham visāradam purisam laddhu”nti pucchi. “Na garu etaṃ, paṇḍitā”ti. “Tena hi naṃ pakkosathā”ti. Te pakkosimṃsu. Atha naṃ mahāsatto “ehi, bho purisa, tvaṃ tava kese piṭṭhiyam vikiritvā nānappakāram balavaparidevaṃ paridevanto rājadvāram gaccha, aññehi pucchitopi kiñci avatvāva parideva, raññā pana pakkosāpetvā paridevakāraṇam pucchitova samāno ‘pitā me deva vijāyitum na sakkoti, ajja sattamo divaso, paṭisaraṇam me hohi, vijāyanupāyamassa karohī”ti vatvā raññā “kiṃ vilapasi aṭṭhānametaṃ, purisā nāma vijāyantā natthī”ti vutte ‘sace deva, evaṃ natthi, atha kasmā pācīnayavamajjhakagāmaṃvāsino kathaṃ maṅgalausabham vijāyāpessantī”ti vadeyyāsi”ti āha. So “sādhū”ti sampatiḍḍhitvā tathā akāsi. Rājā “kenidam pañhapaṭibhāgam cintita”nti pucchitvā “mahosadhapaṇḍitenā”ti sutvā tussi.

Odananti aparasmim divase “paṇḍitaṃ vīmaṃsissāmā”ti “pācīnayavamajjhakagāmaṃvāsino amhākaṃ aṭṭhaṅgasamannāgataṃ ambilodanaṃ pacitvā pesentu. Tatrimāni aṭṭhaṅgāni – na taṇḍulehi, na udakena, na ukkhaliyā, na uddhanena, na agginā, na dārūhi, na itthiyā na purisena, na maggenāti. Apesentānaṃ saḥsadaṇḍo”ti paṇiṇiṃsu. Gāmaṃvāsino taṃ kāraṇaṃ ajānantaṃ paṇḍitaṃ pucchīṃsu. So “mā cintayitthā”ti vatvā “na taṇḍulehīti kaṇikaṃ gāhāpetvā, na udakenāti himaṃ gāhāpetvā, na ukkhaliyāti aññaṃ navamattikābhājanaṃ gāhāpetvā, na uddhanenāti khāṇuke koṭṭāpetvā, na aggināti pakatiaggim pahāya araṇiaggim gāhāpetvā, na dārūhīti paṇṇāni gāhāpetvā ambilodanaṃ pacāpetvā navabhājane pakkhipitvā lañchitvā, na itthiyā na purisenāti paṇḍakena ukkhipāpetvā, na maggenāti mahāmaggaṃ pahāya jaṅghamaggena rañño pesethā”ti āha. Te tathā kariṃsu. Rājā “kena panesa pañho ñāto”ti pucchitvā “mahosadhapaṇḍitenā”ti sutvā tussi.

Vālukanti aparasmim divase paṇḍitassa vīmaṃsanatthaṃ gāmaṃvāsīnaṃ paṇiṇiṃsu “rājā dolāya kīṭitukāmo, rājakule purāṇayottaṃ chinnaṃ, ekaṃ vālukayottaṃ vaṭṭetvā pesentu, apesentānaṃ saḥsadaṇḍo”ti. Te paṇḍitaṃ pucchīṃsu. Paṇḍito “imināpi pañhapaṭibhāgeneva bhavitabba”nti gāmaṃvāsino assāsetvā vacanakusale dve tayo purise pakkosāpetvā “gacchatha tumhe, rājānaṃ vadetha ‘deva, gāmaṃvāsino tassa yottassa tanukaṃ vā thūlaṃ vā pamāṇaṃ na jānanti, purāṇavālukayottato vidatthimattaṃ vā caturaṅgulamattaṃ vā khaṇḍaṃ pesetha, taṃ oloketvā tena pamāṇena vaṭṭessanti”ti. Sace, vo rājā ‘amhākaṃ ghare vālukayottaṃ nāma na kadāci sutapubba’nti vadati, atha naṃ ‘sace, mahārāja, vo evarūpaṃ na sakkā kātuṃ, pācīnayavamajjhakagāmaṃvāsino kathaṃ karissanti”ti vadeyyāthā”ti pesesi. Te tathā kariṃsu. Rājā “kena cintitaṃ pañhapaṭibhāga”nti pucchitvā “mahosadhapaṇḍitenā”ti sutvā tussi.

Talākanti aparasmim divase paṇḍitassa vīmaṃsanatthaṃ “rājā udakakīṭaṃ kīṭitukāmo, pañcavidhapadumasacchannaṃ pokkharāṇiṃ pesentu, apesentānaṃ saḥsadaṇḍo”ti gāmaṃvāsīnaṃ pesayīṃsu. Te paṇḍitassa ārocesuṃ. So “imināpi pañhapaṭibhāgeneva bhavitabba”nti cintetvā vacanakusale katipaye manusse pakkosāpetvā “etha tumhe udakakīṭaṃ kīṭitvā akkhīni rattāni katvā allakesā allavatthā kaddamamakkhitasarīrā yottadaṇḍaledḍduhatthā rājadvāraṃ gantvā dvāre ṭhitabhāvaṃ rañño ārocāpetvā katokāsā pavisitvā ‘mahārāja, tumhehi kira pācīnayavamajjhakagāmaṃvāsino pokkharāṇiṃ pesentūti pahitā mayaṃ tumhākaṃ anucchavikaṃ mahantaṃ pokkharāṇiṃ ādāya āgatā. Sā pana araññāvāsikattā nagaraṃ disvā dvārapākāraparikhāṭṭalākādīni oloketvā bhītatasitā yottāni chinditvā palāyitvā araññameva pavitthā, mayaṃ leḍḍudaṇḍādīhi pothentāpi nivattetuṃ na sakkhimhā, tumhākaṃ arañña ānītaṃ purāṇapokkharāṇiṃ pesetha, tāya saddhim yojetvā harissāmā”ti vatvā raññaṃ kadāci mama araññaṃ ānītapokkharāṇi nāma bhūtapubbā, na ca mayā kassaci yojetvā āharaṇatthāya pokkharāṇi pesitapubbā”ti vutte ‘sace, deva, vo evaṃ na sakkā kātuṃ, pācīnayavamajjhakagāmaṃvāsino kathaṃ pokkharāṇiṃ pesessanti”ti vadeyyāthā”ti vatvā pesesi. Te tathā kariṃsu. Rājā paṇḍitena ñātabhāvaṃ sutvā tussi.

Uyyānanti punekadivasam “mayaṃ uyyānakīṭaṃ kīṭitukāmā, amhākaṃ purāṇauyyānaṃ pariṇiṇṇaṃ, obhaggaṃ jātaṃ, pācīnayavamajjhakagāmaṃvāsino supupphitaruṇarukkhasañchannaṃ navauyyānaṃ pesentū”ti paṇiṇiṃsu. Gāmaṃvāsino paṇḍitassa ārocesuṃ. Paṇḍito “imināpi pañhapaṭibhāgeneva bhavitabba”nti te samassāsetvā manusse pesetvā purimanayeneva kathāpesi.

Tadāpi rājā tussitvā senakaṃ pucchi “kiṃ, senaka, ānema paṇḍita”nti. So lābhamacchariyena “ettakena paṇḍito nāma na hoti, āgametha, devā”ti āha. Tassa taṃ vacanaṃ sutvā rājā cintesi “mahosadhapaṇḍito sattadārapañhehi mama manaṃ gaṇhi, evarūpesupissa guyhapañhavissajjanesu ceva pañhapaṭibhāgesu ca buddhassa viya byākaraṇaṃ, senako evarūpaṃ paṇḍitaṃ ānetuṃ na deti, kiṃ me senakena, ānessāmi na”nti. So mahantena parivārena taṃ gāmaṃ pāyāsi. Tassa maṅgalaassaṃ abhiruhitvā gacchantassa assassa pādo phalitabhūmiyā antaraṃ pavisitvā bhijji. Rājā tatova nivattitvā nagaraṃ pāvīsi. Atha naṃ senako upasaṅkamitvā pucchi “mahārāja, paṇḍitaṃ kiṃ ānetuṃ pācīnayavamajjhakagāmaṃ agamitthā”ti. “Āma, paṇḍitā”ti. “Mahārāja, tumhe maṃ anattakāmaṃ katvā passatha, ‘āgametha tāvā’ti vuttepi atituriṭā nikkhamittha, paṭhamagamaneneva maṅgalaassassa

pādo bhinno’’ti.

So tassa vacanaṃ sutvā tuṅhī hutvā punekadivasaṃ tena saddhiṃ mantesi ‘‘kiṃ, senaka, ānema paṇḍita’’nti. Deva, sayaṃ agantvā dūtaṃ pesetha ‘‘paṇḍita, amhākaṃ tava santikaṃ āgacchantānaṃ assassa pādo bhinno, assataraṃ vā no pesetu seṭṭhataraṃ vā’’ti. ‘‘Yadi assataraṃ pesessati, sayam āgamiṣṣati. Seṭṭhataraṃ pesento pitaraṃ pesessati, ayameko no pañho bhavissati’’ti. Rājā ‘‘sādhū’’ti sampaṭicchitvā tathā katvā dūtaṃ pesesi. Paṇḍito dūtassa vacanaṃ sutvā ‘‘rājā mamañceva pitarañca passitukāmo’’ti cintetvā pitu santikaṃ gantvā vanditvā ‘‘tāta, rājā tumhe ceva mamañca daṭṭhukāmo, tumhe paṭhamataraṃ seṭṭhisahassaparivutā gacchatha, gacchantā ca tucchahatthā agantvā navasappipūraṃ candanakaraṇḍakaṃ ādāya gacchatha. Rājā tumhehi saddhiṃ paṭisanthāraṃ katvā ‘gahapati patirūpaṃ āsanaṃ ñatvā nisīdāhi’’ti vakkhati, atha tumhe tathārūpaṃ āsanaṃ ñatvā nisīdeyyātha. Tumhākaṃ nisinnakāle ahaṃ āgamiṣṣāmi, rājā mayāpi saddhiṃ paṭisanthāraṃ katvā ‘paṇḍita, tavānurūpaṃ āsanaṃ ñatvā nisīdā’’ti vakkhati, athāhaṃ tumhe olokessāmi, tumhe tāya saññāya āsanā vuṭṭhāya ‘tāta mahosadha, imasmiṃ āsane nisīdā’’ti vadeyyātha, ajja no eko pañho matthakaṃ pāpuṇissati’’ti āha. So ‘‘sādhū’’ti sampaṭicchitvā vuttanayeneva gantvā attano dvāre ṭhitabhāvaṃ rañño ārocāpetvā ‘‘pavisatū’’ti vutte pavisitvā rājānaṃ vanditvā ekamantaṃ aṭṭhāsi.

Rājā tena saddhiṃ paṭisanthāraṃ katvā ‘‘gahapati, tavaputto mahosadhapaṇḍito kuhi’’nti pucchi. ‘‘Pacchato āgacchati, devā’’ti. Rājā ‘‘pacchato āgacchati’’ti sutvā tuṅghamaṇaso hutvā ‘‘mahāseṭṭhi attano yuttāsaṇaṃ ñatvā nisīdā’’ti āha. So attano yuttāsaṇaṃ ñatvā ekamantaṃ nisīdi. Mahāsattopi alaṅkatapaṭiyatto dāraḥasahassaparivuto alaṅkatarathe nisīditvā nagaraṃ pavisanto parikhāpiṭṭhe caramānaṃ ekaṃ gadrabhaṃ disvā thāmasampanne māṇave pesesi ‘‘ambho, etaṃ gadrabhaṃ anubandhitvā yathā saddaṃ na karoti, evamassa mukhabandhanaṃ katvā kilañjēna veṭhetvā tasmim ekenattharaṇena paṭicchādetvā aṃsenādāya āgacchathā’’ti. Te tathā kariṃsu. Bodhisattopi mahantena parivārena nagaraṃ pāvīsi. Mahājano ‘‘esa kira sirivaḍḍhanaseṭṭhino putto mahosadhapaṇḍito nāma, esa kira jāyamāno osadhaghaṭikaṃ hatthēna gahetvā jāto, iminā kira ettakānaṃ vīmaṃsanapañhānaṃ pañhapaṭibhāgo ñāto’’ti mahāsattaṃ abhithhavanto oloketopi tittim na gacchati. So rājadvāraṃ gantvā paṭivedesi. Rājā sutvāva haṭṭhatuṅgho ‘‘mama putto mahosadhapaṇḍito khippaṃ āgacchatū’’ti āha. So dāraḥasahassaparivuto pāsādaṃ abhiruhitvā rājānaṃ vanditvā ekamantaṃ aṭṭhāsi. Rājā taṃ disvāva somanassappatto hutvā madhuraṭisaṇthāraṃ katvā ‘‘paṇḍita, patirūpaṃ āsanaṃ ñatvā nisīdā’’ti āha. Atha so pitaraṃ olokesi. Athassa pitāpi olokitaṣaṇñāya uṭṭhāya ‘‘paṇḍita, imasmiṃ āsane nisīdā’’ti āha. So tasmim āsane nisīdi.

Taṃ tattha nisinnaṃ disvāva senakapukkusakāmindadevindā ceva aññe ca andhabālā paṇiṃ paharitvā mahāhasitaṃ hasitvā ‘‘imaṃ andhabālaṃ ‘paṇḍito’’ti vadimṣu, so pitaraṃ āsanā vuṭṭhāpetvā sayam nisīdati, imaṃ ‘paṇḍito’’ti vattum ayutta’’nti parihāsaṃ kariṃsu. Rājāpi dummukho anattamano ahoṣi. Atha naṃ mahāsatto pucchi ‘‘kiṃ, mahārāja, dummukhatthā’’ti? ‘‘Āma paṇḍita, dummukhomhi, savanameva te manāpaṃ, dassanaṃ pana amanāpaṃ jāta’’nti. ‘‘Kiṃ kāraṇā, mahārājā’’ti? ‘‘Pitaraṃ āsanā vuṭṭhāpetvā nisinnattā’’ti. ‘‘Kiṃ pana tvam, mahārāja, ‘sabbatṭhānesu puttehi pitarova uttamā’’ti maññasi’’ti. ‘‘Āma, paṇḍitā’’ti. Atha mahāsatto ‘‘nanu, mahārāja, tumhehi amhākaṃ ‘assataraṃ vā pesetu seṭṭhataraṃ vā’’ti sāsanaṃ pahita’’nti vatvā āsanā vuṭṭhāya te māṇave oloketvā ‘‘tumhehi gahitaṃ gadrabhaṃ ānethā’’ti āṇāpetvā rañño pādamaṃ nipajjāpetvā ‘‘mahārāja, ayaṃ gadrabho kiṃ agghatī’’ti pucchi. ‘‘Paṇḍita, sace upakārako, aṭṭha kahāpaṇe agghatī’’ti. ‘‘Imaṃ paṭicca jāto ājānīyavaḷavāya kucchimhi vuṭṭhaassataro kiṃ agghatī’’ti? ‘‘Anaggho paṇḍitā’’ti. ‘‘Deva, kasmā evaṃ kathetha, nanu tumhehi idāneva vuttaṃ ‘sabbatṭhānesu puttehi pitarova uttamā’’ti. Sace taṃ saccaṃ, tumhākaṃ vāde assatarato gadrabhova uttamo hoti, kiṃ pana, mahārāja, tumhākaṃ paṇḍitā ettakampi jānituṃ asakkontā paṇiṃ paharitvā hasanti, aho tumhākaṃ paṇḍitānaṃ paññāsampatti, kuto vo ete laddhā’’ti cattāro paṇḍite parihasitvā rājānaṃ imāya ekakanipāte gāthāya ajjhabhāsi –

‘‘Haṃci tuvaṃ evamaññasi ‘seyyo, puttena pitā’’ti rājasetṭha;
Handassatarassa te ayaṃ, assatarassa hi gadrabho pitā’’ti. (jā. 1.1.111);

Tassattho – yadi, tvam rājasetṭha, sabbaṭṭhānesu seyyo puttana pitāti evaṃ maññasi, tava assataratopi ayam gadrabho seyyo hotu. Kiṃ kāraṇā? Assatarassa hi gadrabho pitāti.

Evañca pana vatvā mahāsatto āha – “mahārāja, sace puttato pitā seyyo, mama pitaraṃ gaṇhatha. Sace pitito putto seyyo, maṃ gaṇhatha tumhākaṃ atthāyā”ti. Rājā somanassappatto ahosi. Sabbā rājaparisāpi “sukathito paṇḍitena pañho”ti unnadantā sādhuḥkārasahassāni adamsu, aṅguliphoṭā ceva celukkhepā ca pavattimsu. Cattāro paṇḍitāpi dummukhā pajjhāyantāva ahesuṃ. Nanu mātāpitūnaṃ guṇaṃ jānanto bodhisattena sadiso nāma natthi, atha so kasmā evamakāsīti? Na so pitu avamānanatthāya, raññā pana “assataraṃ vā pesetu seṭṭhataraṃ vā”ti pesitaṃ, tasmā tasseva pañhassa āvibhāvatthaṃ attano ca paṇḍitabhāvassa nāpanatthaṃ catunnañca paṇḍitānaṃ appaṭibhānakaraṇatthaṃ evamakāsīti.

Gadrabhapañho niṭṭhito.

Ekūnavīsatisatimapañho

Rājā tussitvā gandhodakapūṇṇaṃ suvaṇṇabhiṅkāraṃ ādāya “pācīnayavamajjhakagāmaṃ rājabhogena paribhuñjatū”ti seṭṭhissa hatthe udakaṃ pādetvā “sesasetṭhino etasseva upaṭṭhākā hontū”ti vatvā bodhisattassa mātū ca sabbālaṅkāre pesetvā gadrabhapañhe pasanno bodhisattaṃ puttaṃ katvā gaṇhituṃ seṭṭhiṃ avoca – “gahapati, mahosadhapaṇḍitaṃ mama puttaṃ katvā dehī”ti. “Deva, atitaruṇo ayam, ajjāpissa mukhe khīragandho vāyati, mahallakakāle tumhākaṃ santike bhavissatī”ti. “Gahapati, tvam ito paṭṭhāya etasmiṃ nirālayo hohi, ayam ajjatagge mama putto, ahaṃ mama puttaṃ posetuṃ sakkhissāmi, gaccha tva”nti taṃ uyyojesi. So rājānaṃ vanditvā paṇḍitaṃ āliṅgitvā ure nipajjāpetvā sīse cumbitvā “tāta, appamatto hohi”ti ovādamassa adāsi. Sopi pitaraṃ vanditvā “tāta, mā cintayitthā”ti assāsetvā pitaraṃ uyyojesi. Rājā paṇḍitaṃ pucchi “tāta, antobhattiko bhavissasi, udāhu bahibhattiko”ti. So “mahā me parivāro, tasmā bahibhattikena mayā bhavituṃ vaṭṭatī”ti cintetvā “bahibhattiko bhavissāmi, devā”ti āha. Athassa rājā anurūpaṃ gehaṃ dāpetvā dāraḥkāsaṃ ādiṃ katvā paribbayaṃ dāpetvā sabbaparibhogē dāpesi. So tato paṭṭhāya rājānaṃ upaṭṭhāsi.

Rājāpi naṃ vīmaṃsitukāmo ahosi. Tadā ca nagarassa dakkhiṇadvārato avidūre pokkharāṇitīre ekasmiṃ tālarukkhe kākakulāvake maṇiratanāṃ ahosi. Tassa chāyā pokkharāṇiyaṃ paññāyī. Mahājano “pokkharāṇiyaṃ maṇi atthi”ti rañño ārocesi. So senakaṃ āmantetvā “pokkharāṇiyaṃ kira maṇiratanāṃ paññāyati, kathaṃ taṃ gaṇhāpessāmā”ti pucchitvā “mahārāja, udakaṃ nīharāpetvā gaṇhituṃ vaṭṭatī”ti vutte “tena hi, ācariya, evaṃ karohī”ti tasseva bhāramakāsi. So bahū manusse sannipātāpetvā udakañca kaddamañca nīharāpetvā bhūmiṃ bhinditvāpi maṇiṃ nāddasa. Puna puṇṇāya pokkharāṇiyā maṇicchāyā paññāyī. So punapi tathā katvā na ca addasa. Tato rājā paṇḍitaṃ āmantetvā “tāta, pokkharāṇiyaṃ eko maṇi paññāyati, senako udakañca kaddamañca nīharāpetvā bhūmiṃ bhinditvāpi nāddasa, puna puṇṇāya pokkharāṇiyā paññāyati, sakkhissasi taṃ maṇiṃ gaṇhāpetu”nti pucchi. So “netam, mahārāja, garu, etha dassessāmi”ti āha. Rājā tassa vacanaṃ tussitvā “passissāmi ajja paṇḍitassa nāṇabala”nti mahājanaparivuto pokkharāṇitīraṃ gato.

Mahāsatto tīre ṭhatvā maṇiṃ olokento “nāyaṃ maṇi pokkharāṇiyaṃ, tālarukkhe kākakulāvake maṇinā bhavitabba”nti ṇatvā “natthi, deva, pokkharāṇiyaṃ maṇi”ti vatvā “nanu udake paññāyatī”ti vutte “tena hi udakapātiṃ āharā”ti udakapātiṃ āharāpetvā “passatha, deva, nāyaṃ maṇi pokkharāṇiyaṃyeva paññāyati, pātiyampi paññāyatī”ti vatvā “paṇḍita, kattha pana maṇinā bhavitabba”nti vutte “deva, pokkharāṇiyampi pātiyampi chāyāva paññāyati, na maṇi, maṇi pana tālarukkhe kākakulāvake atthi, purisaṃ āṇāpetvā āharāpehi”ti āha. Rājā tathā katvā maṇiṃ āharāpesi. So āharitvā paṇḍitassa adāsi. Paṇḍito taṃ gahetvā rañño hatthe ṭhapesi. Taṃ disvā mahājano paṇḍitassa sādhuḥkāraṃ datvā senakaṃ paribhāsanto “maṇiratanāṃ tālarukkhe kākakulāvake atthi, senakabālo bahū manusse pokkharāṇimeva bhindāpesi, paṇḍitena nāma mahosadhasadisena bhavitabba”nti mahāsattassa thutimakāsi. Rājāpissa tuṭṭho attano gīvāya piḷandhanaṃ muttāhāraṃ datvā dāraḥkāsaṃ nampi

muttāvaliyo dāpesi. Bodhisattassa ca parivārassa ca iminā parihārena upaṭṭhānaṃ anujānīti.

Ekūnavīsatiṃapaṇho niṭṭhito.

Kakaṇṭakapaṇho

Punekadivasam rājā paṇḍitena saddhiṃ uyyānaṃ agamāsi. Tadā eko kakaṇṭako toraṇagge vasati. So rājānaṃ āgacchantam disvā otarivā bhūmiyaṃ nipajji. Rājā tassa taṃ kiriyam oloketvā “paṇḍita, ayaṃ kakaṇṭako kiṃ karotī”ti pucchi. Mahāsatto “mahārāja, tumhe sevati”ti āha. “Sace evaṃ amhākaṃ sevati, etassa mā nipphalo hotu, bhogamassa dāpehī”ti. “Deva, tassa bhogena kiccaṃ natthi, khādaniyamattaṃ alametassā”ti. “Kiṃ panesa, khādati”ti? “Maṃsaṃ devā”ti. “Kittakaṃ laddhum vaṭṭatī”ti? “Kākaṇṭikamattagghanakaṃ devā”ti. Rājā ekaṃ purisaṃ āṇāpesi “rājadāyo nāma kākaṇṭikamattaṃ na vaṭṭati, imassa nibaddhaṃ aḍḍhamāsagghanakaṃ maṃsaṃ āharitvā dehī”ti. So “sādhū”ti sampaṭicchitvā tato paṭṭhāya tathā akāsi. So ekadivasam uposathe māghāte maṃsaṃ alabhitvā tameva aḍḍhamāsakaṃ vijjhivā suttena āvunitvā tassa gīvāyaṃ piḷandhi. Athassa taṃ nissāya māno uppajji. Taṃ divasameva rājā puna mahosadhena saddhiṃ uyyānaṃ agamāsi. So rājānaṃ āgacchantam disvāpi dhanam nissāya uppannamānavasena “vedeha, tvaṃ nu kho mahaddhano, ahaṃ nu kho”ti raññā saddhiṃ attānaṃ samaṃ karonto anotarivā toraṇaggeyeva sīsam cāleno nipajji. Rājā tassa taṃ kiriyam oloketvā “paṇḍita, esa pubbe viya ajja na otarati, kiṃ nu kho kāraṇa”nti pucchanto imaṃ gāthamāha –

“Nāyam pure unnamati, toraṇagge kakaṇṭako;
Mahosadha vijānāhi, kena thaddho kakaṇṭako”ti. (jā. 1.2.39);

Tattha **unnamatī**ti yathā ajja anotarivā toraṇaggeyeva sīsam cāleno unnamati, evaṃ pure na unnamati. **Kena thaddhoti** kena kāraṇena thaddhabhāvaṃ āpannoti.

Paṇḍito tassa vacanaṃ sutvā “mahārāja, uposathe māghāte maṃsaṃ alabhantena rājapurisena gīvāya baddhaṃ aḍḍhamāsakaṃ nissāya tassa mānena bhavitabba”nti ṇatvā imaṃ gāthamāha –

“Aladdhapubbaṃ laddhāna, aḍḍhamāsaṃ kakaṇṭako;
Atimaññati rājānaṃ, vedehaṃ mithilaggaha”nti. (jā. 1.2.40);

Rājā tassa vacanaṃ sutvā taṃ purisaṃ pakkosāpetvā pucchi. So yathābhūtaṃ rañño ārocesi. Rājā taṃ kathaṃ sutvā “kañci apucchitvāva sabbaññubuddhena viya paṇḍitena kakaṇṭakassa ajjhāsayo ṇāto”ti ativiya pasīditvā paṇḍitassa catūsu dvāresu sunkaṃ dāpesi. Kakaṇṭakassa pana kujjhivā vattaṃ hāretuṃ ārabhi. Paṇḍito pana “mā hārehi mahārājā”ti taṃ nivāresi.

Kakaṇṭakapaṇho niṭṭhito.

Sirikāḷakaṇṇipaṇho

Atheko mithilavāsī piṅguttaro nāma māṇavo takkasilam gantvā disāpāmokkhācariyassa santike sippam sikkhanto khippameva sikkhi. So anuyogaṃ datvā “gacchāmaha”nti ācariyaṃ āpucchi. Tasmim pana kule “sace vayappattā dhītā hoti, jeṭṭhantevāsikassa dātābbā”ti vattaṃva, tasmā tassa ācariyassa vayappattā ekā dhītā atthi, sā abhirūpā devaccharāpaṭibhāgā. Atha naṃ ācariyo “dhītaraṃ te, tāta, dassāmi, taṃ ādāya gamissasī”ti āha. So pana māṇavo dubbhago kāḷakaṇṇī, kumārīkā pana mahāpuññā. Tassa taṃ disvā cittaṃ na allīyati. So taṃ arocentopi “ācariyassa vacanaṃ na bhindissāmī”ti sampaṭicchī. Ācariyo dhītaraṃ tassa adāsi. So rattibhāge alaṅkatasirisayane nipanno tāya āgantvā sayanaṃ abhiruḷhamattāya aṭṭiyamāno harāyamāno jigucchamāno pakampamāno otarivā bhūmiyaṃ nipajji. Sāpi otarivā tassa santikaṃ gantvā nipajji, so utṭhāya sayanaṃ abhiruhi. Sāpi puna sayanaṃ

abhiruhi, so puna sayanā otarivā bhūmiyaṃ nipajji. Kāḷakaṇṇī nāma siriyaṃ saddhiṃ na sameti. Kumārikā sayaneyeva nipajji, so bhūmiyaṃ sayi.

Evam sattāhaṃ vītināmetvā taṃ ādāya ācariyaṃ vanditvā nikkhami, antarāmagge ālāpasallāpamattampi natthi. Anicchamānāva ubhopi mithilaṃ sampattā. Atha piṅguttaro nagarā avidūre phalasampannaṃ udumbararukkhaṃ disvā khudāya pīlito taṃ abhiruhitvā phalāni khādi. Sāpi chātajjhataṃ rukkhamūlaṃ gantvā “sāmi, mayhampi phalāni pātethā”ti āha. Kiṃ tava hatthapādā natthi, sayam abhiruhitvā khādāti. Sā abhiruhitvā khādi. So tassā abhiruḷhabhāvaṃ ñatvā khippaṃ otarivā rukkhaṃ kaṇṭakehi parikkhipitvā “muttomhi kāḷakaṇṇiyā”ti vatvā palāyi. Sāpi otarituṃ asakkontī tattheva nisīdi. Atha rājā uyyāne kīḷitvā hatthikkhandhe nisinnō sāyanhasamaye nagaraṃ pavisanto taṃ disvā paṭibaddhacitto hutvā “sapariggahā, apariggahā”ti pucchāpesi. Sāpi “atthi me, sāmi, kuladattiko pati, so pana maṃ idha nisīdāpetvā chaḍḍetvā palāto”ti āha. Amacco taṃ kāraṇaṃ rañño ārocesi. Rājā “asāmikabhaṇḍaṃ nāma rañño pāpuṇāti”ti taṃ oṭaretvā hatthikkhandhaṃ āropetvā nivesanaṃ netvā abhisiñcitvā aggamaheṣiṭṭhāne ṭhapesi. Sā tassa piyā ahoṣi manāpā. Udumbararukkhe laddhattā “udumbaradevī”tvevassā nāmaṃ sañjāniṃsu.

Athekadivasam rañño uyyānagamanatthāya dvāragāmaṃvāsikehi maggaṃ paṭijaggāpesuṃ. Piṅguttaropi bhatim karonto kacchaṃ bandhitvā kuddālena maggaṃ tacchī. Magge anīṭṭhiteyeva rājā udumbaradeviyā saddhiṃ rathe nisīditvā nikkhami. Udumbaradevī kāḷakaṇṇim maggaṃ tacchantaṃ disvā “evarūpaṃ sirim dhāretuṃ nāsakkhi ayaṃ kāḷakaṇṇī”ti taṃ oloketī hasi. Rājā hasamānaṃ disvā kujjhivā “kasmā hasi”ti pucchi. Deva, ayaṃ maggatacchako puriso mayhaṃ porāṇakasāmiko, esa maṃ udumbararukkhaṃ āropetvā kaṇṭakehi parikkhipitvā gato, imāhaṃ oloketvā “evarūpaṃ sirim dhāretuṃ nāsakkhi kāḷakaṇṇī aya”nti cintetvā hasinti. Rājā “tvaṃ musāvādaṃ kathesi, aññaṃ kañci purisaṃ disvā tayā hasitaṃ bhavissati, taṃ māressāmi”ti asim aggahesi. Sā bhayappattā “deva, paṇḍite tāva pucchathā”ti āha. Rājā senakaṃ pucchi “senaka, imissā vacanaṃ tvaṃ saddahasi”ti. “Na saddahāmi, deva, ko nāma evarūpaṃ itthiratanam pahāya gamissati”ti. Sā tassa kathaṃ sutvā atirekataraṃ bhūtā ahoṣi. Atha rājā “senako kiṃ jānāti, paṇḍitaṃ pucchissāmi”ti cintetvā taṃ pucchanto imaṃ gāthamāha –

“Itthi siyā rūpavatī, sā ca sīlavatī siyā;
Puriso taṃ na iccheyya, saddahāsi mahosadhā”ti. (jā. 1.2.83);

Tattha **sīlavatī**ti ācāraṇasampannā.

Taṃ sutvā paṇḍito gāthamāha –

“Saddahāmi mahārāja, puriso dubbhago siyā;
Sirī ca kāḷakaṇṇī ca, na samenti kudācana”nti. (jā. 1.2.84);

Tattha **na samentī**ti samuddassa orimatīrapārimatīrāni viya ca gaganatalapathavitalāni viya ca na samāgacchanti.

Rājā tassa vacanena taṃ kāraṇaṃ sutvā tassā na kujjhi, hadayamassa nibbāyi. So tassa tussitvā “sace paṇḍito nābhavissa, ajjāhaṃ bālasenakassa kathāya evarūpaṃ itthiratanam hīno assaṃ, taṃ nissāya mayā esā laddhā”ti satahassena pūjaṃ kāresi. Devīpi rājānaṃ vanditvā “deva, paṇḍitaṃ nissāya mayā jīvitam laddhaṃ, imāhaṃ kaniṭṭhabhātikatṭhāne ṭhāpetuṃ varam yācāmi”ti āha. “Sādhu, devi, gaṇhāhi, dammi te vara”nti. “Deva, ajja paṭṭhāya mama kaniṭṭhaṃ vinā kiñci madhurarasaṃ na khādissāmi, ito paṭṭhāya velāya vā avelāya vā dvāraṃ vivarāpetvā imassa madhurarasaṃ pesetuṃ labhanakavaram gaṇhāmi”ti. “Sādhu, bhadde, imañca varam gaṇhāhi”ti.

Sirikāḷakaṇṇipaṇho niṭṭhito.

Meṇḍakapañho

Aparasmim divase rājā katapātarāso pāsādassa dīghantare caṅkamanto vātapānantarena olokeno ekaṃ eḷakañca sunakhañca mittasanthavaṃ karontaṃ addasa. So kira eḷako hatthisālaṃ gantvā hatthissa purato khittaṃ anāmaṭṭhataṇṇaṃ khādi. Atha naṃ hatthigopakā pothetvā nīharimsu. So viravitvā palāyi. Atha naṃ eko puriso vegenāgantvā piṭṭhiyaṃ daṇḍena tiriyaṃ pahari. So piṭṭhiṃ onāmetvā vedanāppatto hutvā gantvā rājagehassa mahābhittiṃ nissāya piṭṭhikāya nipajji. Taṃ divasameva rañño mahānase aṭṭhicammādīni khāditvā vaḍḍhitasunakho bhattakārake bhattaṃ sampādetvā bahi ṭhatvā sarīre sedaṃ nibbāpente macchamaṃsagandhaṃ ghāyitvā taṇhaṃ adhiṃvāsetuṃ asakkonto mahānasaṃ pavisitvā bhājanapīdhaṇaṃ pādetvā maṃsaṃ khādi. Atha bhattakārako bhājanasaddena pavisitvā taṃ disvā dvāraṃ pidahitvā taṃ leḍḍudaṇḍādīhi pothesi. So khāditamaṃsaṃ mukheneva chaḍḍetvā viravitvā nikkhami. Bhattakārakopi tassa nikkhantabhāvaṃ ñatvā anubandhitvā piṭṭhiyaṃ daṇḍena tiriyaṃ pahari. So vedanāppatto piṭṭhiṃ onāmetvā ekaṃ pādaṃ ukkhipitvā eḷakassa nipannaṭṭhānameva pāvisi. Atha naṃ eḷako “samma, kiṃ piṭṭhiṃ onāmetvā āgacchasi, kiṃ te vāto vijjhatī”ti pucchi. Sunakhopi “tvampi piṭṭhiṃ onāmetvā nipannosi, kiṃ te vāto vijjhatī”ti pucchi. Te aññaṃaññaṃ attano pavattiṃ ārocesuṃ.

Atha naṃ eḷako pucchi “kiṃ pana tvaṃ puna bhattagehaṃ gantuṃ sakkhissasi sammā”ti? “Na sakkhissāmi, samma, gatassa me jīvitāṃ natthī”ti. “Tvāṃ pana puna hatthisālaṃ gantuṃ sakkhissasī”ti. “Mayāpi tattha gantuṃ na sakkā, gatassa me jīvitāṃ natthī”ti. Te “kathaṃ nu kho mayaṃ idāni jīviṣṣāma”ti upāyaṃ cintesuṃ. Atha naṃ eḷako āha – “sace mayaṃ samaggavāsaṃ vasitūṃ sakkoma, attheko upāyo”ti. “Tena hi kathehi”ti. “Samma, tvaṃ ito paṭṭhāya hatthisālaṃ yāhi, “nāyaṃ tiṇaṃ khādatī”ti tayi hatthigopakā āsaṅkaṃ na karissanti, tvaṃ mama tiṇaṃ āhareyyāsi. Ahampi bhattagehaṃ pavisissāmi, “nāyaṃ maṃsakhādako”ti bhattakārako mayi āsaṅkaṃ na karissati, ahaṃ te maṃsaṃ āharissāmi”ti. Te “sundaro upāyo”ti ubhopi sampāṭicchimsu. Sunakho hatthisālaṃ gantvā tiṇakalāpaṃ ḍaṃsitvā āgantvā mahābhittiṃpiṭṭhikāya ṭhapesi. Itaropi bhattagehaṃ gantvā maṃsakhāṇḍaṃ mukhapūraṃ ḍaṃsitvā ānetvā tattheva ṭhapesi. Sunakho maṃsaṃ khādi, eḷako tiṇaṃ khādi. Te iminā upāyena samaggā sammodamānā mahābhittiṃpiṭṭhikāya vasanti. Rājā tesāṃ mittasanthavaṃ disvā cintesi “adiṭṭhapubbaṃ vata me kāraṇaṃ diṭṭhaṃ, ime paccāmittā hutvāpi samaggavāsaṃ vasanti. Idaṃ kāraṇaṃ gahetvā pañhaṃ katvā pañca paṇḍite pucchissāmi, imaṃ pañhaṃ ajānantāṃ raṭṭhā pabbājessāmi, taṃ jānantassa ‘evarūpo paṇḍito natthī’ti mahāsakkāraṃ karissāmi. Ajja tāva avelā, sve upaṭṭhānaṃ āgatakāle pucchissāmi”ti. So punadivase paṇḍitesu āgantvā nisinnesu pañhaṃ pucchanto imaṃ gāthamāha –

“Yesaṃ na kadāci bhūtapubbaṃ, sakhyaṃ sattapadampimasmi loke;
Jātā amittā duve sahāyā, paṭisandhāya caranti kissa hetū”ti. (jā. 1.12.94);

Tattha **paṭisandhāyā**ti saddahitvā ghaṭitā hutvā.

Idaṅca pana vatvā puna evamāha –

“Yadi me ajja pātarāsakāle, pañhaṃ na sakkuṇeyyātha vattumetaṃ;
Raṭṭhā pabbājayissāmi vo sabbe, na hi mattho duppaññajātikehī”ti. (jā. 1.12.95);

Tadā pana senako aggāsane nisinno ahosi, paṇḍito pana pariyante nisinno. So taṃ pañhaṃ upadhārento tamatthaṃ adisvā cintesi “ayaṃ rājā dandhadhātuko imaṃ pañhaṃ cintetvā saṅkharitūṃ asamattho, kiñcīdeva, tena diṭṭhaṃ bhavissati, ekadivasaṃ okāsaṃ labhanto imaṃ pañhaṃ nīharissāmi, senako kenaci upāyena ajjekadivasaṃmattaṃ adhiṃvāsapetū”ti. Itarepi cattāro paṇḍitā andhakāragabbhaṃ pavitṭhā viya na kiñci passimsu. Senako “kā nu kho mahosadhassa pavattī”ti bodhisattaṃ olokesi. Sopi taṃ olokesi. Senako bodhisattassa olokitaḥkāreṇeva tassa adhippāyaṃ ñatvā “paṇḍitassapi na upaṭṭhāti, tenekadivasaṃ okāsaṃ icchatī, pūressāmiṃsa manoratha”nti cintetvā raññaṃ saddhiṃ viṣṣāseṇa

mahāhasitaṃ hasitvā “kiṃ, mahārāja, sabbeva amhe pañhaṃ kathetuṃ asakkonte raṭṭhā pabbājessasi, etampi ‘eko gaṇṭhipañho’ ti tvam sallakkhesi, na mayaṃ etaṃ kathetuṃ na sakkoma, apica kho thokaṃ adhivāsehi. Gaṇṭhipañho esa, na sakkoma mahājanamajjhe kathetuṃ, ekamante cintetvā pacchā tumhākaṃ kathessāma, okāsaṃ no dehi” ti mahāsattaṃ oloketvā imaṃ gāthādvayamāha –

“Mahājanasamāgamamhi ghore, janakolāhalasaṅgamamhi jāte;
Vikkhittamanā anekacittā, pañhaṃ na sakkunoma vattumetaṃ.

“Ekaggacittāva ekamekā, rahasi gatā atthaṃ nicintayitvā;
Paviveke sammasitvāna dhīrā, atha vakkhanti janinda etamattha” nti. (jā. 1.12.96-97);

Tattha **sammasitvānā**ti kāyacittaviveke ṭhitā ime dhīrā imaṃ pañhaṃ sammasitvā atha vo etaṃ atthaṃ vakkhanti.

Rājā tassa kathaṃ sutvā anattamano hutvāpi “sādhu cintetvā kathetha, akathente pana vo pabbājessamī” ti tajjesiyeva. Cattāro paṇḍitā pāsādā otariṃsu. Senako itare āha – “sammā, rājā sukhumapañhaṃ pucchi, akathite mahantaṃ bhayaṃ bhavissati, sappāyabhojanaṃ bhuñjitvā sammā upadhārethā” ti. Te attano attano gehaṃ gatā. Paṇḍitopi utṭhāya udumbaradeviyā santikaṃ gantvā “devi, ajja vā hiyyo vā rājā kattha ciraṃ atṭhāsī” ti pucchi. “Tāta, dīghantare vātapānena olokeno caṅkamati” ti. Tato paṇḍito cintesi “raññā iminā passena kiñci diṭṭhaṃ bhavissati” ti. So tattha gantvā bahi olokeno eḷakasunakhānaṃ kiriyaṃ disvā “ime disvā raññā pañho abhisankhato” ti sannitṭhānaṃ katvā gehaṃ gato. Itarepi tayo cintetvā kiñci adisvā senakassa santikaṃ agamaṃsu. So te pucchi “diṭṭho vo pañho” ti. “Na diṭṭho ācariyā” ti. “Yadi evaṃ rājā vo pabbājessati, kiṃ karissathā” ti? “Tumhehi pana diṭṭho” ti? “Ahampi na passāmī” ti. “Tumhesu apassantesu mayaṃ kiṃ passāma, rañño pana santike ‘cintetvā kathessāmā’ ti sīhanādaṃ naditvā āgatamhā, akathite amhe rājā kujjhissati, kiṃ karoma, ayaṃ pañho na sakkā amhehi daṭṭhuṃ, paṇḍitena pana satagaṇaṃ sahasagaṇaṃ satahasagaṇaṃ katvā cintito bhavissati, etha tassa santikaṃ gacchāmā” ti te cattāro paṇḍitā bodhisattassa gharadvāraṃ āgatabhāvaṃ ārocāpetvā “pavisantu paṇḍitā” ti vutte gehaṃ pavisitvā paṭisanthāraṃ katvā ekamantaṃ ṭhitā mahāsattaṃ pucchiṃsu “kiṃ pana, paṇḍita, cintito pañho” ti? “Āma, cintito, mayi acintente añño ko cintayissati” ti. “Tena hi paṇḍita amhākampi kathethā” ti.

Paṇḍito “sacāhaṃ etesaṃ na kathessāmi, rājā te raṭṭhā pabbājessati, maṃ pana sattaḥi ratanehi pūjessati, ime andhabālā mā vinassantu, kathessāmi tesa” nti cintetvā te cattāropi nīcāsane nisīdāpetvā añjaliṃ paggaṇhāpetvā raññā diṭṭhataṃ ajānāpetvā “raññā pucchitakāle evaṃ katheyyāthā” ti catunnampi catasso gāthāyo bandhitvā pālīmeva uggaṇhāpetvā uyyojesi. Te dutiyadivase rājupatṭhānaṃ gantvā paññattāsane nisīdiṃsu. Rājā senakaṃ pucchi “ñāto te, senaka, pañho” ti? “Mahārāja, mayi ajānante añño ko jānissati” ti. “Tena hi kathehi” ti. “Suṇātha devā” ti so uggaṇhāniyāmeneva gāthamāha –

“Uggaputtarājaputtiyānaṃ, urabbhassa maṃsaṃ piyaṃ manāpaṃ;
Na sunakhassa te adenti maṃsaṃ, atha meṇḍassa suṇena sakhyamassā” ti. (jā. 1.12.98);

Tattha **uggaputtarājaputtiyānanti** uggaṇhānaṃ amaccaputtānañceva rājaputtānañca.

Gāthaṃ vatvāpi senako atthaṃ na jānāti. Rājā pana attano diṭṭhabhāvena pajānāti, tasmā “senakena tāva ñāto” ti pukkusaṃ pucchi. Sopissa “kiṃ ahampi apaṇḍito” ti vatvā uggaṇhāniyāmeneva gāthamāha –

“Cammaṃ vihananti eḷakassa, assapiṭṭhattharassukhassa hetu;
Na ca te sunakhassa attharanti, atha meṇḍassa suṇena sakhyamassā” ti. (jā. 1.12.99);

Tassapi attho apākaṭoyeva. Rājā pana attano pākaṭattā “imināpi pukkusena ñāto”ti kāmindaṃ pucchi. Sopi uggahitaniyāmeneva gāthamāha –

“Āvellitasīṅgiko hi meṇḍo, na ca sunakhassa visāṇakāni atthi;
Tiṇabhakkho maṃsabhojano ca, atha meṇḍassa suṇena sakhyamassā”ti. (jā. 1.12.100);

Rājā “imināpi ñāto”ti devindaṃ pucchi. Sopi uggahitaniyāmeneva gāthamāha –

“Tiṇamāsi palāsamāsi meṇḍo, na ca sunakho tiṇamāsi no palāsaṃ;
Gaṇheyya suṇo sasam biḷāraṃ, atha meṇḍassa suṇena sakhyamassā”ti. (jā. 1.12.101);

Tattha **tiṇamāsi palāsamāsi**ti tiṇakhādako ceva paṇṇakhādako ca. **No palāsanti** paṇṇampi na khādati.

Atha rājā paṇḍitaṃ pucchi – “tāta, tvampi imaṃ pañhaṃ jānāsī”ti? “Mahārāja, avīcīto yāva bhavaggā maṃ ṭhapetvā ko añño etaṃ jānissatī”ti. “Tena hi kathehī”ti. “Suṇa mahārājā”ti tassa pañhassa attano pākaṭabhāvaṃ pakāsento gāthāvayamāha –

“Aṭṭhaḍḍhapado catuppādassa, meṇḍo aṭṭhanakho adissamāno;
Chādiyamāharatī ayaṃ imassa, maṃsaṃ āharatī ayaṃ amussa.

“Pāsādavaragato videhaseṭṭho, vītiḥāraṃ aññamaññabhojanānaṃ;
Addakki kira sakkhikaṃ janindo, bubhukkassa puṇṇaṃmukhassa ceta”nti. (jā. 1.12.102-103);

Tattha **aṭṭhaḍḍhapadoti** byañjanakusalatāya eḷakassa catuppādaṃ sandhāyāha. **Meṇḍoti** eḷako. **Aṭṭhanakhoti** ekekasmim pāde dvinnam dvinnam khurānaṃ vasenetam vuttam. **Adissamānoti** maṃsaṃ āharaṇakāle apaññāyamāno. **Chādiyanti** gehacchadanam. Tiṇanti attho. **Ayaṃ imassāti** sunakho eḷakassa. **Vītiḥāranti** vītiḥaraṇam. **Aññamaññabhojanānanti** aññamaññassa bhojanānaṃ. Meṇḍo hi sunakhassa bhojanaṃ harati, so tassa vītiharati, sunakhopi tassa harati, itaro vītiharati. **Addakkhīti** tam tesam aññamaññabhojanānaṃ vītiḥaraṇam sakkhikaṃ attano paccakkham katvā addasa. **Bubhukkassāti** bhubbhūti saddakaraṇasunakhassa. **Puṇṇaṃmukhassāti** meṇḍassa. Imesaṃ etaṃ mittasanthavaṃ rājā sayam passīti.

Rājā itarehi bodhisattam nissāya ñātabhāvaṃ ajānanto “pañca paṇḍitā attano attano ñāṇabalena jāniṃsū”ti maññamāno somanassappatto hutvā imaṃ gāthamāha –

“Lābhā vata me anapparūpā, yassa medisā paṇḍitā kulamhi;
Pañhassa gambhīragataṃ nipuṇamattham, paṭivijjhanti subhāsitenā dhīrā”ti. (jā. 1.12.104);

Tattha **paṭivijjhantīti** subhāsitenā te viditvā kathenti.

Atha nesaṃ “tuṭṭhena nāma tuṭṭhākāro kattabbo”ti tam karonto imaṃ gāthamāha –

“Assatarirathañca ekamekaṃ, phītaṃ gāmavarañca ekamekaṃ;
Sabbesaṃ vo dammi paṇḍitānaṃ, paramappatītamano subhāsitenā”ti. (jā. 1.12.105);

Iti vatvā tesam tam sabbaṃ dāpesi.

Dvādasanipāte meṇḍakapañho niṭṭhito.

Sirimantapañho

Udumbaradevī pana itarehi paṇḍitaṃ nissāya pañhassa ñātabhāvaṃ ñatvā “raññā muggaṃ māsenā nibbisesakaṃ karontena viya pañcannaṃ samakova sakkāro kato, nanu mayhaṃ kaniṭṭhassa visesaṃ sakkāraṃ kātuṃ vaṭṭatī”ti cintetvā rañño santikaṃ gantvā pucchi “deva, kena vo pañho kathito”ti? “Pañcahi paṇḍitehi, bhadde”ti. “Deva, cattāro janā taṃ pañhaṃ kaṃ nissāya jāniṃsū”ti? “Na jānāmi, bhadde”ti. “Mahārāja, kiṃ te jānanti, paṇḍito pana ‘mā nassantu ime bālā’ti pañhaṃ uggaṇhāpesi, tumhe sabbesaṃ samakaṃ sakkāraṃ karoṭha, ayuttametaṃ, paṇḍitassa visesaṃ kātuṃ vaṭṭatī”ti. Rājā “attānaṃ nissāya ñātabhāvaṃ na kathesī”ti paṇḍitassa tussitvā atirekataraṃ sakkāraṃ kātukāmo cintesi “hotu mama puttaṃ ekaṃ pañhaṃ pucchitvā kathitakāle mahantaṃ sakkāraṃ karissāmi”ti. So pañhaṃ cintento sirimantapañhaṃ cintetvā ekadivasaṃ pañcannaṃ paṇḍitānaṃ upaṭṭhānaṃ āgantvā sukhanisinnakāle senakaṃ āha – “senaka, pañhaṃ pucchissāmi”ti. “Puccha devā”ti. Rājā sirimantapañhe paṭhamāṃ gāthamāha –

“Paññāyupetaṃ siriya vihināṃ, yasassināṃ vāpi apetapaññaṃ;
Pucchāmi taṃ senaka etamatthaṃ, kamettha seyyo kusalā vadantī”ti. (jā. 1.15.83);

Tattha **kamettha seyyoti** imesu dvīsu kataraṃ paṇḍitā seyyoti vadanti.

Ayañca kira pañho senakassa vaṃsānugato, tena naṃ khippameva kathesi –

“Dhīrā ca bālā ca have janinda, sippūpapannā ca asippino ca;
Sujātimantopi ajātimassa, yasassino pesakarā bhavanti;
Etampi disvāna ahaṃ vadāmi, pañño nihīno sirimāva seyyo”ti. (jā. 1.15.84);

Tattha **pañño nihīnoti** paññavā nihīno, issarova uttamoti attho.

Rājā tassa vacanaṃ sutvā itare tayo apucchitvā saṅghanavakaṃ hutvā nisinnaṃ mahosadhapaṇḍitaṃ āha –

“Tuvampi pucchāmi anomapañña, mahosadha kevaladhammadassi;
Bālaṃ yasassiṃ paṇḍitaṃ appabhogaṃ, kamettha seyyo kusalā vadantī”ti. (jā. 1.15.85);

Tattha **kevaladhammadassīti** sabbadhammadassi.

Athassa mahāsatto “suṇa, mahārājā”ti vatvā kathesi –

“Pāpāni kammāni karoti bālo, idhameva seyyo iti maññaṃāno;
Idhalokadassī paralokamadassī, ubhayattha bālo kalimaggahesi;
Etampi disvāna ahaṃ vadāmi, pañño seyyo na yasassi bālo”ti. (jā. 1.15.86);

Tattha **idhameva seyyoti** idhaloke issariyameva mayhaṃ seṭṭhanti maññaṃāno. **Kalimaggahesīti** bālo issariyamānena pāpakammaṃ katvā nirayādiṃ upapajjanto paraloke ca puna tato āgantvā nīcakule dukkhabhāvaṃ patvā nibbattamāno idhaloke cāti ubhayattha parājayameva gaṇhāti. Etampi kāraṇaṃ ahaṃ disvā paññāsampannova uttamo, issaro pana bālo na uttamoti vadāmi.

Evaṃ vutte rājā senakaṃ oloketvā “nanu mahosadho paññavantameva uttamoti vadatī”ti āha. Senako “mahārāja, mahosadho daharo, ajjāpissa mukhe khīragandho vāyati, kimesa jānātī”ti vatvā imaṃ gāthamāha –

“Nisippametam vidadhāti bhogaṃ, na bandhuvā na sarīraṇṇo yo;
Passelaṃuṃgaṃ sukhamedhamānaṃ, sirī hi naṃ bhajate goravindaṃ;
Etampi disvāna ahaṃ vadāmi, pañño nihīno sirīmāva seyyo”ti.

Tattha **eḷamūganti** paggharitalālamukhaṃ. **Goravindanti** so kira tasmimyeva nagare asītikoṭivibhavo seṭṭhi virūpo. Nāssa putto na ca dhītā, na kiñci sippaṃ jānāti. Kathentassapissa hanukassa ubhohipi passehi lālādhārā paggharati. Devaccharā viya dve itthiyo sabbālankārehi vibhūsitā supupphitāni nīluppālāni gahetvā ubhosu passesu ṭhitā taṃ lālaṃ nīluppalehi sampaṭicchitvā nīluppālāni vātapānena chaḍḍenti. Surāsoṇḍāpi pānāgāraṃ pavisaṅtā nīluppalehi atthe sati tassa gehadvāraṃ gantvā “sāmi goravinda, seṭṭhī”ti vadanti. So tesam saddaṃ sutvā vātapāne ṭhatvā “kiṃ, tātā”ti vadati. Athassa lālādhārā paggharati. Tā itthiyo taṃ nīluppalehi sampaṭicchitvā nīluppālāni antaravīthiyaṃ khipanti. Surādhuttā tāni gahetvā udakena vikkhāletvā piḷandhitvā pānāgāraṃ pavisaṅti. Evaṃ sirisampanno ahoṣi. Senako taṃ udāharaṇaṃ katvā dassento evamāha.

Taṃ sutvā rājā “kīdisaṃ, tāta, mahosadhapaṇḍitā”ti āha. Paṇḍito “deva, kiṃ senako jānāti, odanasitthaṭṭhāne kāko viya dadhiṃ pātuṃ āradhāsunaṃko viya ca yasameva passati, sīse patantaṃ mahāmuggaraṃ na passati, suṇa, devā”ti vatvā imaṃ gāthamāha –

“Laddhā sukhaṃ majjati appapañño, dukkhena phuṭṭhopi pamohameti;
Āgantunā dukkhasukkhena phuṭṭho, pavedhati vāricarova ghamme;
Etampi disvāna ahaṃ vadāmi, pañño va seyyo na yasassi bālo”ti. (jā. 1.15.88);

Tattha **sukhanti** issariyasukhaṃ labhitvā bālo pamajjati, pamatto samāno pāpaṃ karoti. **Dukkhenāti** kāyikacetāsikadukkhena. **Āgantunāti** na ajjhattikena. Sattānañhi sukhampi dukkhampi āgantukameva, na niccapavattaṃ. **Ghammeti** udakā uddharitvā ātape khittamaccho viya.

Taṃ sutvā rājā “kīdisaṃ ācariyā”ti āha. Senako “deva, kimesa jānāti, tiṭṭhantu tāva manussā, araññe jātarukkhesupi phalasampannaṃeva bahū vihaṅgamā bhajanti”ti vatvā imaṃ gāthamāha –

“Dumaṃ yathā sāduphalaṃ araññe, samantato samabhisaranti pakkhī;
Evampi aḍḍhaṃ sadhanaṃ sabhogaṃ, bahujjano bhajati atthahetu;
Etampi disvāna ahaṃ vadāmi, pañño nihīno sirīmāva seyyo”ti. (jā. 1.15.89);

Tattha **bahujjanoti** mahājano.

Taṃ sutvā rājā “kīdisaṃ tātā”ti āha. Paṇḍito “kimesa mahodaro jānāti, suṇa, devā”ti vatvā imaṃ gāthamāha –

“Na sādhu balavā bālo, sāhasā vindate dhanam;
Kandantametam dummedham, kaḍḍhanti nirayaṃ bhusam;
Etampi disvāna ahaṃ vadāmi, pañño va seyyo na yasassi bālo”ti. (jā. 1.15.90);

Tattha **sāhasāti** sāhasena sāhasikakammaṃ katvā janaṃ piḷetvā dhanam vindati. Atha naṃ nirayaṃpālā kandantameva dummedham balavavedanaṃ nirayaṃ kaḍḍhanti.

Puna raññā “kiṃ senakā”ti vutte senako imaṃ gāthamāha –

“Yā kāci najjo gaṅgamabhissavanti, sabbāva tā nāmagottaṃ jahanti;
Gaṅgā samuddaṃ paṭipajjamānā, na khāyate iddhiṃ paññoopi loke;
Etampi disvāna ahaṃ vadāmi, pañño nihīno sirīmāva seyyo”ti. (jā. 1.15.91);

Tattha **najjoti** ninnā hutvā sandamānā antamaso kunnadiyopi gaṅgaṃ abhissavanti. **Jahantīti** gaṅgātveva saṅkhyam gacchanti, attano nāmagottam jahanti. **Na khāyateti** sāpi gaṅgā samuddam paṭipajjamānā na paññāyati, samuddotveva nāmaṃ labhati. Evameva mahāpaññopi issarasantikam patto na khāyati na paññāyati, samuddam pavittḥagaṅgā viya hoti.

Puna rājā “kiṃ paṇḍitā”ti āha. So “suṇa, mahārājā”ti vatvā imam gāthādvayamāha –

“Yametamakkhā udadhiṃ mahantaṃ, savanti najjo sabbakālamasaṅkhyam;
So sāgaro niccamuḷāravego, velaṃ na acceti mahāsamuddo.

“Evampi bālassa pajappitāni, paññaṃ na acceti sirī kadāci;
Etampi disvāna ahaṃ vadāmi, pañño va seyyo na yasassi bālo”ti. (jā. 1.15.92-93);

Tattha **yametamakkhāti** yaṃ etaṃ akkhāsi vadesi. **Asaṅkhyanti** agaṇanam. **Velaṃ na accetīti** uḷāravegopi hutvā ūmisahassam ukkhipitvāpi velaṃ atikkamituṃ na sakkoti, velaṃ patvā avassam sabbā ūmiyo bhijjanti. **Evampi bālassa pajappitānīti** bālassa vacanānīpi evameva paññavantaṃ atikkamituṃ na sakkonti, taṃ patvāva bhijjanti. **Paññaṃ na accetīti** paññavantaṃ sirimā nāma nātikkamati. Na hi koci manujo atthānatthe uppannakaṅkho taṃchindanattḥāya paññavantaṃ atikkamitvā bālassa issarassa pādāmūlaṃ gacchati, paññavantassa pana pādāmūleyeva vinicchayo nāma labbhatīti.

Taṃ sutvā rājā “kathaṃ senakā”ti āha. So “suṇa, devā”ti vatvā imam gāthamāha –

“Asaññato cepi paresamattham, bhaṇāti sandhānagato yasassī;
Tasseva taṃ rūhati ñātimajjhe, sirī hi naṃ kārayate na paññā;
Etampi disvāna ahaṃ vadāmi, pañño nihīno sirimāva seyyo”ti. (jā. 1.15.94);

Tattha **asaññato cepīti** issaro hi sacepi kāyādīhi asaññato dussīlo. **Sandhānagatoti** vinicchaye ṭhito hutvā paresam attham bhaṇati, tasmim vinicchayamaṇḍale mahāparivāraparivutassa musāvādam vatvā sāmikampi assāmikam karontassa tasseva taṃ vacanam ruhati. Sirī hi naṃ tathā kārayate na paññā, tasmā pañño nihīno, sirimāva seyyoti vadāmi.

Puna raññā “kiṃ, tātā”ti vutte paṇḍito “suṇa, deva, bālasenako kiṃ jānāti”ti vatvā imam gāthamāha –

“Parassa vā attano vāpi hetu, bālo musā bhāsati appapañño;
So nindito hoti sabhāya majjhe, pacchāpi so duggatigāmī hoti;
Etampi disvāna ahaṃ vadāmi, pañño va seyyo na yasassi bālo”ti. (jā. 1.15.95);

Tato senako imam gāthamāha –

“Atthampi ce bhāsati bhūripañño, anāḷhiyo appadhano daliddo;
Na tassa taṃ rūhati ñātimajjhe, sirī ca paññānavato na hoti;
Etampi disvāna ahaṃ vadāmi, pañño nihīno sirimāva seyyo”ti. (jā. 1.15.96);

Tattha **atthampīti** kāraṇampi ce bhāsati. **Ñātimajjheti** parisamajjhe. **Paññānavatoti** mahārāja, paññānavantassa sirisobhaggappattassa santikam gantvā pakatiyā vijjamānāpi sirī nāma na hoti. So hi tassa santike sūriyuggamane khajjopanako viya khāyatīti dasseti.

Puna raññā “kīdisam, tātā”ti vutte paṇḍito “kiṃ jānāti, senako, idhalokamattameva oloketi, na paraloka”nti vatvā imam gāthamāha –

“Parassa vā attano vāpi hetu, na bhāsati alikaṃ bhūripañño;
So pūjito hoti sabhāya majjhe, pacchāpi so suggatigāmī hoti;
Etampi disvāna ahaṃ vadāmi, pañño seyyo na yasassi bālo”ti. (jā. 1.15.97);

Tato senako gāthamāha –

“Hatthī gavāssā maṅkuṇḍalā ca, thiyo ca iddhesu kulesu jātā;
Sabbāva tā upabhogā bhavanti, iddhassa posassa aniddhimanto;
Etampi disvāna ahaṃ vadāmi, pañño nihīno sirīmāva seyyo”ti. (jā. 1.15.98);

Tattha **iddhassā**ti issarassa. **Aniddhimantoti** na kevalaṃ tā nāriyova, atha kho sabbe aniddhimantopi sattā tassa upabhogā bhavanti.

Tato paṇḍito “kiṃ esa jānātī”ti vatvā ekaṃ kāraṇaṃ āharitvā dassento imaṃ gāthamāha –

“Asaṃvihitakammantaṃ, bālaṃ dummedhamantinaṃ;
Sirī jahati dummedhaṃ, jīṇṇaṃva urago tacamaṃ;
Etampi disvāna ahaṃ vadāmi;
Pañño seyyo na yasassi bālo”ti. (jā. 1.15.99);

Tattha “**sirī jahatī**”ti padassa **cetiyaajātena** (jā. 1.8.45 ādayo) attho vaṇṇetabbo.

Atha senako rañña “kīdisa”nti vutte “deva, kiṃ esa taruṇadārako jānāti, suṇāthā”ti vatvā “paṇḍitaṃ appaṭibhānaṃ karissāmī”ti cintetvā imaṃ gāthamāha –

“Pañca paṇḍitā mayaṃ bhaddante, sabbe pañjalikā upaṭṭhitā;
Tvamaṃ no abhibhuyya issarosi, sakkova bhūtapati devarājā;
Etampi disvāna ahaṃ vadāmi, pañño nihīno sirīmāva seyyo”ti. (jā. 1.15.100);

Idaṃ kira sutvā rājā “sādhurūpaṃ senakena kāraṇaṃ ābhatam, sakkhissati nu kho me putto imassa vādaṃ bhinditvā aññaṃ kāraṇaṃ āharitu”nti cintetvā “kīdisaṃ paṇḍitā”ti āha. Senakena kira imasmiṃ kāraṇe ābhate ṭhapetvā bodhisattaṃ añño taṃ vādaṃ bhindituṃ samattho nāma natthi, tasmā mahāsatto attano nāṇabalena tassa vādaṃ bhindanto “mahārāja, kimesa bālo jānāti, yasameva oloketi, paññāya visesaṃ na jānāti, suṇāthā”ti vatvā imaṃ gāthamāha –

“Dāsova paññassa yasassi bālo, atthesu jātesu tathāvidhesu;
Yaṃ paṇḍito nipuṇaṃ saṃvidheti, sammohamāpajjati tattha bālo;
Etampi disvāna ahaṃ vadāmi, pañño seyyo na yasassi bālo”ti. (jā. 1.15.101);

Tattha **atthesūti** kicesu jātesu. **Saṃvidhetīti** saṃvidahati.

Iti mahāsatto sinerupādato suvaṇṇavālukaṃ uddharanto viya gaganatale puṇṇacandaṃ utṭhāpento viya ca nayakāraṇaṃ dassesi. Evaṃ mahāsattena paññānubhāvaṃ dassetvā kathite rājā senakaṃ āha – “kīdisaṃ, senaka, sakkonto uttaripi kathehī”ti. So koṭṭhe ṭhapitadhaññaṃ viya uggahitakaṃ khepetvā appaṭibhāno maṅkubhūto pajjhāyanto nisīdi. Sace hi so aññaṃ kāraṇaṃ āhareyya, na gāthāsahassenapi imaṃ jātakaṃ niṭṭhāyetha. Tassa pana appaṭibhānassa ṭhitakāle gambhīraṃ oghaṃ ānento viya mahāsatto uttaripi paññameva vaṇṇento imaṃ gāthamāha –

“Addhā hi paññāva sataṃ pasatthā, kantā sirī bhogaratā manussā;
Nāṇaṇca buddhānamatulyarūpaṃ, paññaṃ na acceti sirī kadācī”ti. (jā. 1.15.102);

Tattha **satanti** buddhādīnaṃ sappurisānaṃ. **Bhogaratāti** mahārāja, yasmā andhabālananussā bhogaratāva, tasmā tesam sirī kantā. Yaso nāmesa paṇḍitehi garahito bālānaṃ kantoti cāyaṃ attho **bhisajātakena** (jā. 1.14.78 ādayo) vaṇṇetabbo. **Buddhānanti** sabbaññubuddhānañca ñāṇaṃ. **Kadācīti** kismiñci kāle ñāṇavantaṃ sirī nāma nātikkamati, devāti.

Taṃ sutvā rājā mahāsattassa pañhabyākaraṇena tuṭṭho ghanavassaṃ vassento viya mahāsattaṃ dhanena pūjento imaṃ gāthamāha –

“Yaṃ taṃ apucchimha akittayī no, mahosadha kevaladhammadassī;
Gavaṃ sahasaṃ usabhañca nāgaṃ, ājaññayutte ca rathe dasa ime;
Pañhassa veyyākaraṇena tuṭṭho, dadāmi te gāmavarāni soḷasa”ti. (jā. 1.15.103);

Tattha **usabhañca nāganti** tassa gavaṃ sahasassa usabhaṃ katvā alaṅkatapaṭiyattaṃ ārohanīyaṃ nāgaṃ dammīti.

Vīsatinipāte sirimantapañho niṭṭhito.

Channapathapañho

Tato paṭṭhāya bodhisattassa yaso mahā ahosi. Taṃ sabbaṃ udumbaradevīyeva vicāresi. Sā tassa soḷasavassikkakāle cintesi “mama kaniṭṭho mahallako jāto, yasopissa mahā ahosi, āvāhamassa kātuṃ vaṭṭatī”ti. Sā rañño tamatthaṃ ārocesi. Rājā “sādhu jānāpehi na”nti āha. Sā taṃ jānāpetvā tena sampaticchite “tena hi, tāta, te kumārikaṃ ānemi”ti āha. Atha mahāsatto “kadāci imehi ānītā mama na ruceyya, sayameva tāva upadhāremī”ti cintetvā evamāha – “devi, katipāhaṃ mā kiñci rañño vadetha, ahaṃ ekaṃ kumārikaṃ sayam pariyesitvā mama cittarucitaṃ tumhākaṃ ācikkhissāmī”ti. “Evaṃ karohi, tātā”ti. So devim vanditvā attano gharaṃ gantvā sahāyakānaṃ saññaṃ datvā aññātakavesena tunnavāyupakaraṇāni gahetvā ekakova uttaradvārena nikkhamitvā uttarayavamajjhakaṃ pāyāsi. Tadā pana tattha ekaṃ porāṇasetṭhikulaṃ parikkhīṇaṃ ahosi. Tassa kulassa dhītā amarādevī nāma abhirūpā dassanīyā pāsādikā sabbalakkhaṇasampannā puññavatī. Sā taṃ divasaṃ pātova yāguṃ pacitvā ādāya “pitu kasanaṭṭhānaṃ gamissāmī”ti nikkhamitvā tameva maggaṃ paṭipajji. Mahāsatto taṃ āgacchantim disvā “sabbalakkhaṇasampannāyaṃ itthī, sace apariggahā, imāya me pādapariṇāyā bhavituṃ vaṭṭatī”ti cintesi.

Sāpi taṃ disvā “sace evarūpassa purisassa gehe bhaveyyaṃ, sakkā mayā kuṭumbaṃ sañṭhāpetu”nti cintesi.

Atha mahāsatto – “imissā saporiggahāpariggahabhāvaṃ na jānāmi, hatthamuṭṭhiyā naṃ pucchissāmi, sace eṣā paṇḍitā bhavissati, jānissati. No ce, na jānissati, idheva naṃ chaḍḍetvā gacchāmī”ti cintetvā dūre ṭhitova hatthamuṭṭhimakāsi. Sāpi “ayaṃ mama sasāmikāsāmikabhāvaṃ pucchatī”ti ñatvā hatthaṃ pasāresi. So apariggahabhāvaṃ ñatvā samīpaṃ gantvā “bhadde, kā nāma tva”nti pucchi. “Sāmi, ahaṃ atīte vā anāgate vā etarahi vā yaṃ natthi, tannāmikā”ti. “Bhadde, loke amarā nāma natthi, tvaṃ amarā nāma bhavissasi”ti. “Evaṃ, sāmi”ti. “Bhadde, kassa yāguṃ harissasi”ti? “Pubbadevatāya, sāmi”ti. “Bhadde, pubbadevatā nāma mātāpitaro, tava pitu yāguṃ harissasi maññe”ti. “Evaṃ, sāmi”ti. “Bhadde, tava pitā kiṃ karotī”ti? “Sāmi, ekaṃ dvidhā karotī”ti. “Ekassa dvidhākaraṇaṃ nāma kasaṇaṃ, tava pitā kasatī”ti. “Evaṃ, sāmi”ti. “Katarasmim pana ṭhāne te pitā kasatī”ti? “Yattha sakim gatā na enti, tasmim ṭhāne, sāmi”ti. “Sakim gatānaṃ na paccāgamaṇaṭṭhānaṃ nāma susānaṃ, susānasantike kasati, bhadde”ti. “Evaṃ, sāmi”ti. “Bhadde, ajjeva essasi”ti. “Sace essati, na essā”mi. “No ce essati, essāmi, sāmi”ti. “Bhadde, pitā te maññe nadīpāre kasati, uduke ente na essasi, anente essasi”ti. “Evaṃ, sāmi”ti. Ettakaṃ nāma mahāsatto ālāpasallāpaṃ karoti.

Atha naṃ amarādevī “yāguṃ pivissasi, sāmī”ti nimantesi. Mahāsatto “paṭhamameva paṭikkhipanaṃ nāma avamaṅgala”nti cintevā “āma, pivissāmī”ti āha. Sā pana yāgughaṭaṃ oṭāresi. Mahāsatto cintesi “sace pātiṃ adhovitvā hatthadhovanaṃ adatvā dassati, ettheva naṃ pahāya gamissāmī”ti. Sā pana pātiṃ dhovitvā pātiyā udakaṃ āharitvā hatthadhovanaṃ datvā tucchapātiṃ hatthe aṭṭhapetvā bhūmiyaṃ ṭhapetvā ghaṭaṃ āluḷetvā yāguyā pūresi, tattha pana sitthāni mahantāni. Atha naṃ mahāsatto āha “kiṃ, bhadde, atibahalā yāgū”ti. “Udakaṃ na laddhaṃ, sāmī”ti. “Kedāre udakaṃ na laddhaṃ bhavissati maññe”ti. “Evaṃ, sāmī”ti. Sā pitu yāguṃ ṭhapetvā bodhisattassa adāsi. So yāguṃ pivitvā mukhaṃ vikkhāletvā “bhadde, tuyhaṃ mātu gehaṃ gamissāmi, maggaṃ me ācikkhā”ti āha. Sā “sādhū”ti vatvā maggaṃ ācikkhantī ekakanipāte imaṃ gāthamāha –

“Yena sattubilaṅgā ca, diguṇapalāso ca pupphito;
Yena dadāmi tena vadāmi, yena na dadāmi na tena vadāmi;
Esa maggo yavamajjhakassa, etaṃ annapathaṃ vijānāhī”ti. (jā. 1.1.112);

Tassattho – “sāmi, antogāmaṃ pavisitvā ekaṃ sattuāpaṇaṃ passissasi, tato kaṅṅikāpaṇaṃ, tesam purato diguṇapaṇo kovilāro supupphito, tasmā tvaṃ yena sattubilaṅgā ca kovilāro ca pupphito, tena gantvā kovilāramūle ṭhatvā dakkhiṇaṃ gaṇha vāmaṃ muñca, esa maggo yavamajjhakassa yavamajjhakagāme ṭhitassa amhākaṃ gehassa, etaṃ evaṃ paṭicchādetvā mayā vuttaṃ channapathaṃ paṭicchannapathaṃ channapathaṃ vā paṭicchannakāraṇaṃ vijānāhī”ti. Ettha hi **yena dadāmīti** yena hatthena dadāmi, idaṃ dakkhiṇahatthaṃ sandhāya vuttaṃ, itaraṃ vāmahatthaṃ. Evaṃ sā tassa maggaṃ ācikkhitvā pitu yāguṃ gahetvā agamāsi.

Channapathapaṇho niṭṭhito.

Amarādevipariyesanā

Sopi tāya kathitamaggeneva taṃ gehaṃ gato. Atha naṃ amarādeviyā mātā disvā āsanaṃ datvā “yāguṃ pivissasi, sāmī”ti āha. “Amma, kaniṭṭhabhaginiyā me amarādeviyā thokā yāgu me dinnā”ti. Taṃ sutvā sā “dhītu me atthāya āgato bhavissatī”ti aññāsi. Mahāsatto tesam duggatabhāvaṃ jānantopi “amma, ahaṃ tunnavāyo, kiñci sibbitabbayuttakaṃ atthī”ti pucchi. “Atthi, sāmi, mūlaṃ pana natthī”ti? “Amma mūlena kammaṃ natthi, ānehi, sibbissāmi na”nti. Sā jīṇṇasātakāni āharitvā adāsi. Bodhisatto āhaṭāhaṭaṃ niṭṭhāpesiyeva. Puññavato hi kiriya nāma samijjhatiyeva. Atha naṃ āha “amma, vīthibhāgena āroceyyāsī”ti. Sā sakalagāmaṃ ārocesi. Mahāsatto tunnavāyakammaṃ katvā ekāheneva sahaṃ kahāpaṇaṃ uppādesi. Mahallikāpissa pātarāsabhataṃ pacitvā datvā “tāta, sāyamāsaṃ kittakaṃ pacāmi”ti āha. “Amma, yattakā imasmiṃ gehe bhuñjanti, tesam pamāṇenā”ti. Sā anekasūpabyañjanaṃ bahubhattaṃ paci. Amarādevīpi sāyaṃ sīsena dārukalāpaṃ, ucchaṅgena paṇṇaṃ ādāya araññato āgantvā puragehadvāre dārukalāpaṃ nikkhipitvā pacchimadvārena gehaṃ pāvīsi. Pitāpissā sāyataraṃ āgamāsi. Mahāsatto nānaggarasabhajanaṃ bhuñji. Itarā mātāpitāro bhojetvā pacchā sayam bhuñjitvā mātāpitūnaṃ pāde dhovitvā mahāsattassa pāde dhovi.

So taṃ pariggaṇhanto katipāhaṃ tattheva vasi. Atha naṃ vīmaṃsanto ekadivasam āha – “bhadde, aḍḍhanālikataṇḍule gahetvā tato mayhaṃ yāguṃca pūvaṅca bhattaṅca pacāhī”ti. Sā “sādhū”ti sampaṭicchitvā taṇḍule koṭṭetvā mūlataṇḍulehi bhattaṃ, majjhimateṇḍulehi yāguṃ, kaṇakāhi pūvaṃ pacitvā tadanurūpaṃ sūpabyañjanaṃ sampādetvā mahāsattassa sabyañjanaṃ yāguṃ adāsi. Sā yāgu mukhe ṭhapitamattāva satta rasaharaṇisahassāni pharitvā aṭṭhāsi. So tassā vīmaṃsanatthameva “bhadde, yāguṃ pacituṃ ajānantī kimatthaṃ mama taṇḍule nāsesī”ti kuddho viya saha kheḷena niṭṭhubhitvā bhūmiyaṃ pātesī. Sā tassa akujjhītvā “sāmi, sace yāgu na sundarā, pūvaṃ khādā”ti pūvaṃ adāsi. Tampi tattheva akāsi. “Sace, sāmi, pūvaṃ na sundaraṃ, bhattaṃ bhuñjā”ti bhattaṃ adāsi. Bhattampi tattheva katvā “bhadde, tvaṃ pacituṃ ajānantī mama santakaṃ kimatthaṃ nāsesī”ti kuddho viya tīṇipi ekato madditvā sīsato paṭṭhāya sakalasarīraṃ limpītvā “gaccha, dvāre nisīdāhī”ti āha. Sā akujjhītvā “sādhū, sāmi”ti gantvā tathā akāsi. So tassā nihatamānabhāvaṃ ñatvā “bhadde, ehi”ti āha. Sā

akujjhivā ekavacaneneva āgatā. Mahāsatto pana āgacchanto kahāpaṇasahassena saddhiṃ ekasātakayugaṃ tambūlapasibbake ṭhapetvā āgato. Atha so taṃ sātakam nīharitvā tassā hatthe ṭhapetvā “bhadde, tava sahāyikāhi saddhiṃ nhāyitvā imaṃ sātakam nivāsetvā ehi” ti āha. Sā tathā akāsi.

Paṇḍito uppāditadhanañca, ābhatadhanañca sabbaṃ tassā mātāpitūnaṃ datvā samassāsetvā sasure āpucchitvā taṃ ādāya nagarābhimukho agamāsi. Antarāmagge tassā vīmaṃsanatthāya chattañca upāhanañca datvā evamāha – “bhadde, imaṃ chattaṃ gahetvā attānaṃ dhārehi, upāhanaṃ abhiruhitvā yāhi” ti. Sā taṃ gahetvā tathā akatvā abbhokāse sūriyasantāpe chattaṃ adhāretvā vanante dhāretvā gacchati, thalaṭṭhāne upāhanaṃ paṭimuñcitvā udakaṭṭhānaṃ sampattakāle abhiruhitvā gacchati. Bodhisatto taṃ kāraṇaṃ disvā pucchi “kiṃ, bhadde, thalaṭṭhāne upāhanaṃ paṭimuñcitvā udakaṭṭhāne abhiruhitvā gacchasi, sūriyasantāpe chattaṃ adhāretvā vanante dhāretvā” ti? Sā āha – “sāmi, thalaṭṭhāne kaṇṭakādīni passāmi, udakaṭṭhāne macchakacchapakaṇṭakādīni na passāmi, tesu pāde pavitṭhesu dukkhavedanā bhaveyya, abbhokāse sukkharukkhaṇṭakādīni natthi, vanantaraṃ pavitṭhānaṃ pana sukkharukkhadāṇḍādikesu matthake patitesu dukkhavedanā bhaveyya, tasmā tāni paṭighātanatthāya evaṃ karomi” ti.

Bodhisatto dvīhi kāraṇehi tassā kathaṃ sutvā tussitvā gacchanto ekasmiṃ ṭhāne phalasampannaṃ ekaṃ badararukkhaṃ disvā badararukkhamūle nisīdi. Sā badararukkhamūle nisinnaṃ mahāsattaṃ disvā “sāmi, abhiruhitvā badaraphalaṃ gahetvā khādāhi, mayhampi dehi” ti āha. “Bhadde, ahaṃ kilamāmi, abhiruhitum na sakkomi, tvameva abhiruhā” ti. Sā tassa vacanaṃ sutvā badararukkhaṃ abhiruyha sākhanatare nisīditvā phalaṃ ocini. Bodhisatto taṃ āha – “bhadde, phalaṃ mayhaṃ dehi” ti. Sā “ayaṃ puriso paṇḍito vā apaṇḍito vā vīmaṃsissāmi” ti cintetvā taṃ āha “sāmi, uṇhaphalaṃ khādissasi, udāhu sītaphala” nti? So taṃ kāraṇaṃ ajānanto viya evamāha – “bhadde, uṇhaphalena me attho” ti. Sā phalāni bhūmiyaṃ khipitvā “sāmi, khādā” ti āha. Bodhisatto taṃ gahetvā dhamento khādi. Puna vīmaṃsamāno naṃ evamāha – “bhadde, sītalaṃ me dehi” ti. Atha sā badaraphalāni tiṇabhūmiyā upari khipi. So taṃ gahetvā khādītva “ayaṃ dārikā ativiya paṇḍitā” ti cintetvā tussi. Atha mahāsatto taṃ āha – “bhadde, badararukkhatō otarāhi” ti. Sā mahāsattassa vacanaṃ sutvā rukkhatō otaritvā ghaṭaṃ gahetvā nadim gantvā udakaṃ ānetvā mahāsattassa adāsi. Mahāsatto pivitvā mukhaṃ vikkhāletvā tato uṭṭhāya gacchanto nagarameva sampatto.

Atha so taṃ vīmaṃsanatthāya dovārikassa gehe ṭhapetvā dovārikassa bhariyāya ācikkhitvā attano nivesanaṃ gantvā purise āmantetvā “asukagehe itthiṃ ṭhapetvā āgatomhi, imaṃ sahassaṃ ādāya gantvā taṃ vīmaṃsathā” ti sahassaṃ datvā pesesi. Te tathā karimsu. Sā āha – “idaṃ mama sāmikassa pādarajampi na agghati” ti. Te āgantvā paṇḍitassa ārocesuṃ. Punapi yāvatatiyaṃ pesetvā catutthe vāre mahāsatto teyeva “tena hi naṃ hatthe gahetvā kaḍḍhantā ānethā” ti āha. Te tathā karimsu. Sā mahāsattaṃ mahāsampattiyaṃ ṭhitaṃ na sañjāni, naṃ oloketvā ca pana hasi ceva rodi ca. So ubhayakāraṇaṃ pucchi. Atha naṃ sā āha – “sāmi, ahaṃ hasamānā tava sampattiṃ oloketvā ‘ayaṃ akāraṇena na laddhā, purimabhava kusalaṃ katvā laddhā, aho puññaṇaṃ phalaṃ nāmā” ti hasiṃ. Rodamānā pana ‘idāni parassa rakkhitagopitavatthumhi aparajjhivā nirayaṃ gamissati’ ti tayi kāruṇṇena rodi” nti.

So taṃ vīmaṃsitvā suddhabhāvaṃ ñatvā “gacchatha naṃ tattheva nethā” ti vatvā pesetvā puna tunnavāyavesaṃ gahetvā gantvā tāya saddhiṃ sayitvā punadvase pātova rājakulaṃ pavisitvā udumbaradeviyā ārocesi. Sā rañño ārocetvā amarādeviṃ sabbālankārehi alaṅkaritvā mahāyogge nisīdāpetvā mahantena sakkārena mahāsattassa geḥaṃ netvā maṅgalaṃ kāresi. Rājā bodhisattassa sahassamūlaṃ paṇṇākāraṃ pesesi. Dovārike ādim katvā sakalanagaravāsino paṇṇākāre pahiniṃsu. Amarādevīpi raññā pahitaṃ paṇṇākāraṃ dvidhā bhinditvā ekaṃ koṭṭhāsaṃ rañño pesesi. Etenupāyena sakalanagaravāsīnampi paṇṇākāraṃ pesetvā nagaraṃ saṅgaṇhi. Tato paṭṭhāya mahāsatto tāya saddhiṃ samaggavāsaṃ vasanto rañño atthañca dhammañca anusāsi.

Amarādevipariyesanā niṭṭhitā.

Sabbaratanathenavaṇṇanā

Athekadivasam senako itare tayo attano santikaṃ āgate āmantesi “ambho, mayaṃ gahapatiputtassa mahosadhasseva nappahoma, idāni pana tena attanā byattatarā bhariyā ānītā, kinti naṃ rañño antare paribhindeyyāma”ti. “Ācariya, mayaṃ kiṃ jānāma, tvamaṃyeva jānāhi”ti. “Hotu mā cintayittha, attheko upāyo, ahaṃ rañño cūlāmaṇiṃ thenetvā āharissāmi, pukkusa, tvam suvaṇṇamālaṃ āhara, kāminda, tvam kambalaṃ, devinda, tvam suvaṇṇapādukanti evaṃ mayaṃ cattāropi upāyena tāni āharissāma, tato ambhākaṃ gehe aṭṭhapetvā gahapatiputtassa gehaṃ pesessāma”ti. Atha kho te cattāropi tathā karimṃsu. Tesu senako tāva cūlāmaṇiṃ takkaghaṭe pakkhipitvā dāsiyā hatthe ṭhapetvā pesesi “īmaṃ takkaghaṭaṃ aññesaṃ gaṇhantānaṃ adatvā sace mahosadhassa gehe gaṇhāti, ghaṭeneva saddhiṃ dehī”ti. Sā paṇḍitassa gharadvāraṃ gantvā “takkaṃ gaṇhatha, takkaṃ gaṇhathā”ti aparāparaṃ carati.

Amarādevī dvāre ṭhitā tassā kiriyam disvā “ayaṃ aññattha na gacchati, bhavitabbamettha kāraṇenā”ti iṅgitasaññāya dāsiyo paṭikkamāpetvā sayameva “amma, ehi takkaṃ gaṇhissāmi”ti pakkositvā tassā āgatakāle dāsīnaṃ saññaṃ datvā tāsu anāgacchantīsu “gaccha, amma, dāsiyo pakkosāhi”ti tameva pesetvā takkaghaṭe hatthaṃ otāretvā maṇiṃ disvā taṃ dāsiṃ pucchi “amma, tvam kassa santakā”ti? “Ayye, senakapaṇḍitassa dāsīmi”ti. Tato tassā nāmaṃ tassā ca mātuyā nāmaṃ pucchitvā “asukā nāma”ti vutte “amma, imaṃ takkaṃ katimūla”nti pucchi. “Ayye, catunālika”nti. “Tena hi, amma, imaṃ takkaṃ me dehī”ti vatvā “ayye, tumhesu gaṇhantīsu mūlena me ko attho, ghaṭeneva saddhiṃ gaṇhathā”ti vutte “tena hi yāhi”ti taṃ uyyojetvā sā “asukamāse asukadivase senakācariyo asukāya nāma dāsiyā dhītāya asukāya nāma hatthe rañño cūlāmaṇiṃ pahenakathāya pahīṇī”ti paṇṇe likhitvā takkaṃ gaṇhi. Pukkusopi suvaṇṇamālaṃ sumanapupphacaṅkoṭake ṭhapetvā sumanapupphena paṭicchādetvā tatheva pesesi. Kāmindopi kambalaṃ paṇṇapacchiyaṃ ṭhapetvā paṇṇehi chādetvā pesesi. Devindopi suvaṇṇapādukaṃ yavakalāpantare bandhitvā pesesi. Sā sabbānipi tāni gahetvā paṇṇe akkharāni āropetvā mahāsattassa ācikkhitvā ṭhapesi.

Tepi cattāro paṇḍitā rājakulaṃ gantvā “kiṃ, deva, tumhe cūlāmaṇiṃ na piḷandhathā”ti āhaṃsu. Rājā “piḷandhissāmi āharathā”ti purise āha. Te maṇiṃ na passimṃsu, itarānipi na passimsuyeva. Atha te cattāro paṇḍitā “deva, tumhākaṃ ābharaṇāni mahosadhassa gehe atthi, so tāni sayaṃ vaḷañjeti, paṭisattu te mahārāja, gahapatiputto”ti taṃ bhindiṃsu. Athassa atthacarakā manussā siḅhaṃ gantvā ārocesuṃ. So “rājānaṃ disvā jānissāmi”ti rājupaṭṭhānaṃ agamāsi. Rājā kujjhitvā “ko jānissati, kiṃ bhavissati kiṃ karissati”ti attānaṃ passituṃ nādāsi. Paṇḍito rañño kuddhabhāvaṃ ñatvā attano nivesanameva gato. Rājā “naṃ gaṇhathā”ti āṇāpesi. Paṇḍito atthacarakānaṃ vacanaṃ sutvā “mayā apagantuṃ vaṭṭatī”ti amarādeviyā saññaṃ datvā aññātakavesena nagarā nikkhamitvā dakkhiṇayavamajjhakagāmaṃ gantvā tasmiṃ kumbhakāraṃ akāsi. Nagare “paṇḍito palāto”ti ekakolāhalaṃ jātaṃ.

Senakādayopi cattāro janā tassa palātabhāvaṃ ñatvā “mā cintayittha, mayaṃ kiṃ apaṇḍitā”ti aññamaññaṃ ajānāpetvāva amarādeviyā paṇṇākāraṃ pahīṇimṃsu sā tehi catūhi pesitapaṇṇākāraṃ gahetvā “asuka-asukavelāya āgacchatū”ti vatvā ekaṃ kūpaṃ khaṇāpetvā gūtharāsino saha udakena tattha pūretvā gūthakūpassa uparitale yantaphalakāhi pidahitvā kiḷañjena paṭicchādetvā sabbam niṭṭhāpesi. Atha senako sāyanhasamaye nhatvā attānaṃ alaṅkaritvā nānaggarasabhojanaṃ bhuñjitvā bodhisattassa gehaṃ agamāsi. So gharadvāre ṭhatvā attano āgatabhāvaṃ jānāpesi. Sā “ehi, ācariyā”ti āha. So gantvā tassā santike aṭṭhāsi. Sā evamāha – “sāmi, idāni ahaṃ tava vasaṃ gatā, attano sarīraṃ anghāitvā sayituṃ ayutta”nti. So tassā vacanaṃ sutvā “sādhū”ti sampaṭicchī. Sā nikkhamitvā udakapūraṃ ghaṭaṃ gahetvā āsittā viya “ehi, ācariya, nhānatthāya phalakāni āruhā”ti vatvā tassa phalakāni abhiruyha ṭhitakāle gehaṃ pavisitvā phalakakoṭiyaṃ akkamitvā gūthakūpe pātesi.

Pukkusopi sāyanhasamaye nhatvā alaṅkaritvā nānaggarasabhojanaṃ bhuñjitvā bodhisattassa gehaṃ gantvā gharadvāre ṭhatvā attano āgatabhāvaṃ jānāpesi. Ekā paricārikā itthī amarādeviyā ārocesi. Sā tassā vacanaṃ sutvā “ehi, ācariya, attano sarīraṃ anghāitvā sayituṃ ayutta”nti āha. So “sādhū”ti sampaṭicchī. Sā nikkhamitvā udakapūraṃ ghaṭaṃ gahetvā āsiṅcamānā viya “ehi, ācariya, nhānatthāya

phalakāni abhiruhā’’ti āha. Tassa phalakāni abhiruyha ʘhitakāle sā gehaṃ pavisitvā phalakāni ākaḍḍhitvā gūthakūpe pātesi. Pukkusaṃ senako ‘‘ko eso’’ti pucchi. ‘‘Ahaṃ pukkuso’’ti. ‘‘Tvaṃ ko nāma manusso’’ti? ‘‘Ahaṃ senako’’ti aññaṃaññaṃ pucchitvā aṭṭhaṃsu. Tathā itare dvepi tattheva pātesi. Sabbepi te jegucche gūthakūpe aṭṭhaṃsu. Sā vibhātāya rattiyā tato ukkhipāpetvā, cattāropi jane khuramuṇḍe kārapetvā taṇḍulāni gāhāpetvā udakena temetvā koṭṭāpetvā cuṇṇaṃ bahalayāguma pacāpetvā madditvā sīsato paṭṭhāya sakalasarīraṃ vilimpāpetvā tūlapicūni gāhāpetvā tatheva sīsato paṭṭhāya okirāpetvā mahādukkhaṃ pāpetvā kilañjakucchiyaṃ nipajjāpetvā veṭhetvā rañño ārocetukāmā hutvā tehi saddhiṃ cattāri ratanāni gāhāpetvā rañño santikaṃ gantvā rājānaṃ vanditvā ekamantaṃ nisīditvā – ‘‘deva, setavānaraṃ nāma mahāpaṇṇākāraṃ paṭiggaṇhathā’’ti vatvā cattāri kilañjāni rañño pādamaṃle ʘhapāsesi. Atha rājā vivarāpetvā setamakkaṭṭasādise cattāropi jane passi. Atha sabbe manussā ‘‘aho adiṭṭhapubbā, aho mahāsetavānarā’’ti vatvā mahāhasitaṃ hasiṃsu. Te cattāropi mahārajjā ahesuṃ.

Atha amarādevī attano sāmīno niddosabhāvaṃ kathenti rājānaṃ āha – ‘‘deva, mahosadhapaṇḍito na coro, ime cattārova corā. Etesu hi senako maṇicoro, pukkuso suvaṇṇamālācoro, kāmino kambalacoro, devindo suvaṇṇapādukācoro. Ime corā asukamāse asukadivase asukadāsīdhītaṃ asukadāsīnaṃ hatthe imāni ratanāni paḥiṇanti. Imaṃ paṇṇaṃ passatha, attano santakañca gaṇhatha, core ca, deva, paṭicchathā’’ti. Sā cattāropi jane mahāvippakāraṃ pāpetvā rājānaṃ vanditvā attano gehameva gatā. Rājā bodhisattassa palātabhāvena tasmīṃ āsaṅkāya ca aññaṃ paṇḍitapatimantīnaṃ abhāvena ca tesāṃ kiñci avatvā ‘‘paṇḍitā nhāpetvā attano gehāni gacchathā’’ti pesesi. Cattāro janā mahāvippakāraṃ patvā rājānaṃ vanditvā attano gehameva gatā.

Sabbaratanathenā niṭṭhitā.

Khajjopanakapañho

Athassa chatte adhivatthā devatā bodhisattassa dhammadesanaṃ assuṇanti ‘‘kiṃ nu kho kāraṇa’’nti āvajjamaṇā taṃ kāraṇaṃ ñatvā ‘‘paṇḍitassa ānayanakāraṇaṃ karissāmī’’ti cintitvā rattibhāge chattapiṇḍikaṃ vivaritvā rājānaṃ catukkanipāte devatāya pucchitapañhe āgate ‘‘hanti hatthehi pādehi’’tiādi ke cattāro pañhe pucchi. Rājā ajānanto ‘‘ahaṃ na jānāmi, aññaṃ paṇḍite pucchissāmī’’ti ekadivasaṃ okāsaṃ yācitvā punadivase ‘‘āgacchantū’’ti catunnaṃ paṇḍitānaṃ sāsanaṃ pesesi. Tehi ‘‘mayā khuramuṇḍā vīthiṃ otarantā lajjamā’’ti vutte rājā cattāro nālipaṭṭe pesesi ‘‘ime sīsasu katvā āgacchantū’’ti. Tadā kira te nālipaṭṭā uppanā. Te āgantvā paññattāsane nisīdiṃsu. Atha rājā ‘‘senaka, ajja rattibhāge chatte adhivatthā devatā maṃ cattāro pañhe pucchi, ahaṃ pana ajānanto ‘paṇḍite pucchissāmī’’ti avacaṃ, kathehi me te pañhe’’ti vatvā imaṃ gāthamāha –

‘‘Hanti hatthehi pādehi, mukhañca parisumbhati;
Sa ve rāja piyo hoti, kaṃ tena tvābhipassasī’’ti. (jā. 1.4.197);

Senako ajānanto ‘‘kiṃ hanti, kathaṃ hanti’’ti taṃ taṃ vilapitvā neva antaṃ passi, na koṭṭiṃ passi. Sesāpi appaṭibhānā ahesuṃ. Atha rājā vippaṭisārī hutvā puna rattibhāge devatāya ‘‘pañho te ñāto’’ti puṭṭho ‘‘mayā cattāro paṇḍitā puṭṭhā, tepi na jāniṃsū’’ti āha. Devatā ‘‘kiṃ te jāniṃsanti, ʘhapetvā mahosadhapaṇḍitaṃ aññaṃ koci ete pañhe kathetuṃ samattho nāma natthi. Sace taṃ pakkosāpetvā ete pañhe na kathāpessasi, iminā te jalitena ayakūṭena sīsaṃ bhindissāmī’’ti rājānaṃ tajjetvā ‘‘mahārāja, agginā atthe sati khajjopanakāṃ dhamituṃ na vaṭṭati, khīrena atthe sati visāṇaṃ duhituṃ na vaṭṭati’’ti vatvā imaṃ pañcakanipāte khajjopanakapañhaṃ udāhari –

‘‘Ko nu santamhi pajjote, aggipariyesanaṃ caraṃ;
Addakkhi ratti khajjotaṃ, jātavedaṃ amaññaṭṭha.

‘‘Svassa gomayacuṇṇāni, abhimatthaṃ tiṇāni ca;
Viparītāya saññāya, nāsakkhi pajjaletave.

“Evampi anupāyena, atthaṃ na labhate migo;
Visāṇato gavaṃ dohaṃ, yattha khīraṃ na vindati.

“Vividhehi upāyehi, atthaṃ papponti māṇavā;
Niggahena amittānaṃ, mittānaṃ paggahena ca.

“Senāmokkhalābhena, vallabhānaṃ nayena ca;
Jagatiṃ jagatipālā, āvasanti vasundhara”nti. (jā. 1.5.75-79);

Tattha **santamhi pajjoteti** aggimhi sante. **Caranti** caranto. **Addakkhīti** passi, disvā ca pana vaṇṇasāmaññatāya khajjopanakam “jātavedo ayaṃ bhavissatī”ti amaññittha. **Svassāti** so assa khajjopanakassa upari sukhumāni gomayacuṇṇāni ceva tiṇāni ca. **Abhimatthanti** hatthehi ghaṃsitvā ākiranto jaṇṇukehi bhūmiyaṃ patiṭṭhāya mukhena dhamanto jālessāmi nanti viparītāya saññāya vāyamantopi jāletuṃ nāsakkhi. **Migoti** migasadiṣo andhabālo evaṃ anupāyena pariyesanto atthaṃ na labhati. **Yatthāti** yasmim visāṇe khīrameva natthi, tato gāviṃ duhanto viya ca atthaṃ na vindati. **Senāmokkhalābhenāti** senāmokkhānaṃ amaccānaṃ lābhena. **Vallabhānanti** piyamanāpānaṃ vissāsikānaṃ amaccānaṃ nayena ca. **Vasundharanti** vasusaṅkhātānaṃ ratanānaṃ dhāraṇato vasundharanti laddhanāmaṃ jagatiṃ jagatipālā rājāno āvasanti.

Na te tayā sadisā hutvā aggimhi vijjamāneyeva khajjopanakam dhamanti. Mahārāja, tvaṃ pana aggimhi sati khajjopanakam dhamanto viya, tulaṃ chaḍḍetvā hatthena tulayanto viya, khīrena atthe jāte visāṇato duhanto viya ca, senakādayo pucchasi, ete kiṃ jānanti. Khajjopanakasadisā hete. Aggikkhandhasadiṣo mahosadho paññāya jalati, taṃ pakkosāpetvā puccha. Ime te pañhe ajānantassa jīvitam natthīti rājānaṃ tajjetvā antaradhāyi.

Khajjopanakapañho niṭṭhito.

Bhūripaṇho

Atha rājā maraṇabhayatajjito punadivase cattāro amacce pakkosāpetvā “tātā, tumhe cattāro catūsu rathesu ṭhatvā catūhi nagaradvārehi nikkhamitvā yattha mama puttaṃ mahosadhapaṇḍitaṃ passatha, tatthevassa sakkāraṃ katvā khippaṃ ānethā”ti āṇāpesi. Tepi cattāro ekekena dvārena nikkhamiṃsu. Tesu tayo janā paṇḍitaṃ na passiṃsu. Dakkhiṇadvārena nikkhanto pana dakkhiṇayavamajjhakagāme mahāsattaṃ mattikaṃ āharitvā ācariyassa cakkam vaṭṭetvā mattikāmakkhitarāmaṃ palālapitṭhake nisīditvā muṭṭhiṃ muṭṭhiṃ katvā appasūpaṃ yavabhattaṃ bhuñjamānaṃ passi. Kasmā panesa etaṃ kammaṃ akāsīti? Rājā kira “nissamaṃsayam paṇḍito rajjaṃ gaṇhissatī”ti āsaṅkati. “So ‘kumbhakārakammaṃ jīvatī’ti sutvā nirāsaṅko bhavissatī”ti cintetvā evamakāsīti. So amaccam disvā attano santikaṃ āgatabhāvaṃ ñatvā “ajja mayhaṃ yaso puna pākatiko bhavissati, amarādeviyā sampāditam nānaggarasabhojanameva bhuñjissāmī”ti cintetvā gahitaṃ yavabhattapiṇḍam chaḍḍetvā uṭṭhāya mukhaṃ vikkhāletvā nisīdi. Tasmim khaṇe so amacco taṃ upasaṅkami. So pana senakapakkhiko, tasmā naṃ ghaṭento “paṇḍita, ācariyasenakassa vacanaṃ niyyānikaṃ, tava nāma yase parihiṇe tathārūpā paññā patiṭṭhā hotuṃ nāsakkhi, idāni mattikāmakkhito palālapitṭhe nisīditvā evarūpaṃ bhattaṃ bhuñjasi”ti vatvā dasakanipāte bhūripaṇhe paṭhamam gāthamāha –

“Saccam kira, tvaṃ api bhūripaṇña, yā tādīsī sirī dhitī matī ca;
Na tāyatebhāvavasūpanitaṃ, yo yavakam bhuñjasi appasūpa”nti. (jā. 1.10.145);

Tattha **saccam kirāti** yaṃ ācariyasenako āha, taṃ kira saccameva. **Sirīti** issariyaṃ. **Dhitīti** abbhocchinnavīriyaṃ. **Na tāyatebhāvavasūpanitanti** abhāvassa avuḍḍhiyā vasaṃ upanītam taṃ na rakkhati na gopeti, patiṭṭhā hotuṃ na sakkoti. **Yavakanti** yavabhattaṃ.

Atha naṃ mahāsatto “andhabāla, ahaṃ attano paññābalena puna taṃ yasaṃ pākatikaṃ kātukāmo evaṃ karomi”ti vatvā imaṃ gāthāvayamāha –

“Sukhaṃ dukkhena paripācayanto, kālākālaṃ vicinaṃ chandachanno;
Atthassa dvārāni avāpuranto, tenāhaṃ tussāmi yavodanena.

“Kālañca ñatvā abhijīhanāya, mantehi atthaṃ paripācayitvā;
Vijambhissaṃ sīhaviyambhitāni, tāyiddhiyā dakkhasi maṃ punāpī”ti. (jā. 1.10.146-147);

Tattha **dukkhenā**ti iminā kāyikacetasikadukkhena attano porāṇakasukhaṃ paṭipākatikakaraṇena **paripācayanto**vaḍḍhento. **Kālākālanti** ayaṃ paṭicchanno hutvā caraṇakālo, ayaṃ appaṭicchannoti evaṃ kālañca akālañca vicinanto rañño kuddhakāle channena caritabbanti ñatvā chandena attano ruciyā channo paṭicchanno hutvā kumbhakārakammaṃ jīvanto attano atthassa kāraṇasaṅkhātāni dvārāni avāpuranto viharāmi, tena kāraṇenāhaṃ yavodanena tussāmīti attho. **Abhijīhanāyā**ti vīriyakaraṇassa. **Mantehi atthaṃ paripācayitvā**ti attano ñāṇabalena mama yasaṃ vaḍḍhetvā manosilātale vijambhamāno sīho viya vijambhissaṃ, tāya iddhiyā maṃ punapī tvaṃ passissasīti.

Atha naṃ amacco āha – “paṇḍita, chatte adhivatthā devatā rājānaṃ pañhaṃ pucchi. Rājā cattāro paṇḍite pucchi. Tesu ekopi taṃ pañhaṃ kathetuṃ nāsakkhi, tasmā rājā tava santikaṃ maṃ pahipi”ti. “Evaṃ sante paññāya ānubhāvaṃ kasmā na passasi, evarūpe hi kāle na issariyaṃ paṭiṭṭhā hoti, paññāsampannova paṭiṭṭhā hoti”ti mahāsatto paññāya ānubhāvaṃ vaṇṇesi. Amacco rañña “paṇḍitaṃ diṭṭhaṭṭhāneyeva sakkāraṃ katvā ānethā”ti dinnāṃ kahāpaṇasahassaṃ mahāsattassa hatthe ṭhapesi. Kumbhakāro “mahosadhapaṇḍito kira mayā pesakārakammaṃ kārito”ti bhayaṃ āpajji. Atha naṃ mahāsatto “mā bhāyi, ācariya, bahūpakāro tvaṃ amhāka”nti assāsetvā sahasaṃ datvā mattikāmakkhiteva sarīrena rathe nisīditvā nagaraṃ pāvīsi. Amacco rañño ārocetvā “tāta, kuhiṃ paṇḍito diṭṭho”ti vutte “deva, dakkhiṇayavamajjhakagāme kumbhakārakammaṃ katvā jīvati, tumhe pakkosathāti sutvāva anāyitvā mattikāmakkhiteva sarīrena āgato”ti āha. Rājā “sace mayhaṃ paccatthiko assa, issariyavidhinā careyya, nāyaṃ mama paccatthiko”ti cintetvā “mama puttassa ‘attano gharaṃ gantvā nhatvā alaṅkaritvā mayā dinnavidhānena āgacchatū’ti vadeyyāthā”ti āha. Taṃ sutvā paṇḍito tathā katvā āgantvā “pavisatū”ti vutte pavisitvā rājānaṃ vanditvā ekamantaṃ aṭṭhāsī. Rājā paṭisanthāraṃ katvā paṇḍitaṃ vīmaṃsanto imaṃ gāthamāha –

“Sukhīpi heke na karonti pāpaṃ, avaṇṇasaṃsaggabhayā puneke;
Pahū samāno vipulathacintī, kiṃ kāraṇā me na karosi dukkha”nti. (jā. 1.10.148);

Tattha **sukhī**ti paṇḍita, ekacce “mayāṃ sukhino sampannaissariyā, alaṃ no ettakenā”ti uttari issariyakāraṇā pāpaṃ na karonti, ekacce “evarūpassa no yasadāyakassa sāmikassa aparajjhantānaṃ avaṇṇo bhavissatī”ti avaṇṇasaṃsaggabhayā na karonti. Eko na samattho hoti, eko mandapañño, tvaṃ pana samattho ca vipulathacintī ca, icchanto pana sakalajambudīpe rajjampi kāreyyāsī. Kiṃ kāraṇā mama rajjaṃ gahetvā dukkhaṃ na karosīti.

Atha naṃ bodhisatto āha –

“Na paṇḍitā attasukhassa hetu, pāpāni kammāni samācaranti;
Dukkhena phuṭṭhā khalitāpi santā, chandā ca dosā na jahanti dhamma”nti. (jā. 1.10.149);

Tattha **khalitā**pi sampattito khalitvā vipattiyaṃ ṭhitasabhāvā hutvāpi. **Na jahanti dhammanti** paveṇiyadhammampi sucaritadhammampi na jahanti.

Puna rājā tassa vīmaṃsanatthaṃ khattiyamāyaṃ kathento imaṃ gāthamāha –

“Yena kenaci vaṇṇena, mudunā dāruṇena vā;
Uddhare dīnamattānaṃ, pacchā dhammaṃ samācare”ti. (jā. 1.10.150);

Tattha **dīnanti** duggataṃ attānaṃ uddharitvā sampattiyaṃ ṭhapeyyāti.

Athassa mahāsatto rukkhūpamaṃ dassento imaṃ gāthamāha –

“Yassa rukkhassa chāyāya, nisīdeyya sayeyya vā;
Na tassa sākhaṃ bhañjeyya, mittadubbho hi pāpako”ti. (jā. 1.10.151);

Evañca pana vatvā – “mahārāja, yadi paribhuttarukkhassa sākhaṃ bhañjantopi mittadubbhī hoti, yehi tumhehi mama pitā ulāre issariye patiṭṭhāpito, ahañca mahantena anuggahena anuggahito, tesu tumhesu aparajjhanto ahaṃ kathaṃ nāma mittadubbho na bhaveyya”nti sabbathāpi attano amittadubbhibhāvaṃ kathetvā rañño cittācāraṃ codento imaṃ gāthamāha –

“Yassāpi dhammaṃ puriso vijaññā, ye cassa kaṅkhaṃ vinayanti santo;
Taṃ hissa dīpañca parāyaṇaṃ, na tena mettiṃ jarayetha pañño”ti. (jā. 1.10.152);

Tassattho – mahārāja, yassa ācariyassa santikā yo puriso appamattakampi dhammaṃ kāraṇaṃ jāneyya, ye cassa santo uppannaṃ kaṅkhaṃ vinayanti, taṃ tassa patiṭṭhānaṭṭhena dīpañceva parāyaṇaṃ, tādisena ācariyena saddhiṃ paṇḍito mittabhāvaṃ nāma na jīreyya na nāseyya.

Idāni taṃ ovadanto imaṃ gāthādvayamāha –

“Alaso gihī kāmabhogī na sādhu, asaññato pabbajito na sādhu;
Rājā na sādhu anisammakārī, yo paṇḍito kodhano taṃ na sādhu.

“Nisamma khattiyō kayirā, nānisamma disampati;
Nisammakārino rāja, yaso kitti ca vaḍḍhatī”ti. (jā. 1.10.153-154);

Tattha **na sādhu**ti na sundaro. **Anisammakārī**ti kiñci sutvā anupadhāretvā attano paccakkhaṃ akatvā kārako. **Yaso kitti cāti** issariyaparivāro ca guṇakitti ca ekantena vaḍḍhatīti.

Bhūripaṇho niṭṭhito.

Devatāpaṇho

Evam vutte rājā mahāsattaṃ samussitasetacchatte rājavallānke nisīdāpetvā sayam nīcāsane nisīditvā āha – “paṇḍita, setacchatte adhivatthā devatā maṃ cattāro pañhe pucchi, te ahaṃ na jānāmi. Cattāropi paṇḍitā na jāniṃsu, kathehi me, tāta, te pañhe”ti. Mahārāja, chatte adhivatthā devatā vā hotu, cātumahārājikādayo vā hontu, yena kenaci pucchitapaṇhaṃ ahaṃ kathetuṃ sakkomi. Vada, mahārāja, devatāya pucchitapaṇheti. Atha rājā devatāya pucchitaniyāmeneva kathento paṭhamam gāthamāha –

“Hanti hatthehi pādehi, mukhañca parisumbhati;
Sa ve rāja piyo hoti, kaṃ tena tvābhipassasī”ti. (jā. 1.4.197);

Tattha **hantī**ti paharati. **Parisumbhatī**ti paharatiyeva. **Sa veti** so evam karonto piyo hoti. **Kaṃ tena tvābhipassasī**ti tena paharaṇakāraṇena piyam katamam puggalam tvam, rāja, abhipassasīti.

Mahāsattassa taṃ kathaṃ sutvāva gaganatale puṇṇacando viya attho pākaṭo ahoṣi. Atha mahāsatto

“suṇa, mahārāja, yadā hi mātuaṅke nipanno daharakumāro haṭṭhatuṭṭho kīlanto mātaram hatthapādehi paharati, kese luṅcati, muṭṭhinā mukhaṃ paharati, tadā naṃ mātā ‘coraputtaka, kathaṃ tvaṃ no evaṃ paharasi’ tiādīni pemasinehavaseneva vatvā pemaṃ sandhāretuṃ asakkontī āliṅgitvā thanantare nipajjāpetvā mukhaṃ paricumbati. Iti so tassā evarūpe kāle piyatara hoti, tathā pitunopī” ti evaṃ gaganamajjhe sūriyaṃ uṭṭhāpento viya pākaṭaṃ katvā pañhaṃ kathesi. Taṃ sutvā devatā chattapiṇḍikaṃ vivaritvā nikkhamitvā upaḍḍhaṃ sarīraṃ dassetvā “sukathito paṇḍitena pañho” ti madhurassarena sādhuḥkāraṃ datvā ratanacaṅkoṭakaṃ pūretvā dibbapupphagandhavāsehi bodhisattaṃ pūjetvā antaradhāyi. Rājāpi paṇḍitaṃ pupphādīhi pūjetvā itaraṃ pañhaṃ yācitvā “vada, mahārājā” ti vutte dutiyaṃ gāthamāha –

“Akkosati yathākāmaṃ, āgamañcassa icchati;
Sa ve rāja piyo hoti, kaṃ tena tvābhipassasī” ti. (jā. 1.4.198);

Athassa mahāsatto – “mahārāja, mātā vacanapesanaṃ kātuṃ samatthaṃ sattaṭṭhavassikaṃ puttaṃ ‘tāta, khettaṃ gaccha, antarāpaṇaṃ gacchā’ tiādīni vatvā ‘amma, sace idañcidañca khādanīyaṃ bhojanīyaṃ dassasi, gamissāmī’ ti vutte ‘sādhu, putta, gaṇhāhī’ ti vatvā deti. So dārako taṃ khādītva bahi gantvā dārakehi saddhiṃ kīlītva mātupesanaṃ na gacchati. Mātārā “tāta, gacchāhī” ti vutte so mātaram ‘amma, tvaṃ sītāya gharacchāyāya nisīdasi, kiṃ pana ahaṃ tava bahi pesanakammaṃ karissāmi, ahaṃ taṃ vañcemi’ ti vatvā hatthavikāramukhavikāre katvā gato. Sā gacchantam disvā kujjhītva daṇḍakaṃ gahetvā ‘tvaṃ mama santakaṃ khādītva khetta kiccaṃ kātuṃ na icchasi’ ti tajjentī vegena palāyantaṃ anubandhitvā pāpuṇitaṃ asakkontī ‘corā taṃ khaṇḍākhaṇḍaṃ chindantū’ tiādīni vatvā yathākāmaṃ akkosati paribhāsati. Yaṃ pana mukhena bhaṇati, tathā hadaye appamattakampi na icchati, āgamañcassa icchati, so divasabhāgaṃ kīlītva sāyaṃ geḥaṃ pavisitum avisahanto nītakānaṃ santikaṃ gacchati. Mātāpissa āgamanamaggaṃ oloketī anāgacchantam disvā ‘pavisitum na visahati maññe’ ti sokassa hadayaṃ pūretvā assupuṇṇehi nettehi nīatighare upadhārentī puttaṃ disvā āliṅgitvā sīse cumbitvā ubhohi hatthehi dalhaṃ gahetvā ‘tāta piyaputtaka, mama vacanaṃ hadaye ṭhapesī’ ti atirekataram pemaṃ uppādesi. Evaṃ, mahārāja, mātuyā kuddhakāle putto piyatara nāma hoti” ti dutiyaṃ pañhaṃ kathesi. Devatā tatheva pūjesi.

Rājāpi pūjetvā tatiyaṃ pañhaṃ yācitvā “vada, mahārājā” ti vutte tatiyaṃ gāthamāha –

“Abbhakkhāti abhūtena, alikenābhisāraye;
Sa ve rāja piyo hoti, kaṃ tena tvābhipassasī” ti. (jā. 1.4.199);

Athassa mahāsatto “rāja, yadā ubho jayampatikā rahogatā lokassādaratiyā kīlanta ‘bhadde, tava mayi pemaṃ natthi, hadayaṃ te bahi gata’ nti evaṃ aññamaññaṃ abhūtena abbhācikkhanti, alikena sārentī codenti, tadā te atirekataram aññamaññaṃ piyāyanti. Evamassa pañhassa atthaṃ jānāhī” ti kathesi. Devatā tatheva pūjesi.

Rājāpi pūjetvā itaraṃ pañhaṃ yācitvā “vada, mahārājā” ti vutte catutthaṃ gāthamāha –

“Haraṃ annaṅca pānaṅca, vatthasenāsanāni ca;
Aññadatthuharā santā, te ve rāja piyā honti;
Kaṃ tena tvābhipassasī” ti. (jā. 1.4.200);

Athassa mahāsatto “mahārāja, ayaṃ pañho dhammikasamaṇabrāhmaṇe sandhāya vutto. Saddhāni hi kulāni idhalokaparalokaṃ saddahitvā denti ceva dātukāmāni ca honti, tāni tathārūpe samaṇabrāhmaṇe yācantepi laddhaṃ harante bhuñjantepi disvā ‘amheyeva yācanti, amhākaṃyeveva santakāni annapānādīni paribhuñjanti’ ti tesu atirekataram pemaṃ karonti. Evaṃ kho, mahārāja, aññadatthuharā santā ekamsena yācantā ceva laddhaṃ harantā ca samānā piyā honti” ti kathesi. Imasmimṃ pana pañhe kathite devatā tatheva pūjetvā sādhuḥkāraṃ datvā sattaratanapūraṃ ratanacaṅkoṭakaṃ “gaṇha, mahāpaṇḍitā” ti

mahāsattassa pādamūle khipi. Rājāpissa atirekataram pūjaṃ karonto ativiya pasīditvā senāpatiṭṭhānaṃ adāsi. Tato paṭṭhāya mahāsattassa yaso mahā ahosi.

Devatāpañho niṭṭhito.

Pañcapaṇḍitapañho

Puna te cattāro paṇḍitā “ambho, gahapatiputto idāni mahantataro jāto, kiṃ karomā”ti mantayimṃsu. Atha ne senako āha – “hotu diṭṭho me upāyo, mayaṃ gahapatiputtaṃ upasaṅkamitvā ‘rahassaṃ nāma kassa kathetuṃ vaṭṭatī’ti pucchissāma, so ‘na kassaci kathetabba’nti vakkhati. Atha naṃ ‘gahapatiputto te, deva, paccatthiko jāto’ti paribhindissāmā”ti. Te cattāropi paṇḍitā tassa gharaṃ gantvā paṭisanthāraṃ katvā “paṇḍita, pañhaṃ pucchitukāmamhā”ti vatvā “pucchathā”ti vutte senako pucchi “paṇḍita, purisena nāma kattha patiṭṭhātabba”nti? “Sacce patiṭṭhātabba”nti. “Sacce patiṭṭhitena kiṃ uppādetabba”nti? “Dhanaṃ uppādetabba”nti. “Dhanaṃ uppādetvā kiṃ kātabba”nti? “Manto gahetabbo”ti. “Mantaṃ gahetvā kiṃ kātabba”nti? “Attano rahassaṃ parassa na kathetabba”nti. Te “sādhu paṇḍitā”ti vatvā tuṭṭhamānasā hutvā “idāni gahapatiputtassa piṭṭhiṃ passissāmā”ti rañño santikaṃ gantvā “mahārāja, gahapatiputto te paccatthiko jāto”ti vadimṃsu. “Nāhaṃ tumhākaṃ vacanaṃ saddahāmi, na so mayhaṃ paccatthiko bhavissatī”ti. Saccam, mahārāja, saddahatha, asaddahanto pana tameva pucchatha “paṇḍita, attano rahassaṃ nāma kassa kathetabba”nti? Sace paccatthiko na bhavissati, “asukassa nāma kathetabba”nti vakkhati. Sace paccatthiko bhavissati, “kassaci na kathetabbaṃ, manorathe paripuṇṇe kathetabba”nti vakkhati. Tadā amhākaṃ vacanaṃ saddahitvā nikkāṅkhā bhaveyyāthāti. So “sādhu”ti sampāṭicchitvā ekadivasaṃ sabbesu samāgantvā nisinnesu vīsatinipāte pañcapaṇḍitapañhe paṭhamaṃ gāthamāha –

“Pañca paṇḍitā samāgatāttha, pañhā me paṭibhāti taṃ suṇātha;
Nindiyamatthaṃ pasamsiyaṃ vā, kassevāvikareyya guyhamattha”nti. (jā. 1.15.315);

Evaṃ vutte senako “rājānampi amhākaṃyeva abbhantare pakkhipissāmī”ti cintetvā imaṃ gāthamāha –

“Tvam āvikarohi bhūmipāla, bhattā bhārasaho tuvaṃ vadetaṃ;
Tava chandarucīni sammasitvā, atha vakkhanti janinda pañca dhīrā”ti. (jā. 1.15.316);

Tattha **bhattā**ti tvam amhākaṃ sāmiko ceva uppannassa ca bhārasa saho, paṭhamaṃ tāva tvameva etaṃ vadehi. **Tava chandarucīnī**ti pacchā tava chandañceva rucanakāraṇāni ca sammasitvā ime pañca paṇḍitā vakkhanti.

Atha rājā attano kilesavasikatāya imaṃ gāthamāha –

“Yā sīlavatī anaññatheyyā, bhattucchandavasānugā piyā manāpā;
Nindiyamatthaṃ pasamsiyaṃ vā, bhariyāvāvikareyya guyhamattha”nti. (jā. 1.15.317);

Tattha **anaññatheyyā**ti kilesavasena aññena na thenitabbā.

Tato senako “idāni rājānaṃ amhākaṃ abbhantare pakkhipimhā”ti tussitvā sayamkatakāraṇameva dīpento imaṃ gāthamāha –

“Yo kicchagatassa āturaṃ, saraṇaṃ hoti gatī parāyaṇaṅca;
Nindiyamatthaṃ pasamsiyaṃ vā, sakhinovāvāvikareyya guyhamattha”nti. (jā. 1.15.318);

Atha rājā pukkusaṃ pucchi “kathaṃ, pukkusa, passasi, nindiyam vā pasamsiyaṃ vā rahassaṃ

kassa kathetabba’’nti? So kathento imaṃ gāthamāha –

“Jeṭṭho atha majjhimo kaniṭṭho, yo ce sīlasamāhito ṭhitatto;
Nindiyamatthaṃ pasamsiyaṃ vā, bhātuvāvikareyya guyhamattha’’nti. (jā. 1.15.319);

Tattha **ṭhitattoti** ṭhitasabhāvo nibbisevano.

Tato rājā kāmindaṃ pucchi “kathaṃ kāminda passasi, rahassaṃ kassa kathetabba’’nti? So kathento imaṃ gāthamāha –

“Yo ve pituhadayassa paddhagū, anujāto pitaraṃ anomapañño;
Nindiyamatthaṃ pasamsiyaṃ vā, puttassāvīkareyya guyhamattha’’nti. (jā. 1.15.320);

Tattha **paddhagūti** pesanakārako yo pitussa pesanaṃ karoti, pitu cittaṃ vase vattati, ovādakkhmo hotīti atho. **Anujātoti** tayo puttā atijāto ca anujāto ca avajāto cāti. Anuppannaṃ yasaṃ uppādentō atijāto, kulabhāro avajāto, kulapaveṇīrakkhako pana anujāto. Taṃ sandhāya evamāha.

Tato rājā devindaṃ pucchi – “kathaṃ devinda, passasi, rahassaṃ kassa kathetabba’’nti? So attano katakārāṇameva kathento imaṃ gāthamāha –

“Mātā dvīpadājanindaseṭṭha, yā naṃ poseṭṭi chandasā piyena;
Nindiyamatthaṃ pasamsiyaṃ vā, mātuyāvīkareyya guyhamattha’’nti. (jā. 1.15.321);

Tattha **dvīpadājanindaseṭṭhāti** dvīpadānaṃ seṭṭha, janinda. **Chandasā piyenāti** chandena ceva pemena ca.

Evam te pucchitvā rājā paṇḍitaṃ pucchi “kathaṃ passasi, paṇḍita, rahassaṃ kassa kathetabba’’nti. “Mahārāja, yāva attano icchitaṃ na nipphajjati, tāva paṇḍito adhvīvāseyya, kassaci na katheyyā’’ti so imaṃ gāthamāha –

“Guyhassa hi guyhameva sādhu, na hi guyhassa pasatthamāvīkammaṃ;
Anipphannatā saheyya dhīro, nipphannova yathāsukhaṃ bhaṇeyyā’’ti. (jā. 1.15.322);

Tattha **anipphannatāti** mahārāja, yāva attano icchitaṃ na nipphajjati, tāva paṇḍito adhvīvāseyya, na kassaci katheyyāti.

Paṇḍitena pana evaṃ vutte rājā anattamano ahoṣi. Senako rājānaṃ olokesi, rājāpi senakamukhaṃ olokesi. Bodhisatto tesam kiriyam disvāva jāni “ime cattāro janā paṭhamameva maṃ rañño antare paribhindimsu, vīmaṃsanavasena pañño pucchito bhavissatī’’ti. Tesam pana kathentānaññeva sūriyo atthaṅgato, dīpā jalitā. Paṇḍito “rājakammāni nāma bhāriyāni, na paññāyati ‘kiṃ bhavissatī’’ti, khippameva gantuṃ vaṭṭatī’’ti uṭṭhāyāsanā rājānaṃ vanditvā nikkhamitvā cintesi “imesu eko ‘sahāyakassa kathetuṃ vaṭṭatī’’ti āha, eko ‘bhātussa, eko puttassa, eko mātu kathetuṃ vaṭṭatī’’ti āha. Imehi etaṃ katameva bhavissati, diṭṭhameva kathitanti maññāmi, hotu ajjeva etaṃ jānissāmī’’ti. Te pana cattāropi aññesu divasesu rājakulā nikkhamitvā rājanivesanadvāre ekassa bhattaambaṇassa piṭṭhe nisīditvā kiccakaraṇīyāni mantetvā gharāni gacchanti. Tasmā paṇḍito “ahaṃ etesaṃ catunnaṃ rahassaṃ ambaṇassa heṭṭhā nipajjītvā jānituṃ sakkuṇeyya’’nti cintetvā taṃ ambaṇaṃ ukkhipāpetvā attharaṇaṃ attharāpetvā ambaṇassa heṭṭhā pavisitvā purisānaṃ saññaṃ adāsi “tumhe catūsu paṇḍitesu mantetvā gatesu āgantvā maṃ āneyyāthā’’ti. Te “sādhu’’ti sampaṭicchitvā pakkamimsu. Senakopi rājānaṃ āha – “mahārāja, amhākaṃ vacanaṃ na saddahatha, idāni kiṃ karissathā’’ti. So tassa vacanaṃ gahetvā anisāmetvāva bhītatasito hutvā “idāni kiṃ karoma, senaka paṇḍitā’’ti pucchi. “Mahārāja, papañcaṃ akatvā kañci ajānāpetvā gahapatiputtaṃ māretuṃ vaṭṭatī’’ti. Rājā “senaka, ṭhapetvā tumhe añño mama

atthakāmo nāma natthi, tumhe attano suhade gahetvā dvārantare t̥hatvā gahapatiputtassa pātova upat̥thānaṃ āgacchantassa khaggena sīsaṃ chindathā”ti attano khaggaratanaṃ adāsi. Te “sādhu, deva, mā bhāyi, mayaṃ taṃ māressāmā”ti vatvā nikkhamitvā “diṭṭhā no paccāmittassa piṭṭhī”ti bhattaambaṇassa piṭṭhe nisīdiṃsu. Tato senako āha “ambho, ko gahapatiputtaṃ māressatī”ti. Itare “tumheyeva ācariya, mārethā”ti tasseva bhāraṃ kariṃsu.

Atha ne senako pucchi “tumhe ‘rahassaṃ nāma asukassa asukassa kathetabba’nti vadatha, kiṃ vo etaṃ kataṃ, udāhu diṭṭhaṃ suta”nti? “Kataṃ etaṃ, ācariyā”ti. Tumhe “rahassaṃ nāma sahāyakassa kathetabba”nti vadatha, “kiṃ vo etaṃ kataṃ, udāhu diṭṭhaṃ suta”nti? “Kataṃ etaṃ mayā”ti? “Kathetha, ācariyā”ti. “Imasmiṃ rahasse rañña ñāte jīvitam me natthī”ti. “Mā bhāyatha ācariya, idha tumhākaṃ rahassabhedako natthi, kathethā”ti. So nakhena ambaṇaṃ koṭṭetvā “atthi nu kho imassa heṭṭhā gahapatiputto”ti āha. “Ācariya, gahapatiputto attano issariyena evarūpaṃ t̥hānaṃ na pavissati, idāni yasena matto bhavissati, kathetha tumhe”ti. Senako tāva attano rahassaṃ kathento āha – “tumhe imasmiṃ nagare asukaṃ nāma vesim jānāthā”ti? “Āma, ācariyā”ti. “Idāni sā paññāyati”ti. “Na paññāyati, ācariyā”ti. “Ahaṃ sālavanuyyāne tāya saddhiṃ purisakiccaṃ katvā tassā piḷandhanesu lobhena taṃ māretvā tassāyeva sātakena bhaṇḍikaṃ katvā āharitvā amhākaṃ ghare asukabhūmikāya asuke nāma gabbhe nāgadantake laggesim, vaḷañjetum 3 visahāmi, purāṇabhāvamassa olokemi, evarūpaṃ aparādhakammaṃ katvā mayā ekassa sahāyakassa kathitaṃ, na tena kassaci kathitapubbaṃ, iminā kāraṇena ‘sahāyakassa guyhaṃ kathetabba’nti mayā kathita’nti. Paṇḍito tassa rahassaṃ sādhukaṃ vavatthapetvā sallakkhesi.

Pukkusopi attano rahassaṃ kathento āha – “mama ūryā kuṭṭhaṃ atthi, kaniṭṭho me pātova kañci ajānāpetvā taṃ dhovitvā bhesajjena makkhetvā upari pilotikaṃ datvā bandhati. Rājā mayi muducitto ‘ehi pukkusā’ti maṃ pakkositvā yebhuyyena mama ūryāyeva sayati, sace pana etaṃ rājā jāneyya, maṃ māreyya. Taṃ mama kaniṭṭhaṃ t̥hapetvā añño jānanto nāma natthi, tena kāraṇena ‘rahassaṃ nāma bhātu kathetabba’nti mayā vutta’nti. Kāmindopi attano rahassaṃ kathento āha – “maṃ kālapakkhe uposathadvise naradevo nāma yakkho ganhāti, ahaṃ ummattakasunakho viya viravāmi, svāhaṃ tamatthaṃ puttassa kathesiṃ. So mama yakkhena gahitabhāvaṃ ñatvā maṃ antogehagabbhe nipajjāpetvā dvāraṃ pidahitvā nikkhamitvā mama saddaṃ paṭicchādanatthaṃ dvāre samajjaṃ kāresi, iminā kāraṇena ‘rahassaṃ nāma puttassa kathetabba’nti mayā vutta’nti. Tato tayopi devindaṃ pucchiṃsu. So attano rahassaṃ kathento āha – “mayā maṇipahaṃsanakammaṃ karontena rañño santakaṃ sakkena kusarañño dinnam, siripavesanaṃ maṅgalamaṇiratanam thenetvā mātuyā dinnam. Sā kañci ajānāpetvā mama rājakulaṃ pavisanakāle taṃ mayhaṃ deti, ahaṃ tena maṇinā sirim pavesetvā rājanivesanaṃ gacchāmi. Rājā tumhehi saddhiṃ akathetvā paṭhamataram mayā saddhiṃ kathesi. Devasikaṃ aṭṭha, soḷasa, dvattiṃsa, catusaṭṭhi kahāpaṇe mama paribbayatthāya deti. Sace tassa maṇiratanassa channabhāvaṃ rājā jāneyya, mayhaṃ jīvitam natthi, iminā kāraṇena ‘rahassaṃ nāma mātu kathetabba’nti mayā vutta’nti.

Mahāsatto sabbesampi guyhaṃ attano paccakkhaṃ akāsi. Te pana attano udaraṃ phāletvā antaṃ bāhiraṃ karontā viya rahassaṃ aññamaññaṃ kathetvā “tumhe appamattā pātova āgacchatha, gahapatiputtaṃ māressāmā”ti ut̥ṭhāya pakkamiṃsu. Tesam gatakāle paṇḍitassa purisā āgantvā ambaṇaṃ ukkhipitvā mahāsattaṃ ādāya pakkamiṃsu. So gharaṃ gantvā nhatvā alaṅkaritvā subhojanaṃ bhujjivā “ajja me bhaginī udumbaradevī rājagehato sāsanaṃ pesessatī”ti ñatvā dvāre paccāyikaṃ purisaṃ t̥hapesi “rājagehato āgataṃ sīghaṃ pavesetvā mama dasseyyāsī”ti. Evañca pana vatvā sayanapiṭṭhe nipajji. Tasmim khaṇe rājāpi sayanapiṭṭhe nipannova paṇḍitassa guṇaṃ saritvā “mahosadhapaṇḍito sattavassikakālato pat̥thāya maṃ upat̥thahanto na kiñci mayhaṃ anattaṃ akāsi, devatāya pucchitapañhepi paṇḍite asati jīvitam me laddhaṃ na siyā. Veripaccāmittānaṃ vacanaṃ gahetvā ‘asamadhuraṃ paṇḍitaṃ mārethā’ti khaggaṃ dentena ayuttaṃ mayā kataṃ, sve dāni naṃ passitum na labhissāmi”ti sokaṃ uppādesi. Sarīrato sedā mucciṃsu. So sokasamappito cittassādaṃ na labhi. Udumbaradevīpi tena saddhiṃ ekasayanagatā taṃ ākāraṃ disvā “kiṃ nu kho mayhaṃ koci aparādhō atthi, udāhu devassa kiñci sokakāraṇaṃ uppannaṃ, pucchissāmi tāva na’nti imaṃ gāthamāha –

“Kiṃ tvaṃ vīmanosi rājasetṭha, dvīpadajaninda vacanaṃ suṇoma metaṃ;
Kiṃ cintayamāno dummanosi, nūna deva aparādho atthi mayha”nti. (jā. 1.15.323);

Atha rājā kathento gāthamāha –

“Paṇhe vajjho mahosadhoti, āṇatto me vamaṃ bhūripaṇṇo;
Taṃ cintayamāno dummanosmi, na hi devī aparādho atthi tuyha”nti. (jā. 1.15.324);

Tattha **āṇattoti** bhaddhe, cattāro paṇḍitā “mahosadho mama paccatthiko”ti kathayimṃsu. Mayā tathato avicinitvā “vadhetha na”nti bhūripaṇṇo vadhāya āṇatto. Taṃ kāraṇaṃ cintayamāno dummanosmīti.

Tassā tassa vacanaṃ sutvāva mahāsatte sinehena pabbatamatto soko uppajji. Tato sā cintesi “ekena upāyena rājānaṃ assāsetvā raṇṇo niddaṃ okkamanakāle mama kaniṭṭhassa sāsanaṃ paṇḍissāmī”ti. Atha sā “mahārāja, tayāvetam kataṃ gahapatiputtaṃ mahante issariye patiṭṭhāpentena, tumhehi so senāpatiṭṭhāne ṭhapito, idāni kira so tumhākaṃyeva paccatthiko jāto, na kho pana paccatthiko khuddako nāma atthi, māretabbova, tumhe mā cintayitthā”ti rājānaṃ assāsesi. So tanubhūtasoko niddaṃ okkami. Devī utṭhāya gabbhaṃ pavisitvā “tāta mahosadha, cattāro paṇḍitā taṃ paribhindiṃsu, rājā kuddho sve dvārantare taṃ vadhāya āṇāpesi, sve rājakulaṃ mā āgaccheyyāsi, āgacchanto pana nagaraṃ hatthagataṃ katvā samattho hutvā āgaccheyyāsi”ti paṇṇaṃ likhitvā modakassa anto pakkhipitvā modakaṃ suttana veṭhetvā navabhājane katvā chādetvā lañchetvā atthacārikāya dāsiyā adāsi “imaṃ modakaṃ gahetvā mama kaniṭṭhassa dehī”ti. Sā tathā akāsi. “Rattim kathaṃ nikkhantā”ti na cintetabbaṃ. Raṇṇā paṭhamameva deviyā varo dinno, tena na naṃ koci nivāresi. Bodhisatto paṇṇākāraṃ gahetvā naṃ uyyojesi. Sā puna āgantvā dinnabhāvaṃ ārocesi. Tasmim khaṇe devī āgantvā raṇṇā saddhim nipajji. Mahāsattopi modakaṃ bhinditvā paṇṇaṃ vācetvā tamatthaṃ ṇatvā kattabbakiccaṃ vicāretvā sayane nipajji.

Itarepi cattāro janā pātova khaggaṃ gahetvā dvārantare ṭhatvā paṇḍitaṃ apassantā dummanā hutvā raṇṇo santikaṃ gantvā “kiṃ paṇḍitā mārito vo gahapatiputto”ti vutte “na passāma, devā”ti āhamsu. Mahāsattopi aruṇuggamaneyeva nagaraṃ attano hatthagataṃ katvā tattha tattha ārakkhaṃ ṭhapetvā mahājanaparivuto rathaṃ āruya mahantena parivārena rājadvāraṃ agamāsi. Rājā sīhapaṇḍjaraṃ ugghāṭetvā bahi olokento aṭṭhāsi. Atha mahāsatto rathā otaritvā rājānaṃ vanditvā aṭṭhāsi. Rājā taṃ disvā cintesi “sace ayaṃ mama paccatthiko bhavēyya, na maṃ vandeyyā”ti. Atha naṃ pakkosāpetvā rājā āsane nisīdi. Mahāsattopi ekamantaṃ nisīdi. Cattāropi paṇḍitā tattheva nisīdiṃsu. Atha naṃ rājā kiṅci ajānanto viya “tāta, tvaṃ hiyyo gantvā idāni āgacchasi, kiṃ maṃ pariccajasi”ti vatvā imaṃ gāthamāha –

“Abhidosagato dāni ehisi, kiṃ sutvā kiṃ saṅkate mano te;
Ko te kimavoca bhūripaṇṇa, iṅgha vacanaṃ suṇoma brūhi meta”nti. (jā. 1.15.325);

Tattha **abhidosagatoti** hiyyo paṭhamayāme gato idāni āgato. **Kiṃ saṅkateti** kiṃ āsaṅkate. **Kimavocāti** kiṃ raṇṇo santikaṃ mā gamīti taṃ koci avoca.

Atha naṃ mahāsatto “mahārāja, tayā me catunnaṃ paṇḍitānaṃ vacanaṃ gahetvā vadho āṇatto, tenāhaṃ na emī”ti codento imaṃ gāthamāha –

“Paṇhe vajjho mahosadhoti, yadi te mantayitaṃ janinda dosaṃ;
Bharyāya rahogato asaṃsi, guyhaṃ pātukataṃ sutam mameta”nti. (jā. 1.15.326);

Tattha **yadi teti** yasmā tayā. **Mantayitanti** kathitaṃ. **Dosanti** abhidosam, rattibhāgeti attho. Kassa kathitanti? Bhariyāya. Tvaṅhi hiyyo tassā imamatthaṃ rahogato asaṃsi. **Guyhaṃ pātukatanti** tassā

evarūpaṃ attano rahassaṃ pātukataṃ. **Sutaṃ mametanti** mayā panetaṃ tasmim̐ khaṇeyeva sutaṃ.

Rājā taṃ sutvā “imāya taṅkhaṇaṇṇeva sāsanaṃ pahitaṃ bhavissatī”ti kuddho devim̐ olokesi. Taṃ ñatvā mahāsatto “kiṃ, deva, deviyā kujjhatha, ahaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ sabbaṃ jānāmi. Deva, tumhākaṃ tāva rahassaṃ deviyā kathitaṃ hotu, ācariyasena-kassa pukkusādīnaṃ vā rahassaṃ mama kena kathitaṃ, ahaṃ etesampi rahassaṃ jānāmiyevā”ti senakassa tāva rahassaṃ kathento imaṃ gāthamāha –

“Yaṃ sālavanasmim̐ senako, pāpakammaṃ akāsi asabbhirūpaṃ;
Sakhinova rahogato asaṃsi, guyhaṃ pātukataṃ sutaṃ mameta”nti. (jā. 1.15.327);

Tattha **asabbhirūpanti** asādhujātikaṃ lāma-kaṃ akusalakammaṃ akāsi. Imasmim̐yeva hi nagare asukaṃ nāma vesim̐ sālavanuyyāne purisakiccaṃ katvā taṃ māretvā alaṅkāraṃ gahetvā tassāyeva sātakena bhaṅḍikaṃ katvā attano ghare asukaṭṭhāne nāgadantake laggetvā ṭhapesi. **Sakhinovāti** atha naṃ, mahārāja, ekassa sahāyakassa rahogato hutvā akkhāsi, tampi mayā sutaṃ. Nāhaṃ devassa paccatthiko, senakoyeva. Yadi te paccatthikena kammaṃ atthi, senakaṃ gaṇhāpehīti.

Rājā senakaṃ oloketvā “saccaṃ, senakā”ti pucchitvā “saccaṃ, devā”ti vutte tassa bandhanāgārappavesanaṃ āṇāpesi. Paṇḍito pukkusassa rahassaṃ kathento imaṃ gāthamāha –

“Pukkusapurisassa te janinda, uppanno rogo arājayutto;
Bhātucca rahogato asaṃsi, guyhaṃ pātukataṃ sutaṃ mameta”nti. (jā. 1.15.328);

Tattha **arājayuttoti** mahārāja, etassa kuṭṭharogo uppanno, so rājānaṃ pattuṃ ayutto, chupanānucchaviko na hoti. Tumhe ca “pukkusassa ūru muduko”ti yebhuyyena tassa ūrumhi nipajjatha. So panesa vaṇabandhapilotikāya phasso, devāti.

Rājā tampi oloketvā “saccaṃ pukkusā”ti pucchitvā “saccaṃ devā”ti vutte tampi bandhanāgāraṃ pavesāpesi. Paṇḍito kāmindaṃsapi rahassaṃ kathento imaṃ gāthamāha –

“Ābādhoyaṃ asabbhirūpo, kāmindo naradevena phuṭṭho;
Puttassa rahogato asaṃsi, guyhaṃ pātukataṃ sutaṃ mameta”nti. (jā. 1.15.329);

Tattha **asabbhirūpoti** yena so ābādhena phuṭṭho ummattakasunakho viya viravati, so naradevayakkhābādhō asabbhijātiko lāma-ko, rājakulaṃ pavisitūṃ na yutto, mahārājāti vadati.

Rājā tampi oloketvā “saccaṃ kāminda”ti pucchitvā “saccaṃ devā”ti vutte tampi bandhanāgāraṃ pavesāpesi. Paṇḍito devindaṃsapi rahassaṃ kathento imaṃ gāthamāha –

“Aṭṭhavaṅkaṃ maṇirataṇaṃ uḷāraṃ, sakko te adadā pitāmahassa;
Devindaṃsassa gataṃ tadajja hatthaṃ, mātucca rahogato asaṃsi;
Guyhaṃ pātukataṃ sutaṃ mameta”nti. (jā. 1.15.330);

Tattha **pitāmahassāti** tava pitāmahassa kusarājassa. **Tadajja hatthanti** taṃ maṅgalasammaṃ maṇirataṇaṃ ajja devindaṃsassa hatthagataṃ, mahārājāti.

Rājā tampi oloketvā “saccaṃ devinda”ti pucchitvā “saccaṃ devā”ti vutte tampi bandhanāgāraṃ pavesāpesi. Evaṃ “bodhisattaṃ vadhissāmā”ti cintetvā sabbepe te bandhanāgāraṃ pavitṭhā. Bodhisatto “mahārāja, iminā kāraṇenaṃhaṃ ‘attano guyhaṃ parassa na kathetabba’nti vadāmi, vadantā pana mahāvīnaṃsāṃ pattā”ti vatvā uttari dhammaṃ desento imā gāthā abhāsi –

“Guyhassa hi guyhameva sādhu, na guyhassa pasatthamāvikkammaṃ;
Anipphannatā saheyya dhīro, nipphannova yathāsukhaṃ bhaṇeyya.

“Na guyhamattham vivareyya, rakkheyya naṃ yathā nidhiṃ;
Na hi pātukato sādhu, guyho attho pajānatā.

“Thiyā guyhaṃ na saṃseyya, amittassa ca paṇḍito;
Yo cāmisena saṃhīro, hadayattheno ca yo naro.

“Guyhamattham asambuddham, sambodhayati yo naro;
Mantabhedabhayā tassa, dāsabhūto titikkhati.

“Yāvanto purisassattham, guyhaṃ jānanti mantinaṃ;
Tāvanto tassa ubbegā, tasmā guyhaṃ na vissaje.

“Vivicca bhāseyya divā rahassaṃ, rattim giram nātiveḷam pamuñce;
Upassutikā hi suṇanti mantam, tasmā manto khippamupeti bheda”nti. (jā. 1.15.331-336);

Tattha **amittassa cāti** itthiyā ca paccatthikassa ca na katheyya. **Samhīro**ti yo ca yena kenaci āmisena saṃhīrati upalāpati saṅgahaṃ gacchati, tassapi na saṃseyya. **Hadayatthenoti** yo ca amitto mittapatirūpako mukhena aññaṃ katheti, hadayena aññaṃ cinteti, tassapi na saṃseyya. **Asambuddhanti** parehi aññātaṃ. “Asambodha”ntipi pāṭho, paresaṃ bodhetuṃ ayuttanti attho. **Titikkhatī** tassa akkosampi paribhāsampi pahārampi dāso viya hutvā adhivāseti. **Mantinanti** mantitaṃ, mantīnaṃ vā antare yāvanto jānantīti attho. **Tāvantoti** te guyhajānanake paṭicca tattakā tassa ubbegā santāsā uppajjanti. **Na vissajeti** na vissajjeyya paraṃ na jānāpeyya. **Viviccāti** sace divā rahassaṃ mantetukāmo hoti, vivittaṃ okāsaṃ kāretvā suppaṭicchannaṭṭhāne manteyya. **Nātiveḷanti** rattim rahassaṃ kathento pana ativeḷam mariyādātikkantaṃ mahāsaddaṃ karonto giram nappamuñceyya. **Upassutikā hīti** mantanaṭṭhānaṃ upagantvā tirokuṭṭādīsu ṭhatvā sotāro. **Tasmāti** mahārāja, tena kāraṇena so manto khippameva bhedaṃ upāgamīti.

Rājā mahāsattassa kathaṃ sutvā “ete sayam rājaverino hutvā paṇḍitaṃ mama veriṃ karontī”ti kujjhivā “gacchatha ne nagarā nikkhamāpetvā sūlesu vā uttāsetha, sīsāni vā tesam chindathā”ti āṇāpesi. Tesu pacchābāhaṃ bandhitvā catukke catukke kasāhi pahārasahassaṃ datvā nīyamānesu paṇḍito “deva, ime tumhākaṃ porāṇakā amaccā, khamatha nesaṃ aparādha”nti rājānaṃ khamāpesi. Rājā tassa vacanaṃ sutvā “sādhū”ti te pakkosāpetvā tasseva dāse katvā adāsi. So pana te tattheva bhujisse akāsi. Rājā “tena hi mama vijite mā vasantū”ti pabbajānīyakammaṃ āṇāpesi. Paṇḍito “khamatha, deva, etesaṃ andhabālānaṃ dosa”nti khamāpetvā tesam ṭhānantarāni puna pākātikāni kāresi. Rājā “paccāmittesupi tāvassa evarūpā mettā bhavati, aññesu janesu kathaṃ na bhavissatī”ti paṇḍitassa ativiya pasanno ahosi. Tato paṭṭhāya cattāro paṇḍitā uddhatadāṭhā viya sappā nibbisā hutvā kiñci kathetuṃ nāsakkhiṃsu.

Pañcapaṇḍitapañho niṭṭhito.

Niṭṭhitā ca paribhindakathā.

Yuddhaparājayaṇḍaṃ

Tato paṭṭhāya paṇḍitova rañño atthañca dhammañca anusāsati. So cintesi “rañño setachattamattameva, rajjaṃ pana ahameva vicāremi, mayā appamattena bhavituṃ vaṭṭatī”ti. So nagare mahāpākāraṃ nāma kāresi, tathā anupākārañca dvāraṭṭālake antaraṭṭālake udakaparikhaṃ kaddamaparikhaṃ sukkhaparikhanti tisso parikhāyo kāresi, antonagare jīṇṇagehāni paṭisaṅkharāpesi,

mahāpokkharāṇiyo kāretvā tāsū udakanidhānaṃ kāresi, nagare sabbakoṭṭhāgārāni dhaññassa pūrāpesi, himavantappadesato kulupakatāpasehi kudrūsakumudabījāni āharāpesi, udakaniddhamanāni sodhāpetvā tattha ropāpesi, bahinagarepi jinñasālāpaṭṭisankharānakammaṃ kāresi. Kiṃ kāraṇā? Anāgatabhayapaṭibāhanatthaṃ. Tato tato āgatavaṇijakepi “sammā, tumhe kuto āgatathā”ti pucchitvā “asukatṭhānato”ti vutte “tumhākaṃ rañña kiṃ piya”nti pucchitvā “asukaṃ nāmā”ti vutte tesam sammānaṃ kāretvā uyyojetvā attano ekasate yodhe pakkosāpetvā “sammā, mayā dinne paṇṇākāre gahetvā ekasatarājadhāniyo gantvā ime paṇṇākāre attano piyakāmatāya tesam rājūnaṃ datvā teyeva upaṭṭhahantā tesam kiriyam vā mantam vā ñatvā mayham sāsanaṃ pesentā tattheva vasatha, aham vo puttadāraṃ posessāmī”ti vatvā kesañci kuṇḍale, kesañci pādūkāyo, kesañci khagge, kesañci suvaṇṇamālāyo akkharāni chinditvā “yadā mama kiccaṃ atthi, tadā paññāyantu”ti adhiṭṭhahitvā tesam hatthe datvā pesesi. Te tattha tattha gantvā tesam tesam rājūnaṃ paṇṇākāraṃ datvā “kenatthenāgatā”ti vutte “tumheva upaṭṭhātum āgatamhā”ti vatvā “kuto āgatathā”ti puṭṭhā āgataṭṭhānaṃ avatvā aññāni ṭhānāni ācikkhitvā “tena hi sādhu”ti sampañcchite upaṭṭhahantā tesam abbhantarikā ahesuṃ.

Tadā kapilaraṭṭhe saṅkhabalako nāma rājā āvudhāni sajjāpesi, senaṃ saṅkaḍḍhi. Tassa santike upanikkhittakapuriso paṇḍitassa sāsanaṃ pesesi “sāmi, mayaṃ idha pavattim ‘idaṃ nāma karissati’ti na jānāma, āvudhāni sajjāpeti, senaṃ saṅkaḍḍhati, tumhe purisavisesse pesetvā idaṃ pavattim tathato jānāthā”ti. Atha mahāsatto suvapotaṃ āmantetvā “samma, kapilaraṭṭhe saṅkhabalako nāma rājā āvudhāni sajjāpesi, tvaṃ tattha gantvā ‘imaṃ nāma karotī’ti tathato ñatvā sakalajambudīpaṃ ahiṇḍitvā mayham pavattim āharāhī”ti vatvā madhulāje khādāpetvā madhupānīyaṃ pāyetvā satapākasahassapākehi telehi pakkhantaraṃ makkhetvā pācīnasīhapañjare ṭhatvā vissajjesi. Sopi tattha gantvā tassa purisassa santikā tassa rañño pavattim tathato ñatvā sakalajambudīpaṃ pariggaṇhanto kapilaraṭṭhe uttarapañcālanagaraṃ pāpuṇi. Tadā tattha cūlanibrahmadatto nāma rājā rajjam kāresi. Tassa kevaṭṭo nāma brāhmaṇo atthañca dhammañca anusāsati, paṇḍito byatto. So paccūsakāle pabujjhivā dīpālokena alaṅkatappaṭiyattaṃ sirigabbhaṃ olokento attano mahantaṃ yasaṃ disvā “ayaṃ mama yaso, kassa santako”ti cintetvā “na aññassa santako cūlanibrahmadattassa, evarūpaṃ pana yasadāyakaṃ rājānaṃ sakalajambudīpe aggarājānaṃ kātum vaṭṭati, ahañca aggapurohito bhavissāmī”ti cintetvā pātova nhatvā bhuñjitvā alaṅkaritvā rañño santikaṃ gantvā “mahārāja, sukhaṃ sayathā”ti sukhasēyyaṃ pucchitvā “āma, paṇḍitā”ti vutte rājānaṃ “deva, mantetabbaṃ atthi”ti āha. “Vada, ācariyā”ti. “Deva, antonagare raho nāma na sakkā laddhuṃ, uyyānaṃ gacchāmā”ti. “Sādhu, ācariyā”ti rājā tena saddhim uyyānaṃ gantvā balakāyaṃ bahi ṭhapetvā ārakkhaṃ kāretvā brāhmaṇena saddhim uyyānaṃ pavisitvā maṅgalasilāpaṭṭe nisīdi.

Tadā suvapotakopi taṃ kiriyam disvā “bhavitabbamettha kāraṇena, ajja paṇḍitassa ācikkhitabbayuttakaṃ kiñci suñissāmī”ti uyyānaṃ pavisitvā maṅgalasālarukkhasa pattantare nilīyitvā nisīdi. Rājā “kathetha, ācariyā”ti āha. “Mahārāja, tava kaṇṇe ito karohi, catukkaṇṇova manto bhavissati. Sace, mahārāja, mama vacanaṃ kareyyāsi, sakalajambudīpe taṃ aggarājānaṃ karomī”ti. So mahātaṇhatāya tassa vacanaṃ sutvā somanassappatto hutvā “kathetha, ācariya, karissāmi te vacana”nti āha. “Deva, mayaṃ senaṃ saṅkaḍḍhitvā paṭhamam khuddakanagaraṃ rumbhitvā gaṇhissāma, ahañhi cūladvārena nagaraṃ pavisitvā rājānaṃ vakkhāmi – mahārāja, tava yuddhena kiccaṃ natthi, kevalam amhākaṃ rañño santako hohi, tava rajjam taveva bhavissati, yujjhanto pana amhākaṃ balavāhanassa mahantatāya ekantena parājissasi”ti. “Sace me vacanaṃ karissati, saṅgaṇhissāma naṃ. No ce, yujjhivā jīvitakkhayaṃ pāpetvā dve senā gahetvā aññaṃ nagaraṃ gaṇhissāma, tato aññanti etenupāyena sakalajambudīpe rajjam gahetvā ‘jayapānaṃ pivissāmā’ti vatvā ekasatarājāno amhākaṃ nagaraṃ ānetvā uyyāne āpānamaṇḍapaṃ kāretvā tattha nisinne visamissakaṃ suraṃ pāyetvā sabbepi te rājāno jīvitakkhayaṃ pāpetvā ekasatarājadhānīsu rajjam amhākaṃ hatthagataṃ karissāma. Evaṃ tvaṃ sakalajambudīpe aggarājā bhavissasi”ti. Sopi “sādhu, ācariya, evaṃ karissāmī”ti vadati. “Mahārāja, catukkaṇṇo manto nāma, ayañhi manto na sakkā aññena jānitum, tasmā papañcaṃ akatvā sīghaṃ nikkhamathā”ti. Rājā tussitvā “sādhu”ti sampañcchi.

Suvapotako taṃ sutvā tesam mantapariyosāne sākhyāyaṃ olambakaṃ otārento viya kevaṭṭassa sīse

chakaṇaṇḍaṃ pātetvā “kimeta”nti mukhaṃ vivarivā uddhaṃ oloketassa aparaṃpi mukhe pātetvā “kiri kiri”ti saddaṃ viravanto sākhaṭo uppativā “kevaṭṭa, tvaṃ catukkaṇṇamantoti maññaṣi, idāneva chakkaṇṇo jāto, puna aṭṭhakaṇṇo bhavitvā anekasatakaṇṇopi bhavissati”ti vatvā “gaṇhatha, gaṇhathā”ti vadantānaññaeva vātavegena mithilaṃ gantvā paṇḍitassa nivesanaṃ pāvīsi. Tassa pana idaṃ vattaṃ – sace kutoci ābhataśāsanāṃ paṇḍitasseva kathetabbaṃ hoti, athassa aṃsakūṭe otarati, sace amarādeviyāpi sotuṃ vaṭṭati, ucchaṅge otarati, sace mahājanena sotabbaṃ, bhūmiyaṃ otarati. Tadā so paṇḍitassa aṃsakūṭe otari. Tāya saññaṃ “rahassena bhavitabba”nti mahājano paṭikkami. Paṇḍito taṃ gahetvā uparipāsādalaṃ abhiruyha “kiṃ te, tāta, diṭṭhaṃ suta”nti pucchi. Athassa so “ahaṃ, deva, sakalajambudīpe vicaranto aññaṃ saññaṃ santike kiñci guyhaṃ na passāmi, uttarapañcālanagare pana cūḷanibrahmadattassa purohito kevaṭṭo nāma brāhmaṇo rājānaṃ uyyānaṃ netvā catukkaṇṇamantaṃ gaṇhi. Athahaṃ sākhaṇṭare nisīditvā tesāṃ mantāṃ suṇitvā mantapariyosāne tassa sīse ca mukhe ca chakaṇaṇḍaṃ pātetvā āgatomhī”ti vatvā sabbaṃ kathesi. ‘Rañña sampatiṇchita’nti vutte “sampaṭicchi, devā”ti āha.

Athassa paṇḍito kattabbayuttakaṃ sakkāraṃ karitvā taṃ mudupaccattharaṇe suvaṇṇapañjare suṭṭhu sayāpetvā “kevaṭṭo mama mahosadhassa paṇḍitabhāvaṃ na jānāti mañña, ahaṃ na dānissa mantassa matthakaṃ pāpuṇituṃ dassāmi”ti cintetvā nagarato duggatakulāni nīharāpetvā bahi nivāsāpesi, raṭṭhajanapadadvāragāmesu samiddhāni issariyakulāni āharitvā antonagare nivāsāpesi, baḥuṃ dhanadhaññaṃ kāresi. Cūḷanibrahmadattopi kevaṭṭassa vacanaṃ gahetvā senaṅgaparivuto gantvā ekaṃ khuddakanagaraṃ parikkhipi. Kevaṭṭopi vuttanayeneva tatha pavisitvā taṃ rājānaṃ saññaṇḍetvā attano santakamakāsi. Dve senā ekato katvā tato aññaṃ nagaraṃ rumbhati. Etenupāyena paṭipāṭiyā sabbāni tāni nagarāni gaṇhi. Evaṃ cūḷanibrahmadatto kevaṭṭassa ovāde ṭhito, ṭhapetvā vedeharājānaṃ sesarājāno sakalajambudīpe attano santake akāsi. Bodhisattassa pana upanikkhattakapurisā “cūḷanibrahmadattena ettakāni nagarāni gahitāni, appamatto hotu”ti niccaṃ sāsanaṃ paṇiṇṇesu. Sopi tesāṃ “ahaṃ idha appamatto vasāmi, tumhepi anukkaṇṭhantā appamatto hutvā vasathā”ti paṭipesesi.

Cūḷanibrahmadatto sattadivasasattamāsādhikehi sattaṃvaccharehi videharajjaṃ vajjetvā sesaṃ sakalajambudīpe rajjaṃ gahetvā kevaṭṭaṃ āha – “ācariya, mithilāyaṃ videharajjaṃ gaṇhāmā”ti. “Mahārāja, mahosadhapaṇḍitassa vasanaṅgare rajjaṃ gaṇhituṃ na sakkhissāma. So hi evaṃ ñāṇasampanno evaṃ upāyakusalo”ti so vitthāretvā candamaṇḍalaṃ utṭhāpento viya mahosadhassa guṇe kathesi. Ayañhi sayampi upāyakusalo, tasmā “mithilānagaraṃ nāma deva appamattakaṃ, sakalajambudīpe rajjaṃ amhākaṃ pahoti, kiṃ no etena”ti upāyeneva rājānaṃ sallakkhāpesi. Sesarājānopi “mayaṃ mithilarajjaṃ gahetvāva jayapānaṃ pivissāmā”ti vadanti. Kevaṭṭo tepi nivāretvā “videharajjaṃ gahetvā kiṃ karissāma, sopi rājā amhākaṃ santakova, tasmā nivattathā”ti te upāyeneva bodhesi. Te tassa vacanaṃ sutvā nivattiṃsu. Mahāsattassa upanikkhattakapurisā sāsanaṃ pesayiṃsu “brahmadatto ekasatarājaparivuto mithilaṃ āgacchantova nivattitvā attano nagarameva gato”ti. Sopi tesāṃ “ito paṭṭhāya tassa kiriyāṃ jānantū”ti paṭipesesi. Brahmadattopi kevaṭṭena saddhiṃ “idāni kiṃ karissāmi”ti mantetvā “jayapānaṃ pivissāmā”ti vutte uyyānaṃ alaṅkaritvā cāṭisatesu cāṭisahassesu suraṃ ṭhapetha, nānāvidhāni ca macchamaṃsādīni upanethā”ti sevake āṇāpesi. Upanikkhattakapurisā taṃ pavattiṃ paṇḍitassa ārocesuṃ. Te pana “visena suraṃ yojetvā rājāno māretukāmo”ti na jāniṃsu. Mahāsatto pana suvapotaṅkassa santikā sutattā tathato jānitvā “nesaṃ surāpānādivasaṃ tathato jānitvā mama pesethā”ti paṭisāsanaṃ pesesi. Te tathā kariṃsu.

Paṇḍito “mādisse dharamāne ettakānaṃ rājūnaṃ maraṇaṃ ayuttaṃ, avassayo nesaṃ bhavissāmi”ti cintetvā sahaṇḍaṃ yodhasahassaṃ pakkosāpetvā “sammā, cūḷanibrahmadatto kira uyyānaṃ alaṅkāretvā ekasatarājaparivuto suraṃ pātukāmo, tumhe tatha gantvā rājūnaṃ āsanesu paññattesu kismiñci anisinneyeva ‘cūḷanibrahmadattassa anantaraṃ mahārāhaṃ āsanaṃ amhākaṃ raññaṃ dethā’ti vadantā gahetvā tesāṃ purisehi ‘tumhe kassa purisā’ti vutte ‘videharājassā’ti vadeyyātha. Te tumhehi saddhiṃ ‘mayaṃ sattadivasasattamāsādhikāni sattavassāni rajjaṃ gaṇhantā ekadivasampi videharājānaṃ na passāma, kiṃ rājā nāmesa, gacchatha pariyante āsanaṃ gaṇhathā’ti vadantā kalahaṃ karissanti. Atha tumhe ‘ṭhapetvā brahmadattaṃ aññaṃ amhākaṃ raññaṃ uttaritaro idha natthi’ti kalahaṃ

vaḍḍhetvā amhākaṃ rañño āsanamattampi alabhantā ‘na dāni vo suraṃ pātuṃ macchamaṃsaṃ khādituṃ dassāma’ ti nadantā vaggantā mahāghosaṃ karontā tesāṃ santāsaṃ janentā mahantehi leḍḍudaṇḍehi sabbacāṭiyo bhinditvā macchamaṃsaṃ vippakiritvā aparibhogaṃ katvā javena senāya antaraṃ pavisitvā devanagaraṃ pavitṭhā asurā viya ulloḷaṃ utṭhāpetvā ‘mayaṃ mithilānagare mahosadhapaṇḍitassa purisā, sakkontā amhe gaṇhathā’ ti tumhākaṃ āgatabhāvaṃ jānāpetvā āgacchathā’ ti pesesi. Te ‘sādhū’ ti tassa vacanaṃ sampaṭicchitvā vanditvā sannaddhapañcāvudhā nikkhamitvā tattha gantvā nandanavanamiva alaṅkatauyyānaṃ pavisitvā samussitasetacchatte ekasatarājapallanke ādiṃ katvā alaṅkatappaṭiyattaṃ sirivibhavaṃ disvā mahāsattena vuttaniyāmeneva sabbam katvā mahājanaṃ saṅkhobhetvā mithilābhimukhā pakkamiṃsu. Rājapurisāpi taṃ pavattiṃ tesāṃ rājūnaṃ ārocesuṃ. Cūḷanibrahmadattoṃ ‘evarūpassa nāma me visayogassa antarāyo kato’ ti kujjhi. Rājānopi ‘amhākaṃ jayapānaṃ pātuṃ nādāsī’ ti kujjhiṃsu. Balakāyāpi ‘mayaṃ amūlakaṃ suraṃ pātuṃ na labhimhā’ ti kujjhiṃsu.

Cūḷanibrahmadatto te rājāno āmantetvā ‘etha, bho, mithilaṃ gantvā videharājassa khaggena sīsaṃ chinditvā pādehi akkamitvā nisinnā jayapānaṃ pivissāma, senaṃ gamanasajjaṃ karoṭhā’ ti vatvā puna rahogato kevaṭṭassapi etamatthaṃ kathetvā ‘amhākaṃ evarūpassa mantassa antarāyakaraṃ paccāmittaṃ gaṇhissāma, ekasatarājūnaṃ aṭṭhārasaakkhobhaṇisaṅkhāya senāya parivutā gacchāma, etha, ācariyā’ ti āha. Brāhmaṇo attano paṇḍitabhāvena cintesi ‘mahosadhapaṇḍitaṃ jinituṃ nāma na sakkā, amhākaṃyeva lajjitabbaṃ bhavissati, nivattāpessāmi na’ nti. Atha naṃ evamāha – ‘mahārāja, na esa videharājassa thāmo, mahosadhapaṇḍitassa saṃvidhānametaṃ, mahānubhāvo panesa, tena rakkhitā mithilā sīharakkhitaguhā viya na sakkā kenaci gahetuṃ, kevalaṃ amhākaṃ lajjanakaṃ bhavissati, alaṃ tattha gamanenā’ ti. Rājā pana khattiyamānena issariyamadena matto hutvā ‘kiṃ so karissatī’ ti vatvā ekasatarājaparivuto aṭṭhārasaakkhobhaṇisaṅkhāya senāya saddhiṃ nikkhami. Kevaṭṭopi attano kathaṃ gaṇhāpetuṃ asakkonto ‘rañño paccanīkavutti nāma ayuttā’ ti tena saddhiṃyeva nikkhami. Tepi yodhā ekaratteneva mithilaṃ patvā attanā katakiccaṃ paṇḍitassa kathayiṃsu. Paṭhamam upanikkhittakapurisāpissa sāsanaṃ paṇiṃsu. ‘Cūḷanibrahmadatto ‘videharājānaṃ gaṇhissāmī’ ti ekasatarājaparivuto āgacchati, paṇḍito appamatto hotu, ajja asukaṭṭhānaṃ nāma āgato, ajja asukaṭṭhānaṃ, ajja nagaraṃ pāpuṇissatī’ ti paṇḍitassa nibaddhaṃ pesentiyeva. Taṃ sutvā mahāsatto appamatto ahoṣi. Videharājā pana ‘brahmadatto kira imaṃ nagaraṃ gahetuṃ āgacchati’ ti paramparaghosena assosi.

Atha brahmadatto aggapadoseyeva ukkāsatasaḥassena dhāriyamānena āgantvā sakalanagaraṃ parivāresi. Atha naṃ hatthipākārathapākārādīhi parikkhipāpetvā tesu tesu ṭhānesu balagumbaṃ ṭhapesi. Manussā unnādentā apphoṭentā seḷentā naccantā gajjantā tajjentā mahāghosaṃ karontā aṭṭhaṃsu. Dīpobhāsena ceva alaṅkārobhāsena ca sakalasattayojanikā mithilā ekobhāsā ahoṣi. Hatthiassarathatūriyānaṃ saddena pathaviyā bhijjanakālo viya ahoṣi. Cattāro paṇḍitā ulloḷasaddaṃ sutvā ajānantā rañño santikaṃ gantvā ‘mahārāja, ulloḷasaddo jāto, na kho pana mayaṃ jānāma, kiṃ nāmetaṃ, vīmaṃsituṃ vaṭṭatī’ ti āhaṃsu. Taṃ sutvā rājā ‘cūḷanibrahmadatto nu kho āgato bhavēyyā’ ti sīhapañjaraṃ vivaritvā olovento tassāgamanabhāvaṃ ñatvā bhītatasito ‘natthi amhākaṃ jīvitaṃ, sabbe no jīvitakkhayaṃ pāpessatī’ ti tehi saddhiṃ sallapanto nisīdi. Mahāsatto pana tassāgatabhāvaṃ ñatvā sīho viya achambhito sakalanagare ārakkhaṃ saṃvidahitvā ‘rājānaṃ assāsessāmī’ ti rājanivesanaṃ abhiruhitvā ekamantaṃ aṭṭhāsī. Rājā taṃ disvāva paṭiladdhassāso hutvā ‘ṭhapetvā mama puttam mahosadhapaṇḍitaṃ añño maṃ imamahā dukkhā mocetuṃ samattho nāma natthi’ ti cintetvā tena saddhiṃ sallapanto āha –

590. ‘Pañcālo sabbasenāya, brahmadattoyamāgato;
Sāyaṃ pañcāliyā senā, appameyyo mahosadha.

591. ‘Vīthimatī pattimatī, sabbasaṅgāmakovidā;
Ohārinī saddavatī, bherisaṅkhappabodhanā.

592. “Lohavijjālaṅkārahā, dhajinī vāmarohinī;
Sippiyehi susampannā, sūrehi suppatiṭṭhitā.
593. “Dasettha paṇḍitā āhu, bhūripaṇṇā rahogamā;
Mātā ekādasī raṇṇo, pañcāliyaṃ pasāsati.
594. “Athetthekasataṃ khatyā, anuyantā yasassino;
Acchinnaraṭṭhā byathitā, pañcāliyaṃ vasaṃ gatā.
595. “Yaṃvadā takkarā raṇṇo, akāmā piyabhāṇino;
Pañcālamanuyāyanti, akāmā vasino gatā.
596. “Tāya senāya mithilā, tisandhiparivāritā;
Rājadhānī videhānaṃ, samantā parikhaṇṇati.
597. “Uddhaṃ tārakajātāva, samantā parivāritā;
Mahosadha vijānāhi, kathaṃ mokkho bhavissatī”ti.

Tattha **sabbasenāyāti** sabbāya ekasatarājanāyikāya aṭṭhārasaakkhobhaṇisaṅkhāya senāya saddhiṃ āgato kira, tātāti vadati. **Pañcāliyāti** pañcālaraṇṇo santakā. **Vīthimatīti** vīthiyā ānīte dabbasambhāre gahetvā vicarantena vaḍḍhakigaṇeṇa samannāgatā. **Pattimatīti** padasañcareṇa balakāyena samannāgatā. **Sabbasaṅgāmakovidāti** sabbasaṅgāme kusalā. **Ohārinīti** parasenāya antaraṃ pavisitvā apaṇṇāyantaṃ paraśiṃ āharitvaṃ samatthā. **Saddavatīti** dasahi saddehi avivittā. **Bherisaṅkhappabodhanāti** “etha yātha yujjhathā”tiādīni tattha vacībhedenā jānāpetvaṃ na sakkā, tādisāni panettha kiccāni bherisaṅkhasaddeheva bodhentīti bherisaṅkhappabodhanā. **Lohavijjālaṅkārahāti** ettha **lohavijjāti** lohasippāni. Sattaratanapaṭimaṇḍitānaṃ kavacacammajālikāsīsakareṇikādīnaṃ etaṃ nāmaṃ. **Alaṅkārahāti** rājamahāmatādīnaṃ alaṅkārahā. Tasmā lohavijjāhi ceva alaṅkārehi ca bhāsātīti lohavijjālaṅkārahāti ayamettha attho. **Dhajinīti** suvaṇṇādīpaṭimaṇḍitehi nānāvattasamujjalehi rathādīsū samussitadhajehi samannāgatā. **Vāmarohinīti** hatthī ca asse ca ārohanā vāmapassena ārohanā, tena “vāmarohinī”ti vuccanti, tehi samannāgatā, aparimitahatthiassasamākiṇṇāti attho. **Sippiyehīti** hatthisippaassasippādīsū aṭṭhārasasū sippesu nipphattivaṃ pattehi suṭṭhu samannāgatā susamākiṇṇā. **Sūrehīti** tāta, esā kira senā sīhasamānaparakkamehi sūrayodhehi suppatiṭṭhitā.

Āhūti dasa kirettha senāya paṇḍitāti vadanti. **Bhūripaṇṇāti** pathavisamāya vipulāya paṇṇāya samannāgatā. **Rahogamāti** raho gamanasilā raho nisīditvā mantanasilā. Te kira ekāhadvīhaṃ cintetvaṃ labhantaṃ pathaviṃ parivattetvaṃ ākāse gaṇhitvaṃ samatthā. **Ekādasīti** tehi kira paṇḍitehi atirekatarapaṇṇā pañcālaraṇṇo mātā. Sā tesā ekādasī hutvā pañcāliyaṃ senaṃ pasāsati anusāsati.

Ekadivasaṃ kireko puriso ekaṃ taṇḍulanāliṅga puṭakabhattaṅga kahāpaṇasahassaṅga gahetvā “nadiṃ tarissāmī”ti otiṇṇo nadimajjhaṃ patvā taritvaṃ asakkonto tīre ṭhite manusse evamāha – “ambho, mama hatthe ekā taṇḍulanāli puṭakabhattaṃ kahāpaṇasahassaṅga atthi, ito yaṃ mayhaṃ ruccati, taṃ dassāmi. Yo sakkoti, so maṃ uttāretu”ti. Atheko thāmasampanno puriso gālhaṃ nivāsetvā nadiṃ ogāhetvā taṃ hatthe gahetvā paratīraṃ uttāretvā “dehi me dātabba”nti āha. “So taṇḍulanāliṃ vā puṭakabhattaṃ vā gaṇhāhi”ti. “Samma, ahaṃ jīvitaṃ agaṇetvā taṃ uttāresim, na me etehi attho, kahāpaṇaṃ me dehī”ti. Ahaṃ “ito mayhaṃ yaṃ ruccati, taṃ dassāmi”ti avacaṃ, idāni mayhaṃ yaṃ ruccati, taṃ dammi, icchanta gaṇhāti. So samīpe ṭhitassa ekassa kathesi. Sopi taṃ “esa attano ruccanaṃ tava deti, gaṇhā”ti āha. So “ahaṃ na gaṇhissāmī”ti taṃ ādāya vinicchayaṃ gantvā vinicchayāmaccānaṃ ārocesi. Tepi sabbhaṃ sutvā tathevāhaṃsu. So tesā vinicchayena atutṭho raṇṇo santikaṃ gantvā tamatthaṃ ārocesi. Rājāpi vinicchayāmacce pakkosāpetvā tesā santike ubhinnaṃ vacanaṃ sutvā vinicchinitvaṃ ajānanta attano jīvitaṃ pahāya nadiṃ otiṇṇaṃ parajjāpesi.

Tasmim̄ khāṇe rañño mātā calākadevī nāma avidūre nisinnā ahoṣi. Sā rañño dubbicchitabhāvaṃ ñatvā “tāta, imaṃ aḍḍaṃ ñatvāva suṭṭhu vinicchita”nti āha. “Amma, ahaṃ ettakaṃ jānāmi. Sace tumhe uttaritaraṃ jānātha, tumheva vinicchinathā”ti. Sā “evaṃ karissāmi”ti vatvā taṃ purisaṃ pakkosāpetvā “ehi, tāta, tava hatthagatāni tūṇipi bhūmiyaṃ ṭhapehī”ti paṭipāṭiyā ṭhapāpetvā “tāta, tvaṃ uḍake vuyhamāno imassa kiṃ kathesī”ti pucchitvā “idaṃ nāmayye”ti vutte “tena hi tava ruccanakaṃ gaṇhā”ti āha. So sahasatthavikaṃ gaṇhi. Atha naṃ sā thokaṃ gatakāle pakkosāpetvā “tāta, sahasaṃ te ruccatī”ti pucchitvā “āma, ruccatī”ti vutte “tāta, tayā ‘ito yaṃ mayhaṃ ruccati, taṃ dassāmi’ti imassa vuttaṃ, na vutta”nti pucchitvā “vuttaṃ devī”ti vutte “tena hi imaṃ sahasaṃ etassa dehi”ti vatvā dāpesi. So rodanto paridevanto adāsi. Tasmim̄ khāṇe rājā amaccā ca tussitvā sādhuḅkāraṃ pavattayimsu. Tato paṭṭhāya tassā paṇḍitabhāvo sabbattha pākāto jāto. Taṃ sandhāya videharājā “mātā ekādasī rañño”ti āha.

Khatyāti khattiyā. **Acchinnaraṭṭhāti** cūlanibrahmadattena acchinditvā gahitaratṭhā. **Byathitāti** maraṇabhayabhītā aññaṃ gahetabbagahaṇaṃ apassantā. **Pañcāliyaṃ vasaṃ gatāti** etassa pañcālarañño vasaṃ gatāti attho. Sānivacanatthe hi etaṃ upayogavacanaṃ. **Yaṃvadā takkarāti** yaṃ mukhena vadanti, taṃ rañño kātuṃ sakkontāva. **Vasino gatāti** pubbe sayamvasino idāni panassa vasaṃ gatāti attho. **Tisandhīti** paṭhamaṃ hatthipākārena parikkhattā, tato rathapākārena, tato assapākārena, tato yodhapattipākārena parikkhattāti imehi catūhi saṅkhepehi tisandhīhi parivāritā. Hatthirathānañhi antaraṃ eko sandhi, rathaassānaṃ antaraṃ eko sandhi, assapattīnaṃ antaraṃ eko sandhi. **Parikhaññatīti** khanīyati. Imañhi idāni uppāṭetvā gaṇhitukāmā viya samantato khananti. **Uddhaṃ tārakajātāvāti** tāta, yāya senāya samantā parivāritā, sā anekasatasahasadaṇḍāpikāhi uddhaṃ tārakajātā viya khāyati. **Vijānāhīti** tāta mahosadhapaṇḍita, avīcīto yāva bhavaggā añño tayā sadiso upāyakusalo paṇḍito nāma natthi, paṇḍitabhāvo nāma evarūpesu ṭhānesu paññāyati, tasmā tvameva jānāhi, kathaṃ amhākaṃ ito dukkhā pamokkha bhavissatīti.

Imaṃ rañño kathaṃ sutvā mahāsatto cintesi “ayaṃ rājā ativiya maraṇabhayabhīto, gilānassa kho pana vejjō paṭisaraṇaṃ, chātassa bhojanaṃ, pipāsītassa pānīyaṃ, imassapī maṃ ṭhapetvā aññaṃ paṭisaraṇaṃ natthi, assāsessāmi na”nti. Atha mahāsatto manosilātale nadanto sīho viya “mā bhāyi, mahārāja, rajjasukhaṃ anubhava, ahaṃ leḍḍuṃ

Gahetvā kākaṃ viya, dhanuṃ gahetvā makkaṭaṃ viya ca, imaṃ aṭṭhārasaakkhobhaṇisaṅkhaṃ senaṃ udare bandhasāṭakānampi assāmikaṃ katvā palāpessāmi”ti vatvā navamaṃ gāthamāha –

598. “Pāde deva pasārehi, bhuñja kāme ramassu ca;
Hitvā pañcāliyaṃ senaṃ, brahmadatto palāyitī”ti.

Tassattho – “deva, tvaṃ yathāsukhaṃ attano rajjasukhasaṅkhāte te pāde pasārehi, pasārento ca saṅgāme cittaṃ akatvā bhuñja, kāme ramassu ca, esa brahmadatto imaṃ senaṃ chaḍḍetvā palāyissatī”ti.

Evaṃ paṇḍito rājānaṃ samassāsetvā vanditvā rājanivesanā nikkhamitvā nagare chaṇabherim̄ carāpetvā nāgare āha – “ambho, tumhe mā cintayittha, sattāhaṃ mālāgandhavilepanapānabhōjanādīni sampādetvā chaṇakīlaṃ paṭṭhapetha. Tattha tattha manussā yathārūpaṃ mahāpānaṃ pivantu, gandhabbaṃ karontu, vādentu vaggantu seḷentu nadantu naccantu gāyantu apphoṭentu, paribbayo pana vo mama santakova hotu, ahaṃ mahosadhapaṇḍito nāma, passissatha me ānubhāva”nti. Te tathā karimsu. Tadā gītavādītādisaddaṃ bahinagare ṭhitā suṇanti, cūḷadvārena manussā nagaraṃ pavisanti. ṭhapetvā paṭisattaṃ diṭṭhaṃ diṭṭhaṃ na gaṇhanti, tasmā sañcāro na chijjati, nagaraṃ pavitṭhamanussā chaṇakīlanissitaṃ janaṃ passanti.

Cūlanibrahmadattopi nagare kolāhalaṃ sutvā amacce evamāha – “ambho, amhesu aṭṭhārasaakkhobhaṇiyā senāya nagaraṃ parivāretvā ṭhitesu nagaravāsīnaṃ bhayaṃ vā sārājjaṃ vā natthi,

ānanditā somanassappattā apphoṭenti nadanti seḷenti naccanti gāyanti, kiṃ nāmeta’nti? Atha naṃ upanikkhittakapurisā musāvādaṃ katvā evamāhaṃsu “deva, mayaṃ ekena kamma cūḷadvārena nagaraṃ pavasitvā chaṇanissitaṃ mahājanaṃ disvā pucchimhā ‘ambho, sakalajambudīparājāno āgantvā tumhākaṃ nagaraṃ parikkhipitvā t̥hitā, tumhe pana atipamattā, kiṃ nāmeta’nti? Te evamāhaṃsu ‘ambho, amhākaṃ rañño kumārakāle eko manoratho ahosi sakalajambudīparājūhi nagare parivārite chaṇaṃ karissāmīti, tassa aḷja manoratho matthakaṃ patto, tasmā chaṇabheriṃ carāpetvā sayam mahātale mahāpānaṃ pivatī’”ti.

Rājā tesam kathaṃ sutvā kujjhivā senaṃ āṇāpesi – “bhonto, gacchatha, khippaṃ ito cito ca nagaraṃ avattharivā parikhaṃ bhinditvā pākāraṃ maddantā dvāraṭṭālake bhindantā nagaraṃ pavasitvā sakaṭehi kumbhaṇḍāni viya mahājanassa sīsāni gaṇhatha, videharañño sīsam āharathā”ti. Taṃ sutvā sūrayodhā nānāvudhahatthā dvārasamīpaṃ gantvā paṇḍitassa purisehi sakkharavālukakalalasiṅcanapāsānapatanādīhi upaddutā paṭikkamanti. “Pākāraṃ bhindissāmā”ti parikhaṃ otiṇṇepi antaraṭṭālatesu t̥hitā ussattitomarādīhi vijjhantā mahāvināsaṃ pāpenti. Paṇḍitassa yodhā cūḷanibrahmadattassa yodhe hatthavikārādīni dassetvā nānappakārehi akkosanti paribhāsanti tajjenti. “Tumhe kilamantā bhattaṃ alabhantā thokaṃ pivissatha khādissathā”ti surāpiṭṭhakāni ceva macchamaṃsasūlāni ca pasāretvā sayameva pivanti khādanti, anupākāre caṅkamanti. Itare kiñci kātum asakkontā cūḷanibrahmadattassa santikaṃ gantvā “deva, t̥hapetvā iddhimante aññehi niddharitum na sakkā”ti vadiṃsu.

Rājā catupañcāhaṃ vasitvā gahetabbayuttakaṃ apassanto kevaṭṭaṃ pucchi “ācariya, nagaraṃ gaṇhitum na sakkoma, ekopi upasaṅkamitum samattho natthi, kiṃ kātabba’nti. Kevaṭṭo “hotu, mahārāja, nagaraṃ nāma bahiudakaṃ hoti, udakakkhayena naṃ gaṇhissāma, manussā udakena kilamantā dvāraṃ vivarissanti”ti āha. So “attheso upāyo”ti sampaṭicchi. Tato paṭṭhāya udakaṃ pavesetum na denti. Paṇḍitassa upanikkhittakapurisā paṇṇaṃ likhitvā kaṇḍe bandhitvā taṃ pavattim pesesum. Tenapi paṭhamameva āṇattaṃ “yo yo kaṇḍe paṇṇaṃ passati, so so me āharatū”ti. Atheke puriso taṃ disvā paṇḍitassa dassesi. So taṃ pavattim ṇatvā “na me paṇḍitabhāvaṃ jānanti”ti saṭṭhihatthaṃ veḷum dvidhā phāletvā parisuddhaṃ sodhāpetvā puna ekato katvā cammena bandhitvā upari kalalena makkhetvā himavantato iddhimantatāpasehi añītaṃ kudrūsakumudabījāṃ pokkharāṇitīre kalalesu ropāpetvā upari veḷum t̥hapāpetvā udakassa pūrāpesi. Ekaratteneva vaḍḍhitvā pupphaṃ veḷumatthakato uggantvā ratanamattaṃ aṭṭhāsi.

Atha naṃ uppāpetvā “idaṃ cūḷanibrahmadattassa dethā”ti attano purisānaṃ dāpesi. Te tassa daṇḍakaṃ valayaṃ katvā “ambho, brahmadattassa pādāmūlikā chātakena mā marittha, gaṇhathetaṃ uppalaṃ piḷandhitvā daṇḍakaṃ kucchipūraṃ khādathā”ti vatvā khipiṃsu. Tameko paṇḍitassa upanikkhittakapuriso uṭṭhāya gaṇhi, atha taṃ rañño santikaṃ āharitvā “passatha, deva, imassa daṇḍakaṃ, na no ito pubbe evaṃ dīghadaṇḍako dīṭṭhapubbo”ti vatvā “minatha na’nti vutte paṇḍitassa purisā saṭṭhihatthaṃ daṇḍakaṃ asīṭhihatthaṃ katvā miniṃsu. Puna raññā “katthetaṃ jāta’nti vutte eko musāvādaṃ katvā evamāha – “deva, ahaṃ ekadivasaṃ pipāsito hutvā ‘suram pivissāmī’ti cūḷadvārena nagaraṃ pavitṭho, nāgarānaṃ udakakīḷatthāya kataṃ mahāpokkharāṇiṃ passim, mahājano nāvāya nisīditvā pupphāni gaṇhāti. Tattha idaṃ tīrappadese jātaṃ, gambhīraṭṭhāne jātassa pana daṇḍako satahattho bhavissati”ti.

Taṃ sutvā rājā kevaṭṭaṃ āha – “ācariya, na sakkā udakakkhayena idaṃ gaṇhitum, harathekaṃ upāya’nti. “Tena hi, deva, dhaññakkhayena gaṇhissāma, nagaraṃ nāma bahidhaññaṃ hoti”ti. Evaṃ hotu ācariyāti, paṇḍito purimanayeneva taṃ pavattim ṇatvā “na me kevaṭṭabrāhmaṇo paṇḍitabhāvaṃ jānāti”ti anupākāramatthake kalalaṃ katvā vīhim tattha ropāpesi. Bodhisattānaṃ adhippāyo nāma samijjhatīti vīhī ekaratteneva vuṭṭhāya pākāramatthake nīlā hutvā paññāyanti. Taṃ disvā cūḷanibrahmadatto “ambho, kimetaṃ pākāramatthake nīlaṃ hutvā paññāyati”ti pucchi. Paṇḍitassa upanikkhittakapuriso rañño vacanaṃ mukhato jivhaṃ luñcanto viya gahetvā “deva, gahapatiputto mahosadhapaṇḍito anāgatabhayaṃ disvā pubbeva raṭṭhato dhaññaṃ āharāpetvā koṭṭhāgarādīni pūrāpetvā

sesadhaññaṃ pākārapasse nikkhipāpesi. Te kira vīhayo ātapena sukkhantā vassena tementā tattheva sassam janesuṃ. Ahaṃ ekadivasam ekena kammena cūladvārena pavisitvā pākāramatthake vīhirāsito vīhiṃ hatthena gahetvā vīthiyaṃ chaḍḍente passim. Atha te maṃ parihāsantā ‘chātosī maññe, vīhiṃsātakadasante bandhitvā tava geḥaṃ haritvā koṭṭetvā pacāpetvā bhuñjāhī’ ti vadimsū’ ti ārocesi.

Taṃ sutvā rājā kevaṭṭaṃ ‘ācariya, dhaññakkhayenapī gaṇhituṃ na sakkā, ayampi anupāyo’ ti āha. ‘Tena hi, deva, dārukkhayena gaṇhissāma, nagaraṃ nāma bahidārukaṃ hotī’ ti. ‘Evaṃ hotu, ācariyā’ ti. Paṇḍito purimanayeneva taṃ pavattiṃ ñatvā pākāramatthake vīhiṃ atikkamitvā paññāyamānaṃ dārurāsīṃ kāresi. Paṇḍitassa manussā cūlanibrahmadattassa purisehī saddhiṃ parihāsaṃ karontā ‘sace chātatha, yāgubhattaṃ pacitvā bhuñjathā’ ti mahantamahantāni dārūni khipimsu. Rājā ‘pākāramatthakena dārūni paññāyanti, kimeta’ nti pucchitvā ‘deva, gahapatiputto kira mahosadhapaṇḍito anāgatabhayaṃ disvā dārūni āharāpetvā kulānaṃ pacchāgehesu ṭhapāpetvā atirekāni pākāraṃ nissāya ṭhapāpesī’ ti upanikkhattakānaññeva santikā vacanaṃ sutvā kevaṭṭaṃ āha – ‘ācariya, dārukkhayenapī na sakkā amhehī gaṇhituṃ, āharathekaṃ upāya’ nti. ‘Mā cintayittha, mahārāja, añño upāyo atthī’ ti. ‘Ācariya, kiṃ upāyo nāmesa, nāhaṃ tava upāyassa antaṃ passāmi, na sakkā amhehī vedehaṃ gaṇhituṃ, amhākaṃ nagarameva gamissāma’ ti. ‘Deva, ‘cūlanibrahmadatto ekasatakhattiyehi saddhiṃ vedehaṃ gaṇhituṃ nāsakkhī’ ti amhākaṃ lajjanakaṃ bhavissati, kiṃ pana mahosadhova paṇḍito, ahampi paṇḍitoyeva, ekaṃ lesaṃ karissāmi’ ti. ‘Kiṃ lesa nāma, ācariyā’ ti. ‘Dhammayuddhaṃ nāma karissāma, devā’ ti. ‘Kimetaṃ dhammayuddhaṃ nāmā’ ti? ‘Mahārāja na senā yujjhissanti, dvinnaṃ pana rājūnaṃ dve paṇḍitā ekaṭṭhāne bhavissanti. Tesu yo vandissati, tassa parājāyo bhavissati. Mahosadho pana imaṃ mantāṃ na jānāti, ahaṃ mahallako, so daharo, maṃ disvā vandissati, tadā videho parājito nāma bhavissati, atha mayaṃ videhaṃ parājetvā attano nagarameva gamissāma, evaṃ no lajjanakaṃ na bhavissati. Idaṃ dhammayuddhaṃ nāmā’ ti.

Paṇḍito tampi rahassaṃ purimanayeneva ñatvā ‘sace kevaṭṭassa parajjāmi, nāhaṃ paṇḍitosmī’ ti cintesi. Cūlanibrahmadattopi ‘sobhano, ācariya, upāyo’ ti vatvā ‘sve dhammayuddhaṃ bhavissati, dvinnampi paṇḍitānaṃ dhammena jayaparājāyo bhavissati. Yo dhammayuddhaṃ na karissati, sopi parājito nāma bhavissati’ ti paṇṇaṃ likhāpetvā cūladvārena vedehassa pesesi. Taṃ sutvā vedeho paṇḍitaṃ pakkosāpetvā tamatthaṃ ācikkhi. Taṃ pavattiṃ sutvā paṇḍito ‘sādhu, deva, sve pātova pacchīmadvāre dhammayuddhamaṇḍalaṃ sajjessanti, ‘dhammayuddhamaṇḍalaṃ āgacchatū’ ti pesethā’ ti āha. Taṃ sutvā rājā āgatadūtasseeva hatthe paṇṇakaṃ adāsi. Paṇḍito punadivase ‘kevaṭṭasseeva parājāyo hotū’ ti pacchīmadvāre dhammayuddhamaṇḍalaṃ sajjāpesi. Tepi kho ekasatapurisā ‘ko jānāti, kiṃ bhavissati’ ti paṇḍitassa ārakkhatthāya kevaṭṭaṃ parivārayimsu. Tepi ekasatarājāno dhammayuddhamaṇḍalaṃ gantvā pācīnadisaṃ oloketā aṭṭhaṃsu, tathā kevaṭṭabrāhmaṇopi.

Bodhisatto pana pātova gandhodakena nhatvā satasahassagghanakaṃ kāsikavattaṃ nivāsetvā sabbālānkarapaṭimaṇḍito nānaggarasabhojanaṃ bhuñjitvā mahantena parivārena rājadvāraṃ gantvā ‘pavisatu me putto’ ti vutte pavisitvā rājānaṃ vanditvā ekamantaṃ ṭhatvā ‘kuhiṃ gamissasi, tātā’ ti vutte ‘dhammayuddhamaṇḍalaṃ gamissāmi’ ti āha. ‘Kiṃ laddhuṃ vaṭṭatī’ ti? ‘Deva, kevaṭṭabrāhmaṇaṃ maṇiratanena vañcetukāmomhi, aṭṭhavaṅkaṃ maṇiratanānaṃ laddhuṃ vaṭṭatī’ ti. ‘Gaṇha, tātā’ ti. So taṃ gahetvā rājānaṃ vanditvā rājanivesanā otiṇṇo sahañjātehi yodhasahasseehi parivuto navutikahāpaṇasahasagghanakaṃ setasindhavayuttaṃ rathavaramāruya pātārāsavelāya dvārasamīpaṃ pāpuṇi. Kevaṭṭo pana ‘idāni āgamissati, idāni āgamissati’ ti tassāgamaṇaṃ oloketoyeva aṭṭhāsi, olokanena dīghagīvataṃ patto viya ahoṣi, sūriyatejena sedā muccanti. Mahāsattopi mahāparivāratāya mahāsamuddo viya ajjhottharanto kesarasīho viya achambhito vigatalomahaṃso dvāraṃ vivarāpetvā nagarā nikkhamma rathā oruya sīho viya vijambhāno pāyāsi. Ekasatarājānopi tassa rūpasiriṃ disvā ‘esa kira sirivaḍḍhanasetṭhiputto mahosadhapaṇḍito paññāya sakalajambudīpe adutiyo’ ti ukkuṭṭhisahassāni pavattayimsu.

Sopi marugaṇaparivuto viya sakko anomena sirivibhavana taṃ maṇiratanānaṃ hatthena gahetvā

kevaṭṭābhimukho agamāsi. Kevaṭṭopi taṃ disvāva sakabhāvena saṅghātuṃ asakkonto paccuggamaṇaṃ katvā evamāha – “paṇḍita mahosadha, mayaṃ dve paṇḍitā, amhākaṃ tumhe nissāya ettakaṃ kālaṃ vasantānaṃ tumhehi paṇṇākāramattampi na pesitapubbaṃ, kasmā evamakathā”ti? Atha naṃ mahāsatto “paṇḍita, tumhākaṃ anucchavikaṃ paṇṇākāraṃ oloketā ajja mayaṃ imaṃ maṇirataṇaṃ labhimhā, handa, imaṃ maṇirataṇaṃ gaṇhatha, evarūpaṃ nāma aññaṃ maṇirataṇaṃ natthi”ti āha. So tassa hatthe jalamānaṃ maṇirataṇaṃ disvā “dātukāmo me bhavissati”ti cintevā “tena hi, paṇḍita, dehī”ti hatthaṃ pasāresi. Mahāsatto “gaṇhāhi, ācariyā”ti khipitvā pasāritahatthassa aṅgulisu pātesi. Brāhmaṇo garuṃ maṇirataṇaṃ aṅgulīhi dhāretuṃ nāsakkhi. Maṇirataṇaṃ parigaḷitvā mahāsattassa pādamūle pati. Brāhmaṇo lobhena “gaṇhissāmi na”nti tassa pādamūle oṇato ahosi. Athassa mahāsatto utṭhātuṃ adatvā ekena hatthena khandhaṭṭhike, ekena piṭṭhikacchāyaṃ gahetvā “utṭhetha ācariya, utṭhetha ācariya, ahaṃ atidharo tumhākaṃ nattumatto, mā maṃ vandathā”ti vadanto aparāparaṃ katvā mukhaṃ bhūmiyaṃ ghaṃsitvā lohitaṃ makkhitaṃ katvā “andhabāla, tvaṃ mama santikā vandanaṃ paccāsāsasi”ti gīvāyaṃ gahetvā khipi. So usabhamatte ṭhāne patitvā utṭhāya palāyi. Maṇirataṇaṃ pana mahāsattassa manussāyeva gaṇhiṃsu.

Bodhisattassa pana “utṭhetha ācariya, utṭhetha ācariya, mā maṃ vandathā”ti vacīghoso sakalaparisaṃ chādetvā aṭṭhāsi. “Kevaṭṭabrāhmaṇo mahosadhassa pāde vandati”ti purisāpissa ekappahāreṇeva unnādādīni akaṃsu. Brahmaḍattaṃ ādiṃ katvā sabbepe te rājāno kevaṭṭaṃ mahāsattassa pādamūle oṇataṃ addasaṃsuyeva. Te “amhākaṃ paṇḍitena mahosadho vandito, idāni parājitaṃhā, na no jīvitaṃ dassati”ti attano attano asse abhiruhitvā uttarapañcālābhimukhā palāyituṃ ārabhiṃsu. Te palāyante disvā bodhisattassa purisā “cūlanibrahmadatto ekasatakhattiye gahetvā palāyati”ti puna ukkuṭṭhimakaṃsu. Taṃ sutvā te rājāno maraṇabhayaḥbhītā bhiyyosomattāya palāyantā senaṅgaṃ bhindīṃsu. Bodhisattassa purisāpi nadantā vaggantā sutṭhutaṃ kolāhalamakāṃsu. Mahāsatto senaṅgaparivuto nagarameva pāvīsi. Cūlanibrahmadattassa senāpi tiyojanamattaṃ pakkhandi.

Kevaṭṭo assaṃ abhiruyha nalāte lohitaṃ puñchamāno senaṃ patvā assapiṭṭhiyaṃ nisinnova “bhonto mā palāyatha, bhonto mā palāyatha, nāhaṃ gahapatiputtaṃ vandāmi, tiṭṭhatha tiṭṭhathā”ti āha. Senā asaddahantā aṭṭhatvā āgacchantaṃ kevaṭṭaṃ akkosantā paribhāsantā “pāpadhamma duṭṭhabrāhmaṇa, ‘dhammayuddhaṃ nāma karissāmī’ti vatvā nattumattaṃ appahontampi vandati, natthi tava kattabba”nti kathaṃ asuṇantā viya gacchanteva. So vegena gantvā senaṃ pāpuṇitvā “bhonto vacanaṃ saddahatha mayhaṃ, nāhaṃ taṃ vandāmi, maṇirataṇena maṃ vañcesi”ti sabbepe te rājāno nānākāraṇehi sambodhetvā attano kathaṃ gaṇhāpetvā tathā bhinnaṃ senaṃ paṭinivattesi. Sā pana tāva mahatī senā sace ekekaṃsumuṭṭhiṃ vā ekekaleḍḍuṃ vā gahetvā nagarābhimukhā khipeyya, parikhaṃ pūretvā pākārapamāṇā rāsi bhavēyya. Bodhisattānaṃ pana adhippāyo nāma samijjhatiyeva, tasmā ekopi paṃsumuṭṭhiṃ vā leḍḍuṃ vā nagarābhimukhaṃ khipanto nāma nāhosi. Sabbepe te nivattitvā attano attano khandhāvāraṭṭhānameva paccāgamīṃsu.

Rājā kevaṭṭaṃ pucchi “kiṃ karoma, ācariyā”ti. “Deva, kassaci cūlavāreṇa nikkhamituṃ adatvā sañcāraṃ chindāma, manussā nikkhamituṃ alabhantā ukkaṇṭhitvā dvāraṃ vivarissanti, atha mayaṃ paccāmittaṃ gaṇhissāmā”ti. Paṇḍito taṃ pavattiṃ purimanayeneva ñatvā cintesi “imesu ciraṃ idheva vasantesu phāsukaṃ nāma natthi. Upāyeneva te palāpetuṃ vaṭṭati”ti. So “mantena te palāpessāmī”ti ekaṃ mantakusalaṃ upadhārento anukevaṭṭaṃ nāma brāhmaṇaṃ disvā taṃ pakkosāpetvā “ācariya, amhākaṃ ekaṃ kammaṃ niddharituṃ vaṭṭati”ti āha. “Kiṃ karoma, paṇḍita, vadehī”ti. “Ācariya, tumhe anupākāre ṭhatvā amhākaṃ manussānaṃ pamādaṃ oloketvā antarantarā brahmadattassa manussānaṃ pūvamacchamaṃsādīni khipitvā “ambho, idañcīdañca khādatha mā ukkaṇṭhatha, aññaṃ katipāhaṃ vasituṃ vāyamatha, nagaravāsino pañjare baddhakukkuṭā viya ukkaṇṭhitā nacirasseva vo dvāraṃ vivarissanti. Atha tumhe vedeḥaṇca duṭṭhagahapatiputtañca gaṇhissathā”ti vadeyyātha. Amhākaṃ manussā taṃ kathaṃ sutvā tumhe akkositvā tajjetvā brahmadattassa manussānaṃ passantānaññeva tumhe hatthapādesu gahetvā veḷupesikādīhi paharantā viya hutvā kese ohāretvā pañca cūlā gāhāpetvā iṭṭhakacuṇṇena okirāpetvā kaṇavīramālaṃ kaṇṇe katvā katipayapahāre datvā piṭṭhiyaṃ rājīyo dassetvā pākāraṃ āropetvā sikkāya pakkhipitvā yottena otāretvā “gaccha mantabhedaka, corā”ti

cūlanibrahmadattassa manussānaṃ dassanti. Te taṃ rañño santikaṃ ānessanti. Rājā taṃ disvā “ko te aparādhō”ti pucchissati. Athassa evaṃ vadeyyātha “mahārāja, mayhaṃ pubbe yaso mahanto, gahapatiputto mantabhedako”ti maṃ kujjhitvā rañño kathetvā sabbaṃ me vibhavaṃ acchindī, “ahaṃ mama yasabhedakassa gahapatiputtassa sīsaṃ gaṇhāpessāmī”ti tumhākaṃ manussānaṃ ukkaṇṭhitamocanena etesaṃ ṭhitānaṃ khādanīyaṃ vā bhojanīyaṃ vā demī. Ettakena maṃ porāṇaveram hadaye katvā imaṃ byasanaṃ pāpesi. “Taṃ sabbaṃ tumhākaṃ manussā jānanti, mahārāja”ti nānappakārehi taṃ saddahāpetvā vissāse uppanne vadeyyātha “mahārāja, tumhe mamaṃ laddhakālato paṭṭhāya mā cintayittha. Idāni vedehassa ca gahapatiputtassa ca jīvitam natthi, ahaṃ imasmiṃ nagare pākārassa thiraṭṭhānadubbalaṭṭhānañca parikhāyaṃ kumbhīlādīnaṃ atthiṭṭhānañca natthiṭṭhānañca jānāmi, na cirasseva vo nagaraṃ gahetvā dassāmī”ti. Atha so rājā saddahitvā tumhākaṃ sakkāraṃ karissati, senāvāhanañca paṭicchāpessati. Athassa senaṃ vāḷakumbhīlaṭṭhānesuyeva otāreyyātha. Tassa senā kumbhīlabhayena na otarissati, tadā tumhe rājānaṃ upasaṅkamitvā “tumhākaṃ senāya, deva, gahapatiputtana lañjo dinno, sabbe rājāno ca ācariyakevaṭṭaṅgañca ādiṃ katvā na kenaci lañjo aggahito nāma atthi. Kevalaṃ ete tumhe parivāretvā caranti, sabbe pana gahapatiputtassa santakāva, ahamekova tumhākaṃ puriso. Sace me na saddahatha, sabbe rājāno alaṅkaritvā maṃ dassanāya āgacchantū”ti pesetha. “Atha nesaṃ gahapatiputtana attano nāmarūpaṃ likhitvā dinnesu vatthālaṅkārahaggādīsu akkharāni disvā niṭṭhaṃ gaccheyyāthā”ti vadeyyātha. So tathā katvā tāni disvā niṭṭhaṃ gantvā bhītatasito te rājāno uyyojetvā “idāni kiṃ karoma paṇḍitā”ti tumhe pucchissati. Tamenam tumhe evaṃ vadeyyātha “mahārāja, gahapatiputto bahumāyo. Sace aññāni katipayadivasāni vasissatha, sabbaṃ vo senaṃ attano hatthagataṃ katvā tumhe gaṇhissati. Tasmā papañcaṃ akatvā ajjeva majjhimayāmanantare assapiṭṭhiyaṃ nisīditvā palāyissāma, mā no parahatthe maraṇaṃ hotū”ti. So tumhākaṃ vacanaṃ sutvā tathā karissati. Tumhe tassa palāyanavelāya nivattitvā amhākaṃ manusse jānāpeyyāthāti.

Taṃ sutvā anukevaṭṭabrāhmaṇo “sādhu paṇḍita, karissāmi te vacana”nti āha. “Tena hi katipayapahāre sahituṃ vaṭṭatī”ti. “Paṇḍita, mama jīvitaṅga hatthapāde ca ṭhapetvā sesaṃ attano rucivasena karohī”ti. So tassa gehe manussānaṃ sakkāraṃ kāretvā anukevaṭṭaṃ vuttanayena vippakāraṃ pāpetvā yottena otāretvā brahmadattamanussānaṃ dāpesi. Atha te taṃ gahetvā tassa dassesuṃ. Rājā taṃ vīmaṃsitvā saddahitvā sakkāramassa katvā senaṃ paṭicchāpesi. Sopi taṃ vāḷakumbhīlaṭṭhānesuyeva otāreti. Manussā kumbhīlehi khajjamānā aṭṭalakaṭṭhitehi manussehi ususattitomarehi vijjhiyamānā mahāvināsaṃ pāpuṇanti. Tato paṭṭhāya koci bhayena upagantaṃ na sakkoti. Anukevaṭṭo rājānaṃ upasaṅkamitvā “tumhākaṃ atthāya yujjhanakā nāma natthi, sabbehi lañjo gahito, asaddahanto pakkosāpetvā nivatthavatthādīsu akkharāni olokethā”ti āha. Rājā tathā katvā sabbesaṃ vatthādīsu akkharāni disvā “addhā imehi lañjo gahito”ti niṭṭhaṃ gantvā “ācariya, idāni kiṃ kattabba”nti pucchitvā “deva, aññaṃ kātabbaṃ natthi. Sace papañcaṃ karissatha, gahapatiputto vo gaṇhissati, ācariyakevaṭṭopi kevalaṃ nalāṭe vaṇaṃ katvā carati, lañjo pana etenapi gahito. Ayañhi maṇiratanam gahetvā tumhe tiyojanaṃ palāpesi, puna saddahāpetvā nivattesi, ayampi paribhindakova. Ekarattivāsopi mayhaṃ na ruccati, ajjeva majjhimayāmasamanantare palāyituṃ vaṭṭati, maṃ ṭhapetvā añño tava suhadayo nāma natthi”ti vutte “tena hi ācariya tumheyeva me assaṃ kappetvā yānasajjaṃ karoṭhā”ti āha.

Brāhmaṇo tassa nicchayena palāyanabhāvaṃ ñatvā “mā bhāyi, mahārāja”ti assāsetvā bahi nikkhamitvā upanikkhattakapurisānaṃ “ajja rājā palāyissati, mā niddāyitthā”ti ovādaṃ datvā rañño asso yathā ākaḍḍhito sutṭhutaṃ palāyati, evaṃ avakappanāya kappetvā majjhimayāmasamanantare “kappito, deva, asso, velaṃ jānāhī”ti āha. Rājā assaṃ abhiruhitvā palāyi. Anukevaṭṭopi assaṃ abhiruhitvā tena saddhiṃ gacchanta viya thokaṃ gantvā nivatto. Avakappanāya kappitaasso ākaḍḍhiyamānopi rājānaṃ gahetvā palāyi. Anukevaṭṭo senāya antaraṃ pavisitvā “cūlanibrahmadatto palāto”ti ukkuṭṭhimakāsi. Upanikkhattakapurisāpi attano manussehi saddhiṃ upaghosimsu. Sesarājāno taṃ sutvā “mahosadhapaṇḍito dvāraṃ vivarivā nikkhanto bhavissati, na no dāni jīvitam dassatī”ti bhītatasitā upabhogaparibhogabhaṇḍānipi anoloketvā ito cito ca palāyimsu. Manussā “rājāno palāyantī”ti sutṭhutaṃ upaghosimsu. Taṃ sutvā dvāraṭṭalakādīsu ṭhitāpi unnādiṃsu apphoṭayimsu. Iti tasmīṃ khaṇe pathavī viya bhijjamānā samuddo viya saṅkhubhito sakalanagaraṃ anto ca bahi ca

ekaninnādaṃ ahoṣi. Aṭṭhārasaakkhobhaṇisaṅkhā manussā “mahosadhapaṇḍitena kira brahmadatto ekasatarājāno ca gahitā”ti maraṇabhayaabhītā attano attano udarabaddhasāṭakampi chaḍḍetvā palāyimsu. Khandhāvāraṭṭhānaṃ tuccaṃ ahoṣi. Cūḷanibrahmadatto ekasate khattiye gahetvā attano nagarameva gato. Punadivase pana pātova nagaradvārāni vivarivā balakāyā nagarā nikkhamitvā mahāviloṇaṃ disvā “kiṃ karoma, paṇḍitā”ti mahāsattassa ārocayimsu. So āha – “eteḥi chaḍḍitaṃ dhaṇaṃ amhākaṃ pāpuṇāti, sabbesaṃ rājūnaṃ santakaṃ amhākaṃ rañño, detha, seṭṭhīnaṃ kevaṭṭabrāhmaṇassa ca santakaṃ amhākaṃ āharatha, avasesaṃ pana nagaravāsino gaṇhantū”ti. Tesāṃ mahaggharatanabhaṇḍameva āharantānaṃ aḍḍhamāso vītivatto. Sesāṃ pana catūhi māsehi āharimsu. Mahāsatto anukevaṭṭassa mahantaṃ sakkāramakāsi. Tato paṭṭhāya ca kira mithilavāsino bahū hiraññasuvaṇṇā jātā. Brahmadaṭṭassapi teḥi rājūhi saddhiṃ uttarapañcālanagare vasantassa ekavassaṃ atītaṃ.

Brahmadattassa yuddhapaṇḍitāya kaṇḍaṃ niṭṭhitāṃ.

Suvakaṇḍaṃ

Athekadivasaṃ kevaṭṭo ādāse mukhaṃ olovento nalāte vaṇaṃ disvā “idaṃ gahapatiputtassa kammaṃ, tenāhaṃ ettakānaṃ rājūnaṃ antare lajjāpito”ti cintetvā samuppannakodho hutvā “kadā nu khvassa piṭṭhiṃ passitūṃ samattho bhavissāmi”ti cinto “attheso upāyo, amhākaṃ rañño dhītā pañcālacandī nāma uttamarūpadharā devaccharāpaṭibhāgā, taṃ videharañño dassāmā”ti vatvā “vedehaṃ kāmena palobhetvā gilitabaḷisaṃ viya macchaṃ saddhiṃ mahosadhena ānetvā ubho te māretvā jayapānaṃ pivissāmā”ti sannitṭhānaṃ katvā rājānaṃ upasaṅkamtivā āha – “deva, eko manto atthi”ti. “Ācariya, tava mantaṃ nissāya udarabaddhasāṭakassapi assāmino jātamaḥ, idāni kiṃ karissasi, tuṇhī hohī”ti. “Mahārāja, iminā upāyena sadiso añño natthi”ti. “Tena hi bhaṇāhi”ti. “Mahārāja, amhehi dvīhiyeva ekato bhavitūṃ vaṭṭati”ti. “Evaṃ hotū”ti. Atha naṃ brāhmaṇo uparipāsādalaṃ āropetvā āha – “mahārāja, videharañjanaṃ kilesena palobhetvā idhānetvā saddhiṃ gahapatiputtana māressāmā”ti. “Sundaro, ācariya, upāyo, kathaṃ pana taṃ palobhetvā ānessāmā”ti? “Mahārāja, dhītā vo pañcālacandī uttamarūpadharā, tassā rūpasampattiṃ cāturiyavilāsena kavīhi gītaṃ bandhāpetvā tāni kabbāni mithilāyaṃ gāyāpetvā ‘evarūpaṃ itthirataṇaṃ alabhantassa videhanarindassa kiṃ rajjena’ti tassa savanasamaggeneva paṭibaddhabhāvaṃ ñatvā ahaṃ tatha gantvā divasaṃ vavatthapessāmi. So mayi divasaṃ vavatthapetvā āgate gilitabaḷiso viya maccho gahapatiputtaṃ gahetvā āgamissati, atha ne māressāmā”ti.

Rājā tassa vacanaṃ sutvā tussitvā “sundaro upāyo, ācariya, evaṃ karissāmā”ti sampaṭicchi. Taṃ pana mantaṃ cūḷanibrahmadattassa sayanaṃ pālīkā sālīkā sutvā paccakkhamakāsi. Rājā nipuṇe kabbakāre pakkosāpetvā bahūṃ dhaṇaṃ datvā dhītaraṃ tesāṃ dassetvā “tātā, etissa rūpasampattiṃ nissāya kabbāṃ karoṭhā”ti āha. Te atīmanoharāni gītāni bandhitvā rājānaṃ sāvayimsu. Rājā tussitvā bahūṃ dhaṇaṃ tesāṃ adāsi. Kavīnaṃ santikā naṭā sikkhitvā samajjamaṇḍale gāyimsu. Iti tāni vitthāritāni ahesuṃ. Tesu manussānaṃ antare vitthāritattaṃ gatesu rājā gāyake pakkosāpetvā āha – “tātā, tumhe mahāsakuṇe gahetvā rattibhāge rukkhaṃ abhiruyha tatha nisinnā gāyitvā paccūsakāle tesāṃ gīvāsū kaṃsatāle bandhitvā te uppādetvā otarathā”ti. So kira “pañcālarañño dhītu sarīraṇaṃ devatāpi gāyanti”ti pākābhāvakaṇḍaṃ tathā kāresi. Puna rājā kavī pakkosāpetvā “tātā, idāni tumhe ‘evarūpā kumārīkā jambudīpatale aññassa rañño nānucchavikā, mithilāyaṃ vedeharañño anucchavikā’ti rañño ca issariyaṃ imāya ca rūpaṃ vaṇṇetvā gītāni bandhathā”ti āha. Te tathā katvā rañño ārocayimsu.

Rājā tesāṃ dhaṇaṃ datvā puna gāyake pakkosāpetvā “tātā, mithilaṃ gantvā tatha imināva upāyena gāyathā”ti pesesi. Te tāni gāyanti anupubbena mithilaṃ gantvā samajjamaṇḍale gāyimsu. Tāni sutvā mahājano ukkuṭṭhisahassāni pavattetvā tesāṃ bahūṃ dhaṇaṃ adāsi. Te rattisamaye rukkhesupī gāyitvā paccūsakāle sakuṇānaṃ gīvāsū kaṃsatāle bandhitvā otaranti. Ākāse kaṃsatālasaddaṃ sutvā “pañcālarājadhītu sarīraṇaṃ devatāpi gāyanti”ti sakalanagare ekakolāhalaṃ ahoṣi. Rājā sutvā gāyake pakkosāpetvā antonivesane samajjaṃ kāretvā “evarūpaṃ kira uttamarūpadharaṃ dhītaraṃ

cūlanirājā mayhaṃ dātukāmo’’ti tussitvā tesam bahum dhanam adāsi. Te āgantvā brahmadattassa ārocesum. Atha nam kevaṭṭo āha – ‘‘idāni, mahārāja, divasaṃ vavatthapanatthāya gamissāmi’’ti. ‘‘Sādhu, ācariya, kiṃ laddhum vaṭṭati’’ti? ‘‘Thokaṃ paṇṇākāra’’nti. ‘‘Tena hi gaṇhā’’ti dāpesi. So taṃ ādāya mahantena parivārena vedeharaṭṭham pāpuṇi. Tassāgamaṇaṃ sutvā nagare ekakolāhalaṃ jātaṃ ‘‘cūlanirājā kira vedeho ca mittasanthavaṃ karissanti, cūlanirājā attano dhītaraṃ amhākaṃ rañño dassati, kevaṭṭo divasaṃ vavatthapetuṃ eti’’ti. Vedeharājāpi suṇi, mahāsattopi, sutvāna panassa etadahosi ‘‘tassāgamaṇaṃ mayhaṃ na rucati, tathato nam jānissāmi’’ti. So cūlanisantike upanikkhittakapurisānaṃ sāsanaṃ pesesi ‘‘imamattham tathato jānitvā pesentū’’ti. Atha te ‘‘mayametaṃ tathato na jānāma, rājā ca kevaṭṭo ca sayanagabbhe nisīditvā mantenti, rañño pana sayanapālikā sālikā sakunīkā etamattham jāneyyā’’ti paṭipesayimsu.

Taṃ sutvā mahāsatto cintesi ‘‘yathā paccāmittānaṃ okāso na hoti, evaṃ suvibhattaṃ katvā susajjitaṃ nagaraṃ ahaṃ kevaṭṭassa daṭṭhum na dassāmi’’ti. So nagaradvārato yāva rājagehā, rājagehato ca yāva attagehā, gamaṇamaggaṃ ubhosu passesu kilañjehi parikkhipāpetvā matthakepi kilañjehi paṭicchādāpetvā cittakammaṃ kārapetvā bhūmiyaṃ pupphāni vikiritvā puṇṇaghaṭe ṭhapāpetvā kadaliyo bandhāpetvā dhaje paggaṇhāpesi. Kevaṭṭo nagaraṃ pavisitvā suvibhattaṃ nagaraṃ apassanto ‘‘raññā me maggo alaṅkārapito’’ti cintetvā nagarassa adassanattham katabhāvaṃ na jāni. So gantvā rājānaṃ disvā paṇṇākāraṃ paṭicchāpetvā paṭisanthāraṃ katvā ekamantaṃ nisīditvā raññā katasakkārasammāno āgatakāraṇaṃ ārocento dve gāthā abhāsi –

599. ‘‘Rājā santhavakāmo te, ratanāni pavecchati;
Āgacchantu ito dūtā, mañjukā piyabhāṇino.

600. ‘‘Bhāsantu mudukā vācā, yā vācā paṭinanditā;
Pañcālo ca videho ca, ubho ekā bhavantu te’’ti.

Tattha **santhavakāmoti** mahārāja, amhākaṃ rājā tayā saddhiṃ mittasanthavaṃ kātukāmo. **Ratanānīti** itthiratanam attano dhītaraṃ ādiṃ katvā tumhākaṃ sabbaratanāni dassati. **Āgacchantūti** ito paṭṭhāya kira uttarapañcālanagarato paṇṇākāraṃ gahetvā madhuravacanā piyabhāṇino dūtā idha āgacchantu, ito ca tattha gacchantu. **Ekā bhavantūti** gaṅgodakaṃ viya yamunodakena saddhiṃ saṃsandantā ekasadisāva hontūti.

Evañca pana vatvā ‘‘mahārāja, amhākaṃ rājā aññaṃ mahāmattaṃ pesetukāmo hutvāpi ‘aṅño manāpaṃ katvā sāsanaṃ ārocutuṃ na sakkhissati’’ti maṃ pesesi ‘ācariya, tumhe rājānaṃ sādhuṃ pabodhetvā ādāya āgacchathā’’ti, gacchatha rājasetṭha abhirūpaṇca kumārikaṃ labhissatha, amhākañca raññā saddhiṃ mittabhāvo paṭiṭṭhahissati’’ti āha. So tassa vacanaṃ sutvā tuṭṭhamānaso ‘‘uttamarūpadharaṃ kira kumārikaṃ labhissāmi’’ti savanasamsaggena bajjhivā ‘ācariya, tumhākañca kira mahosadhapaṇḍitassa ca dhammayuddhe vivādo ahosi, gacchatha puttaṃ me passatha, ubhopi paṇḍitā aññaṃ khamāpetvā mantetvā ethā’’ti āha. Taṃ sutvā kevaṭṭo ‘‘passissāmi paṇḍita’’nti taṃ passituṃ agamāsi. Mahāsattopi taṃ divasaṃ ‘‘tena me pāpadhammena saddhiṃ sallāpo mā hotū’’ti pātova thokaṃ sappiṃ pivi, gehampissa bahalena allagomayena lepāpesi, thambhe telena makkhesi, tassa nipannamañcakaṃ ṭhapetvā sesāni mañcapīṭhādīni nīharāpesi.

So manussānaṃ saññaṃ adāsi ‘‘tātā, brāhmaṇe kathetuṃ āradde evaṃ vadeyyātha ‘brāhmaṇa, mā paṇḍitena saddhiṃ kathayittha, ajja tena tikhiṇasappi pivita’’nti. Mayi ca tena saddhiṃ kathanākāraṃ karontepi ‘deva tikhiṇasappi te pivitaṃ, mā kathethā’’ti maṃ nivārethā’’ti. Evaṃ vicāretvā mahāsatto rattapaṭaṃ nivāsetvā sattu dvārakoṭṭhakesu manusse ṭhapetvā sattame dvārakoṭṭhake paṭamañcake nipajji. Kevaṭṭopissa paṭhamadvārakoṭṭhake ṭhatvā ‘‘kahaṃ paṇḍito’’ti pucchi. Atha nam te manussā ‘‘brāhmaṇa, mā saddamakari, sacepi āgacchitukāmo, tuñhī hutvā ehi, ajja paṇḍitena tikhiṇasappi pītaṃ, mahāsaddaṃ kātuṃ na labbhati’’ti āhaṃsu. Sesadvārakoṭṭhakesupi nam tatheva āhaṃsu. So sattamadvārakoṭṭhakaṃ atikkamitvā paṇḍitassa santikaṃ agamāsi. Paṇḍito kathanākāraṃ dassesi. Atha

naṃ manussā “deva, mā kathayittha, tikhiṇasappi te pītaṃ, kiṃ te iminā duṭṭhabrāhmaṇena saddhiṃ kathitenā”ti vatvā vārayiṃsu. Iti so tassa santikaṃ gantvā neva nisīdituṃ, na āsanaṃ nissāya ṭhitaṭṭhānaṃ labhi, allagomayaṃ akkamitvā aṭṭhāsi.

Atha naṃ oloketvā eko akkhīni nimīli, eko bhamukaṃ ukkhipi, eko kapparaṃ kaṇḍūyi. So tesāṃ kiriyaṃ oloketvā maṅkubhūto “gacchāmaṃ paṇḍitā”ti vatvā aparena “are duṭṭhabrāhmaṇa, ‘mā saddamakāsi’ti vutto saddameva karosi, aṭṭhīni te bhindissāmi”ti vutte bhītatasito hutvā nivattitvā olokesi. Atha naṃ añño veḷupesikāya piṭṭhiyaṃ tālesi, añño gīvāyaṃ gahetvā khipi, añño piṭṭhiyaṃ hatthatalena pahari. So dīpimukhā muttamigo viya bhītatasito nikkhamitvā rājagehaṃ gato. Rājā cintesi “ajja mama putto imaṃ pavattiṃ sutvā tuṭṭho bhavissati, dvinnaṃ paṇḍitānaṃ mahatiyā dhammasākacchāya bhavitabbaṃ, ajja ubho aññamaññaṃ khamāpessanti, lābhā vata me”ti. So kevaṭṭaṃ disvā paṇḍitena saddhiṃ saṃsandanākāraṃ pucchanto gāthamāha –

601. “Kathaṃ nu kevaṭṭa mahosadhena, samāgamo āsi tadinṅha brūhi;
Kacci te paṇinijjhatto, kacci tuṭṭho mahosadho”ti.

Tattha **paṇinijjhattoti** dhammayuddhamaṇḍale pavattaviggahassa vūpasamanatthaṃ kacci tvam tena, so ca tayā nijjhatto khamāpito. **Kacci tuṭṭhoti** kacci tumhākaṃ rañña pesitaṃ pavattiṃ sutvā tuṭṭhoti.

Taṃ sutvā kevaṭṭo “mahārāja, tumhe ‘paṇḍito’ti taṃ gahetvā vicaratha, tato asappurisarato nāma natthi”ti gāthamāha –

602. “Anariyarūpo puriso janinda, asammodako thaddho asabbhirūpo;
Yathā mūgo ca badhiro ca, na kiñcitthaṃ abhāsathā”ti.

Tattha **asabbhirūpoti** apaṇḍitajātiko. **Na kiñcithanti** mayā saha kiñci atthaṃ na bhāsitha, teneva naṃ apaṇḍitoti maññamīti bodhisattassa aguṇaṃ kathesi.

Rājā tassa vacanaṃ anabhinanditvā appaṭikkositvā tassa ca tena saddhiṃ āgatānañca paribbayañceva nivāsagehañca dāpetvā “gacchathācariya, vissamathā”ti taṃ uyyojetvā “mama putto paṇḍito paṭisanthāra kusalo, iminā kira saddhiṃ neva paṭisanthāraṃ akāsi, na tuṭṭhiṃ pavedesi. Kiñci tena anāgatabhayaṃ diṭṭhaṃ bhavissati”ti sayameva kathaṃ samuṭṭhāpesi –

603. “Addhā idam mantapadaṃ sududdasaṃ, attho suddho naraviriyena diṭṭho;
Tathā hi kāyo mama sampavedhati, hitvā sayaṃ ko parahatthamessati”ti.

Tattha **idanti** yaṃ mama puttana diṭṭhaṃ, addhā idam mantapadaṃ aññena itarapurisena sududdasaṃ. **Naraviriyenāti** vīriyavantena mahosadhapaṇḍitena suddho attho diṭṭho bhavissati. **Sayanti** sakaṃ raṭṭhaṃ hitvā ko parahattham gamissati.

“Mama puttana brāhmaṇassa āgamane doso diṭṭho bhavissati. Ayañhi āgacchanto na mittasanthavattāya āgamissati, maṃ pana kāmena palobhetvā nagaraṃ netvā gaṇhanatthāya āgatena bhavitabbaṃ. Taṃ anāgatabhayaṃ diṭṭhaṃ bhavissati paṇḍitenā”ti tassa tamatthaṃ āvajjetvā bhītatasitassa nisinnakāle cattāro paṇḍitā āgamiṃsu. Rājā senakaṃ pucchi “senaka, ruccati te uttarapañcālanagaraṃ gantvā cūlanirājassa dhītu ānayana”nti? Kiṃ kathetha mahārāja, na hi sirim āgacchantiṃ daṇḍena paharivā palāpetuṃ vaṭṭati. Sace tumhe tattha gantvā taṃ gaṇhissatha, ṭhapetvā cūlanibrahmadattaṃ añño tumhehi samo jambudīpatale na bhavissati. Kiṃ kāraṇā? Jeṭṭharājadhītāya gahitattā. So hi “sesarājāno mama manussā, vedeho ekova mayā sadiso”ti sakalajambudīpe uttamarūpadharaṃ dhītaraṃ tumhākaṃ dātukāmo jāto, karoṭhassa vacanaṃ. Mayampi tumhe nissāya vatthālañkāre labhissamīti. Rājā sesepi pucchi. Tepi tatheva kathesuṃ. Tassa tehi saddhiṃ

kathentasseva kevaṭṭabrāhmaṇo attano nivāsagehā nikkhamitvā “rājānaṃ āmantetvā gamissāmi”ti āgantvā “mahārāja, na sakkā amhehi papañcaṃ kātum, gamissāma mayam narindā”ti āha. Rājā tassa sakkāraṃ katvā taṃ uyyojesi. Mahāsatto tassa gamanabhāvaṃ ñatvā nhatvā alaṅkaritvā rājupaṭṭhānaṃ āgantvā rājānaṃ vanditvā ekamantaṃ nisīdi. Rājā cintesi “putto me mahosadhapaṇḍito mahāmantī mantapāraṅgato atītānāgatapaccuppannaṃ atthaṃ jānāti. Amhākaṃ tattha gantum yuttabhāvaṃ vā ayuttabhāvaṃ vā paṇḍito jānissatī”ti. So attanā paṭhamam cintitam avatvā rāgaratto mohamūlho hutvā taṃ pucchanto gāthamāha –

604. “Channañhi ekāva matī sameti, ye paṇḍitā uttamabhūripattā;
Yānaṃ ayānaṃ atha vāpi thānaṃ, mahosadha tvampi matim karohī”ti.

Tattha **channanti** paṇḍita, kevaṭṭabrāhmaṇassa ca mama ca imesañca catunnanti channaṃ amhākaṃ **ekāva matī** ekoyeva ajjhāsayo gaṅgodakaṃ viya yamunodakena saṃsandati sameti. Ye mayam chapī janā paṇḍitā uttamabhūripattā, tesam no channampi cūlanirājadhītu ānayaṃ rucattī. **Thānanti** idheva vāso. **Matim karohī**ti amhākaṃ rucanakaṃ nāma appamānaṃ, tvampi cintehi, kiṃ amhākaṃ āvāhatthāya tattha yānaṃ, udāhu ayānaṃ, adu idheva vāso rucattīti.

Taṃ sutvā paṇḍito “ayaṃ rājā ativiya kāmaggiddho andhabālabhāvena imesaṃ catunnaṃ vacanaṃ gaṇhāti, gamane dosaṃ kathetvā nivattessāmi na”ni cintetvā catasso gāthāyo abhāsi –

605. “Jānāsi kho rāja mahānubhāvo, mahabbalo cūlanibrahmadatto;
Rājā ca taṃ icchati māraṇatthaṃ, migam yathā okacarena luddo.
606. “Yathāpi maccho baḷisaṃ, vaṅkaṃ maṃsena chāditaṃ;
Āmagiddho na jānāti, maccho maraṇamattano.
607. “Evameva tuvaṃ rāja, cūlaneyyassa dhītaraṃ;
Kāmaggiddho na jānāsi, macchova maraṇamattano.
608. “Sace gacchasi pañcālaṃ, khippamattaṃ jahissasi;
Migam panthānubandhamva, mahantaṃ bhayamessatī”ti.

Tattha **rājāti** videhaṃ ālapati. **Mahānubhāvoti** mahāyaso. **Mahabbaloti** aṭṭharasaakkhobhaṇisaṅkhena balena samannāgato. **Māraṇatthanti** māraṇassa atthāya. **Okacarenāti** okacārikāya migiyā. Luddo hi ekaṃ migim sikkhāpetvā rajjukena bandhitvā araṇṇaṃ netvā migānaṃ gocarapṭhāne ṭhapesi. Sā bālamigaṃ attano santikaṃ ānetukāmā sakasaññāya rāgaṃ janentī viravati. Tassā saddaṃ sutvā bālamigo migagaṇaparivuto vanagumbe nipanno sesamigīsu saññaṃ akatvā tassā saddassavanasaṃsaggena baddho vuṭṭhāya nikkhamitvā gīvaṃ ukkhipitvā kilesavasena taṃ migim upagantvā luddassa passaṃ datvā tiṭṭhati. Tamenam so tikhiṇāya sattiyā vijjhivā jīvitakkhayaṃ pāpeti. Tattha luddo viya cūlanirājā, okacārikā viya assa dhītā, luddassa hatthe āvudhaṃ viya kevaṭṭabrāhmaṇo. Iti yathā okacarena luddo migam māraṇatthāya icchati, evaṃ sopi rājā taṃ icchatīti attho.

Āmagiddhoti byāmasatagambhīre uduke vasantopi tasmim baḷisassa vaṅkaṭṭhānaṃ chādetvā ṭhite āmasaṅkhāte āmise giddho hutvā baḷisaṃ gilati, attano maraṇaṃ na jānāti. Dhītaraṃti cūlanibāḷisikassa kevaṭṭabrāhmaṇassa vacanabaḷisaṃ chādetvā ṭhitaṃ āmisasadisam. Tassa raṇṇo dhītaraṃ kāmaggiddho hutvā maccho attano maraṇasaṅkhātaṃ āmisam viya na jānāsi. **Pañcālanti** uttarapañcālanagaraṃ. **Attanti** attānaṃ. **Panthānubandhanti** yathā gāmadvāramaggaṃ anubandhamigaṃ **mahantaṃ bhayamessati**, tañhi migam māraṇatthāya āvudhāni gahetvā nikkhantesu manussesu ye ye passanti, te te mārenti, evaṃ uttarapañcālanagaraṃ gacchantampi taṃ mahantaṃ maraṇabhayaṃ essati upagamissatīti.

Evaṃ mahāsatto catūhi gāthāhi rājānaṃ niggaṇhitvā kathesi. So rājā tena ativiya niggaṇhitova

“ayaṃ maṃ attano dāsaṃ viya maññati, rājāti saññampi na karoti, aggarājena ‘dhītaraṃ dassāmī’ ti mama santikaṃ pesitaṃ ñatvā ekampi maṅgalapaṭisaṃyuttaṃ kathaṃ akathetvā maṃ ‘bālamigo viya, gilitabaḷisamaccho viya panthānubandhamigo viya, maraṇaṃ pāpuṇissatī’ ti vadatī” ti kujjhitvā anantaraṃ gāthamāha –

609. “Mayameva bālamhase eḷamūgā, ye uttamatthāni tayī lapimhā;
Kimeva tvaṃ naṅgalakoṭivaḍḍho, atthāni jānāsi yathāpi aññe” ti.

Tattha **bālamhase**ti bālāmha. **Eḷamūgā**ti lālamukhā mayameva. **Uttamatthānī** uttamaitthiratanapaṭilābhakāraṇāni. **Tayī lavimhā**ti tava santike kathayimhā. **Kimevā**ti garahatthe nipāto. **Naṅgalakoṭivaḍḍho**ti gahapatiputto daharakālato paṭṭhāya naṅgalakoṭiṃ vahantoyeva vaḍḍhati, tamatthaṃ sandhāya “tvaṃ gahapatikammameva jānāsi, na khattiyānaṃ maṅgalakamma” nti iminā adhippāyenevamāha. **Aññeti** yathā kevaṭṭo vā senakādayo vā aññe paṇḍitā imāni khattiyānaṃ maṅgalatthāni jānanti, tathā tvaṃ tāni kiṃ jānāsi, gahapatikammajānanameva tavānucchavikanti.

Iti naṃ akkositvā paribhāsivā “gahapatiputto mama maṅgalantarāyaṃ karoti, nīharatha na” nti nīharāpetuṃ gāthamāha –

610. “Imaṃ gale gahetvāna, nāsetha vijitā mama;
Yo me ratanalābhassa, antarāyāya bhāsati” ti.

So rañño kuddhabhāvaṃ ñatvā “sace kho pana maṃ koci rañño vacanaṃ gahetvā hatthe vā gīvāya vā parāmaseyya, taṃ me alaṃ assa yāvajīvaṃ lajjitūṃ, tasmā sayameva nikkhamissāmī” ti cintetvā rājānaṃ vanditvā attano gehaṃ gato. Rājāpi kevalaṃ kodhavaseneva vadati, bodhisatte pana garucittatāya na kañci tathā kātuṃ āṇāpesi. Atha mahāsatto “ayaṃ rājā bālo attano hitāhitaṃ na jānāti, kāmagiddho hutvā ‘tassa dhītaraṃ labhissāmiyevā’ ti anāgatabhayaṃ ajānitvā gacchanto mahāvināsaṃ pāpuṇissati. Nāssa kathaṃ hadaye kātuṃ vaṭṭati, bahupakāro me esa mahāyasadāyako, imassa mayā paccayena bhavitūṃ vaṭṭati. Paṭhamaṃ kho pana suvapotaṃ pesetvā tathato ñatvā pacchā ahaṃ gamissāmī” ti cintetvā suvapotaṃ pesesi. Tamatthaṃ pakāsento satthā āha –

611. “Tato ca so apakkamma, vedehassa upantikā;
Atha āmantayī dūtaṃ, mādharmaṃ suvapaṇḍitaṃ.

612. “Ehi samma haritapakka, veyyāvaccamaṃ karohi me;
Atthi pañcālarājassa, sālīkā sayanapālikā.

613. “Taṃ bandhanena pucchassu, sā hi sabbassa kovidā;
Sā tesamaṃ sabbaṃ jānāti, rañño ca kosiyassa ca.

614. “Āmoti so paṭissutvā, mādharo suvapaṇḍito;
Agaṃsī haritapakko, sālīkāya upatikaṃ.

615. “Tato ca kho so gantvāna, mādharo suvapaṇḍito;
Athāmantayī sugharaṃ, sālīkaṃ mañjubhāṇikaṃ.

616. “Kacci te sughare khamanīyaṃ, kacci vesse anāmayamaṃ;
Kacci te madhunā lājā, labbhate sughare tvaṃ.

617. “Kusalañceva me samma, atho samma anāmayamaṃ;
Atho me madhunā lājā, labbhate suvapaṇḍita.

618. “Kuto nu samma āgamma, kassa vā pahito tuvaṃ;
Na ca mesi ito pubbe, diṭṭho vā yadi vā suto”ti.

Tattha **haritapakkhā**ti haritapattasamānapakkhā. **Veyyāvaccanti** “ehi, sammā”ti vutte āgantvā aṅke nisinnaṃ “samma, aññaena manussabhūtena kātuṃ asakkuṇeyyaṃ mamekaṃ veyyāvaṭikaṃ karohī”ti āha.

“Kiṃ karomi, devā”ti vutte “samma, kevaṭṭabrāhmaṇassa dūteyyenāgatakāraṇaṃ ṭhapetvā rājānaṅca kevaṭṭaṅca aññaena jānanti, ubhova rañña sayanagabbhe nisinnā mantayimṃsu. Tassa pana atthi pañcālarājassa sālīkā sayanapālīkā. Sā kira taṃ rahassaṃ jānāti, tvaṃ tattha gantvā tāya saddhiṃ methunapaṭisaṃyuttaṃ vissāsaṃ katvā tesāṃ taṃ rahassaṃ bandhanena pucchassu. Taṃ sālīkaṃ paṭicchanne padese yathā taṃ koci na jānāti, evaṃ pucchā. Sace hi te koci saddaṃ suṇāti, jīvitāṃ te natthi, tasmā paṭicchanne ṭhāne saṅikaṃ pucchā”ti. **Sā tesāṃ sabbanti** sā tesāṃ rañña ca kosiyagottassa ca kevaṭṭassāti dvinnampi jānaṇaṃ sabbāṃ rahassaṃ jānāti.

Āmotīti bhikkhave, so suvapotaṃ paṇḍitena purimanayeneva sakkāraṃ katvā pesito “āmo”ti tassa paṭissutvā mahāsattaṃ vanditvā padakkhiṇaṃ katvā vivaṭṭasīhapaṇjarena nikkhamitvā vātavegena siviraṭṭhe ariṭṭhapuraṃ nāma gantvā tattha pavattiṃ sallakkhetvā sālīkāya santikaṃ gato. Kathaṃ? So hi rājānivesanassa kañcanathupikāya nisīditvā rāganissitaṃ madhuraravaṃ ravi. Kiṃ kāraṇā? Imaṃ saddaṃ sutvā sālīkā paṭiravissati, tāya saññaṃ tassā santikaṃ gamissāmīti. Sāpi tassa saddaṃ sutvā rājasayanassa santike suvaṇṇapaṇjare nisinnā rāgarattacittā hutvā tikkhattuṃ paṭiravi. So thokaṃ gantvā punappunaṃ saddaṃ katvā tāya katasaddānusārena kamena sīhapaṇjaraummāre ṭhatvā parissayābhāvaṃ oloketvā tassā santikaṃ gato. Atha naṃ sā “ehi, samma, suvaṇṇapaṇjare nisīdā”ti āha. So gantvā nisīdi. **Āmantayī**ti evaṃ so gantvā methunapaṭisaṃyuttaṃ vissāsaṃ kattukāmo hutvā taṃ āmantesi. **Sugharanti** kañcanapaṇjare vasanaṭāya sundaragharaṃ. **Vesseti** vessike vessajātike. Sālīkā kira sakūṇesu vessajātikā nāma, tena taṃ evaṃ ālapati. **Tuvanti** sughare taṃ pucchāmi “kacci te madhunā saddhiṃ lājā labbhatī”ti. **Āgammā**ti samma, kuto āgantvā idha pavitṭhoti pucchati. **Kassa vā**ti kena vā pesito tvaṃ idhāgatoti.

So tassā vacanaṃ sutvā “sacāhaṃ ‘mithilato āgato’ti vakkhāmi, esā maraṇamāpannāpi mayā saddhiṃ vissāsaṃ na karissati. Siviraṭṭhe kho pana ariṭṭhapuraṃ sallakkhetvā āgato, tasmā musāvādaṃ katvā sivirājena pesito hutvā tato āgatabhāvaṃ kathessāmī”ti cintetvā āha –

619. “Ahoṣiṃ sivirājassa, pāsāde sayanapālako;
Tato so dhammiko rājā, baddhe mocesi bandhanā”ti.

Tattha **baddheti** attano dhammikāya sabbe baddhake bandhanā mocesi. Evaṃ mocento mampi saddahitvā “muñcatha na”nti mocāpesi. Sohaṃ vivaṭṭaṃ suvaṇṇapaṇjarā nikkhamitvāpi bahipāsāde yatthicchāmi, tattha gocaraṃ gahetvā suvaṇṇapaṇjareyeva vasāmi. Yathā tvaṃ, na evaṃ niccakālaṃ paṇjareyeva acchāmīti.

Athassa sā attano atthāya suvaṇṇataṭṭake ṭhapite madhulāje ceva madhurodakaṅca datvā “samma, tvaṃ dūrato āgato, kenatthena idhāgatosi”ti pucchi. So tassā vacanaṃ sutvā rahassaṃ sotukāmo musāvādaṃ katvā āha –

620. “Tassa mekā dutiyāsi, sālīkā mañjubhāṇikā;
Taṃ tattha avadhī seno, pekkhato sughare mamā”ti.

Tattha **tassa mekā**ti tassa mayhaṃ ekā. **Dutiyāsī**ti purāṇadutiyikā ahoṣi.

Atha naṃ sā pucchi “kathaṃ pana te bhariyaṃ seno avadhī”ti? So tassā ācikkhanto “suṇa bhadde,

ekadivasaṃ amhākaṃ rājā udakakīlaṃ gacchanto mampi pakkosi. Athāhaṃ bhariyaṃ ādāya tena saddhiṃ gantvā kīlitvā sāyanhasamaye teneva saddhiṃ paccāgantvā raññā saddhiṃveva pāsādaṃ abhiruyha sarīraṃ sukkhāpanatthāya bhariyaṃ ādāya sihapañjarena nikkhamitvā kūṭāgārukucchiyaṃ nisīdim. Tasmīṃ khaṇe eko seno kūṭāgārā nikkhanto amhe gaṇhituṃ pakkhandi. Ahaṃ maraṇabhayaabhīto vegena palāyīṃ. Sā pana tadā garugabbhā ahoṣi, tasmā vegena palāyitūṃ nāsakkhi. Atha so mayhaṃ passantasseva taṃ māretvā ādāya gato. Atha maṃ tassā sokena rodamānaṃ disvā amhākaṃ rājā ‘samma, kiṃ rodasi’ ti pucchitvā tamatthaṃ sutvā ‘mā bālhaṃ, samma, rodasi, aññaṃ bhariyaṃ pariyesāhi’ ti vatvā ‘kiṃ, deva, aññāya anācārāya dussīlāya bhariyāya ānītāya, tatopi ekakeneva caritūṃ vara’nti vutte ‘samma, ahaṃ ekaṃ sakunikaṃ sīlacārasampannaṃ assosiṃ, tava bhariyāya sadisameva. Cūḷanirājassa hi sayanapālikā sālīkā evarūpā, tvaṃ tattha gantvā tassā manāṃ pucchitvā okāsaṃ kāretvā sace te ruccati, āgantvā amhākaṃ ācikkha. Athāhaṃ vo vivāhaṃ katvā mahantena parivārena taṃ ānessāmā’ ti vatvā maṃ idha paṇiṇi, tenamhi kāraṇenāgato’ ti vatvā gāthaṃ āha –

621. “Tassā kāmā hi sammatto, āgatosmi tavanti ke;
Sace kareyya okāsaṃ, ubhayova vasāmase’ ti.

Sā tassa vacanaṃ sutvā somanassappattā ahoṣi. Evaṃ santepi attano piyabhāvaṃ ajānāpetvā anicchamānā viya āha –

622. “Suvova suviṃ kāmeyya, sālīko pana sālīkaṃ;
Suvassa sālīkāyeva, saṃvāso hoti kīdiso’ ti.

Tattha **suvoti** samma suvapaṇḍita, suvova suviṃ kāmeyya. **Kīdisoti** asamānajātikānaṃ saṃvāso nāma kīdiso hoti. Suvo hi samānajātikaṃ suviṃ disvā cirasanthavampi sālīkaṃ jahissati, so piyavippayogo mahato dukkhāya bhavissati, asamānajātikānaṃ saṃvāso nāma na sametīti.

Itaro taṃ sutvā “ayaṃ maṃ na paṭikkhipati, parihārameva karoti, addhā maṃ icchissati, nānāvīdhāhi naṃ upamaḥi saddahāpessāmī’ ti cintetvā āha –

623. “Yoyaṃ kāme kāmāyati, api caṇḍālikāmapī;
Sabbo hi sadiso hoti, natthi kāme asādiso’ ti.

Tattha **caṇḍālikāmapīti** caṇḍālikaṃ api. **Sadisoti** cittasadisatāya sabbo saṃvāso sadiso hoti. Kāmasmiṇhi cittameva pamāṇaṃ, na jātīti.

Evañca pana vatvā manussesu tāva nānāajātikānaṃ samānabhāvadassanattaṃ atītaṃ āharitvā dassento anantaraṃ gāthamāha –

624. “Atthi jampāvātī nāma, mātā sivissa rājino;
Sā bhariyā vāsudevassa, kaṇhassa mahesī piyā’ ti.

Tattha **jampāvātīti** sivirañño mātā jampāvātī nāma caṇḍālī ahoṣi. Sā kaṇhāyanagottassa dasabhātikānaṃ jeṭṭhakassa vāsudevassa piyā mahesī ahoṣi. So kirekadivasaṃ dvāravatito nikkhamitvā uyyānaṃ gacchanto nagaraṃ pavisaṇṭiṃ ekamante ṭhitaṃ abhirūpaṃ ekaṃ caṇḍālikaṃ disvā paṭibaddhacitto hutvā ‘kiṃ jātikā’ ti pucchāpetvā “caṇḍālijātikā’ ti sutvāpi paṭibaddhacittatāya asāmikabhāvaṃ pucchāpetvā “asāmikā’ ti sutvā taṃ ādāya tato nivattitvā nivesanaṃ netvā aggamahesiṃ akāsi. Sā siviṃ nāma puttāṃ vijāyi. So pitu accayena dvāravatiyaṃ rajjaṃ kāresi. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ.

Iti so imaṃ udāharaṇaṃ āharitvā “evarūpopi nāma khattiyō caṇḍāliyā saddhiṃ saṃvāsaṃ kappesi,

amhesu tiracchānagatesu kiṃ vattabbaṃ, aññaṃaññaṃ saṃvāsaroceanāmyeva pamāṇa’nti vatvā aparampi udāharaṇaṃ āharanto āha –

625. ‘‘Raṭṭhavatī kimpurisī, sāpi vacchaṃ akāmayi;
Manusso migiyā saddhiṃ, natthi kāme asādiso’’ti.

Tattha **vacchanti** evaṃnāmakam tāpasam. Kathaṃ pana sā taṃ kāmesīti? Atītasmiñhi eko brāhmaṇo kāmesu ādīnavam disvā mahantaṃ yasaṃ pahāya isipabbajjaṃ pabbajitvā himavante paṇṇasālaṃ māpetvā vasi. Tassa paṇṇasālato avidūre ekissā guhāya bahū kinnarā vasanti. Tattheva eko makkaṭako dvāre vasati. So jālaṃ vinetvā tesam sīsam bhinditvā lohitaṃ pivati. Kinnarā nāma dubbalā honti bhīrukajātikā. Sopi makkaṭako ativisālo. Te tassa kiñci kātuṃ asakkontā taṃ tāpasam upasaṅkamtivā katapaṭisanthārā āgatakāraṇaṃ puṭṭhā ‘‘deva, eko makkaṭako jīvitaṃ no hanati, tumhe ṭhapetvā amhākaṃ aññaṃ paṭisaraṇaṃ na passāma, taṃ māretvā amhākaṃ sotthibhāvaṃ karohī’’ti āhaṃsu. Taṃ sutvā tāpaso ‘‘apetha na mādisā pāṇātipātaṃ karontī’’ti apasādesi. Tesu raṭṭhavatī nāma kinnarī abhirūpā pāsādikā asāmikā ahoṣi. Te taṃ alaṅkaritvā tāpasassa santikaṃ netvā ‘‘deva, ayaṃ te pādapariṅkārī hotu, amhākaṃ paccāmittaṃ vadhehī’’ti āhaṃsu. Tāpaso taṃ disvāva paṭibaddhacitto hutvā tāya saddhiṃ saṃvāsam kappetvā guhādvāre ṭhatvā gocarattāya nikkhantaṃ makkaṭakaṃ muggarena pothetvā jīvitakkhayaṃ pāpesi. So tāya saddhiṃ samaggavāsam vasanto puttadhītāhi vaḍḍhitvā tattheva kālamakāsi. Evaṃ sā taṃ kāmesi. Suvapotako imaṃ udāharaṇaṃ āharitvā ‘‘vacchatāpaso tāva manusso hutvā tiracchānagatāya kinnariyā saddhiṃ saṃvāsam kappesi, kimaṅgaṃ pana amhākaṃ? Mayañhi ubho pakkhinova tiracchānagatāvā’’ti dīpento ‘‘**manusso migiyā saddhi**’’nti āha. Evaṃ manussā tiracchānagatāhi saddhiṃ samaggavāsam vasanti, natthi kāme asādiso nāma, cittameva pamāṇanti kathesi.

Sā tassa vacanaṃ sutvā ‘‘sāmi, cittaṃ nāma sabbakālaṃ ekasadisam na hoti, piyavippayogassa bhāyāmī’’ti āha. Sopi suvapotako itthimāyāsu kusalo, tena taṃ vīmaṃsanto puna gāthamāha –

626. ‘‘Handa khvāhaṃ gamissāmi, sāḷike mañjubhāṇike;
Paccakkhānupadañhetam, atimaññasi nūna ma’’nti.

Tattha **paccakkhānupadam hetanti** yaṃ tvam vadesi, sabbametam paccakkhānassa anupadam, paccakkhānakāraṇaṃ paccakkhānakoṭṭhāso panesa. **Atimaññasi nūna manti** ‘‘nūna maṃ icchati aya’’nti tvam maṃ atikkamtivā maññasi, mayhaṃ sāraṃ na jānāsi. Ahañhi rājapūjito, na mayhaṃ bhariyā dullabhā, aññaṃ bhariyaṃ pariyesissāmīti.

Sā tassa vacanaṃ sutvāva bhijjamānahadayā viya tassa saha dassaneneva uppanakāmaratiyā anuḍayhamānā viya hutvāpi attano itthimāyāya anicchamānā viya hutvā diyaḍḍham gāthamāha –

627. ‘‘Na sirī taramānassa, mādharma suvapaṇḍita;
Idheva tāva acchassu, yāva rājāna dakkhasi;
Sossi saddam mudīngānaṃ, ānubhāvañca rājino’’ti.

Tattha **na sirīti** samma suvapaṇḍita, taramānassa sirī nāma na hoti, taramānena katakammaṃ na sobhati, ‘‘gharāvāso ca nāmesa atigaruko’’ti cintetvā tuletva katabbo. Idheva tāva acchassu, yāva mahantena yasena samannāgataṃ amhākaṃ rājānaṃ passissasi. **Sossīti** sāyanhasamaye kinnarisamānalīlāhi uttamarūpadharāhi nārīhi vajjamānānaṃ mudīngānaṃ aññañca gītavadītānaṃ saddam tvam suṇissasi, rañño ca ānubhāvaṃ mahantaṃ sirisobhaggaṃ passissasi. ‘‘Samma, kiṃ tvam turitōsi, kiṃ lesampi na jānāsi, acchassu tāva, pacchā jānissāmā’’ti.

Atha te sāyanhasamanantare methunasamvāsam kariṃsu, samaggā sammodamānā piyasamvāsam vasīṃsu. Atha naṃ suvapotako ‘‘na idānesā mayhaṃ rahassaṃ guhissati, idāni naṃ pucchitvā gantuṃ

vaṭṭatī”ti cintetvā “sālike”ti āha. “Kiṃ, sāmī”ti? “Ahaṃ kiñci te vattukāmomhī”ti. “Vada, sāmī”ti. “Hotu, ajja amhākaṃ maṅgaladivaso, aññatarasmiṃ divase jānissāmī”ti. “Sace maṅgalapaṭisaṃyuttā kathā bhavissati, kathehi. No ce, mā kathehi sāmī”ti. “Maṅgalakathāvesā, bhadde”ti. “Tena hi kathehī”ti. Atha naṃ “bhadde, sace sotukāmā bhavissasi, kathessāmi te”ti vatvā taṃ rahassaṃ pucchanto diyaḍḍhaṃ gāthamāha –

628. “Yo nu khvāyaṃ tibbo saddo, tirojanapade suto;
Dhītā pañcālarājassa, osadhī viya vaṇṇinī;
Taṃ dassati videhānaṃ, so vivāho bhavissatī”ti.

Tassattho – yo nu kho ayaṃ saddo tibbo bahalo, tirojanapade suto pararaṭṭhesu janapadesu vissuto paññāto pākaṭo patthaṭo. Kinti? Dhītā pañcālarājassa osadhītārakā viya virocāmānā tāya eva samānavāṇṇinī atthi, taṃ so videhānaṃ dassati, so vivāho bhavissati. Yo so evaṃ patthaṭo saddo, ahaṃ taṃ sutvā cintesiṃ “ayaṃ kumārikā uttamarūpadharā, videharājāpi cūlanirañño paṭisattu ahosi. Aññe bahū rājāno cūlanibrahmadattassa vasavattino santi, tesam̐ adatvā kiṃ kārāṇā videhassa dhītaraṃ dassatī”ti?

Sā tassa vacanaṃ sutvā evamāha – “sāmi, kiṃ kārāṇā maṅgaladivase avamaṅgalaṃ kathesī”ti? “Ahaṃ, bhadde, ‘maṅgala’nti kathemi, tvaṃ ‘avamaṅgala’nti kathesi, kiṃ nu kho eta’nti? “Sāmi, amittānaṃpi tesam̐ evarūpā maṅgalakiriyā mā hotū”ti. “Kathehi tāva bhadde”ti. “Sāmi, na sakkā kathetu”nti. “Bhadde, tayā viditaṃ rahassaṃ mama akathitakālato paṭṭhāya natthi amhākaṃ samaggasaṃvāso”ti. Sā tena nippīḷiyamānā “tena hi, sāmi, suṇāhi”ti vatvā imaṃ gāthamāha –

629. “Ediso mā amittānaṃ, vivāho hotu mādharma;
Yathā pañcālarājassa, vedehena bhavissatī”ti.

Imaṃ gātham̐ vatvā puna tena “bhadde, kasmā evarūpaṃ kathaṃ kathesī”ti vutte “tena hi suṇāhi, ettha dosaṃ te kathessāmī”ti vatvā imaṃ gāthamāha –

630. “Ānāyitvāna vedehaṃ, pañcālānaṃ rathesabho;
Tato naṃ ghātayissati, nassa sakhī bhavissatī”ti.

Tattha **tato naṃ ghātayissatī**ti yadā so imaṃ nagaraṃ āgato bhavissati, tadā tena saddhiṃ sakhībhāvaṃ mittadhammaṃ na karissati, daṭṭhumpissa dhītaraṃ na dassati. Eko kirassa pana atthadhammānusāsako mahosadhapaṇḍito nāma atthi, tena saddhiṃ taṃ ghātesati. Te ubho jane ghātetvā jayapānaṃ pivissāmāti kevaṭṭo raññā saddhiṃ mantetvā taṃ gaṇhitvā āgantum̐ gatoti.

Evaṃ sā guyaṃantaṃ nissesam̐ katvā suvapaṇḍitassa kathesi. Taṃ sutvā suvapaṇḍito “ācariyo kevaṭṭo upāyakusalo, acchariyaṃ tassa rañño evarūpena upāyena ghātana”nti kevaṭṭam̐ vaṇṇetvā “evarūpena avamaṅgalena amhākaṃ ko attho, tuṇhībhūtā sayāmā”ti vatvā āgamanakammaṃ nippattim̐ ñatvā taṃ rattim̐ tāya saddhiṃ vasitvā “bhadde, ahaṃ siviraṭṭhaṃ gantvā manāpāya bhariyāya laddhabhāvaṃ sivirañño deviyā ca āroccsāmī”ti gamanaṃ anujānāpetum̐ āha –

631. “Handa kho maṃ anujānāhi, rattiyo sattamattiyo;
Yāvāhaṃ sivrājassa, ārocemi mahesino;
Laddho ca me āvasatho, sālikāya upantika”nti.

Tattha **mahesinoti** mahesiyā cassa. **Āvasathoti** vasanaṭṭhānaṃ. **Upantikanti** atha ne “etha tassā santikaṃ gacchāmā”ti vatvā aṭṭhame divase idhānetvā mahantena parivārena taṃ gahetvā gamissāmi, yāva mamāgamaṃ, tāva mā ukkaṇṭhīti.

Taṃ sutvā sālīkā tena viyogaṃ anicchamānāpi tassa vacanaṃ paṭikkhipituṃ asakkontī anantaraṃ gāthamāha –

- 632.** ‘‘Handa kho taṃ anujānāmi, rattiyo sattamattiyo;
Sace tvaṃ sattarattena, nāgacchasi mamantike;
Maññe okkantasattaṃ maṃ, matāya āgamissasī’’ti.

Tattha **maññe okkantasattaṃ manti** evaṃ sante ahaṃ maṃ apagatajīvitāṃ sallakkhemi. So tvaṃ aṭṭhame divase anāgacchanto mayi matāya āgamissasi, tasmā mā papañcaṃ akāsīti.

Itaropi ‘‘bhadde, kiṃ vadesi, mayhampi aṭṭhame divase taṃ apassantassa kuto jīvita’’nti vācāya vatvā hadayena pana ‘‘jīva vā tvaṃ mara vā, kiṃ tayā mayha’’nti cintetvā uṭṭhāya thokaṃ sivrattābhimukho gantvā nivattitvā mithilaṃ gantvā paṇḍitassa aṃsakūṭe otaritvā mahāsattena pana tāya saññāya uparipāsādaṃ āropetvā puṭṭho sabbaṃ taṃ pavattiṃ paṇḍitassa ārocesi. Sopissa purimanayeneva sabbaṃ sakkāramakāsi. Tamatthaṃ pakāsento satthā āha –

- 633.** ‘‘Tato ca kho so gantvāna, mādharo suvapaṇḍito;
Mahosadhassa akkhāsi, sālīkāvacanaṃ ida’’nti.

Tattha **sālīkāvacanaṃ idanti** idaṃ sālīkāya vacananti sabbaṃ vitthāretvā kathesīti.

Suvakhaṇḍaṃ niṭṭhitaṃ.

Mahāumaṅgakaṇḍaṃ

Taṃ sutvā mahāsatto cintesi ‘‘rājā mama anicchamānasseva gamissati, gantvā ca pana mahāvināsaṃ pāpuṇissati. Atha mayhaṃ ‘evarūpassa nāma yasadāyakassa rañño vacanaṃ hadaye katvā tassa saṅgahaṃ nākāsī’’ti garahāpi uppajjissati, mādise paṇḍite vijjamāne kiṃkāraṇā esa nassissati, ahaṃ rañño puretameva gantvā cūḷaniṃ disvā suvibhattaṃ katvā videharañño nivāsathāya nagaraṃ māpetvā gāvutamattaṃ jaṅghamaṅgaṃ, aḍḍhayaohanikaṅca mahāumaṅgaṃ, kāretvā cūḷanirañño dhītaraṃ abhisinḍitvā amhākaṃ rañño padaparicārīkaṃ katvā aṭṭhārasaakkhobhaṇisaṅkhehi balehi ekasatarājūsu parivāretvā thitesveva amhākaṃ rājānaṃ rāhumukhato candamaṃ viya mocetvā ādāyāgamaṇaṃ nāma mama bhāro’’ti. Tassevaṃ cintentassa sarīre pīti uppajji. So pītivegena udānaṃ udānento imaṃ upaḍḍhagāthamāha –

- 634.** ‘‘Yasseva ghare bhuñjeyya bhogaṃ, tasseva atthaṃ puriso careyyā’’ti.

Tassattho – yassa rañño santike puriso mahantaṃ issariyaṃ labhitvā bhogaṃ bhuñjeyya, akkosantassapi paharantassapi gale gahetvā nikkaḍḍhantassapi tasseva atthaṃ hitaṃ vuḍḍhiṃ paṇḍito kāyadvārādīhi tīhi dvārehi careyya. Na hi mittadubbhikammaṃ paṇḍitehi kātābanti.

Iti cintetvā so nhatvā alaṅkaritvā mahantena yasena rājakulaṃ gantvā rājānaṃ vanditvā ekamantaṃ thito āha – ‘‘kiṃ, deva, gacchissatha uttarapañcālanagara’’nti? ‘‘Āma, tāta, pañcālacandiṃ alabhantassa mama kiṃ rajjena, mā maṃ pariccaji, mayā saddhiṃyeva ehi. Tattha amhākaṃ gatakāraṇā dve atthā nipphajjissanti, itthirātanaṅca lacchāmi, raññā ca me saddhiṃ metti patiṭṭhahissatī’’ti. Atha naṃ paṇḍito ‘‘tena hi, deva, ahaṃ pure gantvā tumhākaṃ nivesanāni māpessāmi, tumhe mayā pahitasāsanena āgaccheyyāthā’’ti vadanto dve gāthā abhāsi –

‘‘Handāhaṃ gacchāmi pure janinda, pañcālarājassa puraṃ surammaṃ;
Nivesanāni māpetuṃ, vedehassa yasassino.

- 635.** ‘‘Nivesanāni māpetvā, vedehassa yasassino;

Yadā te pahīṇeyyāmi, tadā eyyāsi khattiyā”ti.

Tattha **vedehassāti** tava videharājassa. **Eyyāsīti** āgaccheyyāsīti.

Taṃ sutvā rājā “na kira maṃ paṇḍito pariccajatī”ti haṭṭhatuṭṭho hutvā āha – “tāta, tava pure gacchantassa kiṃ laddhuṃ vaṭṭatī”ti? “Balavāhanaṃ, devā”ti. “Yattakaṃ icchasi, tattakaṃ gaṇha, tātā”ti. “Cattāri bandhanāgarāni vivarāpetvā corānaṃ saṅkhalikabandhanāni bhindāpetvā tepi mayā saddhiṃ pesetha devā”ti. “Yathāruci karohi, tātā”ti. Mahāsatto bandhanāgaradvārāni vivarāpetvā sūre mahāyodhe gataṭṭhāne kammaṃ nipphādetuṃ samatthe niharāpetvā “maṃ upaṭṭhahathā”ti vatvā tesam sakkāraṃ kāretvā vaḍḍhakikammāracammakāraṭṭhakapāsāṇakāraccittakārādayo nānāsippakusalā aṭṭhārassa seniyo ādāya vāsipharasukuddālakhaṇṭṭiādāni bahūni upakaraṇāni gāhāpetvā mahābalakāyaparivuto nagarā nikkhami. Tamatthaṃ pakāsento satthā āha –

636. “Tato ca pāyāsi pure mahosadho, pañcālarājassa puram surammaṃ;
Nivesanāni māpetuṃ, vedehassa yasassino”ti.

Mahāsattopi gacchanto yojanantare yojanantare ekekaṃ gāmaṃ nivesetvā ekekaṃ amaccaṃ “tumhe rañño pañcālacandiṃ gahetvā nivattanakāle haṭṭhiassarathe kappetvā rājānaṃ ādāya paccāmitte paṭibāhantā khippaṃ mithilaṃ pāpeyyāthā”ti vatvā ṭhapesi. Gaṅgātīraṃ pana patvā ānandakumāraṃ pakkosāpetvā “ānanda, tvaṃ tīṇi vaḍḍhakisatāni ādāya uddhamgaṅgaṃ gantvā sārādārūni gāhāpetvā tisatamattā nāvā māpetvā nagarassatthāya tattheva tacchāpetvā sallahukānaṃ dārūnaṃ nāvāya pūrāpetvā khippaṃ āgaccheyyāsī”ti pesesi. Sayaṃ pana nāvāya gaṅgaṃ taritvā oṭṭhaṭṭhānato paṭṭhāya padasaññāyeva gaṇetvā “idaṃ aḍḍhayaṇaṭṭhānaṃ, ettha mahāumaṅgo bhavissati, imasmiṃ ṭhāne rañño nivesanagaram bhavissati, ito paṭṭhāya yāva rājagehā gāvutamatte ṭhāne jaṅghaumaṅgo bhavissati”ti paricchinditvā nagaram pāvīsi. Cūlanirājā bodhisattassa āgamaṇaṃ sutvā “idāni me manoratho matthakaṃ pāpuṇissati, paccāmittānaṃ piṭṭhiṃ passissāmi, imasmiṃ āgate vedehopi na cirasseva āgamissati, aṭṭha ne ubhopi māretvā sakalajambudīpatale ekarajjaṃ karissāmi”ti paramatuṭṭhiṃ patto ahoṣi. Sakalanagaram saṅkhubhī “esa kira mahosadhapaṇḍito, iminā kira ekasatarājāno leḍḍunā kākā viya palāpitā”ti.

Mahāsatto nāgaresu attano rūpasampattiṃ passantesuyeva rājadvāraṃ gantvā rañño paṭivedetvā “pavisatū”ti vutte pavisitvā rājānaṃ vanditvā ekamantaṃ nisīdi. Atha naṃ rājā paṭisanthāraṃ katvā “tāta, rājā kadā āgamissati”ti pucchi. “Mayā pesitakāle, devā”ti. “Tvaṃ pana kimatthaṃ āgatosī”ti. “Amhākaṃ rañño nivesanaṃ māpetuṃ, devā”ti. “Sādhu, tātā”ti. Athassa senāya paribbayaṃ dāpetvā mahāsattassa mahantaṃ sakkāraṃ kāretvā nivesanagehaṃ dāpetvā “tāta, yāva te rājā nāgacchati, tāva anukkaṇṭhamāno amhākampi kattabbayuttakaṃ karontova vasāhi tva”nti āha. So kira rājanivesanaṃ abhiruhantova mahāsopānapādamūle ṭhatvā “idha jaṅghaumaṅgadvāraṃ bhavissati”ti sallakkhesi. Athassa etadahosi “rājā amhākampi kattabbayuttakaṃ karohī”ti vadati, umaṅge khaṇiyamāne yathā idaṃ sopānaṃ na osakkati, tathā kātuṃ vaṭṭatī”ti. Atha rājānaṃ evamāha – “deva, ahaṃ pavisanto sopānapādamūle ṭhatvā navakammaṃ olovento mahāsopāne dosaṃ passim. Sace te rucati, ahaṃ dārūni labhanto manāpaṃ katvā atthareyya”nti. “Sādhu, paṇḍita, attharāhī”ti. So “idha umaṅgadvāraṃ bhavissati”ti sallakkhetvā taṃ porāṇasopānaṃ haritvā yattha umaṅgadvāraṃ bhavissati, tattha paṃsuno apatanatthāya phalakanthāraṃ kāretvā yathā sopānaṃ na osakkati, evaṃ nicalaṃ katvā sopānaṃ atthari. Rājā taṃ kāraṇaṃ ajānanto “mama sinehena karotī”ti maññi.

Evaṃ taṃ divasaṃ teneva navakammaṃ vītināmetvā punadivase rājānaṃ āha – “deva, sace amhākaṃ rañño vasanaṭṭhānaṃ jāneyyāma, manāpaṃ katvā paṭijaggeyyamā”ti. Sādhu, paṇḍita, ṭhapetvā mama nivesanaṃ sakalanagare yaṃ nivesanaṃ icchasi, taṃ gaṇhāti. Mahārāja, mayaṃ āgantukā, tumhākaṃ bahū vallabhā yodhā, te attano attano gehesu gayhamānesu amhehi saddhiṃ kalahaṃ karissanti. “Tadā, deva, tehi saddhiṃ mayaṃ kiṃ karissāmā”ti? “Tesaṃ vacanaṃ mā gaṇha. Yaṃ icchasi, taṃ ṭhānameva gaṇhāpehī”ti. “Deva, te punappunaṃ āgantvā tumhākaṃ kathessanti, tena

tumhākaṃ cittasukhaṃ na labhissati. Sace pana iccheyyātha, yāva mayaṃ nivesanāni gaṇhāma, tāva amhākaṃyeva manussā dovārikā assu. Tato te dvāraṃ alabhivā nāgamissanti. Evaṃ sante tumhākampi cittasukhaṃ labhissatī”ti. Rājā “sādhū”ti sampañcchi.

Mahāsatto sopānapādamūle sopānasīse mahādvāreti sabbattha attano manusseyeva ṭhapetvā “kassaci pavisitum mā adathā”ti vatvā atha rañño mātu nivesanaṃ gantvā “bhindanākāraṃ dassethā”ti manusse ānāpesi. Te dvāraḷṭhakālindato paṭṭhāya iṭṭhakā ca mattikā ca apanetum ārabhiṃsu. Rājamātā taṃ pavattiṃ sutvā āgantvā “kissa, tāta, mama geḥaṃ bhindathā”ti āha. “Mahosadhapaṇḍito bhindāpetvā attano rañño nivesanaṃ kātukāmo”ti. “Yadi evaṃ idheva vasathā”ti. “Amhākaṃ rañño mahantaṃ balavāhanaṃ, idaṃ nappahoti, aññaṃ mahantaṃ geḥaṃ karissāmā”ti. “Tumhe maṃ na jānātha, ahaṃ rājamātā, idāni puttassa santikaṃ gantvā jānissāmī”ti. “Mayaṃ rañño vacanena bhindāma, sakkontī vārehi”ti. Sā kujjhivā “idāni vo kattabbaṃ jānissāmī”ti rājadvāraṃ agamāsi. Atha naṃ “mā pavisā”ti dovārikā vārayiṃsu. “Ahaṃ rājamātā”ti. “Na mayaṃ taṃ jānāma, mayaṃ rañña ‘kassaci pavisitum mā adathā’ti ānattā, gaccha tva”nti. Sā gahetabbagahaṇaṃ apassantī nivattitvā attano nivesanaṃ oloketū aṭṭhāsi. Atha naṃ eko puriso “kiṃ idha karosi, gacchasi, na gacchasi”ti gīvāya gahetvā bhūmiyaṃ pātesi.

Sā cintesi “addhā ime rañño ānattā bhavissanti, itarathā evaṃ kātum na sakkhissanti, paṇḍitasseva santikaṃ gacchissāmī”ti. Sā gantvā “tāta mahosadha, kasmā mama nivesanaṃ bhindāpesī”ti āha. So tāya saddhiṃ na kathesi, santike ṭhito puriso panassa “devi, kiṃ kathesi”ti āha. “Tāta, mahosadhapaṇḍito kasmā mama geḥaṃ bhindāpetī”ti? “Vedeharañño vasanaṭṭhānaṃ kātu”nti. “Kiṃ, tāta, evaṃ mahante nagare aññattha nivesanaṭṭhānaṃ na labbhati”ti maññati. “Imaṃ satasahassaṃ lañjaṃ gahetvā aññattha geḥaṃ kāretū”ti. “Sādhu, devi, tumhākaṃ geḥaṃ vissajjāpessāmi, lañjassa gahitabhāvaṃ mā kassaci kathayittha. Mā no aññepi lañjaṃ datvā gehāni vissajjāpetukāmā ahesu”nti. Sādhu, tāta, “rañño mātā lañjaṃ adāsī”ti mayhampi lajjanakameva, tasmā na kassaci kathessāmīti. So “sādhū”ti tassā santikā satasahassaṃ gahetvā geḥaṃ vissajjāpetvā kevaṭṭassa geḥaṃ agamāsi. Sopi dvāraṃ gantvā veḷupesikāhi piṭṭhicammuppāṇaṃ labhitvā gahetabbagahaṇaṃ apassanto puna geḥaṃ gantvā satasahassameva adāsī. Etenupāyena sakalanagare geḥaṭṭhānaṃ gaṇhantena lañjaṃ gahetvā laddhakahāpaṇānaññeva nava koṭiyo jātā.

Mahāsatto sakalanagaraṃ vicarivā rājakulaṃ agamāsi. Atha naṃ rājā pucchi “kiṃ, paṇḍita, laddhaṃ te vasanaṭṭhāna”nti? “Mahārāja, adentā nāma natthi, apica kho pana gehesu gayhamānesu kilamanti. Tesāṃ piyavippayogaṃ kātum amhākaṃ ayuttaṃ. Bahinagare gāvutamatte ṭhāne gaṅgāya ca nagarassa ca antare asukaṭṭhāne amhākaṃ rañño vasananagaraṃ karissāmī”ti. Taṃ sutvā rājā “antonagare yujjhittumpi dukkhaṃ, neva sakasenā, na parasenā nātum sakkā. Bahinagare pana sukhaṃ yuddhaṃ kātum, tasmā bahinagareyeva te koṭṭetvā māressāmā”ti tussitvā “sādhu, paṇḍita, tayā sallakkhitaṭṭhāneyeva kārehi”ti āha. “Mahārāja, ahaṃ kāressāmi, tumhākaṃ pana manussehi dārupaṇḍīnaṃ atthāya amhākaṃ navakammaṭṭhānaṃ nāgantabbaṃ. Āgacchantā hi kalahaṃ karissanti, teneva tumhākaṃ amhākaṃ cittaasukhaṃ na bhavissati”ti. “Sādhu, paṇḍita, tena passena nisañcāraṃ kārehi”ti. “Deva, amhākaṃ hatthī udakābhiratā udayeva kiḷissanti. Udaye āvile jāte ‘mahosadhassa āgatakālato paṭṭhāya pasannaṃ udakaṃ pātum na labhāmā’ti sace nāgarā kujjhissanti, tampi sahitabba”nti. Rājā “vissatthā tumhākaṃ hatthī kiḷantū”ti vatvā nagare bheriṃ carāpesi – “yo ito nikkhamitvā mahosadhassa nagaramāpitaṭṭhānaṃ gacchati, tassa sahasadaṇḍo”ti.

Mahāsatto rājānaṃ vanditvā attano parisāṃ ādāya nikkhamitvā yathāparicchinnaṭṭhāne nagaraṃ māpetum ārabhi. Pāragāṅgāya vaggulim nāma gāmaṃ kāretvā hatthiassarathavāhanañceva gobalibaddaṅca tattha ṭhapetvā nagarakaraṇaṃ vicārento “ettakā idaṃ karontū”ti sabbakammāni vibhajitvā umaṅgakammaṃ paṭṭhapesi. Mahāumaṅgadvāraṃ gaṅgātitthe ahosi. Saṭṭhimattāni yodhasatāni mahāumaṅgaṃ khaṇanti. Mahantehi cammapasibbakehi vālukapaṃsum haritvā gaṅgāya pātentī. Pātīpātītaṃ paṃsum hatthī maddanti, gaṅgā ālulā sandati. Nagaravāsino “mahosadhassa āgatakālato paṭṭhāya pasannaṃ udakaṃ pātum na labhāma, gaṅgā ālulā sandati, kiṃ nu kho eta”nti

vadanti. Atha nesam paṇḍitassa upanikkhittakapurisā ārocenti “mahosadhassa kira hatthī udakam kīlantā gaṅgāya kaddamaṃ karonti, tena gaṅgā ālulā sandatī”ti.

Bodhisattānaṃ adhippāyo nāma samijjhati, tasmā umaṅge mūlāni vā khāṇukāni vā marumbāni vā pāsānāni vā sabbepi bhūmiyaṃ pavisiṃsu. Jaṅghamaṅgassa dvāraṃ tasmimyeva nagare ahosi. Tīṇi purisasatāni jaṅghamaṅgaṃ khaṇanti, cammapasibbakehi paṃsumharitvā tasmim nagare pātentī. Pātīpātītaṃ udakena maddāpetvā pākāraṃ cinanti, aññāni vā kammāni karonti. Mahāumaṅgassa pavisanadvāraṃ nagare ahosi aṭṭhārasahatthubbedhena yantayuttadvārena samannāgataṃ. Tañhi ekāya āṇiyā akkantāya pidhīyati, ekāya āṇiyā akkantāya vivarīyati. Mahāumaṅgassa dvīsu passesu iṭṭhakāhi cinitvā sudhākammaṃ kāresi, matthake phalakena channaṃ kāretvā ullokaṃ mattikāya limpāpetvā setakammaṃ kāretvā cittakammaṃ kāresi. Sabbāni panettha asīti mahādvārāni catusaṭṭhi cūladvārāni ahesuṃ, sabbāni yantayuttāneva. Ekāya āṇiyā akkantāya sabbāneva pidhīyanti, ekāya āṇiyā akkantāya sabbāneva vivarīyanti. Dvīsu passesu anekasatadīpālayā ahesuṃ, tepi yantayuttāyeva. Ekasmiṃ vivarīyamāne sabbe vivarīyanti, ekasmiṃ pidhīyamāne sabbe pidhīyanti. Dvīsu passesu ekasatānaṃ khattiyānaṃ ekasatasayanagabbhā ahesuṃ. Ekekasmiṃ gabbhe nānāvaṇṇapaccattharaṇatthataṃ ekekaṃ mahāsayaṇaṃ samussitasetacchattaṃ, ekekaṃ mahāsayaṇaṃ nissāya ekekaṃ mātugāmarūpakaṃ uttamarūpadharaṃ patiṭṭhitaṃ. Taṃ hatthena aparāmasitvā “manussarūpa”nti na sakkā ñātuṃ, apica umaṅgassa ubhosu passesu kusalā cittakārā nānappakāraṃ cittakammaṃ kariṃsu. Sakkavilāsasinerusattaparibhaṇḍacakkavālasāgarasattamahāsara- catumahādīpa-himavanta-anotattasaramanosilātala candimasūriya-cātumahārājikādichakāmāvacarasampattiyopi sabbā umaṅgeyeva dassayiṃsu. Bhūmiyaṃ rajatapattavaṇṇā vālukā okiriṃsu, upari ullokapadumāni dassesuṃ. Ubhosu passesu nānappakāre āpaṇepi dassayiṃsu. Tesu tesu ṭhānesu gandhadāmapupphadāmādīni olambetvā sudhammādevasabhaṃ viya umaṅgaṃ alaṅkariṃsu.

Tāni kho tīṇi vaḍḍhakisatāni tīṇi nāvāsātāni bandhitvā niṭṭhitaparikammānaṃ dabbasambhārānaṃ pūretvā gaṅgāya āharitvā paṇḍitassa ārocesuṃ. Tāni so nagare upayogaṃ netvā “mayā āṇattadivaseyeva āhareyyāthā”ti vatvā nāvā paṭicchannaṭṭhāne ṭhapāpesi. Nagare udakaparikhā, kaddamaparikhā, sukkhaparikhāti tisso parikhāyo kāresi. Aṭṭhārasahattho pākāro gopuraṭṭālako rājanivesanāni hatthisālādayo pokkharāṇiyoti sabbametaṃ niṭṭhaṃ agamāsi. Iti mahāumaṅgo jaṅghamaṅgo nagaranti sabbametaṃ catūhi māsehi niṭṭhitaṃ. Atha mahāsatto catumāsaccayena rañño āgamanatthāya dūtaṃ pāhesi. Tamatthaṃ pakāsento satthā āha –

637. “Nivesanāni māpetvā, vedehassa yasassino;
Athassa pāhiṇī dūtaṃ, vedehaṃ mīthilaggahaṃ;
Ehi dāni mahārāja, māpitaṃ te nivesana”nti.

Tattha **pāhiṇī**ti pesesi.

Rājā dūtassa vacanaṃ sutvā tuṭṭhacitto hutvā mahantena parivārena nagarā nikkhami. Tamatthaṃ pakāsento satthā āha –

638. “Tato ca rājā pāyāsi, senāya caturaṅgiyā;
Anantavāhanaṃ daṭṭhuṃ, phītaṃ kapiliyaṃ pura”nti.

Tattha **anantavāhananti** aparimitahatthiassādivāhanaṃ. **Kapiliyaṃ puranti** kapilaratṭhe māpitaṃ nagaraṃ.

So anupubbena gantvā gaṅgātīraṃ pāpuṇi. Atha naṃ mahāsatto paccuggantvā attanā katanagaraṃ pavesesi. So tattha pāsādaragato nānaggarasabhojanaṃ bhujjivā thokaṃ vissamitvā sāyanhasamaye attano āgatabhāvaṃ ñāpetuṃ cūlanirañño dūtaṃ pesesi. Tamatthaṃ pakāsento satthā āha –

639. “Tato ca kho so gantvāna, brahmadattassa pāhiṇi;
Āgatosmi mahārāja, tava pādāni vanditum.

640. “Dadāhi dāni me bhariyaṃ, nāriṃ sabbaṅgasobhiniṃ;
Suvaṇṇena paṭicchannaṃ, dāsīgaṇapurakkhata’nti.

Tattha **vanditunti** vedeho mahallako, cūlanirājā tassa puttanattamattopi na hoti, kilesavasena mucchito pana hutvā “jāmātarena nāma sasuro vandaniyo”ti cintetvā tassa cittaṃ ajānantova vandanasāsanam pahiṇi. **Dadāhi dānīti** ahaṃ tayā “dhītaraṃ dassāmī”ti pakkosāpito, taṃ me idāni dehīti pahiṇi. **Suvaṇṇena paṭicchannanti** suvaṇṇālaṅkārena paṭimaṇḍitaṃ.

Cūlanirājā dūtassa vacanaṃ sutvā somanassappatto “idāni me paccāmitto kuhiṃ gamissati, ubhinnampi nesam sīsāni chinditvā jayapānaṃ pivissāmā”ti cintetvā kevalaṃ somanassaṃ dassento dūtassa sakkāraṃ katvā anantaraṃ gāthamāha –

641. “Svāgataṃ teva vedeha, atho te adurāgataṃ;
Nakkhattaññeva paripuccha, ahaṃ kaññaṃ dadāmi te;
Suvaṇṇena paṭicchannaṃ, dāsīgaṇapurakkhata’nti.

Tattha **vedehāti** vedehassa sāsanaṃ sutvā taṃ purato ṭhitaṃ viya ālapati. Atha vā “evaṃ brahmadattena vuttanti vadehī”ti dūtaṃ āṇāpento evamāha.

Taṃ sutvā dūto vedehassa santikaṃ gantvā “deva, maṅgalakiriyaṃ anucchavikaṃ nakkhattaṃ kira jānāhi, rājā te dhītaraṃ detī”ti āha. So “ajjeva nakkhattaṃ sobhana”nti puna dūtaṃ pahiṇi. Tamatthaṃ pakāsento satthā āha –

642. “Tato ca rājā vedeho, nakkhattaṃ paripucchatha;
Nakkhattaṃ paripucchitvā, brahmadattassa pāhiṇi.

643. “Dadāhi dāni me bhariyaṃ, nāriṃ sabbaṅgasobhiniṃ;
Suvaṇṇena paṭicchannaṃ, dāsīgaṇapurakkhata’nti.

Cūlanirājāpi –

644. “Dadāmi dāni te bhariyaṃ, nāriṃ sabbaṅgasobhiniṃ;
Suvaṇṇena paṭicchannaṃ, dāsīgaṇapurakkhata’nti. –

Imaṃ gāthaṃ vatvā “idāni pesemi, idāni pesemī”ti musāvādaṃ katvā ekasatarājūnaṃ saññaṃ adāsi “aṭṭhārasaakkhobhaṇisaṅkhāya senāya saddhiṃ sabbe yuddhasajjā hutvā nikkhamantu, ajja ubhinnampi paccatthikānaṃ sīsāni chinditvā sve jayapānaṃ pivissāmā”ti. Te sabbe nikkhamiṃsu. Sayam nikkhanto pana mātaraṃ calākadeviṅca aggamaheṣiṃ, nandādeviṅca, puttaṃ pañcālacandaṅca, dhītaraṃ pañcālacandiṅcāti cattāro jane orodhehi saddhiṃ pāsāde nivāsāpetvā nikkhami. Bodhisattopi vedeharañño ceva tena saddhiṃ āgatasenāya ca mahantaṃ sakkāraṃ kāresi. Keci manussā suraṃ pivanti, keci macchamaṃsādīni khādanti, keci dūramaggā āgatattā kilantā sayanti. Videharājā pana senakādayo cattāro paṇḍite gahetvā amaccagaṇaparivuto alaṅkatamahātale nisīdi.

Cūlanirājāpi aṭṭhārasaakkhobhaṇisaṅkhāya senāya sabbaṃ taṃ nagaraṃ tisantiṃ catusaṅkhepaṃ parikkhipitvā anekasatasahassāhi ukkāhi dhāriyamānāhi aruṇe uggacchanteveva gahaṇasajjo hutvā aṭṭhāsi. Taṃ ṇatvā mahāsatto attano yodhānaṃ tīṇi satāni pesesi “tumhe jaṅghaumaṅgena gantvā rañño mātaraṅca aggamaheṣiṅca puttaṅca dhītaraṅca jaṅghaumaṅgena ānetvā mahāumaṅgena netvā umaṅgadvārato bahi akatvā antoumaṅgeveva ṭhapetvā yāva amhākaṃ āgamaṇā rakkhantā tattha ṭhatvā

amhākaṃ āgamanakāle umaṅgā nīharitvā umaṅgadvāre mahāvisālamālake t̥hapethā”ti. Te tassa vacanaṃ sampañcchitvā jaṅghaumaṅgena gantvā sopānapādamaṅgule phalakantharaṇaṃ ugghāṭetvā sopānapādamaṅgule sopānasīse mahātaleti ettake t̥hāne ārakkhamanusse ca khujjādiparicārikāyo ca hatthapādesu bandhitvā mukhañca pīdahitvā tattha tattha paṭicchannaṭṭhāne t̥hapetvā rañño paṭiyattaṃ khādanīyabhojanīyaṃ kiñci khādītva kiñci bhindītva cuṇṇavicuṇṇaṃ katvā aparibhogaṃ katvā chaḍḍetvā uparipāsādaṃ abhiruḥṃsu. Tadā calākadevī nandādevīñca rājaputtañca rājadhītarañca gahetvā “ko jānāti, kiṃ bhavissatī”ti maññamānā attanā saddhiṃ ekasayaneyeva sayāpesi. Te yodhā gabbhadvāre t̥hatvā pakkosim̐su. Sā nikkhamitvā “kiṃ, tātā”ti āha. “Devi, amhākaṃ rājā vedehañca mahosadhañca jīvitakkhayaṃ pāpetvā sakalajambudīpe ekarajjaṃ katvā ekasatarājaparivuto mahantena yasena ajja mahājayapānaṃ pīvanto tumhe cattāropi jane gahetvā ānehi”ti amhe paṇḍitī.

Tepi tesam̐ vacanaṃ saddahitvā pāsādā otaritvā sopānapādamaṅgulaṃ agamiṃsu. Atha ne gahetvā jaṅghaumaṅgaṃ pavisiṃsu. Te āhaṃsu “mayaṃ ettakaṃ kālaṃ idha vasantā imaṃ vīthiṃ na otiṇṇapubbā”ti. “Devi, imaṃ vīthiṃ na sabbadā otaranti, maṅgalavīthi nāmesā, ajja maṅgaladivasabhāvena rājā iminā maggena ānetuṃ āṇāpesī”ti. Te tesam̐ vacanaṃ saddahiṃsu. Athekacce te cattāro gahetvā gacchiṃsu. Ekacce nivattitvā rājanivesane ratanagabbhe vivaritvā yathicchitaṃ ratanasāraṃ gahetvā āgamiṃsu. Itarepi cattāro khattiyā purato mahāumaṅgaṃ patvā alaṅkatadevasabhaṃ viya umaṅgaṃ disvā “rañño atthāya sajjita”nti saññaṃ karim̐su. Atha ne gaṅgāya avidūraṭṭhānaṃ netvā antoumaṅgeyeva alaṅkatagabbhe nisīdāpetvā ekacce ārakkhaṃ gahetvā acchiṃsu. Ekacce tesam̐ ānītabhāvaṃ ñāpetuṃ gantvā bodhisattassa ārocesuṃ. So tesam̐ kathaṃ sutvā “idāni me manoratho matthakaṃ pāpuṇissatī”ti somanassajāto rañño santikaṃ gantvā ekamantaṃ atṭhāsī. Rājāpi kilesāturaṭṭhāya “idāni me dhītaraṃ pesessati, idāni me dhītaraṃ pesessati”ti pallaṅkato utṭhāya vātapānena olokento anekehi ukkāsatasahasseehi ekobhāsaṃ jātaṃ nagaraṃ mahatīyā senāya parivutaṃ disvā āsaṅkitaparisaṅkito “kiṃ nu kho eta”nti paṇḍitehi saddhiṃ mantento gāthamāha –

645. “Hatthī assā rathā pattī, senā tiṭṭhanti vammaṭṭā;
Ukkā padittā jhāyanti, kiṃ nu maññanti paṇḍitā”ti.

Tattha **kiṃ nu maññantī**ti cūḷanirājā amhākaṃ tuṭṭho, udāhu kuddho, kiṃ nu paṇḍitā maññantīti pucchi.

Taṃ sutvā senako āha – “mā cintayittha, mahārāja, atibahū ukkā paññāyanti, rājā tumhākaṃ dātuṃ dhītaraṃ gahetvā eti maññe”ti. Pukkusopi “tumhākaṃ āgantukasakkāraṃ kātuṃ ārakkhaṃ gahetvā t̥hito bhavissatī”ti āha. Evaṃ tesam̐ yaṃ yaṃ ruccati, taṃ taṃ kathayim̐su. Rājā pana “asukaṭṭhāne senā tiṭṭhantu, asukaṭṭhāne ārakkhaṃ gaṇhatha, appamattā hothā”ti vadantānaṃ saddaṃ sutvā olokento sannaddhapañcāvudhaṃ senaṃ passitvā maraṇabhayaabhīto hutvā mahāsattassa kathaṃ paccāsīsaṃto itaraṃ gāthamāha –

646. “Hatthī assā rathā pattī, senā tiṭṭhanti vammaṭṭā;
Ukkā padittā jhāyanti, kiṃ nu kāhanti paṇḍitā”ti.

Tattha **kiṃ nu kāhanti paṇḍitā**ti paṇḍita, kiṃ nāma cintesi, imā senā amhākaṃ kiṃ karissantīti.

Taṃ sutvā mahāsatto “imaṃ andhabālaṃ thokaṃ santāsetvā pacchā mama paññābalaṃ dassetvā assāsessāmī”ti cintetvā āha –

647. “Rakkhati taṃ mahārāja, cūḷaneyyo mahabbalo;
Paduṭṭho brahmadattena, pāto taṃ ghātayissatī”ti.

Taṃ sutvā sabbe maraṇabhayaatjijitā jātā. Rañño kaṇḍo sussi mukhe kheḷo parichijji, sarīre dāho uppajji. So maraṇabhayaabhīto paridevanto dve gāthā āha –

648. “Ubbedhati me hadayaṃ, mukhañca parisussati;
Nibbutiṃ nādhigacchāmi, aggidaḍḍhova ātape.
649. “Kammārānaṃ yathā ukkā, attho jhāyati no bahi;
Evampi hadayaṃ mayhaṃ, anto jhāyati no bahī”ti.

Tattha **ubbedhatī** tī tāta mahosadhapaṇḍita, hadayaṃ me mahāvātappaharitaṃ viya pallavaṃ kampaṭi. **Anto jhāyatī** so “ukkā viya mayhaṃ hadayamaṃsaṃ abbhantare jhāyati, bahi pana na jhāyatī”ti paridevati.

Mahāsatto tassa paridevitasaddaṃ sutvā “ayaṃ andhabālo aññesu divasesu mama vacanaṃ na akāsi, bhiyyo naṃ niggaṇhissāmi”ti cintetvā āha –

650. “Pamatto mantanātīto, bhinnamantosi khattiya;
Idāni kho taṃ tāyantu, paṇḍitā mantino janā.
651. “Akatvāmacassa vacanaṃ, atthakāmahitesino;
Attapītirato rājā, migo kūṭeva ohito.
652. “Yathāpi maccho baḷisaṃ, vañkaṃ maṃsena chāditaṃ;
Āmagiddho na jānāti, maccho maraṇamattano.
653. “Evameva tuvaṃ rāja, cūḷaneyyassa dhītaraṃ;
Kāmagiddho na jānāsi, macchova maraṇamattano.
654. “Sace gacchasi pañcālaṃ, khippamattaṃ jahissasi;
Migaṃ panthānubandhaṃva, mahantaṃ bhayamessati.
655. “Anariyarūpo puriso janinda, ahīva ucchaṅgagato ḍaseyya;
Na tena mittiṃ kayirātha dhīro, dukkho have kāpurisena saṅgamo.
656. “Yadeva jaññā purisaṃ janinda, sīlavāyaṃ bahussuto;
Teneva mittiṃ kayirātha dhīro, sukho have sappurisena saṅgamo”ti.

Tattha **pamattoti** mahārāja, tvaṃ kāmena pamatto. **Mantanātītoti** mayā anāgatabhayaṃ disvā paññāya paricchinditvā mantitamantaṃ atikkamanto. **Bhinnamantoti** mantanātikkantattāyeva bhinnamanto, yo vā te senakādīhi saddhiṃ manto gahito, eso bhinnotipi bhinnamantosi jāto. **Paṇḍitāti** ime senakādayo cattāro janā idāni taṃ rakkhantu, passāmi nesaṃ balanti dīpeti. **Akatvāmacassāti** mama uttamaamaccassa vacanaṃ akatvā. **Attapīratoti** attano kilesapītiyā abhirato hutvā. **Migo kūṭeva ohitoti** yathā nāma nivāpalobhena āgato migo kūṭapāse bajjhati, evaṃ mama vacanaṃ aggahetvā “pañcālacandiṃ labhissāmi”ti kilesalobhena āgantvā idāni kūṭapāse baddho migo viya jātosīti.

“**Yathāpi maccho**”ti gāthādvayaṃ “tadā mayā ayaṃ upamā ābhatā”ti dassetuṃ vuttaṃ. “**Sace gacchasi**”ti gāthāpi “na kevalaṃ ettakameva, imampi ahaṃ āhari”nti dassetuṃ vuttā. **Anariyarūpoti** kevaṭṭabrāhmaṇasadiṣo asappurisaṃjātiko nillajjapuriso. **Na tena mittinti** tādisena saddhiṃ mittidhammaṃ na kayirātha, tvaṃ pana kevaṭṭena saddhiṃ mittidhammaṃ katvā tassa vacanaṃ gaṇhi. **Dukkhoti** evarūpena saddhiṃ saṅgamo nāma ekavārampi kato idhalokepi paralokepi mahādukkhāvahanato dukkho nāma hoti. **Yadevāti** yaṃ eva, ayameva vā pāṭho. **Sukhoti** idhalokepi paralokepi sukhoyeva.

Atha naṃ “puna evarūpaṃ karissatī”ti suṭṭhuturaṃ niggaṇhanto pubbe raññā kathitakathaṃ

āharitvā dassento –

657. “Bālo tuvaṃ eḷamūgosi rāja, yo uttamattḥāni mayī lapittho;
Kimevahaṃ naṅgalakoṭivaḍḍho, atthāni jānāmi yathāpi aññe.

658. “Imaṃ gale gahetvāna, nāsetha vijitā mama;
Yo me ratanalābhassa, antarāyāya bhāsati”ti. –

Imā dve gāthā vatvā “mahārāja, ahaṃ gahapatiputto, yathā tava aññe senakādayo paṇḍitā atthāni jānanti, tathā kimeva ahaṃ jāniṣsaṃ, agocarō esa mayhaṃ, gahapatisippamevāhaṃ jānāmi, ayaṃ attho senakādīnaṃ paṇḍitānaṃ pākāto hoti, ajja te atṭhārasaakkhobhaṇisaṅkhāya senāya parivāritassa senakādayo avassayā hontu, maṃ pana gīvāyaṃ gahetvā nikkadḍhituṃ āṇāpesi, idāni maṃ kasmā pucchasi”ti evaṃ suniggahitaṃ niggaṇhi.

Taṃ sutvā rājā cintesi “paṇḍito mayā kathitadosameva katheti. Pubbeva hi idaṃ anāgatabhayaṃ jāni, tena maṃ ativiya niggaṇhāti, na kho panāyaṃ ettakaṃ kālaṃ nikkamma kova acchissati, avassaṃ iminā mayhaṃ sotthibhāvo kato bhavissati”ti. Atha naṃ pariggaṇhanto dve gāthā abhāsi –

659. “Mahosadha atītena, nānuvijjhanti paṇḍitā,
Kiṃ maṃ assaṃva sambaddhaṃ, patodeneva vijjhasi.

660. “Sace passasi mokkhaṃ vā, khemaṃ vā pana passasi;
Teneva maṃ anusāsa, kiṃ atītena vijjhasi”ti.

Tattha **nānuvijjhanti** atītadosaṃ gahetvā mukhasattīhi na vijjhanti. **Assaṃva sambaddhanti** sattusenāya parivutattā suṭṭhu bandhitvā ṭhapitaṃ assaṃ viya kiṃ maṃ vijjhasi. **Teneva** manti evaṃ te mokkho bhavissati, evaṃ khemanti teneva sotthibhāvena maṃ anusāsa assāsehi, tañhi ṭhapetvā aññaṃ me paṭisaraṇaṃ natthīti.

Atha naṃ mahāsatto “ayaṃ rājā ativiya andhabālo, purisavisesaṃ na jānāti, thokaṃ kilametvā pacchā tassa avassayo bhavissami”ti cintetvā āha –

661. “Atītaṃ mānusaṃ kammaṃ, dukkaraṃ durabhisambhavaṃ;
Na taṃ sakkopi mocetuṃ, tvaṃ pajānassu khattiya.

662. “Santi vehāyasā nāgā, iddhimanto yasassino;
Tepi ādāya gaccheyyuṃ, yassa honti tathāvidhā.

663. “Santi vehāyasā assā, iddhimanto yasassino;
Tepi ādāya gaccheyyuṃ, yassa honti tathāvidhā.

664. “Santi vehāyasā pakkhī, iddhimanto yasassino;
Tepi ādāya gaccheyyuṃ, yassa honti tathāvidhā.

665. “Santi vehāyasā yakkhā, iddhimanto yasassino;
Tepi ādāya gaccheyyuṃ, yassa honti tathāvidhā.

666. “Atītaṃ mānusaṃ kammaṃ, dukkaraṃ durabhisambhavaṃ;
Na taṃ sakkomi mocetuṃ, antalikkhena khattiyā”ti.

Tattha **kammanti** mahārāja, idaṃ ito tava mocanaṃ nāma atītaṃ, manussehi kattabbakammaṃ

atītaṃ. **Dukkaraṃ durabhisambhavanti** neva kātuṃ, na sambhavituṃ sakkā. **Na taṃ sakkomīti** ahaṃ taṃ ito mocetuṃ na sakkomi. **Tvaṃ pajānassu khattiyāti** mahārāja, tvamevettha kattabbaṃ jānassu. **Vehāyasāti** ākāseṇa gamanasamatthā. **Nāgāti** hatthino. **Yassāti** yassa rañño. **Tathāvidhāti** chaddantakule vā uposathakule vā jātā nāgā honti, taṃ rājānaṃ te ādāya gaccheyyūṃ. **Assāti** valāhakaassaraṅjakule jātā assā. **Pakkhāti** garuḷhaṃ sandhāyāha. **Yakkhāti** sātāgirādayo yakkhā. **Antalikkhenāti** antalikkhena mocetuṃ na sakkomi, taṃ ādāya ākāseṇa mithilaṃ netuṃ na sakkomīti attho.

Rājā taṃ sutvā appaṭibhāno nisīdi. Atha senako cintesi “idāni rañño ceva amhākañca ṭhapetvā paṇḍitaṃ aññaṃ paṭisaraṇaṃ natthi, rājā panassa kathaṃ sutvā maraṇabhayatajjito kiñci vattuṃ na sakkoti, ahaṃ paṇḍitaṃ yācissāmi”ti. So yācanto dve gāthā abhāsi –

667. “Atīradassī puriso, mahante udakaṇṇave;
Yattha so labhate gādhaṃ, tattha so vindate sukhaṃ.

668. “Evaṃ amhañca rañño ca, tvaṃ paṭiṭṭhā mahosadha;
Tvaṃ nosi mantinaṃ seṭṭho, amhe dukkhā pamocayā”ti.

Tattha **atīradassīti** samudde bhinnanāvo tīraṃ apassanto. **Yatthāti** ūmivegabbhāhato vicaranto yamhi padese paṭiṭṭhaṃ labhati. **Pamocayāti** pubbepi mithilaṃ parivāretvā ṭhitakāle tayāva pamocitamhā, idānipi tvameva amhe dukkhā mocehīti yāci.

Atha naṃ niggaṇhanto mahāsatto gāthāya ajjhabhāsi –

669. “Atītaṃ mānusaṃ kammaṃ, dukkaraṃ durabhisambhavaṃ;
Na taṃ sakkomi mocetuṃ, tvaṃ pajānassu senakā”ti.

Tattha **pajānassu senakāti** senaka, ahaṃ na sakkomi, tvaṃ pana imaṃ rājānaṃ ākāseṇa mithilaṃ nehīti.

Rājā gahetabbagahaṇaṃ apassanto maraṇabhayatajjito mahāsattena saddhiṃ kathetuṃ asakkonto “kadāci senakopi kiñci upāyaṃ jāneyya, pucchissāmi tāva na”nti pucchanto gāthamāha –

670. “Suṇohi metaṃ vacanaṃ, passa senaṃ mahabbhayaṃ;
Senakaṃ dāni pucchāmi, kiṃ kiccaṃ idha maññasī”ti.

Tattha **kiṃ kiccanti** kiṃ kātābbayuttakaṃ idha maññasī, mahosadhenamhi pariccatto, yadi tvaṃ jānāsi, vadehīti.

Taṃ sutvā senako “maṃ rājā upāyaṃ pucchati, sobhano vā hotu mā vā, kathessāmi ekaṃ upāya”nti cintetvā gāthamāha –

671. “Aggiṃ vā dvārato dema, gaṇhāmase vikantaṃ;
Aññaṃaññaṃ vadhitvāna, khippaṃ hissāma jīvitaṃ;
Mā no rājā brahmadatto, ciraṃ dukkhena mārayī”ti.

Tattha **dvāratoti** dvāraṃ pidahitvā tattha aggiṃ dema. **Vikantananti** aññaṃaññaṃ vikantaṃ satthaṃ gaṇhāma. **Hissāmāti** jīvitaṃ khippaṃ jahissāma, alaṅkatapāsādayeva no dārucitako bhavissati.

Taṃ sutvā rājā anattamano “attano puttadārassa evarūpaṃ citakaṃ karohī”ti vatvā pukkusādayo pucchi. Tepi attano patirūpā bālakathāyeva kathayimṃsu. Tena vuttaṃ –

672. “Suṇohi metaṃ vacanaṃ, passa senaṃ mahabbhayaṃ;
Pukkusaṃ dāni pucchāmi, kiṃ kiccaṃ idha maññasi.
673. “Visaṃ khāditvā mīyāma, khippaṃ hissāma jīvitaṃ;
Mā no rājā brahmadatto, ciraṃ dukkhena mārayi.
674. “Suṇohi metaṃ vacanaṃ, passa senaṃ mahabbhayaṃ;
Kāmindāṃ dāni pucchāmi, kiṃ kiccaṃ idha maññasi.
675. “Rajjuyā bajjha mīyāma, papātā papatāmase;
Mā no rājā brahmadatto, ciraṃ dukkhena mārayi.
676. “Suṇohi metaṃ vacanaṃ, passa senaṃ mahabbhayaṃ;
Devindaṃ dāni pucchāmi, kiṃ kiccaṃ idha maññasi.
677. “Aggiṃ vā dvārato dema, gaṇhāmase vikantanaṃ;
Aññaṃaññaṃ vadhitvāna, khippaṃ hissāma jīvitaṃ;
Na no sakkoti mocetuṃ, sukheṇeva mahosadho”’ti.

Apica etesu devindo “ayaṃ rājā kiṃ karoti, aggimhi sante khajjopanaṃ dhamati, ṭhapetvā mahosadhaṃ añño idha sotthibhāvaṃ kātuṃ samattho nāma natthi, ayaṃ taṃ apucchitvā amhe pucchati, mayaṃ kiṃ jānāmā”’ti cintetvā aññaṃ upāyaṃ apassanto senakena kathitameva kathetvā mahāsattaṃ vaṇṇento dve pāde āha. Tatrāyaṃ adhippāyo – “mahārāja, mayaṃ sabbepi paṇḍitameva yācāma. Sace pana yāciyamānopi na no sakkoti mocetuṃ sukheṇeva mahosadho, atha senakassa vacanaṃ karissāmā”’ti.

Taṃ sutvā rājā pubbe bodhisattassa kathitadosaṃ saritvā tena saddhiṃ kathetuṃ asakkonto tassa suṇantasseva paridevanto āha –

678. “Yathā kadalino sāraṃ, anvesaṃ nādhigacchati;
Evaṃ anvesamānā naṃ, pañhaṃ najjhagamāmase.
679. “Yathā simbalino sāraṃ, anvesaṃ nādhigacchati;
Evaṃ anvesamānā naṃ, pañhaṃ najjhagamāmase.
680. “Adese vata no vuṭṭhaṃ, kuñjarānaṃ vanodake;
Sakāse dummanussānaṃ, bālānaṃ avijānataṃ.
681. “Ubbedhati me hadayaṃ, mukhañca parisussati;
Nibbutiṃ nādhigacchāmi, aggidaḍḍhova ātape.
682. “Kammārānaṃ yathā ukkā, anto jhāyati no bahi;
Evampi hadayaṃ mayhaṃ, anto jhāyati no bahi”’ti.

Tattha **kadalino**ti yathā kadalikkhandhassa nissārattā sārathhiko puriso anvesantopi tato sāraṃ nādhigacchati, evaṃ mayaṃ imahā dukkhā mucchanupāyaṃ pañhaṃ pañca paṇḍite pucchitvā anvesamānāpi pañhaṃ najjhagamāmase. Amhehi pucchitaṃ upāyaṃ ajānantā assuṇantā viya jātā, mayaṃ taṃ pañhaṃ nādhigacchāma. Dutiyagāthāyapi eseṇa nayo. **Kuñjarānaṃ vanodake**ti yathā kuñjarānaṃ nirudake ṭhāne vuṭṭhaṃ adese vuṭṭhaṃ nāma hoti, te hi tathārūpe nirudake vanagahane padese vasantā khippameva paccāmittānaṃ vasaṃ gacchanti, evaṃ amhehi imesaṃ dummanussānaṃ bālānaṃ santike vasantehi adese vuṭṭhaṃ. Ettakesu hi paṇḍitesu ekopi me idāni paṭisaraṇaṃ natthīti nānāvīdhena vilapati.

Taṃ sutvā paṇḍito “ayaṃ rājā ativiya kilamati. Sace naṃ na assāsessāmi, hadayena phalitena marissatī”ti cintetvā assāsesi. Tamatthaṃ pakāsento satthā āha –

683. “Tato so paṇḍito dhīro, atthadassī mahosadho;
Vedehaṃ dukkhitam disvā, idaṃ vacanamabravi.
684. “Mā tvaṃ bhāyi mahārāja, mā tvaṃ bhāyi rathesabha;
Ahaṃ taṃ mocayissāmi, rāhuggahaṃva candimaṃ.
685. “Mā tvaṃ bhāyi mahārāja, mā tvaṃ bhāyi rathesabha;
Ahaṃ taṃ mocayissāmi, rāhuggahaṃva sūriyaṃ.
686. “Mā tvaṃ bhāyi mahārāja, mā tvaṃ bhāyi rathesabha;
Ahaṃ taṃ mocayissāmi, paṅke sannaṃva kuñjaraṃ.
687. “Mā tvaṃ bhāyi mahārāja, mā tvaṃ bhāyi rathesabha;
Ahaṃ taṃ mocayissāmi, peḷābaddhaṃva pannagaṃ.
688. “Mā tvaṃ bhāyi mahārāja, mā tvaṃ bhāyi rathesabha;
Ahaṃ taṃ mocayissāmi, pakkhiṃ baddhaṃva pañjare.
689. “Mā tvaṃ bhāyi mahārāja, mā tvaṃ bhāyi rathesabha;
Ahaṃ taṃ mocayissāmi, macche jālagateriva.
690. “Mā tvaṃ bhāyi mahārāja, mā tvaṃ bhāyi rathesabha;
Ahaṃ taṃ mocayissāmi, sayoggabalavāhanaṃ.
691. “Mā tvaṃ bhāyi mahārāja, mā tvaṃ bhāyi rathesabha;
Pañcālaṃ vāhayissāmi, kākasenaṃva leḍḍunā.
692. “Adu paññā kimatthiyā, amacco vāpi tādiso;
Yo taṃ sambādhapakkhandaṃ, dukkhā na parimocaye”ti.

Tattha **idanti** davaḍāhadaddhe araññe ghanavassaṃ vassāpento viya naṃ assāsento idaṃ “mā tvaṃ bhāyi, mahārājā”tiādikaṃ vacanaṃ abravi. Tattha **sannanti** laggaṃ. **Peḷābaddhanti** peḷāya abhantaragataṃ sappaṃ. **Pañcālanti** etaṃ evaṃ mahantimpi pañcālarañño senaṃ. **Vāhayissāmīti** palāpessāmi. **Adūti** nāmatthe nipāto, paññā nāma kimatthiyāti attho. **Amacco vāpi tādīsoti** tādiso paññāya sampanno amacco vāpi kimatthiyō, yo taṃ evaṃ maraṇasambādhappattaṃ dukkhā na parimocaye. Mahārāja, ahaṃ paṭhamataraṃ āgacchanto nāma kimatthaṃ āgatoti maññasi. Mā bhāyi, ahaṃ taṃ imahā dukkhā mocayissāmīti assāsesi.

Sopi tassa vacanaṃ sutvā “idāni me jīvitaṃ laddha”nti assāsaṃ paṭilabhi. Bodhisattena sīhanāde kate sabbe ca tussimsu. Atha naṃ senako pucchi “paṇḍita, tvaṃ sabbe amhe gahetvā gacchanto kenupāyena gamissasī”ti? “Alaṅkataumaṅgena nessāmi, tumhe gamanasajjā hothā”ti vatvā umaṅgadvāravivaraṇatthaṃ yodhe āṇāpento gāthamāha –

693. “Etha māṇavā uṭṭhetha, mukhaṃ sodhetha sandhino;
Vedeho sahamaccehi, umaṅgena gamissatī”ti.

Tattha **māṇavāti** taruṇādhivacanaṃ. **Mukhaṃ sodhethāti** umaṅgadvāraṃ vivaratha. **Sandhinoti** gharasandhino ca dvāraṃ sodhetha, ekasatānaṃ sayanagabbhānaṃ dvāraṃ vivaratha, anekasatānaṃ

dīpālayānaṃ dvāraṃ vivarathāti.

Te uṭṭhāya umaṅgadvāraṃ vivariṃsu. Sakalo umaṅgo ekobhāso alaṅkatadevasabhā viya virocī.
Tamatthaṃ pakāseno satthā āha –

694. “Tassa taṃ vacanaṃ sutvā, paṇḍitassānucārino;
Umaṅgadvāraṃ vivariṃsu, yantayutte ca aggale”ti.

Tattha **anucārinoti** veyyāvaccakarā. **Yantayutte ca aggaleti** sūciḡhaṭṭikasampannāni ca dvārakavāṇāni.

Te umaṅgadvāraṃ vivarivā mahāsattassa ārocesuṃ. So rañño saññamadāsi “kālo, deva, pāsādā otarathā”ti. Taṃ sutvā rājā otari. Atha senako sīsato nāḷipattāṃ apanetvā sātakaṃ omuñcitvā kacchaṃ daḷhaṃ bandhi. Atha naṃ mahāsatto disvā “senaka, kiṃ karosī”ti pucchi. “Paṇḍita, umaṅgena gacchantehi nāma veṭhanaṃ mocetvā kacchaṃ daḷhaṃ bandhitvā gantabba”nti. “Senaka, ‘umaṅgaṃ pavisanto onamitvā jaṇṇukehi patiṭṭhāya pavisissāmī’ti mā saññamakāsi. Sace hatthinā gantukāmosi, hatthiṃ abhiruyha gacchāhi. Sace assena gantukāmosi, assaṃ abhiruyha gacchāhi. Ucco umaṅgo aṭṭhārasahatthubbedho visāladvāro, tvaṃ yathāruciya alaṅkatappaṭiyatto rañño purato gacchāhī”ti āha. Bodhisatto kira senakassa gamanaṃ purato vicāretvā rājānaṃ majjhe katvā sayāṃ pacchato ahosi. Kiṃ kāraṇā? Rājā alaṅkataumaṅgaṃ olokento mā saṅikaṃ agamāsīti. Umaṅge mahājanassa yāgubhattakhādānīyādīni appamāṇāni ahesuṃ. Te manussā khādantā pivantā umaṅgaṃ oloketā gacchanti. Mahāsatto “yātha mahārāja, yātha mahārājā”ti codento pacchato yāti. Rājā alaṅkatadevasabhaṃ viya umaṅgaṃ olokento yāti. Tamatthaṃ pakāseno satthā āha –

695. “Purato senako yāti, pacchato ca mahosadho;
Majjhe ca rājā vedeho, amaccaparivārīti”ti.

Rañño āgatabhāvaṃ ñatvā te māṇavā rājamātarañca deviñca puttañca dhītarañca umaṅgā nīharitvā mahāvisālamāḷake ṭhapesuṃ. Rājāpi bodhisattena saddhiṃ umaṅgā nikkhami. Te rājānañca paṇḍitañca disvā “nissamsayaṃ parahatthaṃ gatamhā, amhe gahetvā āgatehi paṇḍitassa purisehi bhavitabba”nti maraṇabhayatajjitā mahāviraṃsaṃ viraviṃsu. Cūḷanirājāpi kira vedeharañño palāyanabhayena gaṅgāto gāvutamattaṭṭhāne aṭṭhāsi. So sannisinnāya rattiyā tesāṃ viravaṃ sutvā “nandādeviyā viya saddo”ti vattukāmopi “kuhiṃ nandādeviṃ passissasī”ti pariḡasabhayena na kiñci āha. Mahāsatto pana tasmīṃ ṭhāne pañcālacandīṃ kumārīkaṃ ratanarāsīmhi ṭhapetvā abhisiñcitvā “mahārāja, tvaṃ imissā kāraṇā āgato, ayaṃ te aggamaheṣī hotū”ti āha. Tīṇi nāvāsātāni upaṭṭhāpesuṃ, rājā visālamāḷakā otarivā alaṅkatanāvaṃ abhiruhi. Tepi cattāro khattiyā nāvaṃ abhiruhiṃsu. Tamatthaṃ pakāseno satthā āha –

696. “Umaṅgā nikkhamitvāna, vedeho nāvamāruhi;
Abhiruḷhañca taṃ ñatvā, anusāsī mahosadho.

697. “Ayaṃ te sasuro deva, ayaṃ sassu janādhipa;
Yathā mātu paṭipatti, evaṃ te hotu sassuyā.

698. “Yathāpi niyako bhātā, saudariyo ekamātuko;
Evaṃ pañcālacando te, dayitabbo rathesabha.

699. “Ayaṃ pañcālacandī te, rājaputtī abhicchitā;
Kāmaṃ karohi te tāya, bhariyā te rathesabhā”ti.

Tattha **anusāsīti** evaṃ kirassa ahosi “kadāci eso kujjhivā cūḷanirañño mātaraṃ māreyya, abhirūpāya nandādeviyā saddhiṃ saṃvāsaṃ kappeyya, rājakumāraṃ vā māreyya, paṭiññamassa

gaṇhissāmī’’ti. Tasmā “**ayaṃ te**’’tiādīni vadanto anusāsi. Tattha **ayaṃ te sasuroti** ayaṃ tava sasurassa cūlanirañño putto pañcālacandiyā kaniṭṭhabhātiko, ayaṃ te idāni sasuro. **Ayaṃ sassūti** ayaṃ imissā mātā nandādevī nāma tava sassu. **Yathāmātūti** yathā mātu puttā vattappaṭivattaṃ karonti, evaṃ te etissā hotu, balavatiṃ mātusaññaṃ paccupaṭṭhāpetvā mā naṃ kadāci lobhacittena olokehi. **Niyakoti** ajjhattiko ekapitarā jāto. **Ekamātukoti** ekamātarā jāto. **Dayitabboti** piyāyitabbo. **Bharyāti** ayaṃ te bhariyā, mā etissā avamānaṃ akāsīti rañño paṭiññaṃ gaṇhi.

Rājāpi “sādhū’’ti sampaṭicchi. Rājamātaraṃ pana ārabba kiñci na kathesi. Kiṃ kārāṇā? Tassā mahallakabhāveneva. Idaṃ pana sabbaṃ bodhisatto tīre ṭhatvāva kathesi. Atha naṃ rājā mahādukkhato muttatāya gantukāmo hutvā “tāta, tvaṃ tīre ṭhitova kathesi’’ti vatvā gāthamāha –

700. “Āruyha nāvaṃ taramāno, kiṃ nu tīraṃhi tiṭṭhasi;
Kicchā muttāma dukkhato, yāma dāni mahosadhā’’ti.

Mahāsatto “deva, tumhehi saddhiṃ gamaṇaṃ nāma mayhaṃ ayutta’’nti vatvā āha –

701. “Nesa dhammo mahārāja, yohaṃ senāya nāyako;
Senaṅgaṃ parihāpetvā, attānaṃ parimocaye.

702. “Nivesanamhi te deva, senaṅgaṃ parihāpitaṃ;
Taṃ dinnaṃ brahmadattena, ānayissaṃ rathesabhā’’ti.

Tattha **dhammoti** sabhāvo. **Nivesanamhīti** taṃ nagaraṃ sandhāyāha. **Parimocayeti** parimoceyyaṃ. **Parihāpitanti** chaḍḍitaṃ. Tesu hi manussesu dūramaggaṃ āgatattā keci kilantā niddaṃ okkantā keci khādantā pivantā amhākaṃ nikkhantabhāvampi na jāniṃsu, keci gilānā. Mayā saddhiṃ cattāro māse kammaṃ katvā mama upakārakā manussā cettha bahū, na sakkā mayā ekamanussampi chaḍḍetvā gantaṃ, ahaṃ pana nivattivā sabbampi taṃ tava senaṃ brahmadattena dinnaṃ appaṭividdhaṃ ānessāmi. Tumhe, mahārāja, katthaci avilambantā siṅhaṃ gacchatha. Mayā evā antarāmagge hatthivāhanādīni ṭhapitāni, kilantakilantāni pahāya samatthasamatthehi siṅhaṃ mithilameva pavisathāti.

Tato rājā gāthamāha –

703. “Appaseno mahāsenam, kathaṃ viggayha ṭhassasi;
Dubballo balavantena, vihaññissasi paṇḍitā’’ti.

Tattha **viggayhāti** parippharivā. **Vihaññissasīti** haññissasi.

Tato bodhisatto āha –

704. “Appasenopi ce mantī, mahāsenam amantinaṃ;
Jināti rājā rājāno, ādiccovudayaṃ tama’’nti.

Tattha **mantīti** mantāya samannāgato paññavā upāyakusalo. **Amantinanti** anupāyakusalaṃ jināti, paññavā duppaññaṃ jināti. **Rājā rājānoti** ekopi ca evarūpo rājā bahūpi duppaññarājāno jinātiyeva. Yathā kinti? **Ādiccovudayaṃ tamanti**, yathā ādicco udayanto tamaṃ viddhaṃsetvā ālokaṃ dasseti, evaṃ jināti ceva sūriyo viya virocāti ca.

Idaṃ vatvā mahāsatto rājānaṃ “gacchatha tumhe’’ti vanditvā uyyojesi. So “mutto vatamhi amittahattato, imissā ca laddhattā manorathopi me matthakaṃ patto’’ti bodhisattassa guṇe āvajjetvā uppannapītipāmojjo paṇḍitassa guṇe senakassa kathento gāthamāha –

705. “Susukhaṃ vata saṃvāso, paṇḍitehīti senaka;
Pakkhīva pañjare baddhe, macche jālagateriva;
Amittahatthagate, mocayī no mahosadho”’ti.

Tattha **susukhaṃ vatāti** atisukhaṃ vata idaṃ, yo saṃvāso paṇḍitehi. **Itīti** kāraṇatthe nipāto. Idaṃ vuttaṃ hoti – yasmā amittahatthagate mocayi no mahosadho, tasmā, senaka, vadāmi. Susukhaṃ vata idaṃ, yo esa paṇḍitehi saṃvāsoti.

Taṃ sutvā senakopi paṇḍitassa guṇe kathento āha –

706. “Evametam mahārāja, paṇḍitā hi sukhāvahā;
Pakkhīva pañjare baddhe, macche jālagateriva;
Amittahatthagate, mocayī no mahosadho”’ti.

Atha vedeharājā nadiṃ uttaritvā yojanantare yojanantare mahāsattena kāritagāmaṃ sampatto. Tatrasa bodhisattena ṭhapitamanussā hatthivāhanādīni ceva annapānādīni ca adaṃsu. So kilante hatthiassarathādayo ṭhapetvā itare ādāya tehi saddhiṃ aññaṃ gāmaṃ pāpuṇi. Etenupāyena yojanasatikāṃ maggaṃ atikkamitvā punadivase pātova mithilaṃ pāvīsi. Mahāsattopi umaṅgadvāraṃ gantvā attanā sannaddhakhaggaṃ omuñcitvā umaṅgadvāre vālukaṃ viyūhitvā ṭhapesi. Ṭhapetvā ca pana umaṅgaṃ pavisitvā umaṅgena gantvā nagaraṃ pavisitvā pāsadaṃ abhiruyha gandhodakena nhatvā nānaggarasabhojanaṃ bhujñitvā sayanavaragato “manoratho me matthakaṃ patto”’ti āvajjento nipajji. Atha tassā rattiyā accayena cūlanirājā senaṅgaṃ vicārayamāno taṃ nagaraṃ upāgami. Tamatthaṃ pakāsento satthā āha –

707. “Rakkhitvā kasiṇaṃ rattim, cūlaneyyo mahabbalo;
Udentam aruṇuggasmiṃ, upakāriṃ upāgami.
708. “Āruyha pavaraṃ nāgaṃ, balavantam saṭṭhihāyanaṃ;
Rājā avoca pañcālo, cūlaneyyo mahabbalo.
709. “Sannaddho maṇivammena, saramādāya pāṇinā;
Pesiye ajjhabhāsitha, puthugumbe samāgate”’ti.

Tattha **kasiṇanti** sakalaṃ nissesam. **Udentanti** udente. **Upakārinti** pañcālanagaraṃ upādāya mahāsattenakāritattā “upakāri”’ti laddhanāmaṃ taṃ nagaraṃ upāgami. **Avocāti** attano senaṃ avoca. **Pesiyeti** attano pesanakārake. **Ajjhabhāsithāti** adhiabhāsitha, puretameva abhāsitha, **puthugumbeti** bahūsu sippesu patiṭṭhite anekasippajānanaketi.

Idāni te sarūpato dassetumāha –

710. “Hatthārohe anīkaṭṭhe, rathike pattikārake;
Upāsanamhi katahatthe, vāavedhe samāgate”’ti.

Tattha **upāsanamhīti** dhanusippe. **Katahattheti** avirajjhanavedhitāya sampannahatthe.

Idāni rājā vedehaṃ jīvaggāhaṃ gaṇhāpetum āṇāpento āha –

711. “Pesetha kuñjare dantī, balavante saṭṭhihāyane;
Maddantu kuñjarā nagaraṃ, vedehena sumāpitam.
712. “Vacchadantamukhā setā, tikkhaggā aṭṭhivedhino;

Paṇunnā dhanuvegena, sampatantutarītarā.

713. “Māṇavā vammīno sūrā, citradaṇḍayutāvudhā;
Pakkhandino mahānāgā, hatthīnaṃ hontu sammukhā.

714. “Sattiyo teladhotāyo, accimantā pabhassarā;
Vijjotamānā tiṭṭhantu, sataraṃsīva tārakā.

715. “Āvudhabalavantānaṃ, guṇikāyūrādhārīnaṃ;
Etādisānaṃ yodhānaṃ, saṅgāme apalāyīnaṃ;
Vedehe kuto muccissati, sace pakkhīva kāhīti.

716. “Tīṃsa me purisanāvutyō, sabbevekekaniccitā;
Yesaṃ samaṃ na passāmi, kevalaṃ mahīmaṃ caraṃ.

717. “Nāgā ca kappitā dantī, balavanto saṭṭhihāyanā;
Yesaṃ khandhesu sobhanti, kumārā cārudassanā.

718. “Pītālankārā pītavasanā, pītuttaranivāsana;
Nāgakhandhesu sobhanti, devaputtāva nandane.

719. “Pāṭhīnavañṇā nettīṃsā, teladhotā pabhassarā;
Nīṭṭhitā naradhīrebhi, samadhārā sunissitā.

720. “Vellālino vītamaḷā, sikkāyasamayā daḷā;
Gahitā balavantebhi, suppahārappahāribhi.

721. “Suvaṇṇatharusampannā, lohitakacchupadhārītā;
Vivattamānā sobhanti, vijjīvabbhaghanantare.

722. “Paṭākā vammīno sūrā, asicammaṣa kovīdā;
Dhanugahā sikkhitarā, nāgakhandhe nipātīno.

723. “Etādisēhi parikkhitto, natthi mōkkho ito tava;
Pabhāvaṃ te na passāmi, yena tvaṃ mithilaṃ vaje”ti.

Tattha **dantī**ti sampānādante. **Vacchadantamukhā**ti nikhādanasadisamukhā. **Paṇunnā**ti viṣṭhā. **Sampatantutarītarā**ti evarūpā sarā itarītarā sampatantu samāgacchantu. Ghanameghavassaṃ viya saravassaṃ vassathāti āṇāpesi. **Māṇavā**ti taruṇayodhā. **Vammīnoti** vammahatthā. **Citradaṇḍayutāvudhā**ti citradaṇḍayuttehi āvudhehi samannāgatā. **Pakkhandinoti** saṅgāmapakkhandikā. **Mahānāgā**ti mahānāgesu koṇcanādaṃ katvā āgacchantesupi niccalā ṭhatvā tesāṃ dante gahetvā luṅcituṃ samatthā yodhā. **Sataraṃsīva tārakā**ti sataraṃsī viya osadhītārakā. **Āvudhabalavantānanti** āvudhabalena yuttānaṃ samannāgatānaṃ. **Guṇikāyūrādhārīnanti** guṇi vuccati kavacaṃ, kavacāni ceva kāyūrābharaṇāni ca dhārentānaṃ, kavacasāṅkhātāni vā kāyūrāni dhārentānaṃ. **Sace pakkhīva kāhī**ti sacepi pakkhī viya ākāse pakkhandanaṃ karissati, tathāpi kiṃ muccissatīti vadati.

Tīṃsa me purisanāvutyoti purisānaṃ tīṃsasahassāni navutisatāni tīṃsanāvutyoti vuccanti. **Sabbevekekaniccitā**ti ettakā mayhaṃ paresaṃ hatthato āvudhaṃ gahetvā paccāmittānaṃ sīsapātanasamatthā ekekaṃ vicinitvā gahitā anivattino yodhāti dasseti. **Kevalaṃ mahīmaṃ caranti** sakalampi imaṃ mahiṃ caranto yesaṃ samaṃ sadisaṃ na passāmi, kuto uttaritaraṃ, teyeva me yodhā

ettakāti dasseti. **Cārudassanāti** cāru vuccati suvaṇṇaṃ, suvaṇṇavaṇṇāti attho. **Pītālankārāti** pītavaṇṇasuvaṇṇālankārā. **Pītavaśanāti** pītavaṇṇasuvaṇṇavatthā. **Pītuttaranivāsanāti** pītuttarāsaṅganivatthā. **Paṭhīnavāṇṇāti** pāsānamacchasadisā. **Nettimsāti** khaggā. **Naradhīrebhīti** paṇḍitapurisehi. **Sunissitāti** sunisitā atitikhiṇā.

Vellālinoti ṭhitamajjhanhike sūriyo viya vijjotamānā. **Sikkāyasamayāti** satta vāre koṇcasakuṇe khādāpetvā gahitena sikkāyasena katā. **Suppahārapahāribhīti** dalhappahārehi yodhehi. **Lohitakacchupadhāritāti** lohitavaṇṇāya kosiyā samannāgatā. **Paṭākāti** ākāse parivattanasamatthā. **Sūrāti** jātisūrā. Asicamma **kovidāti** etesaṃ gahaṇe kusalā. **Dhanuggahāti** dhanuggahakā. **Sikkhitārāti** etasmiṃ dhanuggahaṇe ativiya sikkhitā. **Nāgakhandhe nipātinoti** hatthikkhandhe khaggena chinditvā nipātanamasatthā. **Natthi mokkhoti** ambho, vedeha, tvaṃ paṭhamam tāva gahapatiputtassānubhāvena muttosi, idāni pana natthi tava mokkhoti vadati. **Pabhāvaṃ teti** idāni te rājānubhāvaṃ na passāmi, yena tvaṃ mithilaṃ gamissasi khippaṃ, jāle pavīṭṭhamaccho viya jātosīti.

Cūlanirājā vedeham tajjento “idāni naṃ gaṇhissāmī”ti vajiraṅkusena nāgaṃ codento “gaṇhatha, bhindatha, vijjhathā”ti senaṃ āṇapento upakārinagaraṃ avattharanto viya upāgami. Atha naṃ mahāsattassa upanikkhattakapurisā “ko jānāti, kiṃ bhavissatī”ti attano upaṭṭhāke gahetvā parivārayiṃsu. Tasmīṃ khaṇe bodhisatto sirisayanā vuṭṭhāya katasarīrappaṭijjagano bhuttapātarāso alaṅkatappaṭiyatto satasahassagghanakaṃ kāsikavattham nivāsetvā rattakambalam ekamse karitvā sattaratana vicittam valaṅjanadaṇḍakaṃ ādāya suvaṇṇapādukam āruya devaccharāya viya alaṅkātaitthiyā vālabhijaniyā bhijiyamāno alaṅkatapāsāde sīhapaṅjaraṃ vivarivā cūlanirañño attānaṃ dassento sakkadevarājātilāya aparāparaṃ caṅkami. Cūlanirājāpi tassa rūpasiriṃ oloketvā cittam pasādetuṃ nāsakkhi, “idāni naṃ gaṇhissāmī”ti turitaturitova hatthiṃ pesesi. Paṇḍito cintesi “ayaṃ ‘vedeho me laddho’ti saññāya turitaturitova āgacchati, na jānāti attano puttadāraṃ gahetvā amhākaṃ rañño gatabhāvaṃ, suvaṇṇādāsasadisam mama mukham dassetvā kathessāmi tena saddhi”nti. So vātapāne ṭhitova madhurassaraṃ nicchāretvā tena saddhiṃ kathento āha –

724. “Kiṃ nu santaramānova, nāgaṃ pesesi kuṅjaraṃ;
Pahaṭṭharūpo āpatasi, siddhatthosmīti maññasi.

725. “Oharetaṃ dhanuṃ cāpaṃ, khurappaṃ paṭisaṃhara;
Oharetaṃ subhaṃ vammaṃ, veḷuriyamaṇisanthata”nti.

Tattha **kuṅjaranti** seṭṭham. **Pahaṭṭharūpoti** haṭṭhatuṭṭhacitto somanassajāto. **Āpatasīti** āgacchasi. **Siddhatthosmīti** nipphannatthosmi, manoratho me matthakaṃ pattoti maññasi. **Oharetanti** imaṃ cāpasāṅkhātaṃ dhanuṃ ohara, avahara, chaḍḍehi, ko nu te etenattho. **Paṭisaṃharāti** apanetvā aññassa vā dehi, paṭicchanne vā ṭhāne ṭhapehi, kiṃ khurappena karissasi. **Vammanti** etaṃ vammampi apanehi. Idaṃ tayā hiyyo paṭimukkaṃ bhavissati, chaḍḍehi naṃ, mā te sarīraṃ uppaṇḍukaṃ ahosi, akilametvā pātova nagaraṃ pavisāhīti raññā saddhiṃ keḷimakāsi.

So tassa vacanaṃ sutvā “gahapatiputto mayā saddhiṃ keḷiṃ karoti, ajja te kattabbaṃ jānissāmī”ti taṃ tajjento gāthamāha –

726. “Pasannamukhavaṇṇosi, mhitapubbañca bhāsasi;
Hoti kho maraṇakāle, edisī vaṇṇasampadā”ti.

Tattha **mhitapubbañcāti** paṭhamam mhitam katvā pacchā bhāsanto mhitapubbameva bhāsasi, maṃ kismiñci na gaṇesi. **Hoti khoti** maraṇakāle nāma vaṇṇasampadā hotiyeva, tasmā tvaṃ virocasi, ajja te sīsam chinditvā jayapānaṃ pivissāmāti.

Evam tassa tena saddhiṃ kathanakāle mahābalakāyo mahāsattassa rūpasiriṃ disvā “ambho,

amhākaṃ rājā mahosadhapaṇḍitena saddhiṃ manteti, kiṃ nu kho kathesi, etesaṃ kathaṃ suṇissāmā”ti rañño santikameva agamāsi. Paṇḍitopi tassa kathaṃ sutvā “na maṃ ‘mahosadhapaṇḍito’ti jānāsi. Nāhaṃ attānaṃ māretuṃ dassāmi, manto te, deva, bhinno, kevaṭṭena ca tayā ca hadayena cintitaṃ na jātaṃ, mukhena kathitameva jāta”nti pakāsento āha –

727. Moghaṃ te gajjitaṃ rāja, bhinnamantosi khattiya;
Duggaṇhosi tayā rājā, khaḷuṅkeneva sindhavo.

728. “Tiṇṇo hiyyo rājā gaṅgaṃ, sāmacco saparijjano;
Haṃsarājaṃ yathā dhaṅko, anujjvaṃ patissasī”ti.

Tattha **bhinnamantosī**ti yo tayā kevaṭṭena saddhiṃ sayanagabbhe manto gahito, taṃ mantāṃ na jānātīti mā saññaṃ kari, pageva so mayā ñāto, bhinnamanto asi jāto. **Duggaṇhosi tayāti** mahārāja, tayā amhākaṃ rājā assakhaḷuṅkena sindhavo viya duggaṇhosi, khaḷuṅkaṃ āruḷhena jvasampannaṃ ājānīyaṃ āruya gacchanto viya gahetuṃ na sakkāti attho. Khaḷuṅko viya hi kevaṭṭo, taṃ āruḷhapuriso viya tvam, jvasampanno sindhavo viya ahaṃ, taṃ āruḷhapuriso viya amhākaṃ rājāti dasseti. **Tiṇṇo hiyyoti** hiyyova uttiṇṇo. So ca kho sāmacco saparijjano, na ekakova palāyitvā gato. **Anujjavanti** sace pana tvam taṃ anujavissasi anubandhissasi, atha yathā suvaṇṇahaṃsarājaṃ anujavanto dhaṅko antarāva patissati, evaṃ patissasi, antarāva vināsaṃ pāpuṇissasīti vadati.

Idāni so achambhitakesarasīho viya udāharaṇaṃ āharanto āha –

729. “Siṅgālā rattibhāgena, phullaṃ disvāna kiṃsukaṃ;
Maṃsapesīti maññantā, paribyūḷhā migādhamā.

730. “Vītivattāsu rattīsu, uggatasmim divākare;
Kiṃ sukāṃ phullitaṃ disvā, āsacchinnā migādhamā.

731. “Evameva tuvaṃ rāja, vedehaṃ parivāriya;
Āsacchinno gamissasi, siṅgālā kiṃsukaṃ yathā”ti.

Tattha **disvānāti** candālokena oloketvā. **Paribyūḷhāti** pātova maṃsapesiṃ khāditvā gamissāmāti parivāretvā aṭṭhaṃsu. **Vītivattāsūti** te yāsu yāsu rattīsu evaṃ aṭṭhaṃsu, tāsu tāsu rattīsu atītāsu. **Disvāti** sūriyālokena kiṃsukaṃ disvā “na idaṃ maṃsa”nti ñatvā chinnāsā hutvā palāyimsu. **Siṅgālāti** yathā siṅgālā kiṃsukaṃ parivāretvā āsacchinnā gatā, evaṃ tuvampi idha vedeharañño natthibhāvaṃ ñatvā āsacchinno hutvā gamissasi, senaṃ gahetvā palāyissasīti dīpeti.

Rājā tassa achambhitavacanaṃ sutvā cintesi “ayaṃ gahapatiputto atisūro hutvā kathesi, nissamsayaṃ vedeho palāto bhavissatī”ti. So ativiya kujjhitvā “pubbe mayaṃ gahapatiputtaṃ nissāya udarasāṭakassapi assāmikā jātā, idāni tena amhākaṃ hatthagato paccāmitto palāpito, bahussa vata no anathassa kārako, ubhinnaṃ kattabbakāraṇaṃ imasseva karissāmī”ti tassa kāraṇaṃ kātuṃ āṇāpento āha –

732. “Imassa hatthe pāde ca, kaṇṇanāsaṅca chindatha;
Yo me amittaṃ hatthagataṃ, vedehaṃ parimocayi.

733. “Imaṃ maṃsaṃva pātabyaṃ, sūle katvā pacantu naṃ;
Yo me amittaṃ hatthagataṃ, vedehaṃ parimocayi.

734. “Yathāpi āsabhaṃ cammaṃ, pathabyā vitanīyati;
Sīhassa atho byagghassa, hoti saṅkusamāhataṃ.

735. “Evaṃ taṃ vitānitvāna, vedhayissāmi sattiyā;
Yo me amittaṃ hatthagataṃ, vedehaṃ parimocayī”ti.

Tattha **pātabyanti** pācayitabbaṃ pacitabbayuttakaṃ migādīnaṃ maṃsaṃ viya imaṃ gahapatiputtaṃ sūle āvūṇitvā pacantu. **Sīhassa atho byagghassāti** etesañca yathā cammaṃ saṅkusamāhataṃ hoti, evaṃ hotu. **Vedhayissāmīti** vijjhāpessāmi.

Taṃ sutvā mahāsatto hasitaṃ katvā “ayaṃ rājā attano deviyā ca bandhavānañca mayā mithilaṃ pahitabhāvaṃ na jānāti, tena me imaṃ kammakāraṇaṃ vicāreti, kodhavasena kho pana maṃ usunā vā vijjheyya, aññaṃ vā attano rucanakaṃ kareyya, sokāturaṃ imaṃ vedanāppattaṃ katvā hatthipittḥeyeva visaññiṃ naṃ nipajjāpetuṃ taṃ kāraṇaṃ āroccessāmi”ti cintetvā āha –

736. “Sace me hatthe pāde ca, kaṇṇanāsañca checchasi;
Evaṃ pañcālacandassa, vedeho chedayissati.

737. “Sace me hatthe pāde ca, kaṇṇanāsañca checchasi;
Evaṃ pañcālacandiyā, vedeho chedayissati.

738. “Sace me hatthe pāde ca, kaṇṇanāsañca checchasi;
Evaṃ nandāya deviyā, vedeho chedayissati.

739. “Sace me hatthe pāde ca, kaṇṇanāsañca checchasi;
Evaṃ te puttadārassa, vedeho chedayissati.

740. “Sace maṃsaṃva pātabyaṃ, sūle katvā pacissasi;
Evaṃ pañcālacandassa, vedeho pācayissati.

741. “Sace maṃsaṃva pātabyaṃ, sūle katvā pacissasi;
Evaṃ pañcālacandiyā, vedeho pācayissati.

742. “Sace maṃsaṃva pātabyaṃ, sūle katvā pacissasi;
Evaṃ nandāya deviyā, vedeho pācayissati.

743. “Sace maṃsaṃva pātabyaṃ, sūle katvā pacissasi;
Evaṃ te puttadārassa, vedeho pācayissati.

744. “Sace maṃ vitānitvāna, vedhayissasi sattiyā;
Evaṃ pañcālacandassa, vedeho vedhayissati.

745. “Sace maṃ vitānitvāna, vedhayissasi sattiyā;
Evaṃ pañcālacandiyā, vedeho vedhayissati.

746. “Sace maṃ vitānitvāna, vedhayissasi sattiyā;
Evaṃ nandāya deviyā, vedeho vedhayissati.

747. “Sace maṃ vitānitvāna, vedhayissasi sattiyā;
Evaṃ te puttadārassa, vedeho vedhayissati;
Evaṃ no mantitaṃ raho, vedehena mayā saha.

748. “Yathāpi palasataṃ cammaṃ, kontimantāsuniṭṭhitaṃ;
Upeti tanutāṇāya, sarānaṃ paṭihantave.

749. “Sukhāvaho dukkhanudo, vedehassa yasassino;
Matim te paṭihaññāmi, usum palasatena vā”ti.

Tattha **chedayissatī** “paṇḍitassa kira cūḷaninā hatthapādā chinnā”ti sutvāva chedayissati.
Puttadārassāti mama ekassa chindanapaccayā tava dvinnam puttānañceva aggamahesiyā cāti tiṇṇampi janānam amhākaṃ rājā chedayissati. **Evam no mantitaṃ raho**ti mahārāja, mayā ca vedeharājena ca evaṃ rahasi mantitaṃ “yaṃ yaṃ idha mayhaṃ cūḷanirājā kāreti, taṃ taṃ tattha tassa puttadārānaṃ kātabba”nti. **Palasatanti** palasatappamānaṃ bahū khāre khādāpetvā mudubhāvaṃ upanītaṃ cammaṃ. **Kontimantāsuniṭṭhitanti** kontimantā vuccati cammakārasatthaṃ, tāya kantanalikhitānaṃ vasena katattā suṭṭhu niṭṭhitaṃ. **Tanutāṇāyāti** yathā taṃ cammaṃ saṅgāme sarānaṃ paṭihantave sarīratānaṃ upeti, sare paṭihanitvā sarīraṃ rakkhati. **Sukhāvahoti** mahārāja, ahampi amhākaṃ rañño paccāmittānaṃ vāraṇatthena taṃ saraparittānacammaṃ viya sukhāvaho. **Dukkhanudoti** kāyikasukhacetasikasukhañca āvahāmi, dukkhañca nudemi. **Matinti** tasmā tava matim paññaṃ usum tena palasatacammena viya attano matiyā paṭihanissāmīti.

Taṃ sutvā rājā cintesi “gahapatiputto kiṃ katheti, yathā kira ahaṃ etassa karissāmi, evaṃ vedeharājā mama puttadārānaṃ kammakāraṇaṃ karissati, na jānāti mama puttadārānaṃ ārakkhassa susaṃvihitabhāvaṃ, ‘idāni māressatī’ti maraṇabhayena vilapati, nāssa vacanaṃ saddahāmī”ti. Mahāsatto “ayaṃ maṃ maraṇabhayena kathetīti maññati, jānāpessāmi na”nti cintetvā āha –

750. “Ingha passa mahārāja, suññaṃ antepuraṃ tava;
Orodhā ca kumārā ca, tava mātā ca khattiya;
Umaṅgā nīharitvāna, vedehassupanāmitā”ti.

Tattha **umaṅgā**ti mahārāja, mayā attano māṇave pesetvā pāsādā otarāpetvā jaṅghaumaṅgena āharāpetvā mahāumaṅgā nīharitvā bandhavā te vedehassa upanāmitāti.

Taṃ sutvā rājā cintesi “paṇḍito ativiya dalhaṃ katvā katheti, mayā ca rattibhāge gaṅgāpasse nandādeviyā saddo viya suto, mahāpañño paṇḍito kadāci saccaṃ bhaṇeyyā”ti. So uppanabalavasokopi satim upaṭṭhāpetvā asocanto viya ekaṃ amaccaṃ pakkosāpetvā jānanatthāya pesento imaṃ gāthamāha –

751. “Ingha antepuraṃ mayhaṃ, gantvāna vicinātha naṃ;
Yathā imassa vacanaṃ, saccaṃ vā yadi vā musā”ti.

So saparivāro rājanivesanaṃ gantvā dvāraṃ vivaritvā anto pavisitvā hatthapāde bandhitvā mukhañca pidahitvā nāgadantakesu olaggite antepurapālake ca khujjavāmanakādayo ca bhājanāni bhinditvā tattha tattha vipakkaṇṇakhādānīyabhojanīyañca ratanagharadvārāni vivaritvā kataratanavilopaṃ vivaṭadvāraṃ sirigabbhañca yathā vivaṭehi eva vātapānehi pavisitvā caramānaṃ kākagaṇaṃ chaḍḍitagāmasadisam susānabhūmiyaṃ viya ca nissirikaṃ rājanivesanañca disvā punāgantvā rañño ārocento āha –

752. “Evametaṃ mahārāja, yathā āha mahosadho;
Suññaṃ antepuraṃ sabbaṃ, kākapaṭṭanakaṃ yathā”ti.

Tattha **kākapaṭṭanakaṃ yathā**ti macchagandhena āgatehi kākagaṇehi samākiṇṇo samuddatīre chaḍḍitagāmakko viya.

Taṃ sutvā rājā catunnaṃ janānaṃ piyavippayogasambhavena sokena kampamāno “idaṃ mama dukkhaṃ gahapatiputtaṃ nissāya uppanna”nti daṇḍena ghaṭṭito āsīviso viya bodhisattassa ativiya kujjhi. Mahāsatto tassākāraṃ disvā “ayaṃ rājā mahāyaso kadāci kodhavasena ‘kiṃ mama etehī’ti khattiyamānena maṃ viheṭṭheyya, yaṃnūnāhaṃ nandādeviṃ iminā aditṭhapubbaṃ viya karonto tassā

sarīravaṇṇaṃ vaṇṇeyyaṃ. Atha so taṃ anussarivā ‘sacāhaṃ mahosadhaṃ māressāmi, evarūpaṃ itthirataṇaṃ na labhissāmi, amārento puna taṃ labhissāmi’ ti attano bhariyāya sinehena na kiñci mayhaṃ karissati’ ti cintetvā attano anurakkhaṇatthaṃ pāsāde ʘhitova rattakambalantarā suvaṇṇavaṇṇaṃ bāhuṃ nīharitvā tassā gatamaggācikkhanavasena vaṇṇento āha –

753. ‘‘Ito gatā mahārāja, nārī sabbaṅgasobhanā;
Kosambaphalakasussoṇī, haṃsagaggarabhāṇinī.
754. ‘‘Ito nītā mahārāja, nārī sabbaṅgasobhanā;
Koseyyavasanā sāmā, jātarūpasumekhalā.
755. ‘‘Surattapādā kalyāṇī, suvaṇṇamaṇimekhalā;
Pārevatakkhī sutanū, bimboṭṭhā tanumajjhimā.
756. ‘‘Sujātā bhujalaṭṭhīva, vedīva tanumajjhimā;
Dīghassā kesā asitā, īsakaggapavellitā.
757. ‘‘Sujātā migachāpāva, hemantaggisikhāriva;
Nadīva giriduggesu, sañchannā khuddaveḷubhi.
758. ‘‘Nāganāsūru kalyāṇī, paramā timbarutthanī;
Nātidīghā nātirassā, nālomā nātilomasā’ ti.

Tattha **itoti** umaṅgaṃ dasseti. **Kosambaphalakasussoṇī**ti visālakañcanaphalakaṃ viya sundarasoṇī. **Haṃsagaggarabhāṇinī**ti gocarathāya vicarantānaṃ haṃsapotakānaṃ viya gaggarena madhurena sarena samannāgatā. **Koseyyavasanā**ti kañcanakhacitakoseyyavattavasana. **Sāmā**ti suvaṇṇasāmā. **Pārevatakkhī**ti pañcasu pasādesu rattatṭhāne pārevatasakuṇisadisakkhī. **Sutanū**ti sobhanasarīrā. **Bimboṭṭhā**ti bimbaphalaṃ viya surajjitamatṭhoṭṭhapariyosānā. **Tanumajjhimā**ti karamitatanumajjhimā. **Sujātā bhujalaṭṭhīvā**ti vijambhanakāle vāteritarattapallavavilāsini sujātā bhujalatā viya virocati. **Vedīvā**ti kañcanavedi viya tanumajjhimā. **Īsakaggapavellitā**ti īsakaṃ aggesu onatā. Īsakaggapavellitā vā nettimsāya aggaṃ viya vinatā.

Migachāpāvāti pabbatasānumhi sujātā ekavassikabyagghapotikā viya vilāsakuttiyuttā. **Hemantaggisikhārīvā**ti obhāsasampannatāya hemante aggisikhā viya sobhati. **Khuddaveḷubhī**ti yathā khuddakehi udakaveḷūhi sañchannā nadī sobhati, evaṃ tanukalomāya lomarājjiyā sobhati. **Kalyāṇī**ti chavimaṃsakesanhāruatṭhīnaṃ vasena pañcavidhena kalyāṇena samannāgatā. **Paramā timbarutthanī**ti timbarutthanī paramā uttamā, suvaṇṇaphalake ʘhapitasuvaṇṇavaṇṇatimbaruphaladvayamivassā susaṇṭhānasampannaṃ nirantaraṃ thanayugalaṃ.

Evaṃ mahāsatte tassā rūpasiriṃ vaṇṇenteva tassa sā pubbe aditṭhapubbā viya ahosi, balavasinehaṃ uppādesi. Athassa sinehuppattibhāvaṃ ñatvā mahāsatto anantaraṃ gāthamāha –

759. ‘‘Nandāya nūna maraṇena, nandasi sirivāhana;
Ahañca nūna nandā ca, gacchāma samasādhana’ nti.

Tattha **sirivāhanā**ti sirisampannavāhana mahārāja, nūna tvaṃ evaṃ uttamarūpadharāya nandāya maraṇena nandasīti vadati. **Gacchāmā**ti sace hi tvaṃ maṃ māressasi, ekaṃseneva amhākaṃ rājā nandaṃ māressati. Iti nandā ca ahañca yamassa santikaṃ gamissāma, yamo amhe ubho disvā nandaṃ mayhameva dassati, tassa tuyhaṃ maṃ māretvā tādisaṃ itthirataṇaṃ alabhantassa kiṃ rajjena, nāhaṃ attano maraṇena parihāniṃ passāmi, devāti.

Iti mahāsatto ettake t̄hāne nandameva vaṇṇesi, na itare tayo jane. Kimkāraṇā? Sattā hi nāma piyabhariyāsu viya sesesu ālayaṃ na karonti, mātaraṃ vā saranto puttadhītaropi sarissatīti tasmā tameva vaṇṇesi, rājamātaraṃ pana mahallikābhāvena na vaṇṇesi. Nāṇasampanne mahāsatte madhurassarena vaṇṇenteyeveva nandādevī āgantvā rañño purato t̄hitā viya ahosi. Tato rājā cintesi “t̄hapetvā mahosadhaṃ añño mama bhariyaṃ ānetuṃ samattho nāma natthī”ti. Athassa naṃ sarantassa soko uppajji. Atha naṃ mahāsatto “mā cintayittha, mahārāja, devī ca te putto ca mātā ca tayopi āgacchissanti, mama gamanamevettha pamāṇaṃ, tasmā tvaṃ assāsaṃ paṭilabha, narindā”ti rājānaṃ assāsesi. Atha rājā cintesi “ahaṃ attano nagaraṃ surakkhitaṃ sugopitaṃ kārāpetvā imaṃ upakārinagaraṃ ettakena balavāhanena parikkhipitvāva t̄hito. Ayaṃ pana paṇḍito evaṃ sugopitāpi mama nagarā deviñca me puttañca mātarañca ānetvā vedehassa dāpesi. Amhesu ca evaṃ parivāretvā t̄hitesveva ekassapi ajānantassa vedehaṃ sasenāvāhanaṃ palāpesi. Kiṃ nu kho dibbamāyaṃ jānāti, udāhu cakkhumohana”nti. Atha naṃ pucchanto āha –

760. “Dibbaṃ adhīyase māyaṃ, akāsi cakkhumohanaṃ;
Yo me amittaṃ hatthagataṃ, vedehaṃ parimocayī”ti.

Taṃ sutvā mahāsatto “ahaṃ dibbamāyaṃ jānāmi, paṇḍitā hi nāma dibbamāyaṃ uggaṇhitvā bhaye sampatte attānampi parampi dukkhato mocayantiyevā”ti vatvā āha –

761. “Adhīyanti mahārāja, dibbamāyidha paṇḍitā;
Te mocayanti attānaṃ, paṇḍitā mantino janā.

762. “Santi māṇavaputtā me, kusalā sandhichedakā;
Yesaṃ katena maggena, vedaho mithilaṃ gato”ti.

Tattha **dibbamāyidhāti** dibbamāyaṃ idha. **Māṇavaputtāti** upaṭṭhākataruṇayodhā. **Yesaṃ katenāti** yehi katena. **Maggenāti** alaṅkataumaṅgena.

Taṃ sutvā rājā “alaṅkataumaṅgena kira gato, kīdiso nu kho umaṅgo”ti umaṅgaṃ daṭṭhukāmo ahosi. Athassa icchitaṃ ñatvā mahāsatto “rājā umaṅgaṃ daṭṭhukāmo, dassessāmissa umaṅga”nti dassento āha –

763. “Ingha passa mahārāja, umaṅgaṃ sādhu māpitaṃ;
Hatthīnaṃ atha assānaṃ, rathānaṃ atha pattinaṃ;
Ālokabhūtaṃ tiṭṭhantaṃ, umaṅgaṃ sādhu māpita”nti.

Tattha **hatthīnanti** iṭṭhakakammacittakammavasena katānaṃ etesaṃ hatthiādīnaṃ pantīhi upasobhitaṃ alaṅkatadevasabhāsadiṣaṃ ekobhāsaṃ hutvā tiṭṭhantaṃ umaṅgaṃ passa, devāti.

Evañca pana vatvā “mahārāja, mama paññāya māpīte candassa ca sūriyassa ca uṭṭhitat̄hāne viya pākaṭe alaṅkataumaṅge asītimahādvārāni catusaṭṭhicūḷadvārāni ekasatasayanagabbhe anekasatadīpagabbhe ca passa, mayā saddhiṃ samaggo sammodamāno hutvā attano balena saddhiṃ upakārinagaraṃ pavisa, devā”ti nagaradvāraṃ vivarāpesi. Rājā ekasatarājaparivāro nagaraṃ pāvīsi. Mahāsatto pāsādā oruyha rājānaṃ vanditvā saporivāraṃ ādāya umaṅgaṃ pāvīsi. Rājā alaṅkatadevasabhaṃ viya umaṅgaṃ disvā bodhisattassa guṇe vaṇṇento āha –

764. “Lābhā vata videhānaṃ, yassimedisā paṇḍitā;
Ghare vasanti vijite, yathā tvaṃsi mahosadhā”ti.

Tattha **videhānanti** evarūpānaṃ paṇḍitānaṃ ākarassa uṭṭhānat̄hānabhūtassa videhānaṃ janapadassa lābhā vata. **Yassimedisāti** yassa ime evarūpā paṇḍitā upāyakusalā santike vā ekaghare vā

ekajanapade vā ekaraṭṭhe vā vasanti, tassapi lābhā vata. **Yathā tvaṃsīti** yathā tvaṃ asi, tādīsena paṇḍitena saddhiṃyeva ekaraṭṭhe vā ekajanapade vā ekanagare vā ekaghare vā vasituṃ labhanti. Tesaṃ videharaṭṭhavāsīnañceva mithilanagaravāsīnañca tayā saddhiṃ ekato vasituṃ labhantānaṃ lābhā vatāti vadati.

Athassa mahāsatto ekasatasayanagabbhe dasseti. Ekassa dvāre vivate sabbesaṃ vivarīyati. Ekassa dvāre pidahite sabbesaṃ pidhīyati. Rājā umaṅgaṃ olokeno purato gacchati, paṇḍito pana pacchato. Sabbā senā umaṅgameva pāvīsi. Rājā umaṅgato nikkhami. Paṇḍito tassa nikkhantabhāvaṃ ñatvā sayāṃ nikkhamitvā aññesaṃ nikkhamituṃ adatvā umaṅgadvāraṃ pidahanto āṇiṃ akkami. Tāvadeva asītimahādvārāni catusaṭṭhicūladvārāni ekasatasayanagabbhadvārāni anekasatadīpagabbhadvārāni ca ekappahārenea pidahiṃsu. Sakalo umaṅgo lokantariyanirayo viya andhakāro ahoṣi. Mahājano bhītatasito ahoṣi. Mahāsatto hiyyo umaṅgaṃ pavisanto yaṃ khaggaṃ vāluke ṭhapesi, taṃ gahetvā bhūmito aṭṭhārasahatthubbedhaṃ ākāsaṃ ullaṅghitvā oruyha rājānaṃ hatthe gahetvā asiṃ uggritvā tāsetvā “mahārāja, sakalajambudīpe rajjaṃ kassa rajja”nti pucchi. So bhīto “tuyhameva paṇḍitā”ti vatvā “abhayaṃ me dehi”ti āha. “Mā bhāyittha, mahārāja, nāhaṃ taṃ māretukāmatāya khaggaṃ parāmasiṃ, mama paññānubhāvaṃ dassetuṃ parāmasi”nti khaggaṃ rañño adāsi. Atha naṃ khaggaṃ gahetvā ṭhitāṃ “mahārāja, sace maṃ māretukāmosi, idāneva iminā khaggena mārehi. Atha abhayaṃ dātukāmo, abhayaṃ dehi”ti āha. “Paṇḍita, mayā tuyhampi abhayaṃ dīnameva, tvaṃ mā cintayī”ti asiṃ ṭhapetvā ubhopi aññamaññaṃ adubbhāya sapathaṃ kariṃsu.

Atha rājā bodhisattaṃ āha – “paṇḍita, evaṃ ñāṇabalasampanno hutvā rajjaṃ kasmā na gaṇhāsī”ti? “Mahārāja, ahaṃ icchamāno ajjeva sakalajambudīpe rājāno māretvā rajjaṃ gaṇheyyaṃ, paraṃ māretvā ca yasaggahaṇaṃ nāma paṇḍitehi na pasattha”nti. “Paṇḍita, mahājano dvāraṃ alabhamāno paridevati, umaṅgadvāraṃ vivaritvā mahājanassa jīvitadānaṃ dehi”ti. So dvāraṃ vivarī, sakalo umaṅgo ekobhāso ahoṣi. Mahājano assāsaṃ paṭilabhi. Sabbe rājāno attano senāya saddhiṃ nikkhamitvā paṇḍitassa santikaṃ āgamīṃsu. So raññaṃ saddhiṃ visālamālake aṭṭhāsī. Atha naṃ te rājāno āhaṃsu “paṇḍita, taṃ nissāya jīvitāṃ laddhaṃ, sace muhuttaṃ umaṅgadvāraṃ na vivarittha, sabbesaṃ no tattheva maraṇaṃ abhavissā”ti. “Na mahārājāno idāneva tumhehi maññeva nissāya jīvitāṃ laddhaṃ, pubbepi laddhaṃyevā”ti. “Kadā, paṇḍitā”ti? “Ṭhapetvā amhākaṃ nagaraṃ sakalajambudīpe rajjaṃ gahetvā uttarapañcālanagaraṃ gantvā uyyāne jayapānaṃ pātuṃ surāya paṭiyattakālaṃ sarathā”ti? “Āma, paṇḍitā”ti. Tadā esa rājā kevaṭṭena saddhiṃ dummantitena visayojitāya surāya ceva macchamaṃsehi ca tumhe māretuṃ kiccamakāsi. Athāhaṃ “mādise paṇḍite dharamāne ime anāthamaraṇaṃ mā marantū”ti attano yodhe pesetvā sabbabhājanāni bhindāpetvā etesaṃ mantāṃ bhinditvā tumhākaṃ jīvitadānaṃ adāsīnti.

Te sabbepi ubbiggamaṇasā hutvā cūlanirājānaṃ pucchiṃsu “saccaṃ kira, mahārājā”ti? “Āma, mayā kevaṭṭassa kathaṃ gahetvā kataṃ, saccameva paṇḍito katheti”ti. Te sabbepi mahāsattaṃ āliṅgitvā “paṇḍita, tvaṃ sabbesaṃ no paṭiṭṭhā jāto, taṃ nissāya mayā jīvitāṃ labhimhā”ti sabbapasādhanehi mahāsattassa pūjaṃ kariṃsu. Paṇḍito rājānaṃ āha – “mahārāja, tumhe mā cintayittha, pāpamittasaṃsaggasseva esa doso, ime rājāno khamāpethā”ti. Rājā “mayā duppurisaṃ nissāya tumhākaṃ evarūpaṃ kataṃ, esa mayhaṃ doso, khamatha me dosaṃ, puna evarūpaṃ na karissāmī”ti khamāpesi. Te aññamaññaṃ accayaṃ desetvā samaggā sammodamānā ahesuṃ. Atha rājā bahūni khādanīyabhojanīyagandhamālādīni āharāpetvā sabbehi saddhiṃ sattāhaṃ umaṅgeyeva kīlitvā nagaraṃ pavisitvā mahāsattassa mahāsakkāraṃ kāretvā ekasatārājaparivuto mahātale nisīditvā paṇḍitaṃ attano santike vasāpetukāmatāya āha –

765. “Vuttiṅca parihārañca, diguṇaṃ bhattavetaṇaṃ;
Dadāmi vipule bhoge, bhuñja kāme ramassu ca;
Mā videhaṃ paccagamā, kiṃ videho karissatī”ti.

Tattha **vuttinti** yasanissitaṃ jīvitavuttiṃ. **Parihāranti** gāmanigamadānaṃ. **Bhattanti** nivāpaṃ.

Vetananti paribbayaṃ. **Bhogeti** aññepi te vipule bhoge dadāmi.

Paṇḍito taṃ paṭikkhipanto āha –

766. “Yo cajetha mahārāja, bhattāraṃ dhanakāraṇā;
Ubhinnaṃ hoti gārayho, attano ca parassa ca;
Yāva jīveyya vedeho, nāññassa puriso siyā.

767. “Yo cajetha mahārāja, bhattāraṃ dhanakāraṇā;
Ubhinnaṃ hoti gārayho, attano ca parassa ca;
Yāva tiṭṭheyya vedeho, nāññassa vijite vase”ti.

Tattha **attano ca parassa cāti** evarūpañhi “dhanakāraṇā mayā attano bhattāraṃ pariccajantena pāpaṃ kata”nti attāpi attānaṃ garahati, “iminā dhanakāraṇā attano bhattā pariccatto, pāpadhammo aya”nti paropi garahati. Tasmā na sakkā tasmim dharante mayā aññassa vijite vasitunti.

Atha naṃ rājā āha – “tena hi, paṇḍita, tava rañño divaṅgatakāle idhāgantumaṃ paṭiññaṃ dehi”ti. So “sādhu, deva, ahaṃ jīvanto āgamissāmī”ti āha. Athassa rājā sattāhaṃ mahāsakkāraṃ katvā sattāhaccayena puna apucchanakāle “ahaṃ te, paṇḍita, idañcidañca dammi”ti vadanto gāthamāha –

768. “Dammi nikkhasahassaṃ te, gāmāsītiñca kāsisa;
Dāsīsatāni cattāri, dammi bhariyāsatañca te;
Sabbamaṃ senaṅgamādāya, sotthim gaccha mahosadhā”ti.

Tattha **nikkhasahassanti** pañcasuvaṇṇena nikkhena nikkhānaṃ sahasaṃ. **Gāmāti** ye gāmā saṃvacchare saṃvacchare sahasasahassuṭṭhānakā, te ca gāme te dammi. **Kāsīsūti** kāsiraṭṭhe. Taṃ vidharaṭṭhassa āsannaṃ, tasmā tathassa asītigāme adāsī.

Sopi rājānaṃ āha – “mahārāja, tumhe bandhavānaṃ mā cintayittha, ahaṃ mama rañño gamanakāleyeva ‘mahārāja, nandādevim mātutṭhāne ṭhapeyyāsi, pañcālacandaṃ kaniṭṭhaṭṭhāne’ti vatvā dhītāya te abhisekaṃ dāpetvā rājānaṃ uyyojesiṃ, mātarañca deviñca puttañca sīghameva pesessāmī”ti. So “sādhu, paṇḍitā”ti attano dhītu dātabbāni dāsīdāsavatthālañkārasuvaṇṇahiraññaalañkatakatahatthiassarathādīni “imāni tassā dadeyyāsī”ti mahāsattaṃ paṭicchāpetvā senāvāhanassa kattabbakiccaṃ vicārento āha –

769. “Yāva dadantu hatthīnaṃ, assānaṃ diguṇaṃ vidhaṃ;
Tappentu annapānena, rathike pattikārake”ti.

Tattha **yāvāti** na kevalaṃ diguṇameva, yāva pahoti, tāva hatthīnañca assānañca yavagodhumādividhaṃ dethāti vadati. **Tappentūti** yattakena te antarāmage akilantā gacchanti, tattakaṃ dentā tappentu.

Evañca pana vatvā paṇḍitaṃ uyyojento āha –

770. “Hatthī asse rathe pattī, gacchevādāya paṇḍita;
Passatu taṃ mahārājā, vedeho mithilaṃ gata”nti.

Tattha **mithilaṃ gatanti** sotthinā taṃ mithilanaḡaraṃ sampattaṃ passatu.

Iti so paṇḍitassa mahantaṃ sakkāraṃ katvā uyyojesi. Tepi ekasatarājāno mahāsattassa sakkāraṃ katvā bahuṃ paññākāraṃ adamsu. Tesam santike upanikkhittakapurisāpi paṇḍitameva parivārayimsu.

So mahantena parivārena parivuto maggaṃ paṭipajjitvā antarāmaggeyeva cūḷanirañña dinnagāmato āyaṃ āharāpetuṃ purise pesetvā videharatṭhaṃ sampāpuṇi. Senakopi kintarāmagge attano purisaṃ ṭhapesi “cūḷanirañño puna āgamaṇaṃ vā anāgamaṇaṃ vā jānitvā yassa kassaci āgamaṇaṃ mayhaṃ āroceyyāsi”ti. So tiyojanamatthakeyeva mahāsattaṃ disvā āgantvā “paṇḍito mahantena parivārena āgacchatī”ti senakassa ārocesi. So taṃ sutvā rājakulaṃ agamāsi. Rājāpi pāsādāle ṭhito vātapānena olokeno mahatiṃ senaṃ disvā “mahosadhapaṇḍitassa senā mandā, ayaṃ ativiya mahatī senā dissati, kiṃ nu kho cūḷanirājā āgato siyā”ti bhītatasito tamatthaṃ pucchanto āha –

771. “Hatthī assā rathā pattī, senā padissate mahā;
Caturaṅginī bhīsarūpā, kiṃ nu maññasi paṇḍitā”ti.

Athassa senako tamatthaṃ ārocento āha –

772. “Ānando te mahārāja, uttamo paṭidissati;
Sabbhaṃ senaṅgamādāya, sotthiṃ patto mahosadho”ti.

Taṃ sutvā rājā āha – “senaka, paṇḍitassa senā mandā, ayaṃ pana mahatī”ti. “Mahārāja, cūḷanirājā tena pasādito bhavissati, tenassa pasannena dinnā bhavissati”ti. Rājā nagare bheriṃ carāpesi “nagaraṃ alaṅkaritvā paṇḍitassa paccuggamaṇaṃ karontū”ti. Nāgarā tathā kariṃsu. Paṇḍito nagaraṃ pavisitvā rājakulaṃ gantvā rājānaṃ vanditvā ekamantaṃ nisīdi. Atha naṃ rājā utṭhāya āliṅgitvā pallaṅkavaragato paṭisanthāraṃ karonto āha –

773. “Yathā petaṃ susānasmim, chaḍḍetvā caturo janā;
Evaṃ kapilayye tyamha, chaḍḍayitvā idhāgatā.

774. “Atha tvaṃ kena vaṇṇena, kena vā pana hetunā;
Kena vā atthajātena, attānaṃ parimocayī”ti.

Tattha **caturo janāti** paṇḍita, yathā nāma kālakataṃ caturo janā mañcakena susānaṃ netvā tattha chaḍḍetvā anapekkhā gacchanti, evaṃ kapilayye raṭṭhe taṃ chaḍḍetvā mayaṃ imāgatāti attho. **Kena vaṇṇenāti** kena kāraṇena. **Hetunāti** paccayena. **Atthajātenāti** atthena. **Attānaṃ parimocayīti** amittahatthagato kena kāraṇena paccayena kena atthena tvaṃ attānaṃ parimocesīti pucchati.

Tato mahāsatto āha –

775. “Atthaṃ atthena vedeha, mantaṃ mantena khattiya;
Parivārayiṃ rājānaṃ, jambudīpaṃva sāgaro”ti.

Tassattho – ahaṃ, mahārāja, tena cintitaṃ atthaṃ attano cintitena atthena, tena ca mantitaṃ mantaṃ attano mantitena mantena parivāresiṃ. Na kevalaṅca ettakameva, ekasatarājaparivāraṃ pana taṃ rājānaṃ jambudīpaṃ sāgaro viya parivārayissanti. Sabbhaṃ attano katakammaṃ vitthāretvā kathesi.

Taṃ sutvā rājā ativiya tussi. Athassa paṇḍito cūḷanirañña attano dinnāṃ paṇṇākāraṃ ācikkhanto āha –

776. “Dinnaṃ nikkhasahassaṃ me, gāmāsīti ca kāsisa;
Dāsīsatāni cattāri, dinnāṃ bhariyāsataṅga me;
Sabbhaṃ senaṅgamādāya, sotthināmi idhāgato”ti.

Tato rājā ativiya tuṭṭhapahaṭṭho mahāsattassa guṇaṃ vaṇṇento tameva udānaṃ udānesi –

777. “Susukhaṃ vata saṃvāso, paṇḍitehīti senaka;
Pakkhīva pañjare baddhe macche jālagateriva;
Amittahatthattagate, mocayī no mahosadho”’ti.

Senakopi tassa vacanaṃ sampaṭicchanto tameva gāthamāha –

778. “Evametaṃ mahārāja, paṇḍitā hi sukhāvahā;
Pakkhīva pañjare baddhe, macche jālagateriva;
Amittahatthattagate, mocayī no mahosadho”’ti.

Atha rājā nagare chaṇabheriṃ carāpetvā “sattāhaṃ mahāchaṇaṃ karontu, yesaṃ mayi sineho atthi,
te sabbe paṇḍitassa sakkāraṃ sammānaṃ karontū”’ti āṇāpento āha –

779. “Āhaññantu sabbavīṇā, bheriyo dindimāni ca;
Dhamentu māgadha saṅkhā, vaggū nadantu dundubhī”’ti.

Tattha **āhaññantū**ti vādiyantu. **Māgadha saṅkhā**ti magadharaṭṭhe sañjātā saṅkhā. **Dundubhī**
mahābheriyo.

Atha te nāgarā ca jānapadā ca pakatiyāpi paṇḍitassa sakkāraṃ kātukāmā bherisaddaṃ sutvā
atirekataraṃ akamsu. Tamatthaṃ pakāsento sathā āha –

780. “Orodhā ca kumārā ca, vesiyānā ca brāhmaṇā;
Bahūṃ annaṅca pānaṅca, paṇḍitassābhihārayuṃ.

781. “Hatthārohā anīkaṭṭhā, rathikā pattikārakā;
Bahūṃ annaṅca pānaṅca, paṇḍitassābhihārayuṃ.

782. “Samāgatā jānapadā, negamā ca samāgatā;
Bahūṃ annaṅca pānaṅca, paṇḍitassābhihārayuṃ.

783. “Bahujano pasannosi, disvā paṇḍitamāgataṃ;
Paṇḍitamhi anuppatte, celukkhepo avattathā”’ti.

Tattha **orodhā**ti udumbaradeviṃ ādiṃ katvā antepurikā. **Abhihārayunti** abhihārāpesuṃ,
pahiṇṇisūti attho. **Bahujanoti** bhikkhave, nagaravāsino ca catudvāragāmaṃvāsino ca janapadavāsino cāti
bahujano pasanno ahoṣi. **Disvā paṇḍitamāgataṃ**ti paṇḍitamā mithilaṃ āgataṃ disvā. **Avattathā**ti
paṇḍitamhi mithilaṃ anuppatte “ayaṃ no paṭhamameva paccāmittavasāṃ gataṃ rājānaṃ mocetvā
pesetvā pacchā ekasatarājāno aññamaññaṃ khamāpetvā samagge katvā cūḷaniṃ pasādetvā tena dinnāṃ
mahantaṃ yasaṃ ādāya āgato”’ti tuṭṭhacittena janena pavattito celukkhepo pavattatha.

Atha mahāsatto chaṇavasāne rājakulaṃ āgantvā “mahārāja, cūḷanirañño mātaraṅca devīṅca
puttaṅca sīghaṃ pesetuṃ vaṭṭati”’ti āha. “Sādhu, tāta, pesehī”’ti. So tesāṃ tiṇṇaṃ janānaṃ mahantaṃ
sakkāraṃ katvā attanā saddhiṃ āgatasenāyapi sakkāraṃ sammānaṃ kāretvā te tayo jane mahantena
parivārena attano purisehi saddhiṃ pesesi. Rañña attano dinnā satabhāriyā ca cattāri dāsīsātāni ca
nandādeviyā saddhiṃ pesesi, attanā saddhiṃ āgatasenampi tehi saddhiṃyeva pesesi. Te mahantena
parivārena uttarapañcālanagaraṃ pāpuṇṇisū. Atha rājā mātaraṃ pucchi “kiṃ, amma, vedeharājena te
saṅgaho kato”’ti? “Kiṃ tāta, kathesi, maṃ devatāṭṭhāne ṭhapetvā sakkāramakāsi, nandādevimpī
mātuṭṭhāne ṭhapesi, pañcālacandaṃ kaniṭṭhabhātikaṭṭhāne ṭhapesi”’ti. Taṃ sutvā rājā ativiya tussitvā
bahūṃ paṇṇākāraṃ pesesi. Tato paṭṭhāya te ubhopi samaggā sammodamānā vasisūti.

Mahāumaṅgakaḥaṇḍaṃ niṭṭhitaṃ.

Dakarakkhasapaṅho

Pañcālacandī videharañña piyā ahoṣi manāpā. Sā dutiye saṃvacchare puttā vijāyī. Tassa dasame saṃvacchare vedeharājā kālamakāsi. Bodhisatto tassa chaṭṭaṃ ussāpetvā “deva, ahaṃ tava ayyakassa cūlanirañña santikaṃ gamissāmī”ti āpucchi. Paṇḍita, mā maṃ daharaṃ chaḍḍetvā gamittha, ahaṃ taṃ piṭṭhāne ṭhapetvā sakkāraṃ karissāmīti. Pañcālacandīpi naṃ “paṇḍita, tumhākaṃ gatakāle aññaṃ paṭisaraṇaṃ natthi, mā gamitthā”ti yāci. Sopi “mayā rañña paṭiñña dinnā, na sakkā agantu”nti mahājanassa kalunaṃ paridevantaṃ attano upaṭṭhāke gahetvā nagarā nikkhamitvā uttarapañcālanagaraṃ gato. Rājā tassāgamaṇaṃ sutvā paccuggantvā mahantena sakkārena nagaraṃ pavesetvā mahantaṃ gehaṃ datvā ṭhapetvā paṭhamadinne asītigāme na aññaṃ bhogaṃ adāsi. So taṃ rājānaṃ upaṭṭhāsi.

Tadā bherī nāma paribbājikā rājagehe bhuñjati, sā paṇḍitā byattā. Tāya mahāsatto na diṭṭhapubbo, “mahosadhapaṇḍito kira rājānaṃ upaṭṭhāti”ti saddameva suṇāti. Tenapi sā na diṭṭhapubbā, “bherī nāma paribbājikā rājagehe bhuñjati”ti saddameva suṇāti. Nandādevī pana “piyavippayogaṃ katvā amhe kilamāpesī”ti bodhisatte anattamaṇā ahoṣi. Sā pañcasatā vallabhitthiyo añāpesi “mahosadhassa ekaṃ dosaṃ upadhāretvā rañña antare paribhinditūṃ vāyamathā”ti. Tā tassa antaraṃ olokentiyo vicaranti.

Athekadivasā sā paribbājikā bhuñjitvā rājagehā nikkhantī bodhisattaṃ rājupaṭṭhānaṃ āgacchantā rājāṅgaṇe passi. So taṃ vanditvā aṭṭhāsi. Sā “ayaṃ kira paṇḍito, jānissāmi tāvassa paṇḍitabhāvaṃ vā apaṇḍitabhāvaṃ vā”ti hatthamuddāya pañhaṃ pucchantī bodhisattaṃ oloketvā hatthaṃ pasāresi. Sā kira “kīdisaṃ, paṇḍita, rājā taṃ paradesato ānetvā idāni paṭijaggati, na paṭijaggati”ti manasāva pañhaṃ pucchi. Bodhisatto “ayaṃ hatthamuddāya maṃ pañhaṃ pucchati”ti ñatvā pañhaṃ vissajjento hatthamuṭṭhiṃ akāsi. So kira “ayye, mama paṭiññaṃ gahetvā pakkositvā idāni rājā gāḷhamuṭṭhiva jāto, na me apubbaṃ kiñci detī”ti manasāva pañhaṃ vissajjesi. Sā taṃ kāraṇaṃ ñatvā hatthaṃ ukkhipitvā attano sīsaṃ parāmasi. Tena idaṃ dasseti “paṇḍita, sace kilamasi, mayaṃ viya kasmā na pabbajasi”ti? Taṃ ñatvā mahāsatto attano kucchiṃ parāmasi. Tena idaṃ dasseti “ayye, mama positabbā puttadārā bahutarā, tena na pabbajāmī”ti. Iti sā hatthamuddāya pañhaṃ pucchitvā attano āvāsameva agamāsi. Mahāsattopi taṃ vanditvā rājupaṭṭhānaṃ gato.

Nandādeviyā payuttā vallabhitthiyo sīhapañjare ṭhitā taṃ kiriyāṃ disvā cūlanirañña santikaṃ gantvā “deva, mahosadho bheriparibbājikāya saddhiṃ ekato hutvā tumhākaṃ rajjaṃ gaṇhitukāmo, tumhākaṃ paccatthiko hotī”ti paribhindiṃsu. Rājā āha – “kiṃ vo diṭṭhaṃ vā sutāṃ vā”ti? Mahārāja, paribbājikā bhuñjitvā otarantī mahosadhaṃ disvā rājānaṃ hatthatalaṃ viya khalamaṇḍalaṃ viya ca samaṃ katvā “rajjaṃ attano hatthagataṃ kātuṃ sakkosī”ti hatthaṃ pasāresi. Mahosadhopi khaggaggahaṇākāraṃ dassento “katipāhaccayena sīsaṃ chinditvā rajjaṃ attano hatthagataṃ karissāmī”ti muṭṭhiṃ akāsi. Sā “sīsameva chindāhi”ti attano hatthaṃ ukkhipitvā sīsaṃ parāmasi. Mahosadho “majjheyeva naṃ chindissāmī”ti kucchiṃ parāmasi. Appamattā, mahārāja, hotha, mahosadhaṃ ghātetuṃ vaṭṭatīti. So tāsāṃ kathaṃ sutvā cintesi “na sakkā paṇḍitena mayi dussitūṃ, paribbājikaṃ pucchissāmī”ti.

So punadivase paribbājikāya bhuttakāle taṃ upasaṅkamitvā pucchi “ayye, kacci te mahosadhapaṇḍito diṭṭho”ti? “Āma, mahārāja, hiyyo ito bhuñjitvā nikkhantiyā diṭṭho”ti. “Koci pana vo kathāsallāpo ahoṣī”ti. “Mahārāja, sallāpo natthi, ‘so pana paṇḍito’ti sutvā ‘sace paṇḍito, idaṃ jānissati’ti hatthamuddāya naṃ pañhaṃ pucchantī ‘paṇḍita, kacci te rājā pasāritahattho, na saṅkucitahattho, kacci te saṅgaṇhātī’ti hatthaṃ pasāresim. Paṇḍito – ‘rājā mama paṭiññaṃ gahetvā pakkositvā idāni kiñci na detī’ti muṭṭhimakāsi. Athāhaṃ – ‘sace kilamasi, mayaṃ viya kasmā na pabbajasi’ti sīsaṃ parāmasim. So – ‘mama posetabbā puttadārā bahutarā, tena na pabbajāmī’ti attano kucchiṃ parāmasīti. ‘Paṇḍito, ayye, mahosadho’ti? ‘Āma, mahārāja, pathavitale paññāya tena sadiso

nāma natthī”ti. Rājā tassā kathaṃ sutvā taṃ vanditvā uyyojesi. Tassā gatakāle paṇḍito rājupatthānaṃ pavittho. Atha naṃ pucchi “kacci te, paṇḍita, bherī nāma paribbājikā diṭṭhā”ti? “Āma, mahārāja, hiyyo ito nikkhantiṃ passim, sā hatthamuddāya evaṃ maṃ pañhaṃ pucchi, ahañcassā tatheva vissajjesi”nti tāya kathitanīyāmeneva kathesi. Rājā taṃ divasaṃ pasīditvā paṇḍitassa senāpatiṭṭhānaṃ adāsi, sabbakiccāni tameva paṭicchāpesi. Tassa yaso mahā ahosi.

Raṅṅo dinnayasānantarameva so cintesi “raṅṅā ekappahāreneva mayhaṃ atimahantaṃ issariyaṃ dinnam, rājāno kho pana māretukāmāpi evaṃ karontiyeva, yaṃnūnāhaṃ ‘mama suhadayo vā no vā’ti rājānaṃ vīmaṃseyyaṃ, na kho panaṅṅo jānituṃ sakkhissati, bherī paribbājikā nāṇasampannā, sā ekenupāyena jānissati”ti. So bahūni gandhamālādīni gahetvā paribbājikāya āvasaṃ gantvā taṃ pūjayitvā vanditvā “ayye, tumhehi raṅṅo mama guṇakathāya kathitadivasato paṭṭhāya rājā ajjhottharivā mayhaṃ atimahantaṃ yasaṃ deti, taṃ kho pana ‘sabhāvena vā deti, no vā’ti na jānāmi, sādhu vatassa, sace ekenupāyena raṅṅo mayi sinehabhāvaṃ jāneyyāthā”ti āha. Sā “sādhu”ti paṭissuṇitvā punadivase rājagehaṃ gacchamānā dakarakkhasapañhaṃ nāma cintesi. Evaṃ kirassā ahosi “ahaṃ carapuriso viya hutvā upāyena rājānaṃ pañhaṃ pucchitvā ‘paṇḍitassa suhadayo vā, no vā’ti jānissāmī”ti. Sā gantvā katabhattakiccā nisīdi. Rājāpi naṃ vanditvā ekamantaṃ nisīdi. Tassā etadahosi “sace rājā paṇḍitassa upari duhadayo bhavissati, pañhaṃ puṭṭho attano duhadayaabhāvaṃ mahājanamajjheyeva kathessati, taṃ ayuttaṃ, ekamante naṃ pañhaṃ pucchissāmī”ti. Sā “raho paccāsīsāmi, mahārāja”ti āha. Rājā manusse paṭikkamāpesi. Atha naṃ sā āha – “mahārāja, taṃ pañhaṃ pucchāmī”ti. “Puccha, ayye, jānanto kathessāmī”ti. Atha sā dakarakkhasapañhe paṭhamam gāthamāha –

“Sace vo vuyhamānānaṃ, sattannaṃ udakaṇṇave;
Manussabalimesāno, nāvaṃ gaṇheyya rakkhaso;
Anupubbaṃ kathaṃ datvā, muñcesi dakarakkhasā”ti. (jā. 1.16.224);

Tattha **sattannanti** tumbhākaṃ mātā ca nandādevī ca tikhiṇamantikumāro ca dhanusekhasahāyo ca purohito ca mahosadho ca tumhe cāti imesaṃ sattannaṃ. **Udakaṇṇaveti** gambhīravitthate udae. **Manussabalimesānoti** manussabaliṃ gavesanto. **Gaṇheyāti** thāmasampanno dakarakkhaso udakaṃ dvidhā katvā nikkhamitvā taṃ nāvaṃ gaṇheyya, gahetvā ca pana “mahārāja, ime cha jane mama anupaṭipāṭiyā dehi, taṃ vissajjessāmī”ti vadeyya. Atha tvaṃ anupubbaṃ kathaṃ datvā muñcesi dakarakkhasā, kaṃ paṭhamam datvā...pe... kaṃ chaṭṭham datvā dakarakkhasato muñceyyāsīti?

Taṃ sutvā rājā attano yathājñhāsayaṃ kathento imaṃ gāthamāha –

“Mātaraṃ paṭhamam dajjam, bhariyaṃ datvāna bhātaraṃ;
Tato sahāyaṃ datvāna, pañcamam dajjam brāhmaṇam;
Chaṭṭhāham dajjamattānaṃ, neva dajjam mahosadha”nti. (jā. 1.16.225);

Tattha **chaṭṭhāhanti** ayye, pañcame khādite athāhaṃ “bho dakarakkhasa, mukhaṃ vivarā”ti vatvā tena mukhe vivaṭe daḷhaṃ kacchaṃ bandhitvā imaṃ rajjasiriṃ agaṇetvā “idāni maṃ khādā”ti tassa mukhe pateyyaṃ, na tveva jīvamāno mahosadhapaṇḍitaṃ dadeyyanti, ettakena ayaṃ pañho niṭṭhito.

Evaṃ nātamaṃ paribbājikāya raṅṅo mahāsatte suhadayataṃ, na pana ettakeneva paṇḍitassa guṇo cando viya pākaṭo hoti. Tenassā etadahosi “ahaṃ mahājanamajjhe etesaṃ guṇaṃ kathayissāmi, rājā tesam agūṇaṃ kathetvā paṇḍitassa guṇaṃ kathessati, evaṃ paṇḍitassa guṇo nabhe puṇṇacando viya pākaṭo bhavissati”ti. Sā sabbaṃ antepurajanaṃ sannipātāpetvā ādito paṭṭhāya puna rājānaṃ tameva pañhaṃ pucchitvā tena tatheva vutte “mahārāja, tvaṃ ‘mātaraṃ paṭhamam dassāmī’ti vadasi, mātā nāma mahāguṇā, tuyhañca mātā na aññesaṃ mātusadisā. Bahūpakārā te esā”ti tassā guṇaṃ kathenti gāthādvayamāha –

“Posetā te janettī ca, dīgharattānukampikā;

Chabbhī tayi padussati, paṇḍitā atthadassinī;
Aññaṃ upaniṣaṃ katvā, vadhā taṃ parimocayi.

“Taṃ tādisiṃ pāṇadadiṃ, orasaṃ gabbhadhārinim;
Mātaraṃ kena doseṇa, dajjāsi dakarakkhino”ti. (jā. 1.16.226-227);

Tattha **posetā**ti daharakāle dve tayo vāre nhāpetvā pāyevā bhojetvā taṃ posesi.

Dīgharattānukampikāti cirakālaṃ mudunā hitacittena anukampikā. **Chambhī tayi padussatī**ti yadā tayi chambhī nāma brāhmaṇo padussi, tadā sā paṇḍitā atthadassinī aññaṃ tava paṭirūpakaṃ katvā taṃ vadhā parimocayi.

Cūlanissa kira mahācūlanī nāma pitā ahosi. Sā imassa daharakāle purohitena saddhiṃ methunaṃ paṭisevitvā rājānaṃ visena mārāpetvā brāhmaṇassa chattaṃ ussāpetvā tassa aggamaheṣī hutvā ekadivasāṃ “amma, chātomhī”ti vutte puttassa phāṇitena saddhiṃ pūvakhajjakaṃ dāpesi. Atha naṃ makkhikā parivārayiṃsu, so “imaṃ nimmakkhikaṃ katvā khādissāmī”ti thokaṃ paṭikkamitvā bhūmiyaṃ phāṇitabindūni pātetvā attano santike makkhikā pothetvā palāpesi. Tā gantvā itaraṃ phāṇitaṃ parivārayiṃsu. So nimmakkhikaṃ katvā khajjakaṃ khādītva hatthaṃ dhovitvā mukhaṃ vikkhāletvā pakkāmi. Brāhmaṇo tassa taṃ kiriyaṃ disvā cintesi “ayaṃ dārako idāneva nimmakkhikaṃ phāṇitaṃ khādati, vuḍḍhippatta mama rajjaṃ na dassati, idāneva naṃ māressāmī”ti. So deviyā tamatthaṃ ārocesi.

Sā “sādhū, deva, ahaṃ tayi sinehena attano sāmikampi māressiṃ, iminā me ko attho, mahārāja, ekampi ajānāpetvā rahassena naṃ māressāmī”ti brāhmaṇaṃ vañcetvā “attheso upāyo”ti paṇḍitaṃ upāyakusalaṃ bhattakāraṃ pakkosāpetvā “samma, mama putto cūlanikumāro ca tava putto dhanusekhakumāro ca ekadivasāṃ jātā ekato kumāraparihāreṇa vaḍḍhitā piyasahāyakā, chabbhibrāhmaṇo mama puttaṃ māretukāmo, tvaṃ tassa jīvitadānaṃ dehi”ti vatvā “sādhū, devi, kiṃ karomī”ti vutte “mama putto abhiṇhaṃ tava gehe hotu, tvañca te ca katipāhaṃ nirāsaṅkabhāvattāya mahānaseyeva supatha. Tato nirāsaṅkabhāvaṃ ṇatvā tumhākaṃ sayanaṭṭhāne eḷakaṭṭhīni ṭhapetvā manussānaṃ sayanavelāya mahānase aggiṃ datvā kañci ajānāpetvā mama puttañca tava puttañca gahetvā aggadvāreṇeva nikkhamitvā tiroraṭṭhaṃ gantvā mama puttassa rājaputtabhāvaṃ anācikkhitvā jīvitaṃ anurakkhāhi”ti āha.

So “sādhū”ti sampaṭicchi. Athassa sā ratanasāraṃ adāsi. So tathā katvā kumārañca puttañca ādāya maddaraṭṭhe sāgalanagaraṃ gantvā rājānaṃ upaṭṭhāsi. So porāṇabhattakāraṃ apanetvā tassa taṃ ṭhānaṃ adāsi. Dvepi kumārā tena saddhiṃyeva rājanivesanaṃ gacchanti. Rājā “kassete puttā kumārā”ti pucchi. Bhattakārako “mayhaṃ puttā”ti āha. “Nanu dve asadisā”ti? “Dvinnaṃ itthīnaṃ puttā, devā”ti. Te gacchante kāle vissāsikā hutvā maddarañño dhītāya saddhiṃ rājanivesaneyeva kīḷanti. Atha cūlanikumāro ca rājadhītā ca abhiṇhadassanena aññaṃaññaṃ paṭibaddhacittā ahesuṃ. Kīḷanaṭṭhāne kumāro rājadhītaraṃ geṇḍukampi pāsakampi āharāpeti. Anāharantiṃ sīse paharati, sā rodati. Athassā saddaṃ sutvā rājā “kena me dhītā pahaṭā”ti vadati. Dhātiyo āgantvā pucchanti. Kumārikā “sacāhaṃ ‘iminā pahaṭāmhī’ti vakkhāmi, pitā me etassa rājadaṇḍaṃ karissatī”ti sinehena na katheti, “nāhaṃ kenaci pahaṭā”ti vadati.

Athekadivasāṃ maddarājā naṃ paharantaṃ addasa. Disvānassa etadahosi “ayaṃ kumāro na ca bhattakārakena sadiso abhirūpo pāsādiko ativiya achambhito, na iminā etassa puttana bhavittabba”nti. So tato paṭṭhāya taṃ pariggaṇhi. Dhātiyo kīḷanaṭṭhāne khādanīyaṃ āharitvā rājadhītāya denti, sā aññesampi dārakānaṃ deti. Te jaṇṇunā patiṭṭhāya onatā gaṇhanti. Cūlanikumāro pana ṭhitakova tassā hatthato acchinditvā gaṇhāti. Rājāpi taṃ kiriyaṃ addasa. Athekadivasāṃ cūlanikumārassa geṇḍuko rañño cūlasayanassa heṭṭhā pāvīsi. Kumāro taṃ gaṇhanto attano issaramānena “imassa paccantarañño heṭṭhāsāyane na pavissāmī”ti taṃ daṇḍakena nīharitvā gaṇhi. Rājā tampi kiriyaṃ disvā “nicchayenesa na bhattakārakassa putto”ti taṃ pakkosāpetvā “kasseso putto”ti pucchi. “Mayhaṃ putto, devā”ti.

“Ahaṃ tava puttañca aputtañca jānāmi, sabhāvaṃ me kathehi, no ce kathesi, jīvitam te natthī”ti khaggaṃ uggiri. So maraṇabhayaabhīto “kathemi, deva, raho pana paccāsīsāmī”ti vatvā raññā okāse kate abhayaṃ yācitvā yathābhūtaṃ ārocesi. Rājā tathato ñatvā attano dhītaraṃ alaṅkaritvā tassa pādapariṅgamaṃ katvā adāsi.

Imesaṃ pana palātadivase “bhattakārako ca cūlanikumāro ca bhattakārakassa putto ca mahānase paditteyeva daḍḍhā”ti sakalanagare ekakolāhalaṃ ahoṣi. Calākadevīpi taṃ pavattiṃ sutvā brāhmaṇassa ārocesi “deva, tumhākaṃ manoratho matthakaṃ patto, te kira tayopi bhattageheyeva daḍḍhā”ti. So tuṭṭhahaṭṭho ahoṣi. Calākadevīpi “cūlanikumārassa aṭṭhīnī”ti eḷakassa aṭṭhīnī āharāpetvā brāhmaṇassa dassetvā chaḍḍāpesi. Imamatthaṃ sandhāya paribbājikā “aññaṃ upaniṣaṃ katvā, vadhā taṃ parimocayī”ti āha. Sā hi eḷakassa aṭṭhīnī “manussaaṭṭhīnī”ti dassetvā taṃ vadhā mocesi. **Orasanti** yāya tvaṃ ure katvā vadḍhito, taṃ orasaṃ piyaṃ manāpaṃ. **Gabbhadhārininti** yāya tvaṃ kucchinā dhārito, taṃ evarūpaṃ mātaraṃ kena dosena dakarakkhasassa dassasīti.

Taṃ sutvā rājā “ayye, bahū mama mātu guṇā, ahañcassā mama upakārabhāvaṃ jānāmi, tatopi pana mameva guṇā bahutarā”ti mātu aguṇaṃ kathento imaṃ gāthādvayamāha –

“Daharā viyalaṅkāraṃ, dhāreti apiḷandhanaṃ;
Dovārike anīkaṭṭhe, ativelaṃ pajagghati.

“Athopi paṭirājūnaṃ, sayam dūtāni sāsati;
Mātaraṃ tena dosena, dajjāhaṃ dakarakkhino”ti. (jā. 1.16.228-229);

Tattha **daharā viyāti** mahallikāpi hutvā taruṇī viya. **Dhāreti apiḷandhananti** piḷandhituṃ ayuttam alaṅkāraṃ dhāreti. Sā kira vajirapūritaṃ kañcana mekkhalaṃ piḷandhitvā rañño amaccehi saddhiṃ mahātale nisinnakāle aparāparaṃ caṅkamati, mekkhālāsaddena rājanivesanaṃ ekaninnādaṃ hoti. **Pajagghati** eṣā dovārike ca hatthiācariyādike anīkaṭṭhe ca, ye etissā ucchiṭṭhakampi bhuñjituṃ ayuttarūpā, tepi āmantetvā tehi saddhiṃ ativelaṃ mahāhasitaṃ hasati. **Paṭirājūnanti** aññaṃ rājūnaṃ. **Sayam dūtāni sāsati** mama vacanena sayam paṇṇaṃ likhitvā dūtepi peseti “mama mātā kāme paribhuñjanavayasmimyeva ṭhitā, asukarājā kira āgantvā taṃ ānetū”ti. Te “mayaṃ rañño upaṭṭhākā, kasmā no evaṃ vadesī”ti paṭipaṇṇāni pesenti. Tesu parisamajjhe vāciyamānesu mama sīsaṃ chindanakālo viya hoti, mātaraṃ tena dosena dakarakkhasassa dassamīti.

Atha paribbājikā “mahārāja, mātaraṃ tava iminā dosena dehi, bhariyā pana te bahūpakārā”ti tassā guṇaṃ kathenti dve gāthā abhāsi –

“Itthigumbassa pavarā, accantaṃ piyabhāṇinī;
Anuggatā sīlavatī, chāyāva anapāyinī.

“Akkodhanā puñṇavatī, paṇḍitā atthadassinī;
Ubbariṃ kena dosena, ajjāsi dakarakkhino”ti. (jā. 1.16.230-231);

Tattha **itthigumbassati** itthigaṇassa. **Anuggatā**ti daharakālato paṭṭhāya anuggatā. “**Akkodhanā**”tiādikena panassā guṇe katheti. Maddaraṭṭhe sāgalanagare vasanakāle pahaṭṭāpi tava āṇākaraṇabhayena tayi sinehena mātāpitūnaṃ na kathesi, evamesā akkodhanā puñṇavatī paṇḍitā atthadassinīti. Idaṃ daharakāle akkodhanādibhāvaṃ sandhāyāha. **Ubbarinti** orodhaṃ. Evaṃ guṇasampannaṃ nandādeviṃ kena dosena dakarakkhasassa dassasīti vadati.

So tassā aguṇaṃ kathento āha –

“Khidḍāratīsamāpannaṃ, anattavasamāgataṃ;

Sā maṃ sakāna puttānaṃ, ayācaṃ yācate dhanam.

“Sohaṃ dadāmi sāratto, bahuṃ uccāvacaṃ dhanam;
Suduccajaṃ cajitvāna, pacchā socāmi dummano;
Ubbariṃ tena dosena, dajjāhaṃ dakarakkhino”ti. (jā. 1.16.232-233);

Tattha **anattavasamāgatanti** tāya khiḍḍaratiyā kāmakiḷāya anattakārakānaṃ kilesānaṃ vasaṃ āgataṃ maṃ viditvā. **Sā manti** sā nandādevī maṃ. **Sakāna puttānanti** yaṃ mayā attano puttadhītānañca bhariyānañca dinnam piḷandhanam, taṃ ayācitabbarūpaṃ “mayhaṃ dehi”ti yācati. **Pacchā socāmīti** sā dutiyadivase “imāni piḷandhanāni raññā me dinnāni, āharathetānī”ti tesam rodantānaṃ omuñcitvā gaṇhāti. Athāhaṃ te rodamaṇe mama santikaṃ āgate disvā pacchā socāmi. Evaṃ dosakārikā esā. Iminā naṃ dosena dakarakkhasassa dassāmīti.

Atha naṃ paribbājikā “imaṃ tāva iminā dosena dehi, kaniṭṭho pana te tikhiṇamantikumāro upakārako, taṃ kena dosena dassatī”ti pucchantī āha –

“Yenocitā janapadā, ānītā ca paṭiggahaṃ;
Ābhataṃ pararajjebhi, abhiṭṭhāya bahuṃ dhanam.

Dhanuggahānaṃ pavaraṃ, sūraṃ tikhiṇamantinaṃ;
Bhātaraṃ kena dosena, dajjāsī dakarakkhino”ti. (jā. 1.16.234-235);

Tattha **ocitāti** vaḍḍhitā. **Paṭiggahanti** yena ca tumhe paradese vasantā puna gehaṃ ānītā. **Abhiṭṭhāyāti** abhibhavitvā. **Tikhiṇamantinanti** tikhiṇapaññaṃ.

So kira mātu brāhmaṇena saddhiṃ vasanakāle jāto. Athassa vayappattassa brāhmaṇo khaggaṃ hatthe datvā “imaṃ gahetvā maṃ upaṭṭhahā”ti āha. So brāhmaṇam “pitā me”ti saññāya upaṭṭhāsī. Atha naṃ eko amacco “kumāra, na tvaṃ etassa putto, tava kucchigatakāle calākadevī rājānaṃ māretvā etassa chattaṃ ussāpesi, tvaṃ mahācūlanirañño putto”ti āha. So kujjhitvā “ekena upāyena naṃ māressāmi”ti rājakuḷam pavisanto taṃ khaggaṃ ekassa pādāmūlikassa datvā aparaṃ “tvaṃ rājadvāre ‘mameso khaggo’ti iminā saddhiṃ vivādam kareyyāsī”ti vatvā pāvisi. Te kalahaṃ kariṃsu. So “kiṃ esa kalaho”ti ekaṃ purisaṃ pesesi. So āgantvā “khaggaṭṭhāyā”ti āha. Brāhmaṇo taṃ sutvā “kiṃ eta”nti pucchi. So kira tumhehi mama dinnakhaggo parassa santakoti. “Kiṃ vadesi, tāta, tena hi āharāpehi, sañjānissāmi na”nti āha. So taṃ āharāpetvā kosato nikkaḍḍhitvā “passathā”ti taṃ sañjānāpentō viya upagantvā ekappahāreneva tassa sīsam chinditvā attano pādāmūle pātesi. Tato rājagehaṃ paṭijaggitvā nagaram alaṅkaritvā tassa abhiseke upanīte mātā cūlanikumārassa maddaraṭṭhe vasaṇabhāvaṃ ācikkhi. Taṃ sutvā kumāro senaṅgaparivuto tattha gantvā bhātaraṃ ānetvā rajjaṃ paṭicchāpesi. Tato paṭṭhāya taṃ “tikhiṇamanti”ti sañjāniṃsu. Paribbājikā taṃ “evarūpaṃ bhātaraṃ kena dosena dakarakkhasassa dajjāsī”ti pucchi.

Rājā tassa dosaṃ kathento āha –

“Yenocitā janapadā, ānītā ca paṭiggahaṃ;
Ābhataṃ pararajjebhi, abhiṭṭhāya bahuṃ dhanam.

“Dhanuggahānaṃ pavaro, sūro tikhiṇamanti ca;
Mayāyaṃ sukhito rājā, atimaññati dārako.

“Upaṭṭhānampi me ayye, na so eti yathā pure;
Bhātaraṃ tena dosena, dajjāhaṃ dakarakkhino”ti. (jā. 1.16.236-238);

Tattha **pararajjebhīti** imassa pararajjato ca bahu dhanam ābhataṃ, ayañca pararajje vasanto puna

imaṃ geḥaṃ ānetvā “esa mayā mahati yase patiṭṭhāpito”ti vadati. **Yathā pureti** pubbe pātova āgacchati, idāni pana na tathā eti. Iminā naṃ dosena dakarakkhasassa dassāmīti.

Atha paribbājikā “bhātu tāva ko doso hotu, dhanusekhakumāro pana tayi sinehaguṇayutto bahūpakāro”ti tassa guṇaṃ kathentī āha –

“Ekarattena ubhayo, tvañceva dhanusekha ca;
Ubho jātettha pañcālā, sahāyā susamāvayā.

“Cariyā taṃ anubandhittho, ekadukkhasukho tava;
Ussukko te divārattiṃ, sabbakiccesu byāvaṇo;
Sahāyaṃ kena dosena, dajjāsī dakarakkhino”ti. (jā. 1.16.239-240);

Tattha **dhanusekhacāti** dhanusekho ca, dhanusekhakumāro cāti attho. **Etthāti** idheva nagare. **Pañcālāti** uttarapañcālanagare jātatā evaṃvohārā. **Susamāvayāti** suṭṭhu samavayā. **Cariyā taṃ anubandhitthoti** daharakāle janapadaacārikāya pakkantaṃ taṃ anubandhi, chāyāva na vijahi. **Ussukkoti** tava kiccesu ratthindivaṃ ussukko chandajāto niccaṃ byāvaṇo. Taṃ kena dosena dakarakkhasassa dassasīti.

Athassa rājā dosaṃ kathento āha –

“Cariyā maṃ ayaṃ ayye, pajagghittho mayā saha;
Ajjāpi tena vaṇṇena, ativeḷaṃ pajagghati.

“Ubbariyāpihaṃ ayye, mantayāmi rahogato;
Anāmanto pavisati, pubbe appaṭivedito.

“Laddhadvāro katokāso, ahirikaṃ anādaraṃ;
Sahāyaṃ tena dosena, dajjāhaṃ dakarakkhino”ti. (jā. 1.16.241-243);

Tattha **ajjāpi tena vaṇṇenāti** yathā cariyāya pubbe maṃ anubandhanto mayā anāthena saddhiṃ ekatova bhuñjanto sayanto hatthaṃ paharivā mahāhasitaṃ hasi, ajjāpi tatheva hasati, duggatakāle viya maṃ maññati. **Anāmantoti** raho nandādeviyā saddhiṃ mantentepi mayi ajānāpetvā sahasāva pavisati. Iminā dosena taṃ ahirikaṃ anādaraṃ dakarakkhasassa dassāmīti.

Atha paribbājikā “mahārāja, tava sahāyakassa tāva eso doso hotu, purohito pana tava bahūpakāro”ti tassa guṇaṃ kathentī āha –

“Kusalo sabbanimittānaṃ, rutaññū āgatāgamo;
Uppāte supine yutto, niyyāne ca pavesane.

“Paṭṭho bhūmantalikkhasmiṃ, nakkhattapadakovidō;
Brāhmaṇaṃ kena dosena, dajjāsī dakarakkhino”ti. (jā. 1.16.244-245);

Tattha **sabbanimittānanti** “iminā nimittena idaṃ bhavissati, iminā ida”nti evaṃ sabbanimittesu kusalo. **Rutaññūti** sabbaravaṃ jānāti. **Uppāte**ti candaggāhasūriyaggāhaukkāpātadisāḍhādike uppāte. **Supine yuttoti** supine ca tassa nipphattijānanavasena yutto. **Niyyāne ca pavesaneti** iminā nakkhattena niyyāyitabbaṃ, iminā pavisitabbanti jānāti. **Paṭṭhoti** cheko paṭibalo, bhūmiyañca antalikkhe ca dosaguṇe jānituṃ samattho. **Nakkhattapadakovidoti** aṭṭhavīsatiyā nakkhattakoṭṭhāsesu cheko. Taṃ kena dosena dakarakkhasassa dassasīti.

Rājā tassa dosaṃ kathento āha –

“Parisāyampi me ayye, ummīletvā udikkhati;
Tasmā accabhamuṃ luddaṃ, dajjāhaṃ dakarakkhino”ti. (jā. 1.16.246);

Tassattho – ayye, esa maṃ parisamajjhe olokontopi akkhīni ummīletvā kuddho viya udikkhati, tasmā evaṃ atikkamitvā ʘhitabhamuṃ amanāpena ukkhittabhamukaṃ viya luddaṃ bhayānakaṃ taṃ ahaṃ dakarakkhasassa dassāmīti.

Tato paribbājikā “mahārāja, tvaṃ ‘mātaraṃ ādiṃ katvā ime pañca dakarakkhasassa dammī’ti vadasi, ‘evarūpañca sirivibhavaṃ agaṇetvā attano jīvitampi mahosadhassa dammī’ti vadasi, kaṃ tassa guṇaṃ passasī”ti pucchantī imā gāthāyo āha –

“Sasamuddapariyāyaṃ, mahiṃ sāgarakuṇḍalaṃ;
Vasundharaṃ āvasati, amaccaparivārito.

“Cāturanto mahāraṭṭho, vijitāvī mahabbalo;
Pathabyā ekarājāsī, yaso te vipulaṃ gato.

“Soḷasitthisahassāni, āmuttamaṇikuṇḍalā;
Nānājanapadā nārī, devakaññūpamā subhā.

“Evaṃ sabbaṅgasampannaṃ, sabbakāmasamiddhinaṃ;
Sukhitānaṃ piyaṃ dīghaṃ, jīvitaṃ āhu khattiya.

“Atha tvaṃ kena vaṇṇena, kena vā pana hetunā;
Paṇḍitaṃ anurakkhanto, paṇaṃ caji duccaja”nti. (jā. 1.16.247-251);

Tattha **sasamuddapariyāyanti** samuddamariyādasāṅkhātena samuddaparikkhepena samannāgataṃ. **Sāgarakuṇḍalanti** parikkhipitvā ʘhitassa sāgarassa kuṇḍalabhūtaṃ. **Vijitāvīti** vijitasāṅgāmo. **Ekarājāsīti** aññassa attano sadisassa rañño abhāvato ekova rājā. **Sabbakāmasamiddhinanti** sabbesampi vatthukāmakilesakāmānaṃ samiddhiyā samannāgatānaṃ. **Sukhitānanti** evarūpaṇaṃ sukhitānaṃ sattānaṃ evaṃ sabbaṅgasampannaṃ jīvitaṃ dīghameva piyaṃ, na te appaṃ jīvitamicchantīti paṇḍitā vadanti. **Paṇanti** evarūpaṃ attano jīvitaṃ kasmā paṇḍitaṃ anurakkhanto cajasīti.

Rājā tassā kathaṃ sutvā paṇḍitassa guṇaṃ kathento imā gāthā abhāsi –

“Yatopi āgato ayye, mama hatthaṃ mahosadho;
Nābhijānāmi dhīrassa, aṇumattampi dukkaṭaṃ.

“Sace ca kismici kāle, maraṇaṃ me pure siyā;
So me putte paputte ca, sukhāpeyya mahosadho.

“Anāgataṃ paccuppannaṃ, sabbamatthampi passati;
Anāparādhakammantaṃ, na dajjaṃ dakarakkhino”ti. (jā. 1.16.252-254);

Tattha **kismicīti** kismiñci kāle. **Sukhāpeyyāti** sukhasmiṃyeva patiṭṭhāpeyya. **Sabbamatthanti** esa anāgatañca paccuppannañca atītañca sabbaṃ atthaṃ sabbaññubuddho viya passati. **Anāparādhakammantanti** kāyakammādīsu aparādharahitaṃ. **Na dajjanti** ayye, evaṃ asamadhuraṃ paṇḍitaṃ nāhaṃ dakarakkhasassa dassāmīti evaṃ so mahāsattassa guṇe candamaṇḍalaṃ uddharanto

viya ukkhipitvā kathesi.

Iti imaṃ jātakam yathānusandhippattam. Atha paribbājikā cintesi “ettakenapi paṇḍitassa guṇā pākaṭā na honti, sakalanagaravāsīnam majjhe sāgarapiṭṭhe āsittatelaṃ vippakirantī viya tassa guṇe pākaṭe karissāmi”ti rājānam gahetvā pāsādā oruyha rājaṅgaṇe āsanam paññāpetvā tattha nisīdāpetvā nāgare sannipātāpetvā puna rājānam ādito patṭhāya dakarakkhasassa pañham pucchitvā tena heṭṭhā kathitaniyāmeneva kathitakāle nāgare āmantetvā āha –

“Idaṃ suṇātha pañcālā, cūlaneyyassa bhāsitaṃ;
Paṇḍitaṃ anurakkhanto, pāṇam cajati duccajaṃ.

“Mātu bhariyāya bhātucca, sakhino brāhmaṇassa ca;
Attano cāpi pañcālo, channaṃ cajati jīvitaṃ.

“Evaṃ mahatthikā paññā, nipuṇā sādhucentinī;
Diṭṭhadhammahitattāya, samparāyasukhāya cā”ti. (jā. 1.16.255-257);

Tattha **mahatthikā**ti mahantaṃ atthaṃ gahetvā ṭhitā. **Diṭṭhadhammahitattāyā**ti imasmiṃyeva attabhāve hitattāya ca paraloke sukhattāya ca hotīti.

Iti sā ratanagharassa maṇikkhandhena kūṭam gaṇhantī viya mahāsattassa guṇehi desanākūṭam gaṇhīti.

Dakarakkhasapañho niṭṭhito.

Sattā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā “na, bhikkhave, idāneva tathāgato paññavā, pubbepi paññavāyevā”ti jātakam samodhānento osānagāthā āha –

“Bherī uppalavaṇṇāsī, pitā suddhodano ahu;
Mātā āsī mahāmāyā, amarā bimbāsundarī.

“Suvo ahosi ānando, sāriputto ca cūlanī;
Devadatto ca kevaṭṭo, calākā thullanandinī.

“Pañcālacandī sundarī, sālikā mallikā ahu;
Ambaṭṭho āsī kāmindo, poṭṭhapādo ca pukkuso.

“Pilotiko ca devindo, senako āsī kassapo;
Udumbarā maṅgalikā, vedeho kāḷudāyako;
Mahosadho lokanātho, evaṃ dhāretha jātaka”nti.

Umaṅgajātakavaṇṇanā pañcamā.

(Chaṭṭho bhāgo niṭṭhito.)